

KAMPPAILU KAUPUNGIN SÄHKÖSTÄ

Pääomaleirit ja kunnallispolitiikka Turun sähköjärjestelmän kehityksessä
1919–1929

Johannes Yrttiaho
Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos
Suomen historia
Helmikuu 2013

JOHANNES YRTTIAHO: Kamppailu kaupungin sähköstä. Pääomaleirit ja kunnallispolitiikka Turun sähköjärjestelmän kehityksessä 1919–1929.

Pro gradu, 177 s., 2 liites.

Suomen historia

Helmikuu 2013

Pro gradu -tutkielman aiheena on poliittisten ja taloudellisten tekijöiden vaikutus sosio-tekniikan ymmärretyn sähköjärjestelmän kehittymiseen paikallistasolla. Tutkimus on tapaustutkimus, jonka kohteena on Turun sähköhuolto sen murroskaudella vuosina 1919–1929. Tutkimusajanjakson alussa Turun sähkölaitos siirtyi kansainvälisen suuryhtiön, saksalaisen AEG:n omistuksesta kaupungin haltuun. Turku liittyi jakson loppuun mennessä ensimmäisten kaupunkien joukossa valtiolliseen sähköverkkoon. Tutkimusajanjakson puoliväliin saakka vaihtoehtona oli yksityisen Turun Voima Oy:n suunnitelma. Suomeen rakennettiin 1920-luvulla kahta kilpailevaa sähkönsiirtojärjestelmää: valtiollista ja yksityisen teollisuuden järjestelmää.

Sisällissodan jälkeisessä Suomessa kansallinen pääoma ja sen muodostama suomenkielinen pääomaleiri kamppaili taloudellis-poliittisista eduista politiikkaa, kauppaa ja suurteollisuutta perinteisesti hallinnutta ”vanhaa rahaa” eli ruotsinkielistä pääomaleiriä vastaan. Ruotsinkielisen pääoman vaikutus oli historiallisista syistä Turussa erityisen vahva. Energiapolitiikan hallinta oli tärkeä kysymys kamppailussa. Tutkimuksessa etsitään syitä sille, miksi Turun yksityinen sähkölaitos kunnallistettiin ja miksi se myöhemmin liitettiin valtion sähköverkkoon, vaikka vaikutusvaltaisten ruotsinkielisten pääomapiirien etu näyttäisi olleen Turun Voima -suunnitelman toteuttaminen.

Tutkimuksessa on sähköjärjestelmää lähestytty sosio-tekniikan järjestelmänä teknologian sosiologian ja teknologian historian teoreettisessa viitekehyksessä. Intressiryhmien vaikutusta järjestelmän rakentumisessa tutkitaan *Social Construction of Technology* (SCOT) -teoriaperinteen tarjoamilla välineillä. Sähköpolitiikan vaikuttajien välisiä suhteita ja vaikuttajaverkoston rakennetta hahmotetaan sosiaalisten verkostojen teoriaa metaforisesti apuna käyttäen. Turun kaupungin hallinnon tuottamat asiakirjat ovat tärkein lähde.

Turun sähkölaitos kunnallistettiin, jotta yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden myötä johtavaan asemaan kunnallishallinnossa noussut suomenkielinen pääomaleiri saisi laitoksen paremmin hallintaansa. Turun sähköpolitiikassa toimivat ruotsinkielisen pääoman ja suomenkielisen pääoman vaikuttajaverkostot. Tutkimus kuitenkin osoittaa, että vallasta kamppailleiden pääomaryhmittymien verkostosuhteet ulottuivat myös leirirajan yli. Toimijat muodostivat yhdessä paikallisen sähköpolitiikan energiaeliitin. Sen yhteistyö konkretisoitui alueen suurimman sähkökuluttajan, ruotsinkielisen pääoman Paraisten Kalkkivuori Oy:n sekä suomenkielisen pääoman Ab John Barker Oy:n ja Littoisten Verkatehtaan muodostaman yhteenliittymän välisessä sopimusjärjestelyssä, jossa myös Turun kaupunki oli mukana. Turku liittyi valtiolliseen sähköverkkoon samaan aikaan Paraisten Kalkkivuoren kanssa ja pitkälti suuryhtiön ratkaisujen vaikutuksesta. Tukemalla suomenkielisen pääoman valtiojohtoista sähköistyspolitiikkaa ruotsinkielinen pääoma turvasi omat energiapolitiittiset etunsa Lounais-Suomessa.

Asiasanat: Turku, 1920-luku, sähköhuolto, kunnallispolitiikka, energiapolitiikka, kaupunkihistoria, poliittinen historia, taloushistoria, sosiaaliset verkostot, sosiaaliset ristiriidat, teknologinen kehitys

SISÄLTÖ:	sivu
1 JOHDANTO	
1.1 Tutkimusongelma: Paikallisen sähköhuollon kehitys pääomaleirien valtakamppailun näkökulmasta	6
1.2 Teoreettinen kehys: Teknologinen järjestelmä, sosiaaliset suhteet ja konfliktit	12
1.3 Lähteet ja metodi: Paikallisen sähköhistorian lähteet ja heuristinen teorian käyttö	19
2 SÄHKÖPOLITIIKAN VAIKUTTAJAVERKOSTOT	24
2.1 Edullinen vesivoimasähkö ja talouskasvun odotukset	24
2.2 Pääomaleirien suhdeverkostot Turussa	29
2.2.1 Kielipolitiikka ja pääomaleirien paikallinen rakentuminen	29
2.2.2 Ruotsinkielinen liikemiesverkosto muutoksessa	35
2.2.3 Suomenkielinen liikemiesverkosto muotoutuu	41
2.3 Äyrivalta, kansanvalta, virkavalta	47
2.3.1 Voimasuhteet kunnallispolitiikassa muuttuvat	47
2.3.2 Valmisteluvalta luottamusmiehiltä viranhaltijoille	51
3 SÄHKÖLAITOKSEN KUNNALLISTAMINEN	58
3.1 Keskustelua kunnallistamisesta vuosisadan alussa	58
3.2 Osakeyhtiö vai kunnallinen laitos?	64
3.2.1 Osakkuusyhtiömalli kaatuu valtuustossa	64
3.2.2 Päätös kunnallistamisesta viipyy	70
3.3 Taistelu sähkölaitoksen johdosta	74
3.3.1 Suurempi teknikkojen edustus kunnalliselämässä	74
3.3.2 Teknisten laitosten hallinto uudistetaan	79
3.4 Kunnallinen laitos, mutta kenen hallinnassa?	84
3.4.1 Hallinnon keskittäminen ja virkavaltaistuminen – jako oikeistoon ja vasemmistoon	84
3.4.2 Edustuksellinen järjestelmä murtuu	90

	sivu
4 SÄHKÖNHANKINNAN POLITIIKKA	101
4.1 Itse tuotettu vai ulkoa tilattu?	101
4.1.1 Räjähdysonnettomuus ja sähköpula	101
4.1.2 Rahoitus pullonkaulana	105
4.2. Erään suuren yhtiön virransaantivaikkeudet	110
4.2.1 Barkerin ja Littoisten Verkatehtaan voimakysymys aktivoi suomenkielisen verkoston	110
4.2.2 Voimanhankintakomitea ohjaa kaupungin ratkaisua	116
4.3. Turun Voima Oy ja pääomaleirien yhteistyö	127
4.3.1 Sähköistystä ja kiinteistöbisnestä	127
4.3.2 Neljän osapuolen energiayhteistyö	134
4.4. Virtaa Imatrasta	141
4.4.1 Vuorineuvos ja valtionyhtiö	141
4.4.2 Kaupunki ja suuryhtiö	149
5 ENERGIAELIITTI	154
6 LÄHDELUETTELO	167
LIITETAULUKKO. Turun sähköjärjestelmän rakentumisessa vaikuttaneen verkoston keskeiset jäsenet 1919–1929.	178

KUVIOLUETTELO

Kuvio 1. Sähköpolitiikan intressiryhmät. Tärkeimmät Turun sähköjärjestelmän rakentamiseen vaikuttaneet yritykset ja julkiset toimijat pääomaleireittäin 1919–29.

Kuvio 2. Sähköpolitiikan vaikuttajaverkosto. Tärkeimpien Turun sähköjärjestelmän vaikuttajien yhteydet intressiryhmiin pääomaleireittäin kuvattuna 1919–29.

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimusongelma: Paikallisen sähköhuollon kehitys pääomaleirien valtakamppailun näkökulmasta

Teollistumisen myötä kasvaneissa kaupungeissa syntyi 1800-luvun lopussa Suomessa monia sosiaalisia ja terveyteen liittyviä ongelmia. Näihin ongelmiin reagoitiin kehittämällä uusia teknologisia järjestelmiä, infrastruktuuriratkaisuja, joiden tarkoituksena oli palvella kaupunkilaisia, tehdä kaupungeista parempia asuinpaikkoja ja ylipäättään mahdollistaa kasvava kaupunkimainen asutus. Kaupungistuminen palveli teollisuuden työvoimatarvetta, modernin kulutusyhteiskunnan rakentamista ja talouden kasvua. Vesi- ja viemäriratkaisut sekä joukkoliikennejärjestelmä olivat tärkeimpiä kaupunkien ongelmiin vastanneita uusia järjestelmiä. Vesi- ja viemärijärjestelmä paransi kaupunkien paloturvallisuutta ja hygieniatasoa. Myös teollisuus tarvitsi vettä ja tehokasta viemäröintiä prosesseissaan. Joukkoliikenne teki mahdolliseksi kaupunkirakenteen ja asutuksen hajuttamisen. Työväen asuinalueet ja teollisuus voitiin sijoittaa kaupungin eri osiin. Työvoima siirtyi helposti kaupunkien laitamilta keskustoihin sijainneen teollisuuden ääreen. Työväen asuinolot paranivat ja kaupunkikeskustoista tuli yhä selvemmin kaupankäynnin ja liike-elämän keskuksia sekä keskiluokan ja eliitin asuinpaikkoja.

Kaupunkien sähköjärjestelmät edustivat vesihuoltoa ja joukkoliikennettä uudempaa teknistä infrastruktuuria. Teollisuusyritykset perustivat ensimmäiset sähkölaitokset omia voimatarpeita varten. Suomen ensimmäinen julkinen sähkövalo sytytettiin Valtion rautateiden konepajalla Helsingissä 1877. Tampereella aloitti 1882 toimintansa Finlayson & Co:n puuvillatehtaassa ensimmäinen laajempi sähkövalaistusjärjestelmä. Turussa ensimmäinen sähkövalaistulaitos oli käytössä P.C. Rettig & Co:n tupakkatehtaalla 1880-luvulla.¹ Sähköjakelutekniikan kehittyessä teollisuusyritykset alkoivat myydä omaa ylijäämävirtaansa lähiympäristönsä tarpeisiin. Teollisuuden tarpeita laajempaa kaupunkien energiahuoltoa, lähinnä valaistustarpeita, palvelemaan olivat ensin kehittyneet kaasulaitokset. Sähkölaitokset alkoivat vallata niiden asemaa 1800–1900-luvun taitteessa.

Kaupunkien sähkölaitokset olivat aluksi yksityisiä. Energiaa tarvittiin kahteen pääasialliseen tarkoitukseen: voimanlähteeksi koneisiin sekä katujen, torien, puistojen ja muiden julkisten tilojen, teollisuuslaitosten, liikehuoneistojen ja kotien va-

¹ Ekström 1958, 7; Kallioinen 1999, 20.

laistukseen. Kolmas merkittävä sähkökuluttaja suurimmissa kaupungeissa oli raitiotie. Raitiotie oli 1900-luvun alussa Turun lisäksi Helsingissä ja Viipurissa.

Sähköraitioiteiden perustaminen ja sähkölaitoksen laajentaminen kytkettiin Turussa yhteishankkeeksi. Kaupunki ja saksalainen suuryhtiö Allgemeine Elektrizitätsgesellschaftin (AEG) solmivat sopimuksen sähkölaitostoiminnasta vuonna 1906. Sähkölaitos ja raitiotiet aloittivat toimintansa vuonna 1908.² Turun sähkölaitostoiminnan pyrittäväkseen saanut saksalaisyhtiö oli alan jättiläinen, vuonna 1911 maailman suurin sähköteknologia-alan yhtiö. AEG nousi Suomen suurimmaksi sähköalan toimijaksi vuonna 1906. Ensimmäisen maailmansodan alkaessa AEG omisti Turun, Viipurin, Hämeenlinnan ja Maarianhaminan sähkölaitokset. Toinen Suomessa aktiivinen saksalaisjätti oli Siemens & Halske, vuonna 1911 maailman neljänneksi suurin sähköyhtiö.³ Ruotsalainen ASEA sai sekin jalansijaa Suomesta, lähinnä laitetoimittajana. Se tasoitti kotimaisten yhtiöiden kanssa saksalaisyhtiöiden valtaa.⁴ Amerikkalaisyhtiö Thomson-Houston, myöhempi General Electric Company, joutui vetäytymään Suomesta jo varhain. Ilmeisesti yhtenä syynä oli sopimus markkinoiden jakamisesta amerikkalaisyhtiöiden ja AEG:n välillä siten, että Eurooppa Saksasta itään, koko Venäjä mukaan lukien, kuului AEG:n etupiiriin.⁵ Ulkomaisten yhtiöiden tuloa Suomeen on selitetty teollistuneen Euroopan pohjoisessa periferiassa tapahtuneella kysynnän kasvulla. Lisäksi suur-yhtiöiden kotimaissa oli sähkönlitartontaa, kova kilpailu ja markkinat alkoivat täyttyä. Myös sähkökoneiden tullisuojan aleneminen vuonna 1897 vaikutti ulkomaisten yritysten tunkeutumiseen Suomen vasta syntyneissä oleville sähkömarkkinoille.⁶

Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa, tapahtui voimakas sähkölaitosten omistuksen siirtymä yksityisiltä yhtiöiltä kunnille suhteellisen varhain. Vuonna 1914 kaikissa Suomen 38 kaupungista oli sähkölaitos. Näistä 24:ssä laitos oli kunnallinen.⁷ Sähköjärjestelmien - tuotantolaitosten, muuntoasemien, jakeluverkon ja suurimmissa kaupungeissa myös raitioiteiden - omistuksesta nousi 1900-luvun alussa vilkas keskustelu. Ulkomaisten sähköenergia-alan yhtiöiden vaikutus tuntui Suomessakin voimakkaana. Monet kunnat katsoivat kunnallisen omistuksen takaavan parhaat edellytykset uuden teknologian infrastruktuurijärjestelmien kehitykselle. Keskustelua käytiin paitsi siitä, pitikö omistuksen olla kokonaan yksityinen vai julkinen, myös kunnallisen omistuksen asteesta kuten yhtiömuotoisen toiminnan omistusosuuksista sekä hallinnon

² Ekström 1958, 33, 50.

³ Myllyntaus 1991, 53, 55-56

⁴ Myllyntaus 1991, 57.

⁵ Pöyhönen 1992, 210 ja viite 51; Myllyntaus 1991, 52-53.

⁶ Pöyhönen 1992, 210; Myllyntaus 1991, 53.

ja valvonnan järjestämisestä. Vuosisadan alkuvuosikymmeninä kunnallistettiin sähkölaitosten lisäksi muutakin kaupunkien teknistä infrastruktuuria.

Johtavissa teollisuusmaissa alettiin ensimmäisen maailmansodan vuosina suosia sähköntuotannossa myös valtiointerventiota. Tämä ilmeni lähinnä vesi- ja hiilivoimalaitoshankkeiden valtiollisena tukemisena. Syynä oli muun muassa sodasta johtunut polttoainepula. Sähköstä oli tullut ns. yleinen tuotannon ehto, yksittäisten tuotannonehtojen edellytys.⁸ Suomessa, kuten muissakin maissa, sähköhuollon organisointiin vaikuttivat paitsi taloudelliset ja teknologiset, myös poliittiset tekijät. Teollisuuspoliittiset kysymykset olivat 1920-luvulla sidoksissa suomalaiskansallisen liikkeen pyrkimykseen supistaa ruotsinkielisen teollisuusporvariston vaikutusvaltaa.⁹ Markku Kuisman mukaan 1920-luvun kielipoliittisten kiistojen uudessa tulemisessa oli pohjimmiltaan kysymys sosiaaliryhmien välisestä kamppailusta. Valtio oli suomalaiskansallisille teollisuus ja pääomapiireille tärkeä väline oman vallan vahvistamisessa ja statuksen nostamisessa. Asemat virkakoneistossa ja valtionyhtiöissä toivat valtaa, jolla hallitseva ruotsinkielinen taloudellis-poliittinen eliitti voitiin syrjäyttää tai ainakin voitiin nousta sen rinnalle.¹⁰

Muodollisesti demokraattisesti hallitut kaupungit ja kunnat edustivat 1920-luvulle tultaessa paikallistason julkista valtaa. Erityisesti nousevalla teknokraattikunnalla, insinööreillä, oli merkittävä asema teknologisten järjestelmien hallinnassa. Ulkomaalaistaustaiset insinöörit olivat vielä 1900-luvun alussa teknisen infrastruktuurin kehittämisessä merkittävässä asemassa kaupungeissa ja teollisuudessa.¹¹ Suomalaiset insinöörit halusivat nostaa ammattikuntansa teknisten alojen parhaille paikoille. Tämä oli toteutettava sekä teollisuudessa, valtion viroissa että kunnallisissa teknisissä laitoksissa ja kuntien keskushallinnossa. Suomalaiskansallinen projekti ilmeni näin ollen myös kuntasektorin ja kunnallisteknisen teknologian kehityksessä.¹² Kunnallislainsäädännön uudistus 1927 ja sen käytännön toteutus paitsi keskittivät hallintoa ja rakensivat näin vahvempaa kuntaa, paransivat myös insinöörien ja muiden teknillisten alojen ammattilaisten uramahdollisuuksia kaupunkien hallinnossa.¹³

⁷ Myllyntaus 1991, 39, 42,

⁸ Herranen 1996, 39, 66.

⁹ Herranen 1996, 46.

¹⁰ Kuisma 1991, 278-279; Karl-Erik Michelsen on tutkinut suomalaisten insinöörien pyrkimyksiä nostaa yhteiskunnallista asemaansa vuosisadan alussa. Michelsen 1999, 222-251. Marko Paavilainen puolestaan on käsitellyt tutkimuksessaan pääomaleirien välistä poliittis-taloudellista kamppailua kaupan alalla 1800-1900-lukujen vaihteen molemmin puolin. Ks. Paavilainen 2005.

¹¹ Michelsen 1999, 227-228.

¹² Michelsen 1999, 225-226, 231-234.

¹³ Sinisalmi 1999, 96-97.

Turun sähköhuollon kehityksessä käännekohdan muodostaa sähkölaitoksen kunnallistaminen vuonna 1919. Päätös valtuustossa oli tehty jo ensimmäisen maailmansodan aikaan vuonna 1917, kun AEG muun saksalaisen omaisuuden tavoin oli takavarikossa. Kunnallistaminen ei kuitenkaan tapahtunut aivan suoraviivaisesti. Laitoksen toiminnan hallinnollisesta järjestämisestä keskusteltiin pitkälle 1920-luvulle. Voimanhankinta oli olennainen kysymys. Maailmansodan aiheuttama polttoainepula saattoi olla edistämässä kunnallistamista. Koko kaksikymmenluvun ajan keskusteltiin riittävästä ja varmasta sähkövoiman saannista Turkuun. Keskusteluun vaikutti myös sähkölaitoksella heti vuosikymmenen alussa sattunut räjähdysonnettomuus, jossa kuoli useita työntekijöitä. Laitoksen tuotantokapasiteetti oli pitkään pahasti vajaa onnettomuuden vuoksi. Lisäksi mm. Englannin hiilikaivoslakot hankaloittivat polttoaineen hankintaa omaan voimalaan. Nämä seikat osaltaan saivat Turun sähkölaitoksen turvautumaan Lounais-Suomen Sähkö Oy:n ja Paraisten Kalkkivuori Oy:n sähkөөn. Omaa laitosta ei haluttu laajentaa. Ruotsinkielisten pääomapiirien alulle panemat vesivoimahankkeet Satakunnassa näyttivät kaksikymmentäluvun alussa yhdeltä parhaista Turun sähköhuollon turvaavista ratkaisuista. Suurteollisuus oli perustanut Turun Voima Oy:n valjastamaan Kokemäenjoen koskien vesivoimaa. Hanke ajautui kuitenkin vaikeuksiin ja vuosikymmenen lopulla vuonna 1929 Turku liittyi Imatran valtiolliseen verkkoon.¹⁴

Turun sähköjärjestelmän hallinto oli jatkuvassa muutoksen tilassa 1920-luvulla. Kunnallishallinnon kansanvaltaistuminen ja äänioikeusolojen uudistuminen vaikuttivat merkittävästi kaupunkien hallinnon rakenteisiin. Valta kaupungeissa jakautui ennen kunnallista äänioikeusuudistusta varallisuuden mukaan. Turku hallitsivat ruotsinkieliset suurkauppiaat ja ylemmät virkamiehet. Poliittiset voimasuhteet kääntyivät ensimmäisissä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden mukaisissa kunnallisvaaleissa 1919.¹⁵ Harvainvaltaisesti hallinnut ruotsinkielinen eliitti joutui antamaan tilaa sosialidemokraateille ja suomenkielisille porvaripuolueille. Vaikka merkittävimmät yhteiskunnalliset muutokset heijastuivat sosialidemokraattien nousussa, tarkoitti äänioikeusolojen muutos myös suomenkielisen porvariston vallan vahvistumista kaupunginvaltuustossa. Vasemmistosta tuli merkittävä voima, joka poliittisen oikeiston oli kielirajoista riippumatta otettava huomioon. Vasemmiston vahvistuminen lähensi eri kielitaustaisia porvarileirejä, mutta epäilemättä monet intressiristiriidat säilyivät, ainakin sikäli kuin edut kiinnittyivät kilpaileviin talouselämän aloihin.

¹⁴ Nordensvan 1946, 49-72 passim.; Uusitalo 1982, 97.

¹⁵ Uusitalo 1982, 123.

Sähkölaitoksen valvonta ja johto oli kuulunut vuodesta 1905 alkaen valtuuston alaiselle sähkökomitealle. Aluksi komitea hoiti ja valvoi sähkölaitos- ja raitiotiehankkeen suunnittelua ja toteutusta. Laitosten valmistuttua ja toiminnan alettua vuonna 1908 komitea alkoi valvoa niiden toiminnan sopimuksenmukaisuutta. Komiteassa istui perinteisen turkulaisen patrisiaatin, ruotsinkielisen pääoman, edustajia. Se säilyi samojen piirien käsissä 1920-luvulle saakka.

Toinen sähkölaitoksen hallinnon kehityksessä tapahtunut käänne kunnallistamisen ohella oli teknillisten laitosten hallituksen perustaminen vuonna 1926. Sähkökomitean työ laitoksen johdossa päättyi. Uusi hallintoelin sai hoitaakseen paitsi sähkölaitoksen myös vesi- ja kaasulaitoksen. Vuonna 1929 hallitus muutettiin lautakunnaksi. Muutokset liittyivät Suomen kaupunkihallintoa muokanneisiin laajempiin lainsäädäntöhankkeisiin, joilla ”keskipakoistunutta” hallintoa pyrittiin keskittämään.¹⁶

Turku ja koko suomalainen yhteiskunta olivat vuosisadan alussa politisoitumassa uudella tavalla. Työväenliike oli voimistunut ja sen vahvistuminen sekä työelämään ja yhteiskuntaan kohdistuneet vaatimukset suuntautuivat valtaa pitäneiden intressejä vastaan. Esimerkiksi vaatimukset julkisen omistuksen lisäämisestä kunnan asukkaille tuotettavissa palveluissa voimistuivat. Työväenliike puhui kunnallissosialismista. Sosialidemokraattisen puolueen kantana oli, että liikealat, joilla oli merkitystä yleiselle hyvinvoinnille, tuli ottaa kunnan haltuun.¹⁷

Työväenliikkeen yhteiskunnallisen vaikutusvallan kasvu oli yksi syy ensin valtakunnan politiikan ja myöhemmin kunnalliselämän demokratisoitumiseen. Vuoden 1918 sisällissodan jälkeen valtiollisin toimin häirittiin merkittävästi poliittisen työväenliikkeen radikaalin suunnan toimintaa. Lopulta se estettiin kokonaan. Jatkuva konflikti työsuhteissa ja vasemmiston suuri kannatus pakottivat silti myös porvaripuolueet ennalta ehkäiseviin myönnytyksiin yhteiskuntapolitiikassa. Vaikka porvarillisissa piireissä työväenliike koettiin julkisen omistuksen vaatimuksineen uhkaksi yksityiselle omistusoikeudelle, löytyi etenkin suomalaiskansallisissa porvaripiireissä ymmärrystä kunnallisen ja valtiollisen omistuksen lisäämiselle. Selkeimmin liberaalia talouspolitiikkaa ja yksityistä omistusta puolustivat Ruotsalaisen Kansanpuolueen ympärille ryhmittäytyneet yhteiskuntapiirit. Sen sijaan fennomaanisen liikkeen perinteen jatkajien Kokoomuspuolueen, Edistyspuolueen ja Maalaisliiton linjauksissa ilmeni valtion roolin merkitystä korostaneita äänenpainoja. Tämä kielitaistelun rajalinjojakin noudatellut suhtautumistapojen ero näkyi Turun ja koko valtakunnan sähköistyksessä.

¹⁶ Uusitalo 1982, 18-19, 92-93.

¹⁷ Piilonen 1982, 21.

Sillä, joka kontrolloi kaupungin energiahuoltoa, oli myös merkittävää vaikutusvaltaa kaupungin elinkeinoelämässä. Eri poliittisten ryhmien toimintaa Turun sähköisyyksessä ei voi ymmärtää, ellei huomioi koko ympäröivällä talousalueella ja osin valtakunnallisestikin vallinnutta jännitettä ruotsinkielisten suurteollisuuspiirien ja nousevan suomenkielisen talouseliitin välillä. Timo Herrasen mukaan Etelä-Suomen sähköistämisen konflikti ilmeni kahden valtakunnallisesti kilpailleen sähköistysstrategian välillä. Ensimmäinen oli Koskivoimakomitean alaisen Koskirakennustoimiston johtajan Hugo Malmin edustama linja, jonka mukaan Etelä-Suomi piti sähköistää valtiojohtoisesti rakentamalla siirtojohto Imatrankoskeen tulevasta vesivoimalasta Turkuun saakka. Toista näkökantaa edusti Koskivoimakomitean puheenjohtaja Bernhard Wuolle. Sen mukaan Suomi olisi sähköistettävä yksityisin voimin ensin alueellisesti ja vasta sitten kytkettävä alueet yhteen valtakunnallisesti. Molemmat energiapolitiikan tärkeät toimijat olivat taustaltaan kokoomuslaisia. Wuolteen näkemys oli myös ruotsinkielisten suurteollisuuspiirien kannattama, sillä suuret yhtiöt olivat etenkin puunjalostusteollisuudessa panostaneet sähkön tuotantoon ja jakeluun alueellisesti ja ne pelkäsivät valtion roolin vahvistumisen heikentävän niiden asemaa ja etuja.¹⁸

Kiista kiteytyi kysymykseen siitä, olisiko Vuoksen, Kymijoen ja Kokemäenjoen vesivoima ja sähkönsiirtojohtot rakennettava valtion vai yksityisten teollisuudenharjoittajien toimesta. Turun talousalueella ruotsinkieliset liikemiehet olivat jo 1910-luvulta alkaen hankkineet koskiosuuksia Kokemäenjoen vesistöä. Nämä hankkeet liittyivät keskeisesti Turun sähköistämiseen ja teollisuuden tarpeisiin. Esimerkiksi sähköä kaavailtiin tuotettavan suunnitellulle Turun suursatamalle ja Turun kaupungille Kokemäenjoelle perustettavista voimalaitoksista. Nämä sähköistyssuunnitelmat eivät kuitenkaan lopulta toteutuneet. Vaikka Turkukin sai sähkönsä 1920-luvun lopussa jo Vuoksen Imatrasta, on toteutumattomat suunnitelmat huomioitava ja nähtävä osana Turun sähköistämisen eri etupiirien välillä käytyä kamppailua.¹⁹

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Turun sähkölaitoksen kunnallistamista osana kunnallishallinnon keskittämistä ja kahden taloudellisen etupiirin eli pääomaleirin, ruotsinkielisen ”vanhan rahan” ja suomenkielisen ”kansallisen pääoman”, taloudellisia ja poliittisia pyrkimyksiä paikallistasolla. Turun sähkölaitos päätettiin pitää kokonaan kunnallisessa omistuksessa. Sitä ei järjestetty yksityisten ja kaupungin yhteisyhtiöksi vaan se organisoitiin 1920-luvun kuluessa tiiviiksi osaksi kaupungin hallintoa teknillisten laitosten lautakunnan alaisuuteen. Miksi valtuusto lopulta valitsi sähkölaitoksen

¹⁸ Ks. Herranen 1996, 50-64.

¹⁹ Nordensvan 1946, 49-72, passim.

hallintomalliksi kunnallisen liikelaitosmallin eikä yksityisten ja kaupungin yhdessä omistamaa osakeyhtiötä? Millainen merkitys 1920-luvun kielipoliittisilla jaoilla Turun talouselämässä oli energiahuollon, kaupungin sähkölaitoksen hallinnon ja yleisen kunnallishallinnon kehitykselle?

Hypoteesini on, että kahden valtakunnallisesti kilpailleen sähköistysstrategian kiinnittyminen pääomaleirien ristiriitaisiin etuihin näkyi myös Turun sähköhuollon kehityksessä. Tarkastelemalla Turun Voima Oy:n toteutumattomia suunnitelmia kaupungin voimakysymyksen osana aukeaa kaupungin ratkaisua selittävä laajempi näkökulma Turun ja ympäröivän talousalueen kehitykseen. Miksi Turku liittyi valtiolliseen Imatran verkkoon eikä turvannut sähköhuoltoaan omalla tai talousalueen yksityisten yhtiöiden tuottamalla sähkövoimalla? Turkulainen ruotsinkielisten hallitsema suurteollisuus suunnitteli vielä 1920-luvulla toimittavansa sähköä kaupungille Kokemäenjoen koskista mutta joutui luopumaan suunnitelmistaan. Miksi ruotsinkielisen liikemieskunnan ja suurpääoman ote kaupungin energiahuollosta lopulta kirposi, vai kirposiko se?

1.2 Teoreettinen kehys: Teknologinen järjestelmä, sosiaaliset suhteet ja konfliktit

Teknologian historian tutkimuksessa on viimeistään 1980-luvulta alkaen alettu korostaa teknologiaa monimutkaisena järjestelmänä, jonka kehitykseen vaikuttavat paitsi tekniset seikat sinänsä myös monet yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät, politiikka ja talous. Arkisessa käytössä olevien teknisten laitteiden, kuten sähkövalon tai puhelimen, takaa paljastuu kokonainen teknologisten artefaktien ja toimijoiden (tiedemiesten, insinöörien, johtajien, rahoittajien, poliitikkojen ja virkamiesten) muodostama monimutkainen järjestelmä. Yksittäinen laite on siis osa laajaa kokonaisuutta, suurta teknologista järjestelmää (*large technological system*, LTS). Tämän tutkimusperinteen mukaan teknologiset järjestelmät tulisi nähdä sosioteknisinä.²⁰

Thomas P. Hughes, yksi ensimmäisistä teknologisten järjestelmien sosio-tekniikan luonteen systemaattisesti esittäneistä teknologian historian tutkijoista, on klassisessa sähköhistorian tutkimuksessaan *Networks of Power* (1983) kuvannut sähköjärjestelmien kehitystä. Hughesin mallia on käytetty teknologian historian tutkimuksessa ja teknologisten järjestelmien muutoksen, erityisesti niiden synnyn ja kasvun, kuvaamisessa laajemminkin hyväksi. Mallia on sittemmin myös kehitetty eteenpäin ja sitä on myös

²⁰ Summerton 1998, 21-25, passim.

kritisoitu paljon. Kritiikkiä esittäneistä tutkijoista huomattavimpia ovat Bruno Latour, Michel Callon, Trevor Pinch, Wiebe Bijker, John Law sekä Patrick McGuire, Mark Granovetter ja Michael Schwartz.²¹

Hughesin teknologisten järjestelmän kehitystä kuvaavassa mallissa tehdään ensimmäisessä vaiheessa järjestelmän perustana oleva innovaatio. Edisonin sähköjärjestelmän kohdalla vallankumouksellinen keksintö oli sähkölampun hehkulanka. Toisessa vaiheessa keksinnöstä muokataan markkinakelpoinen tuote. Hehkulangan ympärille rakennetaan kokonainen järjestelmä voimantuotto- ja siirtolaitteineen. Kolmannessa vaiheessa uusi teknologinen järjestelmä siirretään uusiin yhteiskuntiin. Tässä vaiheessa järjestelmää joudutaan usein muuttamaan, vaikka sen teknologinen ydin pysyy ennallaan. Hughesin tutkimuksessa kuvataankin juuri sähkötekniikan mukauttamista Berliiniin, Chicagoon ja Lontooseen. Neljännessä vaiheessa järjestelmässä ilmenee niin sanottu kriittinen ongelma, joka hidastaa ja pysäyttää järjestelmän kehityksen. Edisonin järjestelmässä ongelmana oli tasavirta, jonka taloudellinen ja turvallinen käyttö oli mahdollista vain suppealla alueella. Tasavirtaa ei voitu siirtää pitkiä matkoja. Ratkaisuna tähän kehitettiin vaihtovirta. Uusi järjestelmän osa toi mukanaan muutoksia myös muihin sen komponentteihin, teknisiin ja sosiaalisiin osiin.

Lopulta teknologinen järjestelmä, Hughesin mallin mukaan, kehittyy pisteeseen, jossa sen kehitys alkaa olla konservatiivista ja vanhoja ratkaisuja tukevaa. Järjestelmä on jo niin laaja, että sen perusosia ei voi enää muuttaa muuttamatta koko järjestelmää. Tämän vakaan kehitysvaiheen sähköjärjestelmät saavuttivat, kun niiden omistus ja hallinta alkoi keskittyä Yhdysvalloissa General Electrics -yhtiölle ja Euroopassa saksalaiselle AEG:lle.²²

Hughes esittää mallissaan, miten päämäärätietoiset toimijat, Hughesin käsittein systeemin rakentajat (*system builders*), ratkovat eri vaiheissa järjestelmän kehitystä estäneitä ongelmia. Erityyppiset toimijat hallitsevat järjestelmän kehitystä sen eri vaiheissa. Alussa keksijäyrittäjät vievät kehitystä eteenpäin, myöhemmin insinöörit, johtajat ja rahoittajat hallitsevat järjestelmää.²³

Hughesin mallia ja LTS-koulukuntaa on myöhemmin kritisoitu. Teknologisten järjestelmien sosiaalisen rakentumisen teoria (*social construction of technology*, SCOT) ja toimijaverkostoteoria (*actor network theory*, ANT) ovat kaksi pääasiallista teknologian ja tieteen sosiologian suuntausta, joiden piirissä kritiikkiä on esitetty. Teo-

²¹ Ks. esim. Summerton 1998, 28-29 ja 33-35.

²² Hughes 1983, 14-17.

²³ Summerton 1998, 27.

riat kritisoivat LTS-suuntausta ja Hughesin Networks of Power – teosta hieman eri lähtökohdista. Kummankin peruskritiikki kohdistuu Hughesin tapaan nähdä kehitys ennalta määrättyinä ja deterministisenä, sekä järjestelmän sisäisten voimien ja objektiivisena nähtyjen tosiseikkojen korostumiseen kehityksessä. Toinen kritiikin kohde on LTS-teoriassa korostuva suurmiestäkökulma ja voittajien historia, joka unohtaa vaihtoehtoiset kehityskulut ja historian hiljaiset toimijat. SCOT- ja ANT -teoriaperinteet korostavat sen sijaan sosiaalista vuorovaikutusta ja kielivälitteisiä prosesseja teknologisen järjestelmän kehityksessä. Eri sosiaaliset ryhmät kamppailevat teknisen järjestelmän oikeasta suunnasta ja kamppailu vie kehitystä eteenpäin. Järjestelmien kehitys voi toisinaan myös epäonnistua, monenlaiset lopputulokset ovat mahdollisia.²⁴

Teknisten järjestelmien kehitys on paitsi LTS- myös SCOT-tutkimuksessa nähty varsin harmonisena prosessina, joka polveilevien vaiheiden jälkeen johtaa aina ainoaan oikeaan lopputulokseen. Järjestelmä kehittyy kohti parasta mahdollista. Vaikka SCOT-suuntauksessa konfliktinäkökulma on jo syrjäyttänyt LTS-tutkimukselle tyypillisen determinismin ja funktionalistisen, suoraviivaisen kehityksen, saavutetaan tämänkin teoriaperinteen mukaan sosiaalisten ryhmien eriävien näkemysten kamppailun ja neuvottelun jälkeen lopulta konsensus ja kehityksen kannalta oikea lopputulos. Ristiriidat ja sosiaaliset konfliktit häviävät näyttämöltä. Teknologisten järjestelmien sosiaalisen rakentumisen teorian merkittävimmiksi kehittäjiksi luetaan yleensä Wiebe Bijker ja Trevor Pinch. Erityisesti heidän polkupyörän kehityksestä 1800-luvun lopulla kertova artikkelinsa (1987) on merkittävä.

Mikael Hård on kritisoinut Bijkerin ja Pinchin kehittämää lähestymistapaa juuri siitä, että se jättää konfliktien ja valtakamppailujen merkityksen kehitykselle tarkemmin huomioimatta ja analysoimatta, vaikka niiden olemassaolo tunnustetaan. Koko SCOT-suuntausta on kritisoitu liiasta konsensushakuisuudesta ja valtakamppailun ja sosiaalisten konfliktien unohtamisesta erityisesti silloin, kun teknologisen järjestelmän katsotaan saavuttaneen vakaan, kypsän, kehityksen vaiheen (*closure*). Hård huomauttaa, että teknologisen muutoksen vakaa vaihe ei välttämättä ole seurausta konsensuksesta, vaan syynä voi myös olla jokin paljon pakottavampi vallankäyttö tai yhden ryhmän edustaman näkemyksen saavuttama ylivalta muihin nähden. Kritiikkiä SCOT-suuntauksessa saa osakseen myös se, että konfliktit ja valtakamppailu tunnustetaan usein vain näkyvien toimijoiden välillä ja usein vain kamppailujen näkyvässä ilmenemismu-

²⁴ Summerton 1998, 28-29, 33-35.

dossa. Piilossa olevat syvemmät ristiriidat jäävät tällöin huomiotta, myös taloudelliset eturistiriidat.²⁵

Konflikti on keskeinen osa yhteiskuntaa ja yhteiskunnallista kehitystä. Konflikti ei ole Hårdille kuitenkaan terävärajaisten sosiaalisten ryhmien etujen yhteen-törmäys, vaan sen olemassaolo edellyttää ensinnäkin jonkin asteista yhteistyötä ja yhteisymmärrystä ryhmien välillä. Toiseksi ryhmät voivat jakaa esimerkiksi osin samat arvot, normit ja muut lähtökohdat. Konfliktit eivät Hårdin katsannossa myöskään tuota ainoastaan positiivisia yhteiskunnallisia vaikutuksia, vaan ne ovat joillekin toimijoille edullisia ja toisille vahingollisia.²⁶ Sosiaalisten konfliktien ja valtakamppailujen näkökulmasta teknologia ja teknologinen muutos ovat joidenkin sosiaalisten ryhmien hyväkseen käyttämiä resursseja, joiden avulla sosiaalista järjestystä vahvistetaan tai sosiaalisia suhteita järjestetään uudelleen. Teknologia on muovautunut sosiaalisten ryhmien kamppailussa eikä teknologinen muutos voi koskaan olla sosiaalisesti neutraali prosessi.²⁷ Se hyödyttää aina jotakin ryhmittymää. Mikael Hårdin näkökulmassa painottuu teknologinen kehitys. Hänen mukaansa konfliktinäkökulman avulla yhteiskuntatutkimuksessa voidaan yhdistää sekä toimija- että rakenninäkökulma. Konfliktit syntyvät toisaalta toimijoiden toiminnan seurauksena ja toisaalta konfliktit muovaavat toimijoita, jotka samalla rakentavat teknologista järjestelmää. Hårdin mukaan konflikti kytkee osapuolet ja osalliset yhteen verkostositein ja konfliktinäkökulma voi avata tien todelliseen verkostanalyysiin teknologian kehityksen yhteiskunnallisessa kontekstissa.²⁸

Tukholman joukkoliikennejärjestelmän kehitystä, raitioteiden lakkauttamista ja uudelleen tulemistä tutkinut Tomas Ekman on kiinnittänyt huomiota siihen, että kamppailu ja neuvottelu oikeana ja parhaana pidetystä teknologisesta ratkaisusta on jatkuva prosessi, jossa välillä saavutetaan laajasti hyväksytty, vakiintunut käsitys oikeasta ratkaisusta, mutta yhtä lailla voi kehitys edetä näiden käsitysten kyseenalaistamiseen ja uuden oikeana pidetyn ratkaisun nousemiseen hallitsevaksi.²⁹ Kehitys sinänsä ei ole oikeaa tai väärää. Ekmanin tutkimus erittelee Tukholman joukkoliikennejärjestelmän tapauksessa ilmenneitä mekanismeja, joilla kehityksen suunta muutettiin. Häntä kiinnostaa se, *miten* käsitys oikeasta tai väärästä valinnasta nousee hallitsevaksi. Tutkimus nostaa poliittisen päätöksenteon teknologisten valintojen taustalle.

²⁵ Hård 1993, 414-416.

²⁶ Hård 1993, 417.

²⁷ Hård 1993, 416.

²⁸ Hård 1993, 417.

²⁹ Ekman nojautuu mm. Arne Kaijserin käsitykseen teknologisten järjestelmien rappioitumisesta. Ekman 2003, 22-23.

Ekman jäljittää muutosta etupäässä toimijoiden käymän päätöksentekoon liittyneen yhteiskunnallisen keskustelun perusteella. Laajempien ja paikallisten taloudellis-poliittisten voimasuhteiden vaikutus käytyyn keskusteluun konkretisoidaan regiimi- eli valtajärjestelmä-käsitteen avulla. Tukholman joukkoliikennejärjestelmän muutoksen yhtenä mekanismina Ekman erottaa poliittisin perustein tarkoitushakuisesti konstruoidun esimerkin (myönteisen tai kielteisen), joka muodostaa vahvan argumentin halutun valinnan puolesta tai jotain ratkaisua vastaan. Hän täydentää SCOT tradition käsitteistön vakaan kehityksen vaiheen (*closure, stängning, stabilisering*) järjestelmän epävakautumisen (*öppning, destabilisering*) käsitteellä, joka mahdollistaa vakiintuneiden käsitysten tai yleisesti hyväksytyyn (*tolkning*) kyseenalaistamisvaiheen, keskustelunalaisten asioiden joukon (*tolkningsflexibilitet*) kasvamisen ja koko järjestelmän uudelleen muotoutumisprosessin (*omtolkningprocess*) tarkemman analyysin. Ekman analysoi myös joukkoliikennejärjestelmän asiantuntijoiden merkitystä järjestelmän muutosprosessissa. Hän näkee joukkoliikennejärjestelmän sosioteknisenä järjestelmänä ja osana Anders Gullbergin määrittelemää Tukholman kaupunkirakentamista hallinnutta regiimiä (*stadsbyggnadsregim*) eli valtajärjestelmää. Regiimin muodostaa toisiinsa enemmän tai vähemmän kontaktissa oleva joukko toimijoita, jotka jakavat samat arvot ja kokoavat ja muokkaavat eri mekanismein informaatiota. Näin syntyy yhteinen käsitys siitä millaisia ongelmia yhteiskunnassa on ja miten ne ratkaistaan. Käsitykset pyritään vahvistamaan yhtenäiseksi ideologiaksi.³⁰ Teknologinen valinta näyttäytyy Ekmanin tutkimuksen perusteella aina poliittisena ja erilaisten intressiryhmien kamppailun kysymyksenä, jossa jokin järjestelmän osa joko politisoidaan (vrt. *destabilisering*) tai epäpolitisoidaan (vrt. *stabilisering*).

Timo Myllyntaus nostaa kehitykseen vaikuttavat relevantit sosiaali- ja intressiryhmät (*relevant social groups*) SCOT -analyysinsa perustaksi.³¹ Hän erottaa kaksi erilaista teknologisen ratkaisun tai teknologisen kehityksen vakiintumisen *closure*-mallia. Ensimmäisessä tietyt toimijat ja heidän tapansa määrittellä teknologisen järjestelmän kehityksessä kytevä konfliktin ratkaisu saavat ylliotteen ja muut toimijat hyväksyvät määrittelyn (*rhetorical closure*). Olennaista on, että toimijat katsovat kehitykseen vaikuttaneen ongelman tulleen ratkaistuksi, ei se, onko ongelma todella ratkaistu. Muodostuva yhteinen käsitys itse asiassa samalla peittää ongelman myötä pintaan nousseen

³⁰ Ekman 2003, 24-29, 144 ja 175-176.

³¹ Myllyntaus 2012a, 5 ja soveltamisesta suomalaisen teollisen muotoilun sodanjälkeisen läpimurron tapauksessa ks. Myllyntaus 2012b, 207-219.

toimijoiden tai sosiaaliryhmien välisen konfliktin, joka saattaa olla myös järjestelmän kehityksessä ilmenevien ongelmien perussyy.

Toisessa mallissa jokin aluksi kiistanalainen teknologinen ratkaisu tai kehityssuunta vakiinnuttaa asemansa, kun sen merkitys määrittyy keskustelussa kokonaan uudelleen ja se alkaa näyttää uudessa diskurssissa hyväksytyltä (*closure by redefinition of the problem*).³² Erityyppiset *closure*-mallit esiintyivät myös Turun sähkölaitoksen hallinnasta ja virran hankinnasta käydyissä kamppailuissa.

Marko Paavilainen jaottelee kollektiivisten liikkeiden kehityskaaren protestijakso ja -sykli- käsitteiden avulla tutkimuksessaan suomenkielisen kauppiaskunnan yhteiskunnallisesta noususta ja taistelusta ruotsinkielistä kauppiaseliittiä vastaan. Paavilaisen liike-näkökulmassa syklin käynnistää yhteiskunnassa koettu epäoikeudenmukaisuus, eturistiriita. Seuraa taisteluvaihe, jolloin uusi nouseva ryhmittymä kamppailee asemastaan ja pyrkii vakiinnuttamaan sen. Liikkeen laantumisvaiheessa tavoitteet koetaan saavutetuiksi ja eturistiriita painuu taka-alalle tai uusi ristiriita ja jakolinja nousevat esiin. Paavilaisen analyysin kohteena ovat talouselämässä ilmenevät eturistiriidat ja niistä seuraava poliittinen valtataistelu. Yhteiskunnallisten liikkeiden valtakamppailun dynamiikka muistuttaa *closure*-ilmiöineen ja relevantteine intressiryhmineen teknologisen järjestelmän sosiaalisen rakentumisen dynamiikkaa.³³

Tärkeä intressiryhmiä koossapitävä voima ovat verkostosuhteet. Verkostanalyysillä voidaan yksityiskohtaisemmin kuvata sosiaalisen elämän eri osa-alueiden, kuten vaikkapa politiikan, talouden, teknologian ja kulttuurielämän vuorovaikutusta. Tutkimuksessaan vuorineuvos Heikki Huhtamäen verkosto- ja sidosryhmäsuhteista Kari Teräs erittelee eri verkostotyyppisiä ja osoittaa ”kansallisen pääoman” liikemieseliitin paikallisen verkoston kohtaamispaikat: liike-elämän yhdistykset, Turun Kauppakamari, kunnallispolitiikka. Teräs erottaa verkostosta myös vaikutusvaltaisen ja kiinteän sisäpiirin.³⁴

Turun sähköhuollon järjestämisessä 1920-luvulla teknologian, talouden ja politiikan kentillä toimineista ryhmittymistä tärkeitä olivat toisaalta ruotsinkieliset pääomapiirit, toisaalta suomenkieliset pääomapiirit. Ruotsinkielinen taloudellinen eliitti hallitsi suurteollisuutta ja vientiteollisuutta. Suomenmielinen nouseva liikemieskunta taas kytkeytyi myös pieneen ja keskisuureen yritystoimintaan ja kotimarkkinateollisuuteen. Ruotsinkielisen ja suomenkielisen yrittäjäkunnan, tai pääomaryhmittymän, suhteet

³² Myllyntaus 2012a, 5-6.

³³ Paavilainen 2005, 18-21.

³⁴ Ks. Teräs 2009, 64-84.

olivat Turussakin ristiriitaiset. Ryhmittymät onnistuivat toisaalta tekemään myös yhteistyötä esimerkiksi vuonna 1918 perustetun Turun Kauppakamarin puitteissa, vaikka Kauppakamari olikin pitkään ruotsinkielisten hallitsema.³⁵ Suomenkielinen liikemieskunta oli aktiivinen kunnallispolitiikassa ja sen edustus oli vankkaa Kansallisen Kokoomuspuolueen ja toisaalta Kansallisen Edistyspuolueen riveissä. Ruotsinkieliset, ”vanhan rahan” liikemiehet kuuluivat Ruotsalaisen Kansanpuolueen vaikutuspiiriin, tai pikemminkin puolue kuului heidän vaikutuspiiriinsä. Kolmas Turun energihuollon kannalta tärkeä tekijä olivat kotitaloudet, sähkön kaupunkikuluttajat, joiden joukko oli kasvamassa 1920-luvulla yhä uusien kaupungin alueiden saadessa sähköt ja rakennustoiminnan vilkastuessa vuosikymmenen lopun lähestyessä. Kotitalouksien sähkönkulutus ei kuitenkaan näytä olleen ainakaan vielä 1920-luvulla poliittisiin ratkaisuihin voimakkaasti vaikuttanut tekijä. Kotitalouskuluttajat eivät muodostaneet varsinaista etu- tai painostusryhmää, vaikka Turun laita-alueiden asukasyhdistykset anoivatkin valtuustolta esimerkiksi asuinalueidensa sähköistämistä tai sähköhuollon parantamista.

Tässä työssä päähuomio kiinnitetään paikallisen taloudellis-poliittisen eliitin toimintaan energiapolitiikkaa koskevassa päätöksentekoprosessissa. Näin ollen yksittäiset toimijat nousevat esille osana kollektiivisia intressi- tai eturyhmiään. Toimijoiden roolia korostaa myös verkostonäkökulma. Tutkimuksessa teknologisen järjestelmän kehityksen teknologinen ulottuvuus jää taustalle sosiaalisen ulottuvuuden, politiikan ja talouden, korostuessa. Rajausta on perusteltu, sillä Turun sähkönsiirtojärjestelmä oli 1920-luvulla teknologialtaan riittävällä tasolla tyydyttämään koko kaupungin ja laajemmankin alueen energiatarpeen. Järjestelmän kehitystä olivat siirtyneet ohjaamaan poliitikot, virkamiehet ja elinkeinoelämä, kuten Hughesin mallin mukaan teknologisen järjestelmän vakaan kehityksen vaiheessa usein käy. Poliitiikan ja talouden toimijoiden aseman vahvistuminen sosioteknisessä järjestelmässä korostaa eturistiriitoja ja kamppailua vallasta. Siksi Turun sähköjärjestelmän kehitys 1920-luvulla tarjoaa hyvän mahdollisuuden soveltaa SCOT teorioita ja erityisesti Hårdin esille nostamaa konfliktinäkökulmaa, jonka mukaan teknologia ja teknologinen muutos ovat sosiaaliryhmien hyväksyttävissä resursseja. Niiden avulla sosiaalisia suhteita vahvistetaan ja järjestetään uudelleen. Toimijoiden väliset sosiaaliset suhteet punoutuvat verkostoiksi muodostaen sen ”sosiaalisen infrastruktuurin”, jonka varaan valtajärjestelmän toiminta rakentuu. Ekmanin tapa nähdä teknologinen järjestelmä osana valtajärjestelmää mahdollistaa Turun sähköjärjestelmän, talouselämän etupiirien eli pääomaleirien sekä kunnallispolitiikan

³⁵ Teräs 2004, 289-290, 315.

kan – teknologian, talouden ja politiikan – tarkastelun yhdistämisen yhdeksi kertomukseksi.

1.3 Lähteet ja metodi: Paikallisen sähköhistorian lähteet ja heuristinen teoriankäyttö

Turun sähkölaitosta koskeva aiempi tutkimus rajoittuu Ilmari Ekströmin vuonna 1958 julkaistuun viisikymmenvuotishistoriikkiin. Insinöörinä ja kaupungin rahatoimikamarin virkamiehenä työskennellyt Oscar Schultz kokosi kaupungin varhaista sähköistystä sivuavan, varsinaisesti raitiotiesuunnitelmiin paneutuneen julkaisun jo vuonna 1908. Matti Tirkkosen kirjoittama 90-vuotisjulkaisu sekä vuonna 1999 ilmestynyt Jouni Kallioniemen satavuotishistoriikki ovat kaksi tuoreinta Turun energiahuollon historiaa luotaavaa julkaisua. Sähkölaitoksen vaiheita raitioteiden osalta sivuaa Marita Söderströmin kirjoittama Turun joukkoliikenteen satavuotishistoria. Erityisesti Helsingin sähkölaitoksen historia auttaa Turun kehityksen hahmottamisessa. Myös pääkaupungin energiahuollossa yksityisellä voimatuotannolla oli merkittävä osa. Oiva Turpeisen Helsingin energialaitoksen historia taustoittaa hyvin paitsi pääkaupungin myös koko valtakunnan sähköistyksessä olennaisia kysymyksiä. Jaakko Pöyhönen on puolestaan tutkinut Helsingin energiahuollon ja kunnallispolitiikan suhdetta 1900-luvun alussa. Hän nostaa esille poliitikot, asiantuntijat ja virkamiehet sähkölaitoksen hallinnon kehittymisessä. Pöyhösen tutkimuksessa tekniset ja yhteiskunnalliset ratkaisut kietoutuvat toisiinsa. Tutkimusteema ja näkökulma tulevat lähelle omaani.³⁶

Suomen sähköhistorian perusteos on Timo Myllyntauksen *Electrifying Finland*, joka tarjoaa perustiedot Suomen sähköistyksestä 1900-luvulla. Tutkimuksen näkökulma on uuden teknologian ja osaamisen siirron ja talouden rakennetekijöiden suhteessa. Myllyntauksen artikkeli *Foreign Investments in Finnish Electricity Supply Utilities, 1884 - 1936* sivuaa omaa kysymyksenasetteluani selvittäessään sähkölaitosten kunnallistamiseen johtaneita syitä. Artikkelin näkökulmana on ulkomaisten sähköyhtiöiden, erityisesti saksalaisen AEG:n asema suomalaiskaupunkien sähköhuollossa. Tarkastelu painottuu Turun tapaukseen.³⁷ Timo Herranen on puolestaan tutkinut Suomen sähkönsiirtojärjestelmän kehitystä ennen vuotta 1940. Herranen kiinnittää huomionsa eri osapuolten taloudellisiin ja poliittisiin intresseihin. Suomeen rakentui kaksi rinnak-

³⁶ Ekström 1958. Kallioniemi 1999. Söderström 1990. Turpeinen 1984. Pöyhönen 1992.

³⁷ Myllyntaus 1991; Myllyntaus 2008.

kaista sähkönsiirtojärjestelmää, toinen valtion ja toinen yksityisen teollisuuden. Näiden välillä käytiin kovaa kilpailua.³⁸

Alkuperäislähteinä käytän pääasiassa kaupunginhallinnon tuottamaa sekä hallinnon ja eri tahojen vuorovaikutuksen seurauksena syntyneitä materiaalia. Kaupunginvaltuuston kokouspöytäkirjoissa on kirjattuna päätökset liitteineen, esittelyteksteineen ja muine perusteluineen. Niissä on kattavasti referoitu asiasta käyty keskustelu sekä kirjattu tehdyt esitykset ja äänestykset. Varsinaisia keskustelupöytäkirjoja ei vielä tuolloin laadittu. Asioiden valtuustokäsittelystä löytää viitteitä poliittisten ryhmittymien linjaeroista ja yhtenevyyksistä. Ne kertovat toisaalta valtakamppailusta ja toisaalta yhteistyöstä.³⁹

Vaikka valtuustossa tehtiin tärkeitä päätökset sähköjärjestelmän kehityksestä, kuten kunnallistamisesta ja voimanhankintakysymyksistä, oli asiat usein valmisteltu jo sähkökomitean, vuodesta 1926 sen korvanneen teknisten laitosten hallituksen tai erityiskysymyksiä varten asetettujen väliaikaisten erityisvaliokuntien toimesta. Merkittävä lähderyhmä ovat sähkökomitean ja teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirjat liitteineen sekä erityisesti valtuuston asettamien erityisvaliokuntien mietinnöt. Näiden toimielinten selvitys- ja valmistelutyö vaikutti ratkaisuihin merkittävästi. Siksi on tärkeää tuntea näissä ”kunnallishallinnon sivuelimissä” vaikuttaneet jäsenet ja heidän kytkentänsä. Kunnalliskalenterit ovat hyvä apuväline toimielinten kokoonpanon ja edustajien poliittisen sidonnaisuuden selvittämisessä. Sinikka Uusitalo on listannut Turun kaupungin historia -teoksessa (1982) keskushallinnon toimielimiin itsenäisyyden ajalla valitut jäsenet puoluekantoineen. Matrikkeleista selviävät keskeisten vaikuttajien yhteydet kunnallispolitiikkaa laajemmalle yhteiskuntaan, pääasiassa elinkeinoelämään ja valtakunnan politiikkaan. Sähkökomitean kirjeenvaihdossa on jäljennöksiä Turun ja Paraisien välillä 1920-luvun puolesta välistä alkaen virtaa siirtäneen yhtiön johtokunnan kokousten pöytäkirjoista sekä sopimuksista kaupungin, Barker-Littoisen ja siirtoyhtiön välillä. Ne antavat kuvan kaupungin ja yksityisten yhtiöiden välisestä energiayhteistyöstä ennen Imatran siirtoverkkoon liittymistä.

Turussa vaikutti 1920-luvulla Åbo Teknici – Turun Teknikot -niminen yhdistys, joka kokosi yhteen teollisuudessa, liike-elämässä ja kaupungin viroissa toimineita insinöörejä. Se teki 1920-luvulla yhteistyötä muiden tekniikan alan turkulaisten yhdistysten kanssa pyrkiessään vaikuttamaan kaupungin hallintoon. Yhdistykset pyrki-

³⁸ Herranen 1996.

³⁹ Valtuuston esityslistat ja päätökset on suppeassa muodossa sidottu erilliseksi sarjaksi (KVEP), jota käytän, mikäli asia ei edellytä tarkempaa syventymistä.

vät mm. saamaan valtuustoon ja eduskuntaan suuremman teknisten alojen asiantuntijoiden edustuksen. Turun Teknikkojen arkistossa olevat kokouspöytäkirjat ja kirjeet kertovat porvarillisten teknikkopiirien poliittisesta yhteistyöstä. Avuksi paikallispolitiikan taustoittamisessa on myös sanomalehtimateriaali, olivathan 1920-luvulla paikalliset puoluelehdet voimissaan. Lehdet seurasivat valtuuston kokouksia ja raportoivat niistä. Energiapolitiikan päätöksenteosta lehdet eivät kirjoittaneet kovinkaan runsaasti, mutta keskeisistä vaiheista ne kuitenkin raportoivat. Edistysmielinen Turun Sanomat, ruotsinkielisten Åbo Underrättelser ja Kokoomuksen Uusi Aura olivat merkittävimpiä porvarillisia lehtiä tutkimusajanjakson Turussa.⁴⁰ Lehdet antavat poliittisesti värityneen kuvan tapahtumista ja kertovat siten poliittisten ryhmittymien suhtautumisesta energiakysymyksiin. Tausta-aineistona toimivat myös insinöörien ammattilehdet. Suomenkielisiä insinöörejä koonneen Suomalaisten Teknikkojen Seuran (STS) julkaisema Teknillinen Aikakauslehti muodosti suomenkielisen insinöörikunnan julkisuuden. Ruotsinkielisten insinöörien ajatusmaailmaa edustaa tutkimuksessani Teknikern-aikakauslehti. Teknikernin olivat perustaneet Finska Kemistsamfundet ja Åbo Teknici.⁴¹

Yhdistän tutkimuksessani sähköjärjestelmän ja kunnallishallinnon kehityksestä käydyn julkisen keskustelun tuota keskustelua käyneiden vaikuttajien toimintaan ja sidonnaisuuksiin yrityksissä, yhdistyksissä, kunnallishallinnossa ja -politiikassa. Näin pyrin saamaan esille tehtyjen ratkaisujen yhteyden Turussa vaikuttaneiden ruotsinkielisten ja suomenkielisten pääomaleirien keskinäiseen kamppailuun ja mahdolliseen yhteistyöhön energiakysymyksissä.

Tutkin työssäni vallankäyttöä paikallistasolla. Työni on tapaustutkimus, jossa Turun sähköjärjestelmän 1920-luvun kehitys muodostaa puitteet talouselämän, teknologian ja politiikan yhteyksien tutkimukselle. Julkisen hallinnon ja siihen vaikuttamaan pyrkineiden talouselämän toimijoiden valitsemat vaikuttamisen ja vallankäytön tavat kehittyivät jatkuvassa politiikan ja talouden vuorovaikutuksessa. Toisaalta toimijat myös rakensivat ja ylläpitivät valinnoillaan teknologista järjestelmää ja vaikuttivat teknologisen järjestelmän kehityksen suuntaan. Tutkimus on laadullista tutkimusta, jossa teoreettisella ja käsitteellisellä tarkastelulla on keskeinen sija. Sovellan aineistooni teknologian historian teoriaperinteen ja sosiaalisten verkostojen tutkimuksen käsitteistöä ja

⁴⁰ Ks. Westerlund 2001, 342-343, 366-367, 378-380.

⁴¹ Teknikern oli tarkoitettu yleistajuiseksi ammattilehdeksi, jonka lukijakunnaksi toivottiin laajasti eri alojen tekniikoja ja insinöörejä, mutta myös muita tekniikasta kiinnostuneita teollisuuden ja talouselämän vaikuttajia sekä suurta yleisöä. Vanhempaa ja akateemisempaa Tekniska Föreningen i Finland Förhandlingaria puolestaan julkaisi vuonna 1880 toimintansa aloittanut ruotsinkielistä teknikko- ja insinöörikuntaa koonnut Tekniska Föreningen i Finland (TFiF). Teknikerin taustavoimat suuntasivat julkaisunsa sille ruotsinkieliselle insinöörikunnalle, joka jäi TFiF:n ulkopuolelle. Ks. Pöyhönen 1992, 221-222 ja Michel-

teoreettisia lähtöoletuksia. Yhteiskunnallisen tapahtumisen ja sosiaalisten suhteiden organisoitumisen selitysmalleina teoriat ohjaavat tutkimusongelman muotoilussa, aineiston kokoamisessa ja sen käsittelyssä. Tutkimusongelman rajaamisessa on erityisesti teknologian historian teoriaperinne ollut avuksi. Verkostonäkökulma puolestaan on ohjannut lähdeaineiston kokoamista ja käsittelyä. Varsinaista systemaattista *verkostanalyysia* työhöni ei sisälly vaan verkosto on enemmänkin aineiston kokoamista ja käsittelyä ohjannut yhteiskunnan organisoitumisen malli ja *metafora*. Olen paikantanut eri toimijoiden keskinäisiä yhteyksiä yritysten johtokuntien ja kunnallishallinnon toimielinten sekä muiden avainpaikkojen jäsenyyksien ja edustusten perusteella. Verkostoteoria auttaa näkemään relevantit toimijat ja intressiryhmät sekä niiden vuorovaikutussuhteet. Näin hahmottuu se ”sosiaalinen infrastruktuuri”, rakenne, joka määrittelee kehitystä. SCOT -teoriaperinteen tarjoamat lähestymistavat puolestaan auttavat järjestelmän kehitysprosessin ja -mekaniikan analysoinnissa.

Käyttämäni teoreettiset näkökulmat luovat sen yleisen tason viitekehyksen, jonka perusteella deduktiivisesti pyrin löytämään tutkimusongelman selvittämisen kannalta relevantit toimijat ja intressiryhmät sekä myös aika- ja paikkasidonnaiset historialliset tapahtumat. Työn mittaan pyritään etenemään induktiivisesti yksittäisistä yleisiin, teoreettisiin, johtopäätöksiin. Teoria on siten paitsi keino ja väline myös päämäärä. Historiantutkimuksen teoriankäyttö voi olla ”piiloteoreettista”, jolloin tutkimusta implisiittisesti ohjannut teoria jätetään tietoisesti tai tiedostamatta eksplikoimatta.

Teknologisten järjestelmien laajat kehitysteoriat (LTS, SCOT), verkostoteoria ja sosiaalisten suhteiden konfliktinäkökulma liikkuvat teorioina hyvin eri tasoilla, siksi katson, että tutkimuksessani on perusteltua käyttää niitä *heuristisesti*, soveltuvien osin. Teoriat antavat ideoita ja kiinnekohtia historiallisen tapahtumisen tulkinnassa. Olen kuitenkin kiinnostunut myös teorioiden soveltamisesta ja testaamisesta 1920-luvun turkulaisessa kontekstissa. Kysymyksiä on siis esitettävä paitsi aineiston, myös teorian suuntaan.⁴² Miten on historiallisten esimerkkien valossa ymmärrettävissä se Mikael Hårdin ristiriitaiselta tuntuva teoreettinen hypoteesi, jonka mukaan nimenomaan konfliktinäkökulma mahdollistaa teknologisen järjestelmän rakenteiden ja toimijoiden vuorovaikutuksen tutkimisen ja avaa tien verkostanalyysin soveltamiseen teknologisen kehityksen yhteiskunnallisessa kontekstissa? Miten eturistiriitaan perustuva konflikt-

sen 1991, 326-227.

⁴² Tapaustutkimus ja laadullinen tutkimus sekä yleinen teorian käyttö sekä induktiivinen ja deduktiivinen päättely tutkimuksessa ks. Eskola & Suoranta 1996, 61-63. Verkostoteorian käytöstä historiantutkimuksessa ks. Hasselberg – Müller – Stenlås 1997, 1-2, 9-11 ja Teräs 2005, 143-144.

Teorian käytöstä historiantutkimuksessa ks. Teräs 2005, 140-142, 148-152; heuristisesta käytöstä ks. erit.

tisuhte ja kamppailu vallasta ovat yhdistettävissä yhteistyötä ja keskinäistä luottamusta edellyttävään verkostosuhteeseen?⁴³

Teräs 2005, 150-151; teorioiden eritasoisuudesta ks. Teräs 2005, 139.

⁴³ Ks. Hård 1993, 417. Teknologian sosiologiassa kehitelty toimijaverkostoteoria (*actor-network theory*, ANT) yhdistää sekin rakenne ja toimijanäkökulmaa. Tarkastelussa on monesti juuri teknologian kehityksen ja toimijoiden intressitiriidat ja vallankäyttö. Teoriassa myös ei-inhimilliset kappaleet ja ilmiöt otetaan osaksi toimijaverkostoa ja huomioidaan toimijoina. Summerton 1998, 29. Kyse ei siis ole Hårdin tarkoittamassa mielessä sosiaalisten verkostojen tutkimuksesta, vaan lähtöoletuksiltaan erilaisesta teorias-
ta.

2 SÄHKÖPOLITIIKAN VAIKUTTAJAVERKOSTOT

2.1 Edullinen vesivoimasähkö ja talouskasvun odotukset

Ensimmäisen maailmansodan sotatarviketilaukset Venäjältä saivat Suomessa aikaan teollisuustuotannon kasvua ja yleistä taloudellista nousua. Samalla kuitenkin syntyi voimakas inflaatiokehitys. Kun maaliskuun vallankumouksen seurauksena tilaukset ensin vähenivät ja sitten lokakuun vallankumouksen seurauksena loppuivat kokonaan, joutui etenkin turkulainen metalliteollisuus vaikeuksiin. Tuotannon kääntyessä koko maassa laskuun, seurasi vuosina 1917–1918 ennennäkemätön keinottelun kausi. Taloudellisesti epävakaa olot jatkuivat 1920-luvun alkuun.⁴⁴ Maailmansodan päättymisen odotettiin toisaalta lisäävän taloudellista aktiivisuutta myös Turussa, kun rajat taas aukeaisivat kaupalle ja kauttakulku mm. satamassa vilkastuisi. Näissä tunnelmissa turkulaiset liikemiehet rakensivat suurisuuntaisia kehityssuunnitelmiaan koko talousalueen mitassa. Niissä nivoutuivat toisiinsa yhtäältä uuden teknologian avulla hyödynnettävä luonnonvara, vesivoima. Sen avulla tuotettu edullinen sähkö tyydyttäisi kasvavan tuotannon energiantarpeen. Toisaalta suunnitelmien olennaisen osan muodosti satamatoiminnan laajentaminen ja satamaan kytkeytyvät teollisuusalueet. Kolmantena elementtinä nähtiin korkean profiilin kaupunkisuunnittelu ja -rakentaminen, joista koituisi taloudellista tuloa mm. kiinteistöjen arvonnousuna.

Turun ensimmäinen sähkölaitos perustettiin vastaamaan paitsi teollisuusyritysten tarpeisiin myös laajempaan ja yleisempään kysyntään. Ruotsinkieliseen talouseliittiin kuuluneiden yksityisten suurliikemiesten perustama Electron-yhtiö aloitti toimintansa Turussa syksyllä 1898.⁴⁵ Yhtiöllä oli Ilmari Ekströmin arvion mukaan pari sataa sähkönkuluttajaa. Pisin linja ulottui Läntinen rantakatu 3:ssa sijainneelta voimalaitokselta Sairashuoneenkadulle. Muuten jakelu keskittyi Auransillan, Kauppatorin ja Tuomiokirkon tienoille.⁴⁶ Toimintaa oltiin toki halukkaita laajentamaan. ÅboTeknicin piirissä oli virinnyt keskustelu sähköraitoteistä ja Electron teki ensimmäisen tarjouksen kaupungille niiden rakentamisesta kesällä 1905. Turkulaisyhtiön konsulttina toimi AEG Stockholm -yhtiön johtaja konsuli C. Bolinder. Kaupunginvaltuusto valitsi Electronin ja kaupungin välisiä neuvotteluja käymään valiokunnan, johon kuului Åbo Teknicissä

⁴⁴ Suvanto 1982, 294-295; Ginström 1962, 47-49.

⁴⁵ Electronin taustalla olivat sellaiset huomattavat turkulaisliikemiehet kuin konsuli G.A. Lindblom, Henning von Rettig, Magnus Dahlström ja Turun Osakepankin johtaja J.O. Wasastjärna. Ekström 1958, 7 ja 15. Ks. myös Schultz 1908.

⁴⁶ Ekström 1958, 7, 9-10.

hanketta ajaneita tunnettuja ruotsinkielisiä liikemiehiä, insinöörejä ja virkamiehiä. Hankkeen kannalta keskeisimpänä on pidetty rahatoimikamarin sihteeriä, insinööri Oscar Schultzia. Mukana oli myös Turun Osakepankin johtaja J.O. Wasastjärna, hovioikeuden asessori A. Kumlin, kauppias E. Åström ja tehtailija Magnus Dahlström. Varajäseninä olivat hovioikeuden asessori A. Ålenius ja varakonsuli O. Wikeström. Kaupunkia edusti aluksi jopa kaksi neuvotteluosapuolen eli Electornin johtokunnan jäsentä, jotka tosin vaihdettiin pian: Wasastjärna ja Dahlström korvattiin pankinjohtaja Josef Lönnbladilla ja Kaakelitehtaan johtaja Ernst Minuthilla.⁴⁷

Hyvin pian neuvottelujen alettua kävi selväksi, että Electron tulisi toimimaan vain AEG:n bulvaanina, sillä Electronia edustivat neuvotteluissa Bolinder ja AEG:n saksalaisen tytäryhtiön johtaja A. Hempel. Ehdotettu 75 vuoden toimilupasopimus sisälsi kohdan oikeudesta siirtää toimilupa toiselle yritykselle. Käytännössä osapuolina olivat siis kaupunki ja saksalaisjätti AEG. Enää ei myöskään puhuttu vain raitiotiestä. Kysymys oli nyt myös sähkölaitoksen ja raitioteiden muodostamasta yhteislaitoksesta.⁴⁸ AEG:n sähkölaitos alkoi jakaa virtaa syksyllä 1908 ja raitiotieliikenne avattiin ennen joulua. Laitos tuotti sähköä höyryvoimalla kahden 750 hv:n höyrykoneen ja höyryturbiinien voimin. Polttoaineena oli hiili ja puu. Laitoksen asiakaskunta laajeni ja jo 1910 päätettiin lisätä voimantuotantokapasiteettia.⁴⁹ Fossiilisia polttoaineita ei Suomessa ollut omasta takaa vaan sähköntuotantoa varten tarvittu kivihiihihiili, ruskohiili ja öljy oli tuotava ulkomailta. Hiili oli vielä kohtalaisen kilpailukykyinen polttoaine rannikkokaupungeissa, mutta kuljetus sisämaahan nosti kustannuksia. Tuontipolttoaineet olivat myös alttiita mm. merikuljetuksista johtuneille hinnan heilahteluille ja kustannuksia oli siten vaikea arvioida pitkälle eteenpäin. Niinpä turkulaistenkin sähköä suurkuluttajien piirissä alkoi itää ajatus vesivoiman hankkimisesta kaupunkiin ja omille teollisuuslaitoksille.⁵⁰

Vuosisadan alussa Suomen teknikko- ja teollisuuspiireissä keskusteltiin vilkkaasti vesivoiman hyödyntämisestä energiantuotannossa. Jo varhainen, ennen sähköistystä, toiminut teollisuus oli hyödyntänyt mekaanisesti työkoneisiin välitettyä vesivoimaa. Tuntuma jokien voimapotentialiin oli siis olemassa. Koskien vesivoima nähtiin kansallisrikkautena, joka tuli saada hyödylliseen käyttöön. Muiden muassa valtion Koskivoimakomitean alaista koskirakennustoimistoa johtanut insinööri Hugo Malmi

⁴⁷ Ekström 1958, 13-14, 50.

⁴⁸ Ks. Ekström 1958, 15-16.

⁴⁹ Ekström 1958, 48, 50, 57-59.

⁵⁰ Myllyntaus 1991, 177-78. Turkulaisyriyten sähkönhankintasuunnitelmista ks. esim. Koskelainen 1923, 189-190 ja Nordensvan 1946, 51, 54-55.

vertasi vesivoimaa kansallisrikkautena metsiin. Malmi ajoi ns. valtiollista sähköistysstrategiaa. Itsenäisyyden alkuvuosina keskustelu valtakunnan sähköistyskysymyksestä tiivistyi Vuoksessa sijainneen Imatran kosken rakentamiseen. Rakentamalla Imatra voitaisiin kotimaisella vesivoimalla korvata kalliiden ulkomaisten polttoaineiden tuontia. Edullinen sähkö tukisi myös teollisuuden laajenemista. Malmi laski, että kansantaloudellisesti olisi edullisinta rakentaa voimantuotannon suuryksikkö, jolloin virran hinta saataisiin entisestä alemmas. Tämä tulisi edullisemmaksi kuin useiden pienten laitosten rakentaminen. Kun Imatra olisi rakennettu ja siirtojohdot ulotettu halki Etelä-Suomen, voitaisiin rakentaa Kokemäen- ja Kymijoen vesivoima ja kytkeä ne Imatran siirtojohdoton. Eduskunta teki päätöksen 1921 Imatran rakentamisesta. Tehtävä annettiin Koski-voimakomitealle (v:sta 1923 Koskirakennustoimikunta), joka oli perustettu valmisteluelimeksi 1919.⁵¹

Malmin linjan kanssa kilpaili Bernhard Wuolteen strategia. Se oli ns. teollisuusvetoinen strategia, jonka mukaan Vuoksen, Kymin ja Kokemäenjoet valjastettaisiin ja kussakin jo toimivat tai niihin rakennettavat laitokset yhdistettäisiin ensin vesistöittäin toisiinsa. Vasta, kun nämä alueelliset voimantuotanto- ja siirtojärjestelmät olisivat tarpeeksi kehittyneet, voitaisiin ne kytkeä yhteen valtakunnalliseksi verkoksi. Samaan verkkoon yhdistettäisiin myös lämpövoimalat. Wuolteen strategia perustui valtion, kuntien ja yksityisen sektorin yhteistyöhön.⁵² Se otti Malmin strategiaa paremmin huomioon yksityisen teollisuuden jo olemassa olevan voimantuotannon ja intressit. Lopulta kumpikaan strategia ei toteutunut sellaisenaan, vaan 1930-luvulla maassa toimi kaksi rinnakkaista ja toisistaan erillistä sähkön siirtojärjestelmää: Imatran Voiman sekä yksityisen teollisuuden ja joidenkin kaupunkien muodostamat järjestelmät.⁵³ Nämä kaksi vahvaa eri yhteiskuntapiireihin sitoutunutta linjaa määrittivät ratkaisevasti 1920-luvun energiapolitiikkaa.

Vesivoimavarojen hyödyntäminen kiinnosti myös turkulaisen teollisuuden piirissä. Wuolteen teollisuutta myötäilleen sähköistysstrategian kanssa sopi hyvin yhteen se, että Turun sähköistyksen alkuvaiheista asti mukana olleet liikemiehet suuntasivat 1910-luvulla katseensa Kokemäenjoen vesivoiman valjastamiseen. Yksityinen suurteollisuus rakensi jo samalla tavoin Kymijoen vesivoimaa. Kummankin vesistön valjastamisessa laskettiin lähialueen suuren asutus- ja teollisuuskeskuksen kysynnän varaan.

⁵¹ Herranen 1996, 11-12.

⁵² Herranen 1996, 9-11.

⁵³ Herranen 1996, 12.

Helsingin kaupunki osti vuonna 1917 Kymijoen Mankalan koskesta osuuksia omistaneen Mankala Koskiosakeyhtiön osakkeet ja sai siten haltuunsa kosken molemmat rannat ja kolme viidesosaa koskien vesivoimasta.⁵⁴ Kaupunki oli mukana Etelä-Suomen Voimassa vuodesta 1919. Etelä-Suomen Voima Oy oli aloittanut Kulo- saari, Puotinkylä, Herttoniemi ja A. Ahlström Oy:iden yhteisyrityksenä, jonka tarkoi- tuksena oli ostaa Ahlströmin osuuksia Kymijoen koskista.⁵⁵ Etelä-Suomen Voima oli siis maayhtiöiden yhteenliittymä, jonka alkujuuret itse asiassa johtivat Kulosaaren huvi- la-alueen rakentamiseen ja joka laajeni suurisuuntaiseksi teollisuustontti-, satama- ja ra- tahankkeeksi. Tärkeä osa hankkeessa oli halvan vesivoiman tuottamisella teollisuudelle ja radalle sekä pääkaupungin liepeille nousseille huvilayhdyskunnille. Hanke perustui liiketoiminnan osalta aluksi lähinnä kiinteistökeinotteluun ja maanarvon nousuun. Rata- hanke putosi nopeasti pois suunnitelmista.⁵⁶

Turun lähimmät huomattavat vesivoimavarat sijaitsivat Kokemäenjoessa ja toisaalta Lounais-Suomen Sähkö Oy:n jo hallitsemissa pienemmissä joissa. Kokemä- enjoen valjastamisen ympärille kehittyi talousalueen kannalta merkityksellinen yksityi- nen hanke, vuonna 1918 perustettu Turun Voima Oy. Kokemäenjoesta koskiosuuksia omistukseensa hankkinut yhtiö oli osa yritysrypästä, johon kuului maayhtiönä aloittanut Turkuun ja sen naapuriin Pansioon ja Raisionlahdelle suursatamaa ja siihen kytkeytyvää teollisuusaluetta puuhannut Pansio-yhtiö (myöhemmin Turun Transitosatama Oy). Myös sataman läheisten kaupungin alueiden suurisuuntaiset city-suunnitelmat olivat osa tätä kokonaisuutta. Pansio-yhtiö oli pestannut helsinkiläisarkkitehti Bertel Jungin laati- maan asemakaavaehdotusta aiotusta Turun uudesta keskusta-alueesta. City- suunnitelmin liittyi myös kiinteistöyhtiö Diagonal, joka hankki suunnitelmien toteutta- miseksi maita Turun kaupunkialueen läntisistä osista. Turun Voiman ja satamayhtiön taustalla oli lisäksi merkittäviä alueen teollisuusyrityksiä, tärkeimpinä ensimmäisen maailmansodan oloissa kasvaneen tuotantonsa energiatarpeeseen ratkaisua etsivä turku- laiskutomo John Barker Oy ja Paraisten Kalkkivuori. Molempien intressissä oli saada edullista vesivoimaa tehtailleen.⁵⁷

Mikään edellä luetelluista suunnitelmista ei lopulta toteutunut turkulaislii- kemiesten pyrkimysten mukaisesti. Kokemäenjoen kosket rakennettiin vasta 1930- luvulla ja uudelta omistuspohjalta syntyi Länsi-Suomen Voima Oy. Keskustelua kau-

⁵⁴ Turpeinen 1984, 96.

⁵⁵ Nordensvan 1941, 21-22.

⁵⁶ Nordensvan 1941, 16-20. Siinä missä Helsinki rakensi yksityisen vesivoiman varaan, saattoi Tampe- reen sähkölaitos puolestaan turvautua omaan Tammerkosken vesivoimaan. Herranen 1996, 111 ja viite 2.

⁵⁷ Nordensvan 1946, 51.

pungin osallistumisesta vesivoimahankkeen omistukseen ei Turussa ilmeisesti käyty. Yhtiön asiakkaaksi ryhtyminen oli toki vahvasti esillä. Satamayhtiön osakkeet Turun kaupunki kuitenkin lunasti. Suursatama ja sen lähialueen city-suunnitelmat jäivät toteutumatta, myös Diagonal-yhtiön maa-alueiden lunastamisesta luovuttiin. Satamaa kehitettiin Turun kaupungin voimin. Suunnitelmiin liittyi kuitenkin itsenäisyyden alun jälkeisten vuosien Turussa suuria odotuksia, aivan vastaavia kuin Helsingin seudulla. Ne perustuivat edullisen vesivoiman valjastamiseen ja sen myyntiin sekä odotukseen, että maailmansodan loputtua kauppa vilkastuisi ja koko Pohjois-Venäjän kaupan kauttakulku siirtyisi Turun satamaan. Lisäksi odotettiin maanarvon nousevan, mihin olennaisena osana kuuluivat Jungilta tilatut liikekeskustasuunnitelmat.⁵⁸

Sodanjälkeisessä keinotteluunkin houkuttaneessa taloussuhdanteessa ope- roineet turkulaisliikemiehet tavoittelivat sijoitustensa arvon moninkertaistamista. Vaikka maanarvon voitiin ennakoida nousevan kaupungin kasvaessa, oli maakauppa niin suhdanneherkkää, ettei se kyennyt takaamaan varmoja voittoja ilman erityisiä toimenpiteitä. Näiksi erityisiksi toimiksi voinee laskea sen kokonaisvaltaisuuden, joilla alueita kehitettiin - laajat ja arkkitehtien laatimat korkean profiilin suunnitelmat, jotka nivoutuivat kansainvälisiin yhdyskuntaihanteisiin.⁵⁹ Vesivoiman valjastaminen oli ilman muuta tärkeä osa suunnitelmaa myös taloudellisesti.

Sähköjärjestelmän teknologinen kehitys Turussa oli Hughesin mallin mukaan saavuttanut vakaan kehityksen vaiheen 1920-luvun alkaessa. Sähkölaitos - voimalaitos ja siirtojärjestelmä sekä raitiotie - oli kaupungin hallinnassa ja järjestelmä teknisesti tasoltaan riittävä, jotta sähkön jakelu voitiin ulottaa koko kaupungin alueelle. Timo Herranen on huomauttanut, että sähköistyksen perimmäinen poliittinen kysymys on, kuka hallitsee ja voi hyödyntää järjestelmää. Myös järjestelmän toiminnan ja laajenemisen synnyttämien eturistiriitojen ratkaiseminen on poliittinen kysymys. Paikallistasolla poliittisuus tuli esiin mm. vesivoiman hyväksikäytössä ilmenneissä eturistiriidoissa, maa-alueiden hankkimisessa sekä kuntien mukanaolossa perustettaessa sähkölaitoksia maaseudulle.⁶⁰

Valtakunnallisen sähköjärjestelmän kehityksen kannalta keskeinen merkitys oli suurilla teollisuuskaupungeilla. Niinpä valtakunnalliset sähköistyksen linjakysymykset heijastuivat kaupunkien paikalliseen politiikkaan. Paikallisten toimijoiden etu-

⁵⁸ Kolbe 1988, 31,38.

⁵⁹ Kolbe 1988, 32-36.

⁶⁰ Herranen 1996, 32-33.

jen turvaaminen ja edistäminen oli paikallisessa päätöksenteossa kuitenkin ensisijaista ja valtakunnanpolitiikassa ilmennyt kahden sähköistysstrategian kilpailu sivuosassa.

Turun sähkölaitoksen kunnallistaminen ja kysymys laitoksen hallinnasta, oli tarkasteluajanjakson ensimmäinen tärkeä paikallinen poliittinen valinta. Laitoksia hallitessaan kaupunki päätti virran hinnasta ja muista jakeluehdoista. Vaikutusvallan hankkiminen kaupungin ja laitoksen hallinnossa nousi yhä tärkeämmäksi, mikäli paikalliset toimijat halusivat vaikuttaa energiapolitiikan muotoutumiseen. Järjestelmän kehityksen vaikuttavin reunaehto 1920-luvulla oli kuitenkin virran hankinta, sillä sähköön kysyntä ylitti tuolloin jatkuvasti tarjonnan. Mistä virtaa saataisiin riittävästi?

Käytännössä valinta oli tehtävä vesivoimaan tai lämpövoimaan perustuvan sähköntuotannon välillä. Koska Turulla ei ollut vesivoimavaroja, liittyi valintaan kiinteästi myös sen poliittisen päätöksen tekeminen, tuottaisiko Turun sähkölaitos sähkönsä itse lämpövoimalaansa laajentamalla vai tilaisiko se vesivoimalla tuotettua sähköä kaupungin rajojen ulkopuolelta. Ulkopuolisista voiman tuottajista oli 20-luvun alussa tarjolla vain yksityisiä tahoja ja vasta vuosikymmenen lopulla valtiollinen vaihtoehto. Tässä mukaan tulivat alueelliset ja valtakunnalliset vaihtoehdot, joihin edellä on viitattu. Samalla myös yhteys valtakunnan sähköistyskysymykseen konkretisoitui. Kahden taloudellis-poliittisen ryhmittymän, ruotsinkielisen ja suomenkielisen pääomaleirin, vastakainasettelu ilmeni Turun energiapolitiittisten ratkaisujen kaikissa vaiheissa hieman eri tavoin.

2.2 Pääomaleirien suhdeverkostot Turussa

2.2.1 Kielipolitiikka ja pääomaleirien paikallinen rakentuminen

Leiri-Suomeksi kutsuttu polarisoituneiden sosiaalisten suhteiden verkosto syntyi sisälissodan jälkeen. Verkostoja pitivät koossa jäsenten keskinäisen luottamuksen ja verkostoissa syntyneiden normien voima. Modernissa yhteiskunnassa syntyi, makrotasolla tarkasteltuna, verkostojen kiinteytyessä luokkia, jotka leiriytyivät. Leirit olivat suhteellisen tiukkarajaisia ja verkostosuhteet niihin kuuluvien kesken olivat kiinteitä ja muihin leireihin kuuluvat ulossulkevia. Leirejä piti koossa kollektiivi-identiteetti, joka perustui muiden vastaavien kieltämiseen.⁶¹ Leirien jakolinjat periytyivät osin vuosisadan alusta.

⁶¹ Mickelsson 2007, 49.

Porvaristoa jakoivat ensinnäkin suomen- ja ruotsinmielisyys, kielipolitiikka. Suhtautuminen Venäjään jakoi porvarit perustuslailliseen ja myöntyväisyysuuntaan ja valtiomuotokysymys sisällissodan jälkeen tasavaltalaisiin ja kuningasmielisiin. Tärkeimmäksi jaoksi koko yhteiskunnan mitassa nousi kuitenkin sosio-ekonomiselta intressiperustalta syntyneeseen konfliktiin perustunut luokkajako porvariston ja työväen välillä, joka ilmeni erityisesti työntekijöiden ja työnantajien ristiriitaisissa intresseissä työmarkkinoilla.

Rauli Mickelssonin mukaan leirit rakentuivat pitkäkestoisiksi instituutioiksi, joissa oli kolme kehää. Ytimessä olivat poliittisten puolueen aktiivijäsenet. Keskikehällä olivat puoluelehdet ja oheisjärjestöt (esim. nuoriso- ja naisjärjestöt) ja uloimmalla kehällä, jolla oma tutkimukseni liikkuu, olivat yhteisöt ja liikeyritykset, joihin puolueilla ei ollut sääntöjen määrittämää yhteyttä, mutta jotka kuuluivat silti samaan leiriin ja joilla oli jonkinlaiset siteet puolueisiin. Joillakin saattoi olla yhteys useampaan puolueeseen. Leiriytymisen seurauksena Suomen liike-elämänkin jakautui suomalaiseen, ruotsalaiseen, maalaiseen ja työväen leiriin.⁶² Leirien ulkopuolella sijaitsivat politiikan teon paikat, joilla politiikan subjektit tekevät politiikkaa. Poliitiikan teon paikkoja ovat modernissa teollisessa yhteiskunnassa tyypillisimmin parlamentti, kunnanvaltuusto, media ja erilaiset korporaatiot.⁶³

Jos Mickelssonin puoluenäkökulman sijasta tarkastelun keskiöön asettaa liike-elämän leiriytymisen, pääomaleirit, näyttää leiri-Suomen synty etenkin porvarilliselta osaltaan hieman erilaiselta. Poliittisen vaikutusvallan tavoittelu on tällöin nähtävä osana taloudellisten etujen tavoittelu. Puoluenäkökulman vuoksi ei Mickelssonin kuvauksessa hahmotu ruotsinkielisen porvariston leiri juuri lainkaan vaikka hän sen mainitseekin. Syy tähän on ilmeisesti juuri Ruotsalaisen kansanpuolueen luonne kaaderipuolueena; ruotsalaisen leirin rakenne oli muita elitistisempi.⁶⁴ Liike-elämässä on selvästi hahmotettu kaksi keskeistä Suomen talouselämää hallinnutta leiriä, suomenkielinen pääomaleiri ja ruotsinkielinen pääomaleiri. Jälkimmäisen *vaikutusvalta* talouselämässä ja sitä kautta myös politiikassa oli paljon vahvempi kuin ruotsalaisen kansanpuolueen keskiöön asettava ”puolueleiritarkastelu” antaa ymmärtää. Vaikka leirin sosiaalinen ja poliittinen *kannatuspohja* oli muita huomattavasti pienempi, teki rahavalta siitä vahvemman.

⁶² Mickelsson 2007, 50-51, 91-102.

⁶³ Mickelsson 2007, 52-53.

⁶⁴ Vrt. Mickelsson 2007, 79-8, 100-102.

Talouselämän jakautuminen keskenään kilpaileviin leireihin sai alkunsa, kun elinkeinovapauksien lisäämisen synnyttämässä murroksessa tuli uusille sosiaali-ryhmille mahdolliseksi nousta sosiaalisessa hierarkiassa. Suomenkielinen ja -mielinen, taustaltaan talonpoikainen fennomaaninen ryhmä alkoi nousta haastamaan aluksi kulttuurielämän, politiikan ja virkakoneiston kautta ja myöhemmin yhä kasvavassa määrin myös talouselämässä ruotsinkielistä vanhaa yhteiskunnallista eliittiä. Etenkin nuoren polven fennomaanisissa sivistyneistöpiireissä ymmärrettiin 1880-luvulla poliittisen vallan ja taloudellisen vallan välinen yhteys ja ne rajoitteet, jotka vallitseva järjestelmä asetti eliitin ulkopuolella toimineiden yrittäjien sosiaaliselle nousulle. Taloudellisen ja poliittisen vallan välinen yhteys konkretisoitui ensinnäkin äänioikeusoloissa, joissa äänet jakautuivat veroäyriin mukaan. Siten vaalit hävisi usein äänestäjien valtaosan taakseen saanut, koska äänimäärä ratkaisi. Näin valta pysyi tukevasti ruotsinkielisellä taloudellisella eliitillä. Toiseksi fennomaaniapiireissä ymmärrettiin, että yhteiskunnallisen vallan vahvistaminen edellytti panostusta mm. omiin kulttuurilaitoksiin, kouluihin ja sanomalehtiin.⁶⁵

Pääomien kokoamiseksi katsottiin tarpeelliseksi perustaa maanlaajuisesti toimiva rahalaitos, jonka johto olisi suomenmielisten käsissä ja joka ”kääntyisi etupäässä suomenkielisen väestönosan puoleen ja ottaisi tukeakseen liiketoimintaa sen keskuudessa.” Vuonna 1889 perustettiin Kansallis-Osake-Pankki. Pian sitä seurasivat vakuutusyhtiöt, Henkivakuutusyhtiö Suomi (1890) ja Palovakuutusyhtiö Pohjola (1891). Näiden rahalaitosten perustaminen aloitti fennomaanisen pääomaleirin muotoutumisen keskelle ruotsinkielisen eliitin hallitsemaa talouselämää. Suomenkielinen pääomaleiri saavutti pian pankki- ja vakuutustoiminnassa ruotsinkielisen leirin kanssa tasavahvat kilpailuasemat. Leiri laajeni myös teollisuuteen, jota alkoi syntyä Kansallispankin ympärille.⁶⁶

Pankkien ympärille syntyneiden verkostojen kiinteytyessä niissä muotoutuneet pääomaleirit olivat kuitenkin pankkeja ja niihin kytkeytynyttä yrityselämää laajempia yhteiskunnallisen vallan keskittymiä. Suomen liikepankit syntyivät 1800-luvulla myös muita kuin puhtaasti liiketoiminnan tarpeita varten. Markku Kuisman mukaan pankit ”...ovat olleet yhteiskunnallisiin voimaryhmittymiin ja kansanliikkeisiin ankkuroituneita instrumentteja, joita on tarvittu ja myös käytetty taustaryhmien taloudellisen

⁶⁵ Ks. Paavilainen 2005, 56-57.

⁶⁶ Jutikkala 1989, 285-286. Suomenkielisen pääomaleirin muodostumisen alkuvaiheesta ks. myös esim. Kuisma 1993, 63-65 ja Paavilainen 2005, 54-65.

edistuksen ja yhteiskunnallisen vaikutusvallan lujittamiseen.”⁶⁷ Pääomaleirien suhdet verkostot ulottuivatkin elinkeinoelämästä politiikkaan, mm. poliittisiin puolueisiin. Suhdetta käytettiin esimerkiksi yritys-elämälle suotuisan politiikan edistämiseen valtion- ja kunnallishallinnossa. Toisaalta myös puolueiden rakenteet auttoivat liiketoimien organisoimisessa. Suomalaisuusliikkeen taloudellinen ulottuvuus, afäärifennomania, tukeutui suomenkielisiin kansalaispiireihin. Asiakasyhteydet perustettiin fennomaanisen poliittisen liikkeen maanlaajuiseen kenttäorganisaatioon. Maaseudun asukkaat haluttiin vetää pankki- ja vakuutuspalveluiden piiriin. Tämä osoittautui toimivaksi strategiaksi ja liiketoiminta laajeni nopeasti. Konkreettisten puolueyhteyksien lisäksi liiketoimia edisti niiden esittäminen kokonaisuuden etuun tähtäävinä, suomalaiskansalliseen aatteeseen puettuna, vaikka aatteen suojissa vaikutti sosiaaliseen nousuun tähdännyt omaneduntavoittelu.⁶⁸ Vastaavasti kaupan alalla suomalaiskansalliselta pohjalta toimineet liikemiehet menestyivät nojaamalla kansaan ja syntyviin kulutustavaramarkkinoihin maaseudulla ja erityisesti kaupungeissa. Siinä missä ruotsinkielinen suurkauppiaskunta verkostoitui vertaistensa kanssa, perustivat menestyvät suomalaiskansalliset tukkuliikkeet toimintansa tiheään vähittäiskaupan verkostoon ympäri maata.⁶⁹ Tähän vanhan rahan oli vaikea vastata eikä kilpailua maaseudulla suuresti esiintynyt.⁷⁰

Suomalaisen pääomaleirin laajeneminen teollisuuteen kesti kauemmin, sillä suuria pääomia ei saatu helposti kokooni. Kaupan alasta muodostui monelle yrittäjälle keino kartuttaa pääomia ja siirtyä ajan myötä teollisuuteen. Pankki-, vakuutus- ja kauppaliiketoiminnassakin kansanjoukkoihin menestyksellisesti pohjannut yritystoiminnan syntymekanismi ei toiminut suurteollisuudessa. Suursahan, paperitehtaan tai konepajan perustamiseen ei lainavaroja herunut kuin poikkeustapauksissa.⁷¹

Ruotsinkielisen pääoman leirissä nousevan suomenkielisen leirin kilpailuun jouduttiin toki vastaamaan. Ruotsinkielisen pääomaleirin pankeista Pohjoismaiden Osakepankki ja Yhdyspankki fuusioituivat vuonna 1919 Pohjoismaiden Yhdyspankiksi. Sekin joutui entistä enemmän tukeutumaan suomenkieliseen väestöön. Vielä vuonna 1927, kuumimman kielitaistelun kauden laannuttua, aitosuomalaisen liikkeen suomenkielisille suunnattu kehotus ottaa säästönsä pois ”ruotsalaisesta” pankista sai Eino Jutik-

⁶⁷ Kuisma 1996, 58.

⁶⁸ Paavilainen 2005, 60-61.

⁶⁹ Paavilainen 2005, 73-79.

⁷⁰ Ks. Paavilainen 2005, 62-63.

⁷¹ Paavilainen 2005, 79-82.

kalan arvelun mukaan osittain aikaan pankin taantumisen muihin pankkeihin verrattuna.⁷²

Suomen teknologinen modernisoituminen tapahtui ulkomaisen tuonnin myötä. Monikansalliset suuryritykset etsivät sopivia markkina-alueita, joihin levittää omia tuotteitaan. Näin tapahtui myös Suomen ja Turun sähköistys 1900-luvun alussa. Vaikka Turkuun 1898 perustettu Electron-yhtiö oli turkulaisvoimien aikaansaannos ja pysyi myös kaupungin liikemiesten omistuksessa, oli varsinainen teknologia ja sen käyttöön tarvittava asiantuntemus tuontitavaraa. Vuonna 1908 saksalainen AEG sai sähkölaitos- ja raitiotietoiminnan hoitaakseen. Vaikka laitokset kunnallistettiin 1919, oli teknologia edelleen ulkomaista. Suomen sähköistyksen alkuvaiheessa koneiden ja laitteiden lisäksi ulkomailta tuotiin usein myös sähköalan insinöörit. Teollisuudessa ei kotimaiseen insinöörikuntaan useinkaan luotettu. Suomalaisten sähköinsinöörien työllistymismahdollisuudet olivat vuosisadan alussa lähes olemattomat.⁷³

Karl-Erik Michelsen kiinnittää huomiota Timo Myllyntauksen (1991) ja Marjatta Hietalan (1992) tapaan painottaa tutkimuksissaan kansallisen menestystarinan näkökulmaa, jossa Suomen teollistamisen ja teknologisoimisen edellytykset syntyivät yhteisen kansallisen projektin myötä.⁷⁴ Michelsenin mukaan yritysten ratkaisuihin vaikuttivat kuitenkin lukuisat tekijät: infrastruktuurin taso, markkinoiden rakenne ja tulevaisuuden odotukset sekä teknillisen asiantuntemuksen taso ja tila. Vastaanottajamaa Suomen näkökulmasta teknologian siirrossa ei ollut kysymys kansallisesta ohjelmasta, vaan sitä toteuttivat nimenomaan yritykset ja niissä toimivat henkilöt omien intressiensä pohjalta. Näille vaikuttajaryhmille oman taloudellisen ja sosiaalisen aseman vahvistamisessa teollisuusmaiden kehittyneet teknologiset järjestelmät olivat yksi tärkeä väline.⁷⁵

Marko Paavilainen on soveltanut hieman samantyyppistä tulkintaa suomalaisen kauppajärjestelmän modernisoitumiseen. Hän kuvaa, miten kielitaistelu oli ruotsinkielisen ja suomenkielisen kauppiaskunnan keskinäisen kaupallisen kilpailun ja yhteiskunnallisista asemista käydyn poliittisen kamppailun yksi väline ja miten suomenkielinen, ”kansallinen”, kauppiaskunta lisäsi valtaansa taloudessa ja politiikassa tuon taistelun myötä. ”Tavoitteena oli liike-elämän johtavan kerroksen modernisaatio, ts. vanhan eliitin korvaaminen uudella.”⁷⁶

⁷² Jutikkala 1989, 286.

⁷³ Michelsen 1999, 199.

⁷⁴ Michelsen 1999, 162.

⁷⁵ Michelsen 1999, 162-164

⁷⁶ Paavilainen 2005, 88.

Pääomaleirien rajat piirtyivät Turussa 1920-luvulla rahoituslalla, kaupassa ja teollisuudessa, joista jälkimmäiseen myös teknologinen kehitys ja sähkölaitostointi olivat kiinteimmin kytköksissä. Lisäksi pääomaleireihin kuului elinkeinoelämän yhdistyksiä ja uudenlaisia etujärjestöjä, joiden perustamisaltoa kävi 1900-luvun alussa. Näistä tekniikan alan yhdistystoiminta oli selkeimmin kosketuksissa paikallisesti merkittäviin, kaupungin teknisten infrastruktuuripalveluiden, kuten juuri sähkölaitoksen, järjestämiskysymyksiin.

Mickelssonin jaottelua seuraten liikeyritysten muodostamat pääomaleirit sijaitsivat puolueiden ympärille muodostuneiden leirien ulkokehällä. Jos kuitenkin nämä liikeyritykset ja niiden taustahenkilöt asetetaan tarkastelun lähtökohdaksi, näyttää puolueiden merkitys vähäisemmältä. Pääomaleireillä oli myös oma elämänsä. Näiden leirien poliittinen ulottuvuus saattoi myös aueta muualla kuin puoluepolitiikassa. Eivätkä leirirajat olleet lainkaan selviä. Ne muuttuivat ajan myötä ja asiakohtaisesti: rajat madaltuivat ja välillä hävisivät muodostuakseen taas uudelleen. Pisimpään leirejä jakaneena tekijänä on pidetty kieliriitaa, joka olikin pinnalta katsoen näkyvin tekijä. Nousevan suomalaisen kapitalismin oloissa kansallisuusaatteen edetessä ja kansallisvaltion rakentamisessa se oli tehokas mobilisaatioväline, joka myös hyödynsi rajanvetoa suomenkielisen ”kansan” ja ruotsinkielisen ”eliitin” välillä.

Vielä 1920-luvulla kieliriita nosti päätään aitosuomalaisuuden muodossa. Se oli osin yritys ottaa uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa käyttöön vanhat keinot valtakamppailun tueksi. Taustalla oli kamppailua nuoren valtion hallinnasta ja taloudellisesta vaikutusvallasta. Selkeimmät leirirajat olivat porvarileirin ja työväenleirin välillä. Jälkimmäisen vahvistuminen 1920-luvulla voimisti porvarileireissä niitä pyrkimyksiä, jotka toisaalta tähtäsivät kielirajat ylittävään, epäpoliittiseen, taloudellista ja teknistä tehokkuutta ja asiantuntemusta mieluummin korostaneeseen yhteistyöhön. Etenkin koomuksen nouseva liikemiessiipi pelkäsi ns. keskustapolitiikan ja maalaisliiton ja edistyksen ymmärtävän suhtautumisen sosialidemokraatteihin vaarantavan Suomen itsenäisyyden ja johtavan valtiososialismiin. Paikallisessa, mikrotason tarkastelussa leirit rakentuivat sosiaalisista verkostoista, joissa kontakteja syntyi luontevasti myös kilpailevan leirin toimijoihin. Kaksikymmentäluvun Turussa suomenkielinen liikemiesverkosto vahvistui ja ruotsinkielinen heikkeni tai ainakin joutui muuttamaan toimintatapojaan.

2.2.2 Ruotsinkielinen liikemiesverkosto muutoksessa

Kun suomalaiskansallisen pääomaleirin ytimeksi perustetun Kansallisosakepankin haarakonttori avattiin Turkuun vuonna 1890 maaliskuun 10. päivänä, oli Turussa jo neljän liikepankin konttorit ja niiden myötä luja ruotsinkielisen rahavallan ote talouselämästä ja paikallisesta politiikasta. KOP:a ennen kaupunkiin oli perustettu Suomen Yhdyspankin (1862), Pohjoismaiden Osakepankin (1873) ja Vaasan Osakepankin (1886) haarakonttorit. Jo vuonna 1822 oli Turkuun perustettu maan ensimmäinen säästöpankki. Suomen Pankki toi haarakonttorinsa kaupunkiin vuonna 1840. KOP:n konttoria perustettaessa käytiin kiivasta keskustelua ja kädenvääntöä siitä, olivatko pankin henkilöstö ja johto riittävän suomenmielistä. Epäilyksiä esitettiin monien henkilöiden taustoista ja vakaumuksesta.⁷⁷ Ruotsinkielisen leirin suvereenia valta-asemaa kuvasi, että KOP:n oli vaikeaa löytää ruotsinkielisen pääoman kehdestä luotettavaa suomenmielistä ja samalla riittävän ammattitaitoista johtoa ja henkilökuntaa.

Maan entiseen pääkaupunkiin, kaupan ja teollisuuden kehtoon, oli juurtunut vahvoja rahasukuja, joiden 1700–1800-luvuilla perustamien kauppahuoneiden pääomia alettiin 1800-luvun lopulla siirtää yhä enemmän teollisuuteen ja rahoitusalle. Kaupan valtakaudella oli Etelä-Suomessa, Turussa ja Helsingissä, keskittytty muuta maata enemmän tuontikauppaan, kun Pohjanmaan kauppahuoneet olivat keskittyneet vientikauppaan. Turusta oli muodostunut maan merkittävin tukkukaupan keskus. Turussa ja etelärannikolla alettiin myös muuta maata varhemmin siirtyä teollisuustuotantoon ja pankkitoimintaan.⁷⁸

Turussa 1900-luvun alussa toimineista liikepankeista ruotsinkielisen pääoman kannalta paikallisesti tärkeimpiä näyttäisi olleen Turun Osakepankki. Sen ympärille kiertyivät myös kaupungin energiahuollon kehittymiseen vaikuttaneiden liikemiesien verkostot. Pankin oli perustanut joukko vaikutusvaltaisia ruotsinkielisiä turkulaisliikemiehiä vuonna 1896 nimenomaan turkulaiseksi liikepankiksi, joka olisi omissa käsissään ja jonka ei päätöksenteossaan tarvitsisi ottaa huomioon eri puolilta maata kantautuvia asiakasintressejä. Pankki voisi sitä vastoin keskittyä tukemaan paikallista yritystoimintaa. Se sijoitti luottovaroja Lounais-Suomen teollisuus- ja varustamotoimintaan, mutta osallistui taustaverkostojensakin vaikutuksesta myös muihin kuin paikallisiin liiketoimiin.⁷⁹ Talouselämän kehittyminen ja yritysten kasvu pakottivat maanlaajuisesti toimi-

⁷⁷ Ginström 1962, 40; Blomstedt 1989, 68-69, 106-108.

⁷⁸ Kallioinen 2002, 36.

⁷⁹ Ginström 1962, 44-45. Pankin piirissä vaikuttaneet Dahlströmit omistivat ison osan Kymi-yhtiöstä, jo-

neet suuret liikepankit huomioimaan suurasiakkaidensa valtakunnalliset ja kansainväliset intressit. Näin paikalliselle yritystoiminnalle ei jäänyt entistä sijaa laajasta konttoriverkostosta huolimatta. Turkulaisliikemiehiä saattoi myös vaivata oman vaikutusvallan heikkeneminen kasvavissa liikepankeissa. Siksi perustettiin oma pankki.

Koska Turun Osakepankki oli nimenomaan Turun seudun ruotsinkielisen liike-elämän pankki, oli se myös ilmeisen tärkeä turkulaisen liike-elämän suhdeverkostojen ja pääomien keskittymä. Ensimmäiseen hallintoneuvostoon valittiin puheenjohtajaksi kauppaneuvos Ernst Dahlström sekä tehtailija Fredric von Rettig, konsuli Alfred Jacobsson, pormestari Ferd. Juselius ja konsuli G.A. Lindblom. Kaikki olivat turkulaisen patrisiaatin tunnettuja nimiä.⁸⁰ Pankin ensimmäinen toimitusjohtaja oli J.O. Wasastjärna, mutta tämän palattua Yhdyspankin palvelukseen valittiin vuonna 1906 toimitusjohtajaksi hovioikeuden virastaan irtisanoutunut tiukka perustuslaillinen varatuomari Josef Lönnblad, josta tuli todellinen Turun rahapiirien ja kunnalliselämän vaikuttaja seuraaviksi vuosikymmeniksi. Lönnbladin asema pankissa toi hänelle lukuisien yhtiöiden hallituksen jäsenyyksiä ja hän saattoi ulottaa verkostonsa laajalle yli Turun talousalueen, kansalliselle ja kansainvälisellekin tasolle. Lönnblad oli myös Turun talousalueen sähköistämisen vaikuttaneiden Turun Voiman ja Turun Transitosataman hallituksen puheenjohtaja. Tärkeimpiä tehtäviä Lönnbladilla oli niin ikään energiapolitiisiin ratkaisuihin kytkeytyneen Paraisten Kalkkivuori Oy:n hallituksen pitkäaikainen puheenjohtajuus. Yhtiö oli talousalueen mahtavimpia ja yksi ruotsinkielisen liike-elämän keskeisimmistä toimijoista. Turun Osakepankki hoiti tiiviisti Paraisten yhtiön asioita. Lönnblad perusti mm. Paraisille pankin sivukonttorin, jonka hoitajaksi tuli Paraisten Kalkkivuori -yhtiössä myöhemmin vaikuttanut vuori-insinööri Emil Sarlin.⁸¹ Turkulais-

ka ajautui vaikeuksiin ja rahoittajiensa hallinnon alle muutamaksi vuodeksi vuonna 1908. Turun Osakepankilla oli yhtiöltä huomattavat noin 1,7 miljoonan markan saamiset, joita ei kuitenkaan menetetty yhtiön tilanteen parannuttua.

⁸⁰ Ginström 1962, 41-42. Hanketta käynnistämässä olivat jo vuonna 1895 olleet kauppaneuvokset Ernst Dahlström ja Gustaf Adolf Petrelius, hovioikeuden asessorit Alexander Kumlin, Gustaf Adolf Tenlén, konsulit G.A. Lindblom ja Alfred Jacobsson, kauppiaat Magnus Dahlström, Edvard Åström ja Albin Löfgren, tehtailijat Nikolai Boman ja Fredrik von Rettig sekä insinööri Axel Magnus Cronvall ja kunnallis-pormestari Ferd. Juselius.

⁸¹ Tudeer 1986, 10-11. *Karl Josef Lönnblad* (1866-1954) eli Sir Josef, kuten turkulaiset häntä kutsuivat, suoritti oikeustieteen tutkinnon 1889. Varatuomari hänestä tuli 1892, tuomarin työuraa, Turun hovioikeuden viroissa v:sta 1898, mm. notario 1902, apulaisjäsen 1902-03. Erosi virasta 17.4.03. Turun Osakepankin toinen johtaja 1904, toimitusjohtaja 1906-1920. Suomen Liittopankin Turun haaraosaston toimitusjohtaja 1920 -21, Turun Liikepankki OY – Åbo Kommersbanken AB toimitusjohtaja 1922-23, Turunmaan pankin toimitusjohtaja 1923-32, Turun kaupungin valtuutettu 1906 - 1917, valtuuston varapj. 1912-13 ja pj. 1914 - 17, Turun kaupungin sähkökomitea jäsen (ja vara-) 1906-1915, Turun kauppakamarin pj. 1918 - 30 ja Handelshögskolan vid Åbo Akademin johtokunnan pj. 1927 - 31, Åbo Akademin säätiön hallituksen varapj. 1918-23 ja pj. 1924-31, Suomen Pankkiyhdistyksen hallituksen jäsen 1914-20 Jäsenenä mm. seuraavissa johtokunnissa/hallituksissa: Sampo, Ab Crichton, Elektrometallurgiska Ab, Ab Vuoksenniska, Ab N Boman. Puheenjohtajana seuraavien yhtiöiden johtokunnissa/hallituksissa: Åbo Klädersfabriks Ab, Åbo Kraft Ab, Åbo Transitohamn Ab, Turun Kaakelitehtaan omistaja ja hallituksen jäsen

liike-elämässä Lönnbladia kohtaan tunnettua luottamusta eivät näytä heikentäneen hänen vähemmän hohdokkaat vaiheensa 20-luvun pankkijärjestelyissä. Lönnbladin johtama Turun Osakepankki nimittäin ajautui vaikeuksiin vuonna 1920 luototettuaan Venäjän sotatarviketilauksiin nojautuneita yrityksiä. Turkulaisliikemiesten varat pelastaneessa fuusiossa samana vuonna synnytetyn Suomen Liittopankin luotonanto katsottiin jo vuotta myöhemmin Lönnbladin johtaman Turun konttorin osalta liian avokätiseksi. Lönnblad joutui eroamaan. Myöhemmin hänen vuodesta 1923 johtamansa Turunmaan Pankki ajautui sekin vaikeuksiin ja toiminta lopetettiin 1933 Pohjoismaiden Yhdyspankin kantaessa tappiot.⁸²

Turun Osakepankkia toimintaperiaatteiltaan vastanneet paikalliset liikepankit oli perustettu Helsingissä ja Vaasassa jo ennen Turkua. Ruotsinkielisen pääoman Vaasan Osakepankki perustettiin jo vuonna 1879 ja Uudenmaan Osakepankki 1887. Näistä Uudenmaan Osakepankki fuusioitui 1918 Helsingin Osakepankkiin. Paikalliset juuret säilyttäneet ja erityisesti ruotsinkielistä väestöä palvelemaan syntyneet Turun Osakepankki, Vaasan Osakepankki ja Helsingissä 1910 perustettu Landmannabanken fuusioituivat maailmansodan jälkeisissä pankkimyllerryksissä Suomen Liittopankiksi vuonna 1920. Myöhemmin vuonna 1924 pankki järjesteltiin uudelleen Liittopankki Oy:ksi ja fuusioitiin lopulta Helsingin Osakepankkiin 1931.⁸³

Suomen taloudessa elettiin ensimmäisen maailmansodan aikaan ja vielä muutama vuosi sodan päättymisen jälkeen epävakaisissa oloissa, joissa monenlainen spekulatiivinen toiminta sai vauhtia. Uusia liikepankkeja perustettiin vuosina 1916–20 ennätykselliset 14. Aallon seurauksena vuonna 1920 pienessä maassa oli peräti 23 liikepankkia. Perustamista helpotti rahan arvon lasku, mutta pankkien omat pääomat jäivät heikoiksi ja vain viisi perustetuista pankeista selviytyi yli 20-luvun. Myös vuonna 1920 kumottu laki kuuden prosentin maksimikorosta pitkäaikaisessa lainanannossa oli kiihdyttänyt pankkien välistä korkokilpailua.⁸⁴

v:sta 1916, Paraisten Kalkkivuori Osakeyhtiön hallituksen pj. 1919 - 49. – *Turun hovioikeuden presidentti, jäsenet ja virkamiehet 1623–1923*, 678-679; *Lakimiesmatrikkeli 1939*, 344; *Suomen lakimiehet 1949*, 474-475; Ginström 1962, 45; Ekström 1958, 264.

⁸² Ks. Ginström 1962, 47-50, 105-110, 122. Ginströmin mukaan HOP auttoi Turunmaan Pankkia yhdessä Pohjoismaiden Yhdyspankin kanssa, mutta Blomstedtin mukaan HOP:n ja Yhdyspankin yhteiset pyrkimykset pankin pelastamiseksi eivät edenneet ja Yhdyspankki vastasi tappiosta pankin toiminnan loputtua. Ks. Ginström 1962, 122 ja Blomstedt 1989, 327. Turunmaan Pankki oli syntynyt vuonna 1923, kun pieni vuonna 1916 perustettu, huomattavia luottotappioita kärsinyt varsinaissuomalaispankki, Liikepankki Oy – Kommersebank fuusioitiin hypoteekkilaitos Suomen Vakuus Oy:n kanssa. Lönnblad toimi vuosina 1922-23 myös Liikepankki Oy:n toimitusjohtajana. Ks. Blomstedt 1989, 235, 291.

⁸³ Ginström 1962, 30, 39, 51, 101-105, 110, 119

⁸⁴ Kuusterä 1996, 44-45.

Suomessa pankkien ja teollisuuden vuorovaikutussuhde oli tiivis. Vielä 1900-luvun alussa teollisuutta perustettiin varakkaiden kauppiaiden, korkeiden virkamiesten ja yläluokkaisten tilanomistajien varoilla, mutta sotien välisellä kaudella pankkivalta alkoi vahvistua. Pankit olivat yrityselämän ja teollisuuden keskeisiä rahoittajia. Niillä oli huomattava valta vaikuttaa pääomia suuntaamalla yritysten menestymiseen ja koko teolliseen kehitykseen. Valta korostui etenkin, jos yrityksillä ei ollut muita rahoitusvaihtoehtoja tai ne olivat ajautuneet vaikeuksiin. Yhtenä pankkivallan ilmenemismuotona voi pitää suuryhtiöitä synnyttäneitä fuusioita ja velkaantuneiden yritysten pelastamista. Tällaisissa tilanteissa aukesi myös mahdollisuuksia ajaa pankkien omistajaja liittolaistahojen etuja kilpailevien, oman pääomaleirin ulkopuolisten toimijoiden, etuja vastaan. Pankkien toimintaan vaikuttavat paitsi liiketaloudelliset seikat, myös niiden ympärille rakentuneisiin sosiaalisiin verkostoihin kytkeytynyt yhteiskunnallinen valta. Suuryritysten hallituksia miehittivät pankinjohtajat ja pankkien hallintoelimissä istuivat suuryrittäjät.⁸⁵

Turun Osakepankki oli mm. rakennusteollisuudelle raaka-aineita tuottaneen Paraisten Kalkkivuori Oy:n tärkein rahoittaja. Paraislaisen talonomistaja Otto Mobergin 1898 perustaman yhtiön keskeiset turkulaisomistajat olivat myös Turun Osakepankin taustalla. Paraisten yhtiön turkulaisomistajia olivat Albin Löfgren, G.W. Wilenin & Co:n kirjapainon konttoristi, sekä nahkateollisuudessa tuolloin vaikuttanut Edvard Åström ja juuri perustetun Turun Osakepankin toimitusjohtaja J. O Wasastjerna. Lisäksi omistajia oli Helsingistä.⁸⁶

Antti Kuusterä on kiinnittänyt huomiota siihen, että Paraisten Kalkin turkulaisosakkaat edustivat uuden polven liikemiehiä. He eivät kuuluneet vanhojen kauppa- ja teollisuuspatriisien ryhmään, vaan olivat ulkopuolisina raivanneet tiensä talouseliittiin. Miehet olivat myös varsin nuoria. Myöhemmin, kun Emil Sarlinista oli tullut Paraisten yhtiön toimitusjohtaja, tuli yhtiöön mukaan runsaasti uusia osakkeenomistajia ja omistus keskittyi aiempaa selvemmin Turkuun. Uusista omistajista merkittävimpiä olivat Sarlinin lisäksi Henning von Rettig ja Conrad Spoof. Muita osakkaita olivat 1910–20 luvuilla Lönnblad, Gustaf Björk, Cabriel Geitlin, Alfred Jacobsson sekä Åbo Akademin säätiö.⁸⁷ Tuohon aikaan Paraisten yhtiö lähti suurimpana omistajana mukaan

⁸⁵ Vaikutussuhde ei kuitenkaan kulkenut yksiselitteisesti pankista yritykseen. Yritysten pankkiriippuvuus kasvoi Markku Kuisman mukaan vasta 1950 – 60-luvuilla. Erityisesti tuolloin pankkien ja vakuutusyhtiöiden muodostamille ryhmittymille kertyi yritysten ja pankkien ristiinomistuksesta johtuvaa rahoittajan ja omistajan valtaa, ja pankkien ympärille rakentuneiden finanssiryhmittymien rajat näkyivät selväpiirteisinä. Ks. Kuisma 1996, 51-54, 56-58.

⁸⁶ Kuusterä 2002, 172-73.

⁸⁷ Åbo Akademin säätiön omistusosuus vahvistui jatkossa. Kuusterä 2002, 174(?). *Alfred Jacobsson*

Turun Voima Oy:ön ja Transitosatama Oy:ön, jotka olivat molemmat ruotsinkielisen liike-elämän suurhankkeita. Näiden yhtiöiden johdossa oli Paraisten Kalkkivuoriosakeyhtiön yli-insinöörinä toiminut J.C. Wiese, Lönnblad oli ilmeisesti Paraisten mandaatilla hallituksen puheenjohtaja. Omistajina sekä sähkö- että satamayhtiössä oli samoja ruotsinkielisen pääoman tunnettuja nimiä kuin Paraisten Kalkissa ja Turun Osakepankissa. Antti Kuusterä on huomauttanut Turun Voima Oy:n olleen tuona aikana yksi merkittävien talousalueen verkostojen solmukohta.⁸⁸

Turun Osakepankin ja Paraisten yhtiön tiivis suhde jatkui vuoteen 1914 asti, mutta uuden sementtitehtaan rakentaminen lisäsi luoton tarvetta. Turun Osakepankki ei yhtiön kasvunäkymien liittyneiden epävarmuuksien takia halunnut luotottaa yksin ja niinpä yhtiö solmi uuden pankkisuhteen Helsingin Yksityispankin (Privatbanken) kanssa. Yksityispankin rahavaikeudet johtivat Paraisten Kalkin lainan irtisanomiseen vuoden 1920 joulukuussa ja koska yhtiöllä oli vain vähän rahavaroja se uhkasi vajota velkoihinsa. Lönnbladin kansainvälisistä pankkisuhteista oli tuolloin apua Paraisten Kalkkivuoriryhtiölle, kun Sarlin ja Lönnblad matkustivat Ruotsiin ratkomaan yhtiön velkaongelmaa Skånska Cementaktiebolagetin omistaneen Wethje-suvun edustajien kanssa. Suvun omistama Morgårdshammar niminen yritys myi myös kaivoskoneita Paraisille.⁸⁹ Yhtiö selvisi vaikeuksistaan.

Turun talousalueen liike-elämässä vaikuttaneen ruotsinkielisen pääomaleirin asema oli muutoksessa 1910–20-luvuilla. Suomenkielisen pääomaleirin muodostuminen ja sen vaikutusvallan vahvistuminen 1920-luvulla, etenkin kunnallispoliittisen ulottuvuuden osalta, pakotti ruotsinkielisen leirin hakeutumaan paikallisissa kysymyksissä yhä useammassa tapauksessa yhteistyöhön tuon nousevan liikemiesryhmittymän kanssa. Turkulaislähtöistä ruotsinkielistä pääomaa hallinneen Suomen Liittopankin kohtalo valtakunnan tason pankkijärjestelyissä oli yksi merkki ruotsinkielisen pääomaleirin suvereenin aseman murenemisestä Turun elinkeinoelämässä. Oma liikepankkia ei enää ollut. Ensin Turun Osakepankki jouduttiin fuusioimaan valtakunnallisesti toimivaksi

(s.1841 Korppoossa) luetaan turkulaispatrisiaattiin. Hän oli Ernst ja Magnus Dahlströmin sekä Fredric Rettigin aikalaisia. Toimi sahateollisuudessa ja puutavaran viennissä. Avasi vuonna 1870 oman puutavara-agentuuriliikkeensä, jonka hän kehitti yhdeksi Turun eturivin liikkeistä alalla. Vuodesta 1881 Akaan höyrysahan toimitusjohtaja. Osti Dahlströmiltä 1888 Vartsalan höyrysahan ja istui Kemi-yhtiön hallituksessa sekä laivanvarustusyhtiö Boren ja vakuutusyhtiöiden Fennia, Verdandi, Triton hallinnossa. Kaupunginvaltuutettuna v:sta 1879, rahatoimikamarin jäsen ja satama- ja ruoppausjohtokunnan jäsen. Kaupungin edustaja porvarissäädystä ylimääräisillä valtiopäivillä 1899. Luopui kunnallisista tehtävistä 1903 keskittyäkseen liiketoimiinsa. Lahjoitti yhdessä vaimonsa, kauppiassukuun syntyneen Helene Kumlinin kanssa varoja mm. lastenkotia ja biologisen museon perustamista varten sekä tuki Åbo idrottsvänner - yhdistyksen urheilupuistohanketta. Carpelan 1910, 218-219.

⁸⁸ Nordensvan 1946, 51. Kuusterä 2002, 182.

⁸⁹ Nyström 1951, 151-152; Schybergson 2002, 21; Hansén & Olkkonen 2002, 62 ja 64-65.

pankiksi, joka sekin ajautui vaikeuksiin. Suomen Liittopankin pelastusoperaatiossa vuonna 1924 oli Yhdyspankin ja Suomen Pankin rinnalla mukana myös suomalaiskansallisen pääomaleirin Kansallispankki 20 miljoonan markan pääomalla.⁹⁰

Myös ruotsinkielisen leirin sisäinen rakenne muuttui 1910–20-luvuilla. Vanhojen rahasukujen tilalle alkoi nousta patrisiaatin ulkopuolelta diplomi-insinöörin ja juristin koulutuksen hankkineita moderneja liikemiehiä ja yritysjohtajia, joista esimerkiksi käyvät hyvin Josef Lönnblad ja Emil Sarlin.⁹¹ Nämä kaksi herraa olivat Turun talousalueen keskeisiä vaikuttajia useiden vuosikymmenien ajan. Sähköasioissa keskeisen vaikuttajan rooliin noussut norjalaissyntyinen J.C. Wiese edusti hankin uutta liikemies-tyyppiä, mutta oli vielä kahta ensin mainittuakin ”modernimpi”. Hän oli selkeimmin ammattijohtaja, jonka hoidettavaksi uskottiin 1910–20-lukujen taitteen vuosina useiden rinnakkaisten hankkeiden edistäminen Paraisten Kalkin lukuun.⁹² Sellaiset vanhat suvut, kuin Dahlströmit ja Rettigit olivat edelleen vaikutusvaltaisia, mutta siirtyneet taustalle sijoittajiksi. Näiden sukujen kokoamat pääomat alkoivat myös institutionalisoitua, kun pankkien, vakuutuslaitosten ja yritysten ristiin omistukset yleistyivät. Pääomia lahjoitettiin myös esimerkiksi Åbo Akademin säätiön kaltaisten instituutioiden suojiin. Säätiö puolestaan ryhtyi omistajaksi useisiin ruotsinkielisen pääoman yrityksiin. Uuden polven liikemiehet nousivat johtajiksi pankkeihin, vakuutuslaitoksiin, yrityksiin ja säätiöihin, mutta eivät ilman ”vanhan rahan” valtuutusta ja luottamusta. Uusi liikkeenjohtajapolvi saattoi asemiansa turvin koota nopeastikin omaa varallisuutta ja nousta merkittäviksi toimijoiksi vanhan eliitin rinnalle.

⁹⁰ Ks. Blomstedt 1989, 291.

⁹¹ *Emil Sarlin* (1875-1956) syntyi Helsingissä. Hän valmistui diplomi-insinööriksi 1898 ja Tukholmassa vuori-insinööriksi 1899. Opintomatkoja Ruotsiin, Yhdysvaltoihin, Saksaan ja Itävalta-Unkariin. Toimi teknillisen korkeakoulun opettajana ja Geologisen toimikunnan geologina vuosina 1900-1902. Kulta-kaivosalan yhtiö Prospektor Oy:n johtava insinööri Lapissa 1902-1904. Paraisten Kalkkivuori Oy:n isännöitsijä ja teknillinen johtaja 1904-1906, toimitusjohtaja 1906-1955. Vuorineuvos 1922. Rkp:n kansanedustaja 1930-32, Turun eteläisestä vaalipiiristä. Eduskunnan Työväenasiain-, Ulkoasiain- ja Valtiovarainvaliokunnan jäsen. Valtiollisten komiteoiden jäsen, mm. kaivoskomitea 1921-23, satamakomitea 1923, Outokumpukomitean pj. 1925. Paraisten kunnanvaltuuston vpj. ja kunnanvaltuutettu 1918-45. Åbo Akademin säätiön valtuuskunnan jäsen 1928 ja johtokunnan pj. 1934, Sammon hallintoneuvoston vpj. 1938, vakuutusyhtiö Verdandin, Outokummun kaivoksen hallituksen (1925-28) ja Suomen yleisen työnantajaliiton ja myöhemmän STK:n hallituksen jäsen 1908-47. Turun kauppakamarin (1918) ja Keskuskauppakamarin jäsen 1920-42, Suomen teollisuusliiton hallituksen jäsen 1933-47. Sementtiyhdistyksen pj. 1921. TFiF:n jäsen v:sta 1900, STS:n jäsen v:sta 1943. – *Suomen kansanedustajat 1907-2000*, 919; *Suomen insinöörejä ja arkkitehtejä 1948*, 457.

⁹² *Johan Christoffer Wiese* (s. 1874) syntyi Norjan Stavangerissa. Valmistui tie- ja vesirakennusinsinööriksi Kristianian (Oslo) teknillisessä korkeakoulusta vuonna 1896. Opintomatkoja Saksaan, Tanskaan, Ruotsiin ja Hollantiin. Suomeen Finska Täljsten Ab:n tekniseksi johtajaksi 1900-06, Oy Pulpin tekninen johtaja 1907-12, Paraisten Kalkkivuori Oy:n tekninen johtaja 1912-18, Turun Voima Oy:n ja Turun Transitosatama Oy:n toimitusjohtaja 1918-1924, oma insinööritoimisto 1924-32. Rkp:n Turun kaupunginvaltuutettu 1921-26. TFiF:n jäsen v:sta 1900. – *Suomeninsinöörejä ja arkkitehtejä 1948*, 575; Uusitalo 1982, 533 (liite 1).

Kehitys oli osoitus ruotsinkielisen pääomaleirin sisällä tapahtuneesta verkostojen rakennemuutoksesta, jossa sukupolven vaihdokseen liittyi myös toimintatapojen muutos. Ne puolestaan olivat yhteydessä koko talousjärjestelmän kehitykseen. Siihen uutena ulottuvuutena nousi myös kaupungeissa ja teollisuusyrityksissäkin vielä suhteellisen uutta teknologiaa hyödyntänyt energiahuollon infrastruktuuri, sähköjärjestelmä. Sähkön tuotantoon ja hyödynnettävyyteen panostamalla voitiin tehostaa teollista toimintaa. Turun Osakepankki oli tärkeä Turun sähkölaitoksen lainantaja. Sen seuraaja ja asiakassuhteet perinyt Suomen Liittopankki, myöhemmin Liittopankki Oy, oli sekin mukana Turun Voima Oy:n järjestelyissä, ja niihin kytkeytyneessä Transitosatama Oy:ssä. Myös Turun ja Paraisten välillä sähköä siirtäneen Voima Oy Turku-Parainen -yhtiön omistusjärjestelyissä pankki oli mukana suurimpana omistajana sekä Turun kaupungin vaatiman pankkitakuun antajana, kunnes osakkeet ja vastuut siirtyivät Paraisten Kalkille. Liittopankin ja Paraisten yhtiön osuus 20-luvun energiajärjestelyissä periytyi Turun Osakepankin ajoilta ja suhdeverkosto, joka paikallisen ruotsinkielisen liikemiesliitin pankin ja Paraisten yhtiön ympärille oli syntynyt, vaikutti edelleen elinvoimaisena, vaikka monet yritykset ympärillä muuttuivat. Liittopankkikaan ei ollut enää Turun Osakepankin kaltainen paikallinen liikepankki, vaan selkeästi valtakunnallinen. Sen toiminta ulottui etenkin Etelä- ja Länsi-Suomeen, mutta myös muualle maahan. Pääomat keskittyivät 20-luvun Suomessa.

2.2.3 Turun suomenkielinen liikemiesverkosto muotoutuu

Turun sähköjärjestelmän 1920-luvun kehityksen kannalta keskeisimpiä teollisuusyrityksiä näyttävät olleen Paraisten yhtiön lisäksi tekstiiliteollisuusyritykset Ab John Barker Oy ja Littoisten Verkatehdas. Kotimaisen puuvillateollisuuden uranuurtajiin kuulunut Barker oli ollut Turun suurin työllistäjä ensimmäisen maailmansodan alkuvuosien noususuhdanteessa. Itsenäisyyden ajan alussa sen työntekijämäärä kohosi yli tuhannen. Sodan loppuvaiheessa Venäjän vähentyneet tilaukset aiheuttivat yrityksen taantumisen ja saivat sen omistaneet insinööri Rudolf Sundbergin, Gustaf Björkin sekä pankinjohtaja Wahlströmin myymään yrityksensä osake-enemmistön vuonna 1921 nuorelle liikemiehelle H. A. Leisegangille (myöh. Koristo), jonka ura eteni vauhdilla Turun liike-elämässä.⁹³

⁹³ Laakso1980, 461; Juvelius 1933, 71-74. Ab John Barker Oy oli ollut ilmeisesti KOP:n asiakas vuodesta

Leisegang oli jo tuohon aikaan myös villateollisuusyhtiö Littoisten Verkatehtaan suurin omistaja. Littoisten Verkatehdas oli Esaias Wechterin manufaktuurista jo 1700-luvulla alkunsa saanut tekstiiliteollisuuden tuotantolaitos Turun läheisyydessä. Tehdas oli ruotsinkielisten vanhojen kauppiassukujen hallussa. Yhtiön omistajina olleet Schnitt, Dahlström ja Lindblom lähipiireineen kuitenkin luopuivat syksyllä 1917 osakeistaan. Ne päätyivät yhtymälle, jonka muodostivat yhtiössä tuolloin kauppamatkustajana toiminut Leisegang ja KOP:n Turun konttorin johtajana 1917–20 työskennellyt varatuomari Karl Viktor Holma. Holma toimi kokoomuksen kansanedustajana vuosina 1919–21 ja myöhemmin eduskunnan oikeusasiamiehenä. Kun pankinjohtaja Holma muutti 1920 kansanedustajan tehtäviensä vuoksi pois Turusta, tuli Littoisten tehtaaseen ja sen sisaryhtiöön Littoisten Kartanon yhtiöön ainoaksi omistajaksi Leisegang perheineen.⁹⁴

Barkerilla ja Littoisten yhtiöllä oli siis yhteinen omistus pohja 1920-luvulla ja ne kuuluivat suomalaiseen pääomaleiriin. Tämän takasi jo se, että Littoisten yhtiöllä oli osakas Holman kautta kiinteä yhteys Turun KOP:n konttoriin. Pankki saattoi toimia jo aiemmin Littoisten yhtiön ja myöhemmin myös Barker Oy:n omistus pohjassa tapahtuneiden siirtymien järjestelijänä. Järjestelyjen seurauksena kaksi seudun tekstiiliteollisuuden perinteikästä suuryritystä siirtyi ruotsinkielisestä pääomaleiristä suomenkieliseen. Tekstiiliteollisuus eli tuolloin ahdasta aikaa ja ongelmia koettiin ratkaista maanlaajuisella kartellilla. Littoisten ja Barkerin omistus pohjan yhtenäistyminen sopi kireään ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen markkinatilanteeseen.

Leisegangin yhtiöt olivat merkittävä voimatekijä Turun talousalueen energijärjestelyissä 1920-luvulla (ks. luku 4.2.). Kaupungin hallinnossa tärkeä merkitys energiapolitiikan suuntaan oli 1921 perustetulla Voimanhankintakomitealla. Komitean työ käynnistyi kokoomuksen kaupunginvaltuutettu, varatuomari Eino Tulenheimon aloitteesta. Myöhempi kansanedustaja Tulenheimo oli kokoomuspuolueessa nousua ja suomettarelaista puolue-eliittiä syrjäyttämään pyrkinyttä liikemiessiipeä. Hänen vaikutuksestaan Turku tuli energiaratkaisussaan huomioimaan erityisesti Barkerin edut 1920-luvulla. Tulenheimo oli tuolloin paitsi oman asianajotoimistonsa osakas myös vuonna 1912 perustetun Länsi-Suomen Osakepankin johtokunnan jäsen ja pankin kakkosmies. Varsinais-Suomen ja Satakunnan maanviljelijöiden taloudellista nousuaan tukemaan perustama pankki oli suomenmielinen, mutta perustettaessa leimallisesti nuorsuomalainen ja ”perustuslaillinen”. Pankin perustajien poliittisena motiivina oli haastaa Nybomin

1917, Blomstedt vaikka tuolloin silti selkeästi ruotsinkielisten sukujen hallussa.

⁹⁴ Koskelainen 1923, 186-188; *Suomen kansanedustajat 1907-2000*, 228.

kaudella KOP:n piirissä vallalla ollut myöntöväisyyssuunta. Länsi-Suomen Osakepankki kilpaili KOP:n kanssa, samoin kuin Tampereen Osakepankki, jälkimmäinen paremmalla menestyksellä. Länsi-Suomen Osakepankki ajautui jo 1910-luvun loppupuolella yhä enemmän KOP:n avun varaan pyrkiessään turvaamaan oman luotonantonsa. Tulenheimo toimi Turun kautensa jälkeen vuosina 1924–28 Tampereen Osakepankin johtajana ja kun nämä kaksi pankki yhdistyivät Maakuntain Keskus-Pankki Oy:n kanssa Maakuntain Pankiksi vuonna 1928, nousi Tulenheimo uuden rahalaitoksen johtoon. Maakuntain Pankki kasvoi taseeltaan maan kolmanneksi suurimmaksi, mutta suurpiirteisen luotonantonsa vuoksi horjui vararikon partaalla 1930-luvun lamassa. Erityisesti Turun konttorin luotonanto oli ollut varomatonta. ”Kritiikitön luotonanto” ja ongelmasiikkaat periytyivät jo Länsi-Suomen Osakepankin ajoilta. Maakuntain Pankki fuusioitiinkin Kansallispankkiin vuonna 1932.⁹⁵

Tulenheimon tärkeä yhteistyökumppani 1910–20-luvun turkulaisessa liike-elämässä näyttää olleen Toivo Mikael Kivimäki. Paitsi, että miehillä oli Turussa yhteinen lakiasiantointimisto, toimi Kivimäki Tulenheimon jälkeen Länsi-Suomen Osakepankin johdossa ja oli Edistyspuolueen mies. T.M. Kivimäen poliittinen ura lähti nousuun ministeripestein myötä, mutta 1920-luvun lopulla hän toimi myös Turun rahatoimikamarin jäsenenä ja lyhyen aikaa kaupunginvaltuutettuna. Kivimäki oli myös sähköasioissa tärkeän Teknisten laitosten hallituksen varapuheenjohtaja ja mukana yhtenä

⁹⁵ Blomstedt 1989, 88, 260, 264-265, 327 ja 335-337. *Eino Tulenheimo* (1885-1962), v:een 1906 Thulé, toimi kokoomuksen kansanedustajana 1922-26 ja Turun kaupunginvaltuutettuna 1917-23. Tulenheimo oli vuosina 1919-22 valtuuston yleisen valmisteluvaliokunnan puheenjohtaja ja siten vaikutusvaltaisimpia turkulaisia kunnallispoliitikkoja. Hänellä oli yhdessä T.M. Kivimäen kanssa asianajotoimisto Tulenheimo & Kivimäki Turussa vuosina 1912-20. Hän oli Länsi-Suomen Osakepankin johtokunnassa ja pääjohtajan varamiehenä 1920-24. Tulenheimo oli 20-luvulla Turun kauppakamarin ja kauppakamariyhdistyksen varajäsen sekä kauppakamarin lainsäädäntövaliokunnan jäsen 1918-1924. Hän oli myös Keskuskauppakamarin varajäsen 1922-1924. Vuodesta 1925 Kivimäki näyttää perineen Tulenheimon paikan kahdessa jälkimmäisessä tehtävässä. Tulenheimo toimi Turun kautensa jälkeen myös Tampereen ja Helsingin pankkimaailmassa ja kunnalliselämässä. Tampereen Osakepankin pääjohtajana 1924-28 sekä Maakuntapankin pääjohtajana Helsingissä 1928-1932. Eino Tulenheimon vanhempi veli *Antti Tulenheimo* (1879-1952) oli pikkuveljeään merkittävämpi kokoomusvaikuttaja. Varatuomari ja lakitieteen tohtori toimi Kokoomuksen puheenjohtajana 1921-25 ja myöhemmin mm. Helsingin yliopiston rehtorina ja kanslerina sekä Helsingin kaupunginjohtajana. Antti Tulenheimo oli kansanedustajana Hämeestä 1914, 1922-23 ja 30, 31-32, sisäministerinä 1918-19 sekä pääministerinä 1925. Helsingin kaupunginvaltuuston pj. 1926-29. Tulenheimojen veljessarjan nuorimmainen *Olli Tulenheimo* (s. 1891) vaikutti Turussa asianajajana ja oli Kataja & Tulenheimo -toimiston osakas v:sta 1920. Poliitikassa mukana veljiään vähemmän, vain muutamissa lautakunnissa. Hän oli Suomalaisen Pohjan johtokunnassa vuosina 1924-25 ja puheenjohtajana huomattavan pitkään 1926-65. *Suomen kansanedustajat 1917-2000*, 1052-53; *Suomen lakimiehet 1949*, 811-812; Rinne 1969, 67-68; Uusitalo 1982, 532, 535 (liite 3); TKKVK 1918-29.

kaupungin edustajana neuvottelemassa valtion Koskirakennustoimikunnan kanssa Imatran sähkön johtamisesta Turkuun.⁹⁶

Työ suomenkielisen sivistyksen ja kulttuurin vahvistamiseksi oli olennainen osa suomalaiskansallisten liikemiesten yhteiskunnallista toimintaa vuosisadan alun Turussa. Tulenheimo ja Kivimäki olivat keskeisiä miehiä siinä Turun vaikuttajaverkostossa, joka oli mm. perustamassa Turun suomenkielistä yliopistoa. Ajatus yliopiston perustamisesta oli syntynyt Turun Kunnallisklubilla, joka oli 1916 perustettu toimimaan ”yhdyssiteenä niiden suomenmielisten kansalaisten kesken, jotka harrastivat kunnallisten ja yleisten asiain kehittämistä kansanvaltaiseen ja edistysmieliseen suuntaan.” Vuonna 1917 perustettu Turun Suomalainen Yliopistoseura alkoi kerätä varoja yliopiston perustamista varten. Tämä varainkeruu yhdisti Turun suomenkielistä liikemieskuntaa merkittävästi. Se oli Kari Teräksen mukaan ”keskeinen kulttuurihanke, jossa [Turun suomenkielisten liikemiesten] suhdeverkosto lopullisesti muotoutui.” Kilpailuasetelma hieman aiemmin perustetun ruotsinkielisen Åbo Akademin kanssa vauhditti keräystä, joka ei kuitenkaan alkuun edennyt riittävän ripeästi ja niinpä osittain yliopistohanketta tukemaan perustettiin Suomalainen Pohja. Sen kaksi ensimmäistä puheenjohtajaa olivat T. M. Kivimäki 1920 ennen kansanedustajaksi tuloaan ja Eino Tulenheimo vuosina 1920–21.⁹⁷

Pohjasta kasvoi elinvoimainen turkulaisia talouselämän ja politiikan vaikuttajia koonnut klubi. Sen perustavan kokouksen kutsun olivat allekirjoittaneet Kunnallisklubissa ja Yliopistoseurassa aktiiviset Kaarlo Jäntere, T. M. Kivimäki, J. G. Nordström ja Eino Tulenheimo. Kutsussa todettiin, että Turun suomenmieliset voimat olivat liian hajallaan: ”...pirstoudutaan pieniin irrallisiin ryhmiin, mikä estää harrastuksien ilmaantumista kyllin voimakkaasti käytännöllisessä toiminnassa, milloin olosuhteet sitä vaatisivat.”⁹⁸ Suomalaisen Pohjan suojiin haluttiin koota ”etupäässä sellaiset paikkakunnan suomenkieliset henkilöt, joiden asema, sivistystaso tai henkilöllisyys on omiaan pitämään vireillä varmoja harrastuksia ja aikaansaamaan luottamuksellista seurustelua.” Pohjan tarkoituksena oli ”...valmistaa jäsenilleen tilaisuutta yhdessäoloon pääasi-

⁹⁶ *Toivo Mikael Kivimäki* (1886-1968) toimi Edistyspuolueen kansanedustajana 1921, 1924-26 sekä 1929-40, joista Turun eteläisessä vaalipiirissä 1921-32; sisäministeri, oikeusministeri ja pääministeri. Suomen Berliinin lähettiläs 1940-44. Kivimäki & Tulenheimo -lakiaisain toimisto Turussa 1912-20. Länsi-Suomen Osakepankin johtaja Turussa 1924-29. Kaupunginvaltuutettuna 1929 ja rahatoimikamarin jäsen 1928-29. *Suomen kansanedustajat 1907-2000, 401-402*; Uusitalo 1982, 528, 534 (liite 2).

⁹⁷ Rinne 1969, 13-15, 30-32; Teräs 2009, 85-86.

⁹⁸ Rinne 1969, 22.

allisesti kunnallisten, yhteiskunnallisten ja sivistyksellisten kysymysten pohtimista varten sekä ylläpitää klubihuoneistoa ja harjoittaa ravintolaliikettä.”⁹⁹

Yhdistys oli siis syntynyt tarpeesta luoda kiinteämpää yhteistyötä Turun suomenkielisiin yhteiskuntapiireihin. Ruotsinkielisen leirin mahti oli Turussa niin ylivoimainen, että sen haastaminen ei onnistunut, ellei voimia koottu yhteen. Suomalaisen Pohjan yksi edeltäjä, Turun Kunnallisklubi lienee keskittynyt liiaksi virkamiesten ja kunnallispolitiikan maailmaan, jotta sen kautta olisi voitu edistää laajempia yhteiskunnallisia pyrkimyksiä. Lisäksi klubin edistysmielisyys saattoi valtiomuototaistelun ja puoluekentän uudelleenmuotoutumisen melskeissä olla tekijä, joka rajoitti sen toimintamahdollisuuksia koko suomenkielisen porvariston yhdysiteenä. Ennen kunnallista äänioikeusuudistusta klubi vielä saattoi muodostaa tärkeän yhdysiteen, kun suomenkieliset pyrkivät pääsemään päättäviin asemiin, mutta taloudellisen, poliittisen ja kulttuurisen kamppailun kentillä toimineiden voimien yhdistämiseen Kunnallisklubi ei ollut riittävän lujapohjainen.

Suomalainen Pohja oli ”valtiollisesti puolueeton” eli se vältti puoluepoliittista sitoutumista, jotta porvarillisen puoluehajaannuksen rajat voitaisiin ylittää. Tämänkaltaisen yhdistystoiminta loi mahdollisuuksia tutustua eri aloilla toimiviin ihmisiin. Jatkuva kanssakäyminen eri yhdistyksissä loi yhteenkuuluvuuden tunnetta ja luottamusta liikemiesten, poliitikkojen, virkamiesten ja sivistyneistön vaikuttajien välille. Suomenkielisille liikemiehille tällainen yhteistoiminta oli erityisen tärkeää, sen avulla voitiin korvata vielä melko vähäisiä taloudellisia resursseja yhteiskunnallisen arvostuksen hankkimisessa ja myös taloudellisessa menestymisessä. Kansallismielisen paikallisen eliitin piirissä pidettiin yllä ja uusinnettiin sitä ideologiaa ja suomalaiskansallisen porvariston itseymmärrystä, joka tarjosi samanmielisten selkänöjan, kun kilpailtiin asemista ruotsinkielisten hallitsemassa paikallisessa eliitissä. Toisaalta samanmielisten kiinteä aatteellinen yhteys oli tärkeä resurssi myös silloin, kun porvaristo pyrki patoamaan työväenliikkeen voimaa politiikassa ja vaali valkoista Suomea.

Suomalaisen Pohjan perustajajäsenet edustivat modernisoituvan kaupunkiyhteisön urbaania eliittiä. Suurin ryhmä oli lakimiehiä, lähinnä asianajajia ja Turun hovioikeuden virkamiehiä. Myös johtava liikemieskunta ja pankinjohtajat olivat hyvin edustettuina. Teollisuuden johtoporrasta ja insinöörejä oli jäsenenä merkittävä määrä. Lisäksi oli oppikoulun opettajia, maistereita sekä lääkäreitä. Sanomalehdistä, kulttuuri-
piireistä ja Turun kunnallishallinnon huipulta oli niin ikään jäseniä.¹⁰⁰ Klubista muodos-

⁹⁹ Rinne 1969, 22-23.

¹⁰⁰ Ks. Teräs 2009, 64-66; Rinne 1969, 23-24. Suomalaisen Pohjan perustajajäseniin kuuluivat mm. insi-

tui kansallismielisten liikemiesten ja kunnallispolitiikan vaikuttajien sekä sivistyneistön tärkeä kohtaamispaikka ja sosiaalisten verkostojen solmukohta. Se oli aatteellinen yhdistys, jonka puitteissa vietettiin klubielämää ja vaihdettiin ajatuksia julkisuudelta suojassa. Jäsenistö valittiin tarkkaan. Pohjan toimitiloissa kokoontuivat 20-luvulla erilaiset paikalliset harrastus- ja eturyhmät, jotka kuuluivat suomenkieliseen leiriin.¹⁰¹ Kansainvälisen mallin mukainen klubikulttuuri, jota Pohjakin edusti, mahdollisti epämuodollisen kanssakäymisen erilaisen taustan omaavien henkilöiden välillä. Erityisesti se tarjosi julkisuudelta suojatun kohtaamispaikan, jossa liikemiehet, poliitikot ja virkamieseliitti saattoivat solmia luottamuksellisia kontakteja.¹⁰²

Suomalaisella Pohjalla solmitut ja ylläpidetyt sosiaaliset verkostot olivat avuksi, kun liikemiehet linjasivat kaupungin energiapolitiikkaa. Aivan kuten ruotsinkielisen pääoman Paraisten Kalkkivuori Oy:lle myös suomenkieliseen leiriin siirtyneille Barkerille ja Littoiselle sähkösaannin järjestäminen oli tärkeä kysymys 1910–20-luvun taitteessa. Kalkkivuori ja Barker olivat olleet mukana Turun Voima Oy:n Kokemäenjoen vesivoimahankkeessa vuodesta 1918. Myöhemmässä vaiheessa ne olivat sopimusosapuolina Turun kaupungin kanssa, kun Paraisten yhtiö toimitti omilta laitoksiltaan Paraisilta virtaa Turulle.

Barkerin ja Littoisten yhtiön johtajien ja erityisesti suuromistaja H.A. Leisegangin keskeinen asema 1920-luvulla Suomalaisen Pohjan piirissä vaikutti taustalla, kun kaupunki teki Barkerin kannalta merkittäviä ratkaisuja energiapolitiikassa (ks. luku 4.2.). Yritys oli pyrkinyt vaikuttamaan Turun kaupungin ratkaisuihin sähköasioissa myös aiemmin. Littoisten tehtaas osittain omistanut KOP:n konttorin johtaja K.V. Holma oli valittu Turun kaupungin sähkökomiteaan vuosiksi 1919–20, juuri silloin kun voimakysymystä pyrittiin ratkaisemaan myös hänen omistamassaan tehtaassa. Luonnollisesti Holma edusti pankin kautta myös laajempia suomenmielisen liike-elämän intressejä. Kansanedustajuutensa ja muiden tehtäviensä viedessä Holman pääkaupunkiseudulle ei hän komiteassa juurikaan istunut. Holman aikana syntynyttä KOP:n Turun konttorin kontaktia kaupungin sähkölaitoksen hallintoon voitiin hyödyntää puolin ja toisin

nööri Hans Gripenberg, joka oli myös johtokunnan varajäsen 1924-26; insinööri, rahatoimikamarin sihteeri, myöhempi teknisen toimen apulaiskaupunginjohtaja Kaarlo Waaramäki sekä hovioikeuden virkamies Pekka Westerling, joka toimi myös kaupunginvaltuuston kanslian virkamiehenä. Myös rahatoimikamarin puheenjohtaja Gunnar Sahlstein oli yhdistyksen perustajajäseniä ja valitsijamies 1921-25. Ks. Rinne 1969, 69-70, 73-76.

¹⁰¹ Tiloja käyttivät mm. suomenmieliset lääkärit sekä heidän paikallisyhdistyksensä Duodecim, insinööri-kunta, asianajajayhdistys ja Turun Liikemiesyhdistys. Yhdistyksiä alettiin 1930-luvulla hyväksyä henkilöjäsenten ohella Pohjan jäseniksi. Rinne 1969, 39, 43.

¹⁰² Teräs 2009, 76. Turussa toimi 20-luvulla myös Rotaryklubi, joka sekini oli tärkeä eliitin kohtaamispaikka. Ks. Teräs 2009, 70 - 73.

myöhemminkin. Pankki oli vuonna 1923 emittoimassa 18 miljoonan markan suuruista obligaatiolainaa kaupungille (yhdessä muiden liikepankkien kanssa). Turku kaipasi tuolloin kipeästi varoja investointeihin, joista merkittävä osa koski sähkölaitoksen laitekannan uusimista. Kansallispankki oli 1920-luvulla tärkeä rahoittaja paikallisissa sähkölaitoksissa laajemminkin. Pankilla oli mm. vakiintuneet yhteydet sähköinsinööreihin, jotka toimivat sen konsultteina arvioimassa eri hankkeiden teknistä pätevyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta.¹⁰³

2.3 Äyrivalta, kansanvalta, virkavalta

2.3.1 Voimasuhteet kunnallispolitiikassa muuttuvat

Ennen vuoden 1918 sisällissotaa Suomen sosialidemokraattinen puolue toteutti kovalla vauhdilla kunnallisohjelmaansa. Ohjelma tavoitteli radikaalia vallan uusjakoa, enemmistövaltaa harvainvallan sijaan, laajaa paikallista itsehallintoa sekä demokraattisten vaikutusmahdollisuuksien parantamista yleisten ja yhtäläisten valtuustovaalien ohella kansanäänestyksin ja kansalaisaloittein. Ohjelmassa nähtiin kunnan tehtäväkenttä myös erittäin laajana. Monet uudet esitykset puolue saikin - mm. kansainvälisen tilanteen ja suurlakon luoman paineen avulla - ajettua uusiin kunnallislakeihin, jotka hyväksyttiin 1917 marraskuun 16. päivä. Voimaan niiden piti tulla jo helmikuussa 1918, mutta sisällissota puhkesi ennen.¹⁰⁴ Sodan jälkeen Paasikiven hallitus ja tynkäeduskunta kumosivat vuoden 1917 lait, mutta 1919 vaaleissa eduskuntaan syntyneellä sosialidemokraattien ja maalaisliiton enemmistöllä osa uudistuksista palautettiin. Niistä yksi tärkeimpiä oli yleinen ja yhtäläinen äänioikeus kunnallisvaaleissa kaikille 21 vuotta täyttäneille. Oikeistolle myönnytyksenä voimaan jäi Paasikiven hallituksen ajamia määränemmis-tösäädöksiä.¹⁰⁵

Kevään 1919 eduskuntavaaleista katsotaan alkaneen porvarillisen keskustapolitiikan aika, jolloin hallitukset rakentuivat valtiomuototaistelussa tasavaltaa kannattaneiden ns. keskustapuolueiden (Edistyspuolue ja Maalaisliitto) varaan, ns. oikeistopuolueiden (Kokoomus ja Ruotsalainen kansanpuolue) jäädessä pois valtiollisen vallan ytimeistä. Sisällissodan jälkeisten oikeistolaisen, lujan hallitusvallan pystyttämisyri-

¹⁰³ Blomstedt 1989, 309-310.

¹⁰⁴ Piilonen 1982, 18-21 ja 43-45.

¹⁰⁵ Paavilainen 2005, 219-220. Ks. Hakalehto 1984, 121-130.

mysten ja monarkiahaaveiden vastatendenssin osana keskustapolitiikka tähtäsi tasavallan vakiinnuttamiseen ja ”kansanvaltaisen valtioelämän” turvaamiseen. Porvaristossa vahvistui pyrkimys torjua vasemmiston uhkaa korostamalla erilaisten yhteiskunnallisten pyrkimysten yhteensovittamista kokonaisuuden eduksi parlamentaarisen tasavallan kautta. Keinoina nähtiin sosiaalisten ristiriitojen lieventämiseen tähdännyt lainsäädäntö ja toteutettiin mm. työ-, oppivelvollisuus-, vero- ja sosiaalilainsäädännön uudistuksia. Osana keskustapolitiikkaa oli sosialidemokratian integroiminen parlamentaariseen järjestelmään.¹⁰⁶ Keskustapolitiikan jakson katsotaan päättyneen vuoden 1922 Kallion hallitukseen, joka voimisti oikeistolaisia tendenssejä. Hallitus pani toimeen sosialistisen työväenpuolueen 200 puolueaktiivin, mukaan lukien puolueen eduskuntaryhmän, pidättämisen ns. Kallion leikkauksella. Myöhemmin koko puolueen toiminta kiellettiin.¹⁰⁷ Pauli Kettusen tulkinnan mukaan oikeistolaistumisen selittäminen kommunistien uhan vahvistumisen vastareaktiona ei ole perusteltua. Enemmän siihen vaikutti maailmansotaa seuranneen taloudellisen kriisin nopea selviäminen ja suhteellisen hyvä taloudellinen kehitys, joka liudensi porvarillisten poliittisten virtausten keskinäisiä intressiristiriitoja. Silti samalla, kun porvarillinen aatteellinen kenttä yhtenäistyi, korostuivat poliittisten puolueiden välillä niiden edustamien ryhmien välittömät intressiristiriidat mm. kielikysymys ja virkamiespalkkakysymys. Kielikysymyksessä suomenkieliset porvarilliset voimat lähentyivät toisiaan, kun taas ruotsalainen kansanpuolue löysi etenkin Tannerin hallituksen aikana (1926–27) tukea sosialidemokraateilta. Virkamiesten palkkoja koskevassa kysymyksessä porvarillinen puoli löysi toisensa yli kielijaon. Maalaisliitto lähentyi kuitenkin vasemmistoa.¹⁰⁸ Kieli- ja virkamiespalkkakysymyksellä oli ulottuvuutensa myös kunnallisella tasolla. Turun kunnallispolitiikassa jaot olivat kuitenkin valtakunnan tasosta poikkeavia. Maalaisliitolla ei ollut edustajia kaupunginvaltuustossa, ruotsinkielisillä porvareilla oli vahva asema kuten eteläisissä rannikkokaupungeissa muutenkin ja toisaalta kommunistit saivat valtuustoon suhteellisen vahvan edustuksen. Myös ammatillinen liikehdintä talousalueen työmarkkinoilla oli voimakasta.

Vuoden 1873 kunnallisasetuksen mukainen päätösvallan siirtäminen käsi-työläisten ja kauppiaiden miehittämältä kaupunginvanhempien kokoukselta kaupunginvaltuustolle oli siirtänyt Turussa valtaa säätyläisille ja erityisesti korkeille virkamiehille,

¹⁰⁶ Kettunen 1986, 233-244.

¹⁰⁷ Kettunen 1986, 244-245.

¹⁰⁸ Myös tullikysymys, etenkin viljatullien määrääminen jakoi poliittista kenttää, mutta se ei tässä ole olennainen jakava tekijä. Kettunen 1986, 246-248. Kettusen mukaan porvarillisessa politiikassa oli puoluejaolla sinänsä varsin rajallinen merkitys. Kettunen 1986, 241.

sosiaalisesti alhaalta ylöspäin pois statukseltaan alemmalta kaupungin porvaristolta. Vaaleissa äänioikeus ja äänimäärä, 1-25 ääntä, olivat riippuvaisia varallisuudesta, myös yhtiöillä oli äänioikeus.¹⁰⁹ Tilanne muuttui ensimmäisissä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden mukaisissa vaaleissa, mutta vielä sotien välisellä kaudella kolmen neljästä valtuustoon valitusta on laskettu kuuluneen yläluokkaan.¹¹⁰

Uudet vuoden 1917 kunnallislait antoivat äänioikeuden aiempaan verrattuna noin kolminkertaiselle kaupunkilaisten joukolle. Ensimmäiset yleiset ja yhtäläiset kunnallisvaalit Turussa 1919 päättivät Ruotsalaisen kansanpuolueen valtakauden. Siihen asti vaaleissa oli tullut valituksi aivan ensimmäisiä vaaleja lukuun ottamatta vain Ruotsalaisen kansanpuolueen ja sitä ennen Svensk Bildningens Vännerin listoille otettuja ehdokkaita, vaikka valittujen joukossa oli toki suomenkielisiä ja sosialisteiksi laskettaviakin.¹¹¹ Kaupunginvaltuusto oli ennen äänioikeusuudistusta luonteeltaan epäpoliittisempi kuin uudistusten jälkeen. Valtuusto uusiutui muutenkin kuin poliittisten voimasuhteiden osalta. Kasvot vaihtuivat, sillä vain 13 valittua omasi aiempaa kokemusta valtuustotyöstä vanhojen kunnallislakien ajalta. Näistäkin moni jättäytyi vuoden, parin sisällä pois.¹¹² Rkp pysyi lähes koko 1920-luvun ajan Turun 42-jäsenisen (vuosina 1926–30 valtuusto oli 41-jäseninen) kaupunginvaltuuston suurimpana ryhmänä. Poikkeuksen muodostivat uuden valtuuston kolme ensimmäistä toimikautta vuosina 1919–21, jolloin Sdp oli suurin. Vuonna 1922 Rkp nousi uudelleen suurimmaksi, kun vasemmiston äänet jakautuivat Sdp:n ja uuden ryhmän, Sosialistisen työväenpuolueen (Sstp), kesken. Vuoden 1923 vaaleista vuoteen 1930, puolueen kieltämiseen saakka, Sstp oli Turun kaupunginvaltuuston vasemmistopuolueista suurempi. Kolmella porvaripuolueella oli kuitenkin yhdessä hallussaan valtuuston enemmistö koko maailmansotien välisen ajan. Vuosina 1923–28 porvareilla oli lisäksi tärkeä 2/3 määräenemmistö. Suomenkieliset porvarit saivat ruotsinkielisiä enemmän valtuutettuja koko 1920-luvun, joten porvarien kesken valta näytti keikahtaneen suomenkielisille. Suomenkielisistä puolueista suu-

¹⁰⁹ Uusitalo 1982, 27, 44.

¹¹⁰ Yläluokkaan kuului 95 % Rkp:n valtuutetuista, 81 % Kokoomuksen ja Edistyksen valtuutetuista ja 13 % Sdp:n valtuutetuista. Keskiluokkaan kuului 44 % Sdp:n valtuutetuista sotien välillä ja 10 % Sosialistisen työväenpuolueen (Sstp) valtuutetuista. Työläistäustaisia oli eniten Sosialistisen työväenpuolueen valtuutetuissa, kaikkiaan 90 %. ks. tarkemmin Uusitalo 1982, 45 (Taulu 9).

¹¹¹ Vuoden 1917 kunnallisvaaleissa äänioikeutettuja oli Turussa ollut 9700, kun niitä uuden lain mukaisissa vaaleissa 1919 oli 28749. Uusitalo 1982, 27-28.

¹¹² Uusitalo 1982, 37.

rin oli kokoomus.¹¹³ Ongelmia porvaripuolen kannalta aiheutti jakautuminen kolmeen eri ryhmään, mutta toisaalta myös vasemmisto oli jakaantunut. Oikeisto pyrki voimistamaan vasemmiston jakoa toimimalla yhteistyössä sosialidemokraattien kanssa tarkoituksenaan heikentää paitsi koko vasemmiston erityisesti Sstp:n vaikutusta. Oikeiston näkökulmasta Sstp:n yhteys alueen radikaaliin ammattiyhdistysliikkeeseen teki siitä erityisen hankalan poliittisen voiman. Apuna oli sosialidemokraattien integroimisen ohella valtiollinen repressio.

Ensimmäiset yleiset ja yhtäläiset vaalit päättivät myös Ruotsalaisen kansanpuolueen Josef Lönnbladin kauden valtuuston puheenjohtajana ja valtuutettuna. Nyt puheenjohtajuus siirtyi suomenkielisen porvariston enemmistön (ja Sdp:n antaman tuen) turvin vuosiksi 1919–33 kokoomukselle ja Turun lyseon rehtorille, myöhemmälle Turun tuomiorovastille, Einar Candolinille. Varapuheenjohtajuus kuului Rkp:lle koko 20-luvun lukuun ottamatta vuosia 1929–30, jolloin sosialidemokraattien Antti Raita toimi varapuheenjohtajana. Rkp:n valtuutettuna vuosina 1924–45 toiminut varatuomari Volter Köhler oli valtuuston varapuheenjohtaja vuosina 1926–28.¹¹⁴ Hän kuului lisäksi rahoituskamariin vuosina 1922–29 sekä yleiseen valmisteluvaliokuntaan 1924–29. Köhlerille näytti 1920-luvulla keskittyvän merkittäviä kunnallispoliittisia luottamustehtäviä. Työuraansa hän teki pankki- ja vakuutusmaailmassa sekä omassa asianajotoimistossaan. Köhler toimi Turun seudun sähköistyksessä operoineen Liittopankin Turun konttorin johtotehtävissä ja myöhemmin Paraissilta Turkuun virtaa siirtäneen yhtiön toimitusjohtajana. Lisäksi hän oli Paraisten Kalkkivuori Oy:n tilintarkastaja.¹¹⁵ Köhler näyttää siis olleen tiiviisti Turun ruotsinkielisen pääoman verkostojen ytimessä. Keskeisten kunnallis-

¹¹³ Ks. Uusitalo 1982, 35 (Taulu 5). Valtuustoon valittiin kolmeksi vuodeksi. Vuosina 1920–24 oli kolmasosa valtuutetuista erovuorossa ja paikkojen täyttämiseksi käytiin vaalit. Vuodesta 1925 alkaen kaikki valtuutettu valittiin kerralla. Uusitalo 1982, 32.

¹¹⁴ Muita RKP:n ryhmästä valittuja valtuuston varapuheenjohtajia olivat hovioikeudenasessorit Karl Eriksson ja Knut Molin sekä maisteri Frans Ljungqvist. Uusitalo 1982, 47.

¹¹⁵ *Volter Köhler* (1888–1962) suoritti oikeustieteellisen tutkinnon 1910, auskultoi Turun hovioikeudessa ja saavutti varatuomarin arvon 1913. Köhler toimi Suomen Luotonantajayhdistyksen oikeudellisen osaston esimiehenä 1917 ja 1918 johtajana, Waasan Osakepankin Helsingin konttorin johtajana 1919, Liittopankin Turun konttorin johtokunnassa 1920–24, johtajana 1921 ja apulaisjohtajana 1924–25, osakas asianajotoimisto Schultz & Köhler v:sta 1925, Ab Creditförmödling – Luottovälitys Oy:n toimitusjohtaja Turussa v:sta 1943, Henkivakuutusyhtiö Verdandin johtokunnan varapj. ja Jälleenvakuutusyhtiö Veritas v:sta 1943 Åbo Akademin säätiön valtuuskunnassa v:sta -32 ja hallituksessa v:sta -33. Höyrylaivaosakeyhtiö Mariehamnin johtokunnan pj. v:sta 1930, Oy Wulff Ab:n johtokunnan jäsen v:sta 1935, Helsingin osakepankin Turun konttorin valvoja ja pankin varatilintarkastaja, Paraisten Kalkkivuori Oy:n tilintarkastaja. Rahatoimikamarin jäsen 1922–29, kaupunginhallitus 1930 ja -32 ja valtuutettu 1924–45, varapj. 1926–28, 33 ja 45, yleinen valmisteluvaliokunta 1924–29, Turun sähkölaitoksen hallintoa pohtineen komitean jäsen 1925–26.

Kraft AB Åbo – Pargas toimitusjohtaja 1927. – *Björneborgs Svenska Samskolan 1892–1992*, 187. *Suomen lakimiehet 1949*, 399 ; Ekström 1958.128; Uusitalo 1982. Liite 2.

ten luottamustehtävien osalta Köhler peri Lönnbladın aseman. Hän oli ruotsinkielisen pääomaleirin tärkeä paikallinen vaikuttaja, linkki liike-elämän ja kunnallispolitiikan välillä.

2.3.2 *Valmisteluvalta luottamusmiehiltä viranhaltijoille*

Turkulaisen kunnallispolitiikan päänäyttämö oli kaupunginvaltuusto, mutta merkittävää valtaa käyttivät myös sen alaiset valmisteluelimet. Suurimman osan valtuuston päätettäväksi tulleista asioista oli valmistellut yleinen valmisteluvaliokunta, toiseksi eniten esityksiä teki rahatoimikamari. Valtuuston perustamat lautakunnat tai erityisvaliokunnat eivät juuri esitelleet asioitaan suoraan valtuustolle, vaan ne kulkivat keskuselinten kautta. Kuusijäsenisen valmisteluvaliokunnan puheenjohtaja olikin varsin tärkeässä roolissa kaupungin kunnallispolitiikassa. Puheenjohtajuus kuului kokoomukselle koko 1920-luvun lukuun ottamatta vuoden 1924 poikkeusta, jolloin puheenjohtajana toimi Rkp:n Erikson. Kokoomuksen valtuutettu, vuonna 1922 eduskuntaan valittu, pankinjohtaja Eino Tulenheimo toimi tehtävässä 1920-luvun alun ja vuodesta 1923 lehtori, filosofian tohtori Armas Ensiö hoiti tehtävää vuoteen 1929, jolloin kaupunginhallituksen perustamisen yhteydessä valmisteluvaliokunta lakkautettiin. Valmisteluvaliokunnassa poliittiset voimasuhteet heijastelivat valtuuston voimasuhdetta niin, että suomenkielisillä porvareilla oli kokoonpanossa kaksi paikkaa, Rkp:llä kaksi ja Sdp:llä niin ikään kaksi.¹¹⁶ Kun valtuuston voimasuhteet huomioitiin jo valmistelussa, voitiin asioille saada helpommin tuki myös valtuustokäsittelyssä.¹¹⁷

Yleistä valmisteluvaliokuntaakin tärkeämpi toimielin oli kuitenkin rahatoimikamari, kaupunginhallituksen edeltäjä, joka oli asemaltaan valtuuston alainen lautakunta, mutta josta käytännössä muodostui merkittävin valmistelun ja toimeenpanon keskus. Kamarille kuuluivat mm. talousasiat, joten siksikin tärkeimmät päätökset kulkivat sen valmistelun kautta. Yhdeksänjäseniseen toimielimeen sovellettiin vastaavaa erovuorojärjestelmää kuin valtuustossa. Sen jäsenten ei tarvinnut olla kaupunginvaltuutettuja ja noin puolet valittiinkin valtuuston ulkopuolelta. Rahatoimikamarin työmäärä oli suuri ja virkamiesten lukumäärää pidettiin aivan liian vähäisenä. Helsingissä rahatoimi-

¹¹⁶ Vuonna 1923 toinen Kokoomuksen edustaja korvautui Edistyspuolueen valtuutetulla, Turun Sanomien toimitusjohtaja Arvo Ketosella. Vuodesta 1927 toinen Sdp:n edustaja vaihtui Sstp:n valtuutettuun, konttoristi Judit Nederströmiin. Uusitalo 1982, 54, 535 (liite 3).

¹¹⁷ Ks. kunnallispolitiikan integroivat piirteet. Kettunen 1986, 157.

kamarin puheenjohtaja oli päätoiminen, samoin Viipurissa. Turussa asioita valmisteltiin luottamushenkilöiden voimin ja kamari kokousti useammin kuin kerran viikossa. Kamarin alla toimi kolme osastoa: kanslia-, kamreeri- ja kassaosasto, joissa huolehdittiin kaupungin raha-asioista ja omaisuuden hoidosta sekä satamatoiminnoista ja merenkulkuun liittyvistä asioista, teknisten laitosten (kaasu- ja vesilaitos) hallinnosta sekä mm. asemakaavaa ja maapolitiikkaa koskevista asioista. Rahatoimikamarin alaisuudessa toimi myös Rakennuskonttori, jonka muodostivat kaupungininsinööri, kaupunginarkkitehdin, kaupungingeodeetin ja kaupungin asemakaava-arkkitehdin toimistot. Näissä toimitoissa vastattiin mm. katujen ja muun infrastruktuurin rakentamisesta ja kunnossapidosta, kaupungin rakennusten korjaus- ja uudisrakentamisesta sekä maankäytön suunnittelusta, kuten kaavoituksesta.¹¹⁸

Vanhojen kunnallislakien aikana rahatoimikamaria hallitsivat kauppiat ja virkamiehet. Puheenjohtajina toimivat usein virkamiestaustaiset luottamushenkilöt, erityisesti hovioikeuden virkamiehet. Itsenäisyyden ajalla puheenjohtajan tehtävä säilyi hovioikeuden virkamiehillä. Kamarin jäsenistössä liikeyritysten johtajilla oli yhtä suuri edustus kuin lakimiehillä ja teknisen koulutuksen hankkineilla. Puheenjohtajana toimi vuoteen 1920 Rkp:n edustaja ja sitten vuoteen 1928 kokoomuksen Gunnar Sahlstein, tosin sisäministerinä toimiessaan 1924–25 häntä sijaisti saman puolueen Ludvig Lagerantz, joka oli tuolloin virkavapaalla rahatoimikamarin alaisen kamreeriosaston notaarin tehtävästä. Kumpikin oli taustaltaan hovioikeuden virkamies. Kamarin yhdeksän jäsentä jakautuivat tasan Rkp:n, suomenkielisten porvaripuolueiden koalition ja Sdp:n kesken. Sstp sai paikan vasemmiston kiintiöstä vain vuosina 1927–29.¹¹⁹

Valtuuston alaisuudessa Turussa toimi vuonna 1921 kaikkiaan 31 lautakunnaksi luokiteltavaa toimielintä, joissa oli yhteensä 242 jäsentä. Uusitalon käsityksen mukaan paikat jaettiin poliittisten ryhmien kesken samassa suhteessa kuin rahatoimikamarissa ja yleisessä valmisteluvaliokunnassa.¹²⁰ Valtuusto suoritti pääsääntöisesti myös lautakuntien valinnan, mutta lautakuntien jäsenistä osan nimeämiseen pääsivät suoraan

¹¹⁸ Uusitalo 1982, 14, 17, 59, 78-79; TKKa 1925, 35-36. Talusasioita valmisteli 20-luvulla myös valtuuston valitsema raha-asia- valiokunta, mutta sen merkitys ei ollut ratkaisevan suuri, sillä rahatoimikamari tai yleinen valmisteluvaliokunta antoivat lausuntonsa sen valmistelemiin asioihin. Vuoteen 1922 myös anniskelu- ja vähittäismyyntiasioiden valiokunta oli pysyvä valmisteluvaliokunta. Lautakunnat eivät yleensä esittäneet asioita suoraan valtuustolle, vaan ne menivät rahatoimikamarin tai yleisen valmisteluvaliokunnan kautta. Uusitalo 1982, 54.

¹¹⁹ Uusitalo 1982, 14, 17, 59-60; 534 (liite 2); TKKa 1925, 35-36.

¹²⁰ Uusitalo 1982, 69, 71. Vasemmistosta Sstp jäi kuitenkin varsin vähille paikoille: Uusitalon mukaan vuonna 1921 puolueella oli vain neljä lautakuntapaikkaa, kun niitä yhteensä oli 242. Uusitalo 1982, 71.

vaikuttamaan kunnallishallinnon ulkopuoliset elinkeinoyhdistykset, kuten satamahallituksen tai työnvälitystoimiston johtokunnan tapauksessa.¹²¹

Turun sähkölaitoksen hallinnosta vastasi valtuuston nimeämä sähkökomitea vuoteen 1926 saakka. Sen asema ja toimivalta olivat tosin melko epäselviä kaupungin hallinnossa. Sähkökomitea, toisin kuin kaasu- ja vesilaitos, ei ollut rahatoimikamarin alaisuudessa vaan sen asiat kulkivat valtuustolle yleisen valmisteluvaliokunnan kautta. Sähkölaitoksen hallintokysymys jäi vaille selvää ratkaisua laitoksen kunnallistamisen jälkeen useiksi vuosiksi, kun osakeyhtiömuoto ei saanut kannatusta ja hallintoasia palautui sitä varten perustetun väliaikaisen komitean selvitettäväksi.¹²² Olikin varsin yleistä, että valtuusto perusti jotakin tiettyä asiaa valmistelemaan ns. tilapäisen erityisvaliokunnan, jolle tosin saattoi ajan mittaan kertyä myös pysyväisluontoisia tehtäviä.¹²³ Sähköasioita ja teknisten laitosten hallintokysymyksiä selvittämässä istui 1920-luvulla useampia erityisvaliokuntia: sähkölaitoksen hoitoa ja hallintoa selvittänyt komitea (asetettiin 1920 ja valittiin uudelleen 1925), voimanhankintakomitea (1921), sähkölaitoksen menoarvion ylityksiä selvittämään asetettu komitea (1925).¹²⁴

Sähkölaitoksen hallinnon pitkään jatkunut ”väliaikaisuus” ja jatkuva ”selvittäminen” antoi laitoksen insinööreille ja sähkökomitealle sekä väliaikaisille komiteoille paljon vaikutusmahdollisuuksia kaupungin sähköhuollon kehitykseen. Toimielimissä istui kaupungin alueen suurimpien teollisuusyritysten eli sähkölaitoksen suurimpien asiakkaiden johtoa. Kunnallistamisen jälkeisinä vuosina varsinaisen hallintoelimen eli sähkökomitean kokoonpano jakautui ilmeisesti suunnilleen valtuuston voimasuhteiden mukaan. Puheenjohtajanpaikasta johtuen hegemonia näyttäisi olleen Rkp:llä ja ruotsinkielisen pääoman yrityksillä.¹²⁵ Kunnallistamisvaiheessa vuosina 1919–20 komi-

¹²¹ Uusitalo 1982, 69-70. Sen lisäksi, mitä lautakuntien ohjesäänöissä mainittiin asiantuntemuksesta ko. lautakunnan hallinnonalalla, oli olemassa muitakin erikoismääräyksiä lautakuntien kokoonpanosta. Satamahallituksen jäseniksi saivat tehdä esityksiä Kauppakamari ja Laivanpäällystöyhdistys. Myöhemmin Työnvälityslautakuntaan ja ammattioppilaslautakuntaan piti ohjesäännön mukaan valita puolet työnantajien puolet työntekijöiden edustajia. Taksoituslautakuntaan valittiin niin ikään eri intressipiirien edustus. Toisaalta jäsenen sai määrätä lain mukaan jokin viranomaisen esim. maaherra (palotoimikunta). Myös virka-asema saattoi oikeuttaa osallistumaan lautakunnan päätöksentekoon. Puheenjohtajien valinnasta oli myös vaihtelevia määräyksiä.

¹²² Uustalo 1982, 15. Sähkölaitoksen hallintoa selvittäneeseen komiteaan valittiin huhtikuun 1920 valtuuston kokouksessa: hovioikeudenasessori Hugo Appelqvist, Rkp:n valtuutettu Karl Erikson, Sdp:n valtuutettu hovioikeuden auskultantti F.J Leino, kokoomuksen Alpo Oka, Sdp:n Antti Raita ja Ernst Minuth. Ekström 1958, 96-97; Uusitalo 1982, 525-533 (liite 1), 534 (liite2).

¹²³ Uusitalon laskelmien mukaan tällaisia tilapäisiä valiokuntia oli 1919 kunnalliskalenterissa 34 ja vielä 1929 mainitaan 21. Uusitalo 1982, 54-55.

¹²⁴ Ks. komiteoiden mietinnöt TKVMiet. 5/1926, TKVMiet. 1/1923, TKVMiet. 10/1925. Lisäksi toimi 1919 perustettu rahatoimikamarin hallinnon järjestämistä selvittänyt komitea, jonka tehtävät menivät ensin mainitun sähkölaitoksen hallintoa selvittäneen komitean kanssa osin päällekkäin sivutessaan rahatoimikamarin yhteydessä myös teknisiä laitoksia. Uusitalo 1982, 17.

¹²⁵ Sähkökomiteassa vaikuttivat 1919-1920: pj., Turun Kaakelitehtaan johtaja Ernst Minuth (jäsen 1906-1915), pankinjohtaja, kokoomuksen, K.V. Holma, AEG:n ajoilta laitoksessa työskennellyt ins. F.A.

tean puheenjohtajana toimi Turun Kaakelitehtaan johtaja Ernst Minuth. Hovioikeudessa pitkän uran tehnyt Arne Bergroth oli komitean puheenjohtajana vuodesta 1920 aina vuoden 1926 lakkauttamiseen ja teknisten laitosten hallituksen perustamiseen asti. Hän vaikutti myös vuodesta 1912 alkaen Maarian Sähkö Oy:n ja sen edeltäjien johtokunnassa. Vuosina 1917–27 hän oli johtokunnan varapuheenjohtaja ja vuosina 1928–31 puheenjohtaja. Juristitaustaisen Bergrothin arvostusta sähköistyksen asiantuntijana lienee lisännyt se, että hän oli perehtynyt vesi- ja maa- ja vesioikeuskysymyksiin. Hänellä oli myös paljon talousaluetta koskeneiden sähköistysuunnitelmien suhteen käyttökelpoista tietoa sekä lainsäädännöstä että mm. maanomistusoloista. Bergrothin kokemus ja kontaktit kattoivat koko maakunnan.¹²⁶

Sähköjärjestelmän kehittymisen ehtoihin vaikutettiin myös kaupunkirakentamisen päätöksenteko-organisaatiossa esimerkiksi silloin, kun ratkaistiin, mihin asunto- ja teollisuuskiinteistöjen rakentaminen suuntautuisi. Sillä oli vaikutus sähkölaitoksen asiakkaiden määrään, sähkön kulutuskysyntään ja toiminnan taloudelliseen kannattavuuteen. Turku kasvoi 1920-luvulla ja kaupungin rakentamisessa tarjoutui myös liikelämälle runsaasti rahakkaita mahdollisuuksia, kunhan vain kaavoitus- ja lupakysymykset sujuisivat kitkatta. Maapolitiikkaan ja kaupunkirakentamiseen vaikuttanut tärkeä luottamushenkilötoimielin oli rahatoimikamarin alainen asemakaavakomissioni, myöhempi asemakaavalautakunta. Virastoista tärkeä oli rahatoimikamarin alainen raken-

Kemp ja varalla: hovioikeudenasesessori, Rkp:n varavaltuutettuna 1920-luvulla ollut Arne Bergroth ja teknikko J.E. Jansson. Vuosina 1920-26 komiteaan kuuluivat: pj. Bergroth, vpj., ins. Hjalmar Lindberg, johtaja J.E. Jansson, puuseppämestari, liikkeenjohtaja, Sdp:n valtuutettuna toiminut K. Peltokivi, monttööri J.A. Framelius sekä johtaja ja Rkp:n edustaja rahatoimikamarissa (1920-22) G.H Sjöström (v:en 1924) ja ins. Allan Staffans (v:sta1924). TKKa 1919, 115; TKKa 1920, 128-29;TKKa 1921, 129; TKKa 1923, 111; TKKa 1924, 114; TKKa 1926, 122; Uusitalo 1982, 534 (liite2).

¹²⁶ *Arne Theodor Bergroth* (s. Vaasassa 1883) Oikeustieteellinen tutkinto 1904, auskultoi Vaasan hovioikeudessa -04 ja Turun hovioikeudessa -05. Varatuomari -07. Turun hovioikeuden virkamies 1907–1913, samalla Turun ja porin lääninallituksessa lainhaku-, taksoitus- ja vesioikeusasiain ylimääräisenä esittelijänä 1907-1913, Loimaan sekä Alastaron ja Metsämaan kuntain maanjako-oikeuden puheenjohtaja 1908-1915. Apulaisjohtaja Pohjoismaiden Osakepankin Turun haarakonttorissa 1913-18. Reistraattoriksi hovioikeuteen tammikuu 1918, notaari -18, asessori -18, neuvos -32, varapresidentti 1948-53, Henkivakuutusyhtiö Fennian johtokunta, Turun kaupungin sähkökomitea jäsen 1919-1920, pj. 1920-1926, voimanhankintakomitean pj. 1921-22, useita lautakuntia, Turun kaupunginvaltuustossa 1954-56, Maarian Sähkö Oy:n johtokunnan jäsen 1912-15 ja 1917-46, varapj. 1917-27 sekä 1931-46, pj 1928-31. Åbo Akademin valtuuskunnan jäsen 1945 alkaen.–*Turun hovioikeuden presidentit, jäsenet ja virkamiehet 1623-1923. Elämäkerrallisia ja sukhistoriallisia muistiinpanoja*, 506-508;., *Suomen lakimiehet - Finlands jurister* 1958, 53; Ekström 1958, 264. Rinne 1962, 162-163.

nuskonttori.¹²⁷ Ruotsinkielisen pääoman suurisuuntaisten suunnitelmien, Turun Voima Oy:n ja Transitosatama Oy:n, toteuttamisessa maapolitiikkaa ja kaupunkirakentamista ohjaavan päätöksentekokoneiston tuki oli ehdottoman tärkeää. Näiden hankkeiden taustalla vaikuttaneilla liikemiehillä olikin 1910–20-lukujen vaihteessa hyvät yhteydet kaupunkirakentamisen suunnittelu- ja päätöksenteko-organisaatioon ja he mm. onnistuivat pestaamaan hankkeidensa suunnittelua varten ”omaksi” kaupungin asemakaava-arkkitehdikseen Bertel Jungin. Jungin palkkakustannuksista vastasivat Turun Transitosatama ja kaupunki yhdessä.¹²⁸

Kunnallishallinnollisen vallan keskuksen (valtuusto, valmisteluvaliokunta ja rahatoimikamari) asema oli 1920-luvun alussa selkiytymätön. Valmistelu oli hajautunut toisaalta rahatoimikamarille, yleiselle valmisteluvaliokunnalle, pysyville lautakunnille ja lukuisille tilapäisille valiokunnille. Rahatoimikamari esitteli omat asiansa yleensä suoraan valtuustolle, valmisteluvaliokunnan ohi. Valtuuston perustamien lautakuntien ja tilapäisvaliokuntien esitykset sen sijaan tulivat valtuustolle valmisteluvaliokunnan kautta, joskus harvoin myös sen ohi. Asiat siis kulkivat valtuustolle kahta tai peräti kolmea eri reittiä.

Toimielinten apuna toimineet virastot eivät myöskään kyenneet valmistelemaan asioita riittävästi, koska virkamiehiä oli vähän. Niinpä asioita valmisteltiin paljolti luottamushenkilöiden voimin. Luottamustehtäviin pyrittiin siksi saamaan valmistelussa olevan asian kannalta asiantuntevia henkilöitä. Käytännössä elinkeinoelämän vaikuttajien edustus oli oikeistopuolueiden valta-aseman kautta vahva monissa toimielimissä.¹²⁹ Käsiteltävien asioiden runsaus ja virkakunnan pienuus keskushallinnossa helpotti lautakuntien ja tilapäisten valiokuntien mahdollisuuksia saada esityksensä läpi ensin rahatoimikamarissa, valmisteluvaliokunnassa ja siten lopulta valtuustossa. Käytännössä tämä takasi paitsi lautakuntien, rahatoimikamarin ja yleisen valmisteluvaliokun-

¹²⁷ Asemakaavakomissioniin kuuluivat vuosina 1919-24 virkansa puolesta kaupungininsinööri ja kaupunkinarkkitehti, kaksi kaupunginvaltuuston kolmeksi vuodeksi valitsemaa jäsentä ja yksi rahatoimikamarin vuodeksi valitsema jäsen. Komissionin sihteerinä toimi vuoteen 1924 kaupungingeodeetti. TKKa 1919, 112. Valtuusto lisäsi 28.8.1924 komissioniin kolme jäsentä vuosiksi 1924-26 (mm. ins. J.C. Wiese) ja esittelijäksi määrättiin lisäksi kaupungin asemakaava-arkkitehti. TKKa 1925, 134-35. Vuonna 1926 valtuusto perusti asemakaavalautakunnan ja komissioni lakkautettiin. Lautakuntaan kuului kuusi varsinaista ja kolme varajäsentä sekä läsnäolo-oikeutettuina virkamiehiä. TKKa 1927, 141-42. Vuodesta 1924 komissionissa ja lautakunnassa sihteerinä ja esittelijänä toimi ins. J.A. Savolainen (1924-29). Pitkään toimielimissä toimivat arkkitehti Albert Richardtson (pj v:sta 1921-30), johtaja, kokoomuksen Alpo Oka (1921-28), rakennusmestarit, rahatoimikamarin jäsen, kokoomuksen Johan Malin 1919-30 (varsinaisena ja varana) ja edistyspuolueen Kaarlo Thomander sekä lautakunnan vpj., isännöitsijä Sdp:n rahatoimikamarin jäsen (1923-29) F.I. Tuomola (1924-30). TKKa 1926, 140; TKKa 1927,142;TKKa 1929, 155; Uusitalo 1982, 534 (liite2).

¹²⁸ Uusitalo 1982, 79.

¹²⁹ Pauli Kettunen on kiinnittänyt huomiota siihen, että vasemmistopuolueet paitsi suljettiin päätöksenteosta ja valmistelusta myös syyllistyivät ulkopuolelle jättäytymiseen itse, koska eivät ehkä luottaneet uu-

nan luottamushenkilöille, myös tapauskohtaisesti tilapäisiin valiokuntiin kootuille asian-
tuntijoille ja intressiryhmien edustajille vahvan vaikutusvallan. Yleensä rahatoimikama-
rin ja valmisteluvaliokunnan esitykset menivätkin muutoksitta läpi valtuustossa.¹³⁰

Turun kaupungin hallinto oli 1920-luvulla varsin hajautunutta. Monien
toimielinten väliset toimivaltasuhteet olivat vähintäänkin tulkinnanvaraisesti määritelty-
jä. Erityisen hyvin tilanne tuli esiin sähkökomitean kohdalla, joka mm. joutui selvittä-
mään kaupunginvaltuustolle erikseen omavaltaisia toimiaan sähkölaitoksen 1920-luvun
alkuvuosien taloudenhoidossa.¹³¹ Kaupungin viranhaltijoiden ja luottamustehtäviin va-
littujen vallan välinen raja saattoi sekin häilyä. Sama henkilö saattoi merkittävän luot-
tamustehtävänsä ohella hoitaa virkaa kaupungin hallinnossa ja lisäksi vaikkapa hovi-
keudessa tai koulumaailmassa, virat kun eivät välttämättä olleet kokopäivätyötä vaati-
via. Selväpiirteinen ei ollut myöskään raja kunnallishallinnon organisaation ja sen ulko-
puolisten toimijoiden, kuten yritysten ja erilaisia elinkeinopoliittisia intressejä edusta-
neiden yhdistysten välillä. Hallinnon kehittymättömyys teki muodolliset toimivaltasuhteet
ohittaneista epävirallisista ja epämuodollisista kontakteista, moninaisista sosiaalisista
verkostoista, merkittävän kanavan, kun kaupungin hallinnon päätöksiin pyrittiin vai-
kuttamaan. Sosiaalisten verkostojen merkitys muuttui hallinnon hierarkian ja virka-
miesvallan vahvistuessa.¹³²

Valtuuston poliittisten voimasuhteiden ja äänioikeusolojen demokratisoi-
tumisen ohella tutkimusajanjaksolle osunut merkittävin muutos Turun kaupungin hal-
linnossa oli keskushallinnon luominen ja virkavallan vahvistuminen 1920–30-luvun
taitteessa. Kaupunkiin perustettiin kaupungin- ja apulaiskaupunginjohtajan virat. Lisäksi
mm. rahatoimikamari ja valmisteluvaliokunta korvattiin kaupunginhallituksella ja tekni-
set laitokset koottiin yhden johtajan ja lautakunnan alaisuuteen. Hallinnon uudistami-
nen perustui vuoden 1927 kunnallislakeihin.

den järjestelmän alkuvaiheessa omiin kykyihinsä. Kettunen 1986, 157.

¹³⁰ Ks. Uusitalo 1982, 55. Uusitalon laskelmien mukaan 90 % asioista päätettiin pohjaesityksestä poik-
keamatta.

¹³¹ Ks. Ekström 1958, 130-36.

¹³² Julkisen vallan toiminnan voidaan katsoa perustuvan muodollisiin, virallisiin ja hierarkkisiin, auktori-
teettisuhteisiin, kun taas kaikkialla yhteiskunnassa vallitsevien sosiaalisten verkostojen perustana on epä-
virallisuus ja epämuodollisuus, vastavuoroisessa kanssakäymisessä syntyvät normit ja luottamus. Ks.
Stenlås 1998, 48-49. Turun 1920-luvun kunnallishallinto osoittaa, että myös julkisen vallan toiminnassa
verkostosuhteilla on olennainen merkitys.

Martti Sinisalmi on tutkimuksessaan kaupunkien keskushallinnon muotoutumisesta arvioinut hallinnon poliittisen ohjauksen ja kontrollin jääneen uudistuksissa melko vähälle huomiolle.¹³³ Kehityksen voikin nähdä vastakkaisena sille, mitä tapahtui valtuuston valintatavan muuttuessa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden periaatetta noudattavaksi. Kun toisaalta vaalien kautta päätöksentekoon osallistuvien joukko moninkertaistui, keskitti samanaikainen hallinnonuudistusprosessi valtaa harvalukuisemmalle joukolle luottamushenkilöitä ja kasvavalle joukolle vaikutusvaltaisia virkamiehiä - ohi vaaleilla valitun kaupunginvaltuuston. Samaan aikaan, kun valtio ohjasi kuntia hallinnon keskittämiseen, lisäsi se myös kuntien tehtäviä ja puuttui siten lainsäädännöllä entistä enemmän kuntien itsehallintoon. Kaupunkien hallinnon uudistus myös yhdenmu-
kaisti niiden hallintoa, mikä oli lainsäätäjien tarkoituksenakin.¹³⁴ Kaupungit ja kunnat voitiin näin aiempaa helpommin määritellä kansallisvaltiollisesta näkökulmasta omaksi hallinnolliseksi osa-alueekseen.

¹³³ Uusitalo 1982, 17-18; Sinisalmi 1999, 107-108.

¹³⁴ Uusitalo 1982, 57-58; Kettunen 1986, 286.

3 SÄHKÖLAITOKSEN KUNNALLISTAMINEN

3.1 Keskustelua kunnallistamisesta vuosisadan alussa

Helsingin sähkölaitoksen suomenmielinen johtaja Bernhard Wuolle oli pitänyt vuonna 1912 ensimmäisillä kaupunkipäivillä esitelmän, jossa hän käsitteli kuntien teknillisiä liikeyrityksiä ja teknisiä peruspalveluita. Wuolle oli tuolloin maan näkyvimpiä porvarillisia kunnallisen omistuksen puolustajia. Puheessaan Wuolle arvioi, että kehitys kulki kohti kunnallisia sähkölaitoksia. Suomen kaupunkien sähkölaitoksista jo 24 oli kunnallista ja 15 yksityistä.¹³⁵ Helsingissä kunnallinen höyryvoimalla toiminut sähkölaitos oli aloittanut toimintansa 1909. Wuolle oli vastannut työpäällikkönä sen rakentamisesta ja hänet valittiin itseoikeutetusti myös laitoksen ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi.

Pääkaupungissa oli toiminut vuodesta 1884 lähtien peräti 30 yksityistä sähkölaitosta, joista suuri osa tosin oli vain yhtä korttelia palvelleita blokkiasemia.¹³⁶ Yksityisen toiminnan laajuudesta johtuen kunnallisen laitoksen perustamista vastustettiin voimakkaasti. Vuonna 1906 tehtyä perustamispäätöstä edelsi kunnallista sähkölaitosta vastaan suunnattu kirjoituskampanja maan johtavan teknisen ammattilehden Teknikernin palstoilla sekä peräti viisi vuotta kestänyt päätöksentekoprosessi.¹³⁷ Teknikernin julkaisemien artikkelien kirjoittajia olivat eri nimimerkit ja mm. insinööri Hugo Mäklin, jolla oli etuja puolustettavanaan yksityisen Helsingin Sähkövalaistusosakeyhtiön johtajana.¹³⁸

Päätös kunnallisesta sähkölaitoksesta syntyi vastustuksesta huolimatta ja laitos menestyi alkuvuosinaan hyvin. Yksityinen Sähkövalaistusosakeyhtiö kilpaili kunnallisen laitoksen kanssa enää muutaman vuoden ajan ja lopetti toimintansa vuonna 1912.¹³⁹ Pääkaupungissa käyty keskustelu ja kunnallisen laitoksen perustaminen toimivat esimerkkeinä muillekin Suomen kaupungeille. Helsingissä sähkökysymystä selvittäneet kaupungin valiokunnat seurasivat eurooppalaisten kaupunkien kehitystä. Muun

¹³⁵ Hukka – Katko 1999, 32. Vuonna 1920 kunnallinen sähkölaitos oli 31 kaupungissa ja yksityinen seitsemässä, joskin näistäkin Vaasan kaupungilla oli laitoksesta osake-enemmistö. Vuonna 1939 vain Vaasassa ja Kemissä oli yksityiset sähkölaitokset. Kauppaloista suurimmassa osassa oli yksityiset sähkölaitokset. Kallentia 1984 (b), 389.

¹³⁶ Pöyhönen 1992, 214, 313-318.

¹³⁷ Vuonna 1906 helmikuussa Helsingin kaupunginvaltuustossa tehtyyn periaatepäätökseen kunnallisen laitoksen rakentamisesta johtanutta keskustelua ja päätöksentekoprosessia on käsitellyt Jaakko Pöyhönen, ks. Pöyhönen 1992, 232-279.

¹³⁸ Nimimerkkien, Mäklinin ja kunnallista toimintaa puolustaneen Helsingin kunnallisen kaasulaitoksen johtajan Montogomeryn keskustelussa vuosina 1901-1903 käytettiin runsaasti kansainvälisiä esimerkkejä ks. Pöyhönen 1992, 232-250.

¹³⁹ Pöyhönen 1992, 317, 321-322.

muassa Tukholman, Kööpenhaminan ja Saksan suurten kaupunkien viitekehys johdatti suhtautumaan myönteisesti kunnalliseen liiketoimintaan.¹⁴⁰

Kunnallinen sähkölaitostoiminta tuntui monessa kaupungissa houkuttelevalta ratkaisulta, sillä yksityisten yhtiöiden kykyyn hoitaa sähköhuoltoa oltiin pettyneitä. Korkeat virran myyntihinnat, tekniset ongelmat jakelussa, yksityisten yhtiöiden hallittomuus laajentaa jakeluverkkoja keskustoista kaupunkien laitamille ja ongelmat ilmajohdojen kanssa saivat monet kaupungit pohtimaan kunnallisen laitoksen etuja. Sähkölaitokset olivat lisäksi usein taloudellisesti varsin kannattavia, joten kunnallisessa omistuksessa ne toisivat kaupungeille tuloja.¹⁴¹ Vuoden 1914 tietojen mukaan Suomen kuntien sähkölaitokset pystyivät myymään valovirtaa 7 prosenttia ja voimavirtaa 13 prosenttia halvemmalla kuin maassa toimineet yksityiset yhtiöt. Englannissa ja manner-Euroopassa tilanne oli päinvastainen.¹⁴²

Marjatta Hietala on tutkinut eurooppalaisten kaupunkien kunnallistekniikan kehitystä 1800 – 1900 -lukujen vaihteessa. Perusteita kunnallisteknisten palveluiden julkisen omistamiselle olivat tuolloisessa kansainvälisessä keskustelussa mm. seuraavat: toimiala oli tärkeä koko kaupungin asukkaiden terveyden ja turvallisuuden kannalta, kunta oli suurin palvelun kuluttaja, palvelu toimi kunnan infrastruktuurin varassa (kuten raitiotie katuverkolla), kyse oli tärkeästä monopolista (vesihuolto), yksityinen pääoma ei ollut kiinnostunut ja kunta saattoi hoitaa jakelun tehokkaammin (kuten kaasulaitosten ja sähkölaitosten tapauksessa). Varsin yleisenä perusteluna oli myös se, että kunnan tuottaessa palvelua kuluttavat ristiriidat yksityisen ja julkisen toiminnan välillä voitiin välttää. Myös kunnan tarve hankkia tuloja oli motiivina kunnallisten liikelaitosten perustamiselle. Erityisesti Saksan ja Iso-Britannian keskustelut ja esimerkit näyttivät tietä muillekin Euroopan maille.¹⁴³ Liiketaloudellinen ajattelu oli kunnallistamisessa varsinkin Saksassa ohjaava tekijä. Erityisesti monopoliluontoiset alat, kuten sähköhuolto, saattoivat tuoda kunnille huomattavia tuloja ja olla liiketaloudellisesti katsoen kannattavia.¹⁴⁴ Kunnan saamat tulot vähensivät tarvetta kerätä veroja ja olivat siten myös yksityisen pääoman mieleen.

Wuolteen 1912 kaupunkipäivillä pitämä esitelmä oli merkittävä kunnallisen omistuksen ja hallinnon puolustuspuheenvuoro ajankohtana, jolloin kuntien teknillisten laitosten yksityistämistä vaatineet äänenpainot olivat voimistuneet. Suomessakin

¹⁴⁰ Pöyhönen 1992, 229-230; ks. myös vuonna 1904 valtuustolle jätetystä sähkövaliokunnan mietinnöstä Pöyhönen, 1992, 251-254.

¹⁴¹ Myllyntaus 1991, 40-41.

¹⁴² Myllyntaus 1991, 41.

¹⁴³ Ks. Hietala 1987, 148-150.

englantilaisen liikemiehen, lordi Ayburyn yksityistä omitusta vaatineet näkemykset olivat saaneet paljon huomiota.¹⁴⁵ Wuolle katsoi, että kunnat voivat hoitaa laitoksia aivan yhtä tehokkaasti ja hyvin kuin yksityiset. Samalla voitiin torjua sekä riski keinottelusta tärkeillä julkisilla palveluilla että ulkomaisen pääoman valtauspyrkimykset. Wuolle piti kuitenkin suotavana, että yksityiset ja kunnat tekisivät yhteistyötä. Hän nosti esimerkeiksi onnistuneesta yhteistoiminnasta Strasbourghin sähkölaitoksen ja Königsbergin sähkölaitoksen sekä raitiotiet. Molemmat kaupungit olivat järjestäneet nämä tekniset infrastruktuuripalvelut perustamalla yhteisyrityksen AEG:n kanssa. Tärkeää oli, että kaupunkien ja kuntien teknilliset liikelaitokset toimisivat kuin yksityiset yritykset, vaikka olisivat osa kaupungin hallintoa. Onnistuneen toiminnan edellytyksenä oli, että ammattimiehet, koulutetut insinöörit, johtaisivat laitoksia. Wuolteen puheenvuoron jälkeinen kehitys johtikin Suomessa laajaan teknillisten laitosten kunnallistamiseen. Samalla kunnallishallinnossa avautui suomalaisille insinööreille huomattava määrä arvostettuja virkoja.¹⁴⁶ Wuolle propagoi ensisijassa suomalaisille insinööreille parempia mahdollisuuksia nousta kaupunkien ja kuntien laitosten johtopaikoille. Hän pyrki linjauksillaan edistämään koko ammattiprofession yhteiskunnallisen merkityksen kasvua. Puheenvuoro heijasteli kuitenkin myös kansallisvaltion rakentamisen kannalta tärkeää pyrkimystä suojata teknistä infrastruktuuria ulkomaiselta pääomalta, suurilta kansainvälisiltä yrityksiltä, jotta kotimainen talouselämä saattoi vahvistua.

Ulkomaisten ylikansallisten yhtiöiden uhka kotimaisen energiasektorin kehittymiselle oli todellinen, vaikka ne toki nopeuttivat Suomen sähköistymistä. Ylikansallisten yhtiöiden vaikutus mm. sähköhuollossa oli kasvanut 1900-luvun alussa riipeästi ja vuonna 1914 Suomen kaupunkien yksityisten sähkölaitosten myymästä sähköstä 81 %:a oli peräisin saksalaisen sähköyhtiön AEG:n laitoksista. Kyseisenä vuonna yhtiö toimitti 22 %:a kaikesta Suomen kaupunkien sähkölaitosten myymästä sähköstä. Saksalaisvaikutus oli teollisuudenaloista poikkeuksellisen laajaa juuri sähköteollisuudessa ja AEG oli erittäin kilpailukykyinen Suomen suljetuilla markkinoilla.¹⁴⁷

Kotimainen yksityinen pääoma ei ollut riittävän vahvaa ottamaan teknisiä infrastruktuuripalveluita hoitaakseen, mutta niitä ei myöskään haluttu jättää ulkomaisen pääoman hallintaan. Niinpä ainakin osittainen julkinen omistus oli tarpeen. Asetelmassa ilmenee yksi kunnallistamiskeskustelujen tärkeä ulottuvuus: eroa ei tehty vain yksityisen ja julkisen omistuksen välillä. Tärkeämpi oli kilpailuasetelma kansallisen ja ulko-

¹⁴⁴ Hietala 1987, 169-171.

¹⁴⁵ Michelsen 1999, 231.

¹⁴⁶ Michelsen 1999, 232-234.

maisen pääoman välillä. Erityisesti Wuolteen suositus kaupunkien ja yksityisten yhteisyrityksistä teknisillä aloilla viittaa siihen, ettei julkisen ja yksityisen raja sinänsä ollut merkitsevä. Infrastruktuurin julkinen omistus palveli ensisijassa yksityiseen omistusoikeuteen perustuvan talouselämän kehittymistä.

Timo Myllyntauksen mukaan vuoden 1900 jälkeen Suomessa perustetuista kaupunkien sähkölaitoksista pääosa oli kunnallisia. Kunnallisen omistuksen suosion syynä oli ensinnäkin se, että laitokset tarvitsivat kaupungin hallinnolta lupia mm. siirtojohtojen vetämiseen. Käytännössä jo tämä teki toiminnasta monopoliluonteista, kilpailuvia järjestelmiä ei ollut järkevää ylläpitää. Kuntien kannalta toiminnan pitäminen omissa käsissä oli turvallisempaa ja yksinkertaisempaa. Toiseksi sähkölaitoksen perustaminen ei ollut ensimmäisinä vuosina yksityisille yhtiöille erityisen kannattavaa, sillä infrastruktuurin rakentaminen oli kallista ja virran myynti useimmissa Suomen kaupungeissa pientä ja epävarmaa. Kolmanneksi kaupunkeja kiinnosti katuvalaistuksen tehokas hoitaminen.¹⁴⁸ Keskustelua Turun sähkölaitoksen kunnallisesta hoidosta käytiin, kun pohdittiin, miten Electron Ab:n vuonna 1898 kaupungissa aloittamaa sähköntuotantoa ja jakelua voitaisiin parhaiten jatkaa ja ennen kaikkea, miten kaupunkiin saataisiin myös sähköraiotiet. Uusien laitosten hankintaa suunniteltaessa punnittiin sekä yksityistä että kunnallista vaihtoehtoa tarkasti.¹⁴⁹ Turku päätti lopulta, vastoin yleistä kehitystä, tilata järjestelmän toimilupasopimuksella yksityiseltä AEG:ltä. Sähkölaitostoiminnan ja raiotiejärjestelmän perustamisen yhdistäminen teki yksityisestä toimittajasta kaupungin kannalta houkuttelevan vaihtoehdon, sillä hanke katsottiin taloudellisesti epävarmaksi ja toisaalta teknistä asiantuntemusta ei Suomessa ollut.¹⁵⁰

Melko pian toiminnan käynnistyttyä alkoi näyttää siltä, ettei toimilupaa tultaisi jatkamaan kymmenen vuoden sopimusjaksoa pidempään. Tyytymättömyys AEG:n toimintaan johti 1910-luvulla myös keskusteluihin valtuustossa. Valtuutettu, merikapteeni Harry Wilen teki syyskuun 19. päivänä vuonna 1912 valtuustossa aloitteen laitoksen toiminnan lunastamisesta kaupungille. Wilenin mukaan sähköntuotantohinta oli kohtuuttoman korkea. Kunnallisessa hoidossa virran hintaa voitaisiin hänen mukaansa laskea merkittävästi. Aloite ei sillä kertaa aiheuttanut toimenpiteitä, koska AEG:n kanssa tehty sopimus salli laitosten lunastamisen vasta, kun 1.1.1909 alkanut toimilupauskausi olisi kestänyt 10 vuotta. Wilen halusikin sanojensa mukaan nostaa asian ajoissa keskusteluun, sillä kokemus oli osoittanut, että kunnallishallinnossa asiat etenivät hi-

¹⁴⁷ Myllyntaus 2008, 133, 135-136.

¹⁴⁸ Myllyntaus 2008, 130-131.

¹⁴⁹ Ks. Ekström 1958, 13-24.

taasti.¹⁵¹ AEG:n toimintaan ei oltu tyytyväisiä myöskään Hämeenlinnassa eikä Maarianhaminassa, joissa saksalaisyhtiö oli saanut sähkölaitokset hoidettavikseen. Sähkövirran hintoja pidettiin kalliina. Yhtiötä pidettiin myös virranjakelun suhteen tehottomana ja yhteistyössä kaupunkien hallinnon kanssa sen katsottiin olevan joustamaton. Ulkomaiset yhtiöt suhtautuivat myös nihkeästi esimerkiksi sähköjakelun ulottamiseen kaupunkikeskustan ulkopuolisille asuinalueille, mikä kaupunkien kasvaessa muodostui ongelmaksi. Turussa, Maarianhaminassa ja Hämeenlinnassa AEG:n omistamat sähkölaitokset kunnallistettiin vuosina 1918–1919, mutta Viipurissa AEG toimi vuoteen 1936 saakka.¹⁵²

Tampereella kaupungin sähkölaitos toimi alusta asti kunnallisena. Vuodesta 1888 toiminut aluksi lähinnä valovirtaa jakanut laitos sai voimansa Tammerkuksesta. Laitoksen kapasiteetin käydessä riittämättömäksi esitti Tampereen teknillinen seura kaupungille 1907, että sähkölaitosta laajennettaisiin ja kaupunki alkaisi yhä enemmän toimittaa virtaa myös pienteollisuudelle. Kaupunki muuttikin Tammerkossessa sijainneen myllynsä vesivoimalaitokseksi 1909. Teknillinen seura ehdotti myös, että kaupunki ostaisi Nokia Ab:n omistamia osuuksia Nokian koskesta Tampereen liepeiltä ja ryhtyisi hoitamaan myös suuryritysten energiahuoltoa. Kaupunki kiinnostui tästäkin esityksestä ja tiedusteli yhtiöltä mahdollisuutta ostaa koskiosuuksia tai vaihtoehtoisesti sen kiinnostusta perustaa kaupungin kanssa yhteisyhtiö. Suunnitelmat kaatuivat niiden kalteuteen, mutta myöhemmin Nokia Ab tarjosi kaupungille suurta määrää virtaa omista laitoksistaan. Kaupunki torjui ensin tarjouksen ja päätti lisätä omaa voimatuotantoaan. Maailmansota kuitenkin vaikeutti riittävän laajennuksen aikaansaamista ja niinpä Nokian tarjous lopulta hyväksyttiin.¹⁵³

Tampereella nousi 1910-luvun loppupuolella keskustelu kunnallisen sähkölaitoksen hallinnon kankeudesta. Laitos ehdotti 1917 valtuustolle sähkölaitoksen yhtiöittämistä, jotta sitä voitaisiin hoitaa joustavammin ja vain liikeperiaatteiden mukaisesti. Yhtiöittämiskeskustelun käynnistymisen aikaan vielä porvarijohtoinen Tampere

¹⁵⁰ Myllyntaus 2008, 131.

¹⁵¹ Ekström 1958, 79.

¹⁵² Myllyntaus 2008, 135-137.

¹⁵³ Kaupunki rakensi Nokia-sopimuksesta huolimatta myös oman höyryvoimalaitoksen, joka valmistui sisällissodan aattona. Jutikkala 1979, 215-219. Tammerkosen partaalla sijainnut teollisuus sai voimansa suoraan koskesta, sen ylimmästä ja alimmasta koskesta. Keskimmäisessä sijaisi kaupungin voimalaitos. Oikeuksista vesivoimaan syntyi yhtiöiden välisiä kiistoja 1910–20-luvuilla. Verkatehtaan, Liljeroosin ja Takon kiistat johtivat lopulta siihen, että ne perustivat yhteisen voimayhtiön Alakoski Oy:n vuonna 1936. Yksityisen teollisuuden voimanhankinnasta Tammerkossessa ks. Jutikkala 1979, 71, 406-407 ja kaupungin ja yksityisten ristiriidoista ks. Jutikkala 1979, 407, 557-558. Tampere ryhtyi Imatran Voiman virran tilaajaksi vuonna 1937. Jutikkala 1979, 559.

siirtyi uusien kunnallislakien jälkeisten vaalien myötä kuitenkin vasemmiston valtaan ja yhtiöittämisskeskustelu vaimeni.¹⁵⁴

Samoihin aikoihin ruotsinkielisten porvareiden johtamassa Turussa päädyttiin kunnan ohjausvallan vahvistamiseen sähkökysymyksessä. Syksyllä 1917 sähkökomitea päätti alkaa valmistella sähkölaitoksen lunastamista kaupungille. Lunastuksen toimeenpano tuli mahdolliseksi sopimuksen mukaisesti vuoden 1919 alusta. Sähkökomitea, johon kuuluivat puheenjohtaja, tehtailija Henning von Rettig, sihteeri, insinööri Oskar Schultz sekä jäsenenä insinööri Hjalmar Lindberg, Artur Grunér ja insinööri Rafael Schauman, päätti yksimielisesti esittää kaupunginvaltuustolle asian nopeaa valmistelua ja täytäntöönpanoa. Asialla oli kiire, koska ilmoitus piti toimittaa AEG:lle vuotta ennen lunastamista. Lisätty kaupunginvaltuusto kokoontui käsittelemään ehdotusta joulukuun 27. päivä ja heti sen jälkeen varsinainen kaupunginvaltuuston kokous päätti ilmoittaa lunastamispäätöksestä AEG:lle ja antaa rahatoimikamarille tehtäväksi hankinnan rahoituksen järjestämisen.¹⁵⁵

Turun sähkölaitos ei ollut tuottanut AEG:n hoidossa voittoa kuin vuosina 1912–13. Syynä vuoden 1913 jälkeisiin tappioihin olivat osin sota-ajan poikkeukselliset olosuhteet ja ennen vuotta 1912 laitosta rasittivat perustamisinvestoinnit. Tappiollinen toiminta vaikutti siihen, että laitosten tuottaman sähköön kuluttajahinta pysyi korkeana. Laitosten lunastamista suositellut Henning von Rettigin johtama komitea arvioi kaikesta huolimatta, että voitot nousisivat tulevina vuosina kaupungin omistuksessa, etenkin jos laitoksiin tehtäisiin lisäinvestointeja. Näin ollen laitokset kannatti lunastaa. Hinnaksi komitea laski 4,7 miljoonaa markkaa. Lisäinvestoinnit mukaan lukien kaupungille tulisi kuluja kaikkiaan 6 miljoonaa markkaa.

Laitosten siirryttyä kaupungin hallintaan sähköön kuluttajahinta nousi kuitenkin edelleen 1920-luvulla ja sitä laskettiin vasta kun kaupunkiin saatiin virtaa Imatralta vuonna 1929. Vuonna 1920 sähkölaitos ja raitiotiet tuottivat noin kolme miljoonaa markkaa ylijäämää (tulot-käyttömenot) ja vuonna 1925 yli 5 miljoonaa markkaa.¹⁵⁶ Teknilliset laitokset kaikkineen olivat Turun kaupungille 1920-luvulla verotulojen jälkeen suurin tulonlähde. Vaikka laitosten menot olivat myös suuret, tuottivat ne velkai-

¹⁵⁴ Jutikkala 1979, 219-220.

¹⁵⁵ TKVMiet. N:o 12/1917, 10-11; TTK 1916, 143; Ekström 1958, 84-85.

¹⁵⁶ Ks. TKVMiet. N:o 12/1917, 5-10; Sähkölaitoksen ja muiden teknillisten laitosten taloudesta ks. Uusitalo 1982, 139-141 ja 140 (taulu 20). Eri vuosien taloudellisen tuloksen vertailua vaikeuttaa se, että teknilliset laitokset olivat vuosina 1919-1924 nettobudjetoituja (vain laitosten yli-/alijäämä kirjattiin kaupungin talousarvioon) ja vuosina 1925-1931 bruttobudjetoituja (laitosten talousarvio menoineen ja tuloineen oli osana kaupungin talousarviota).

selle kaupungille kaivattua ylijäämää 1920-luvulla. Teknisistä laitoksista eniten tuloa tuotti sähkölaitos.¹⁵⁷

Sähkölaitoksen kaupungille lunastamisen jälkeen alkoi välittömästi keskustelu laitosten yhtiöittämisestä toisin kuin Tampereella, jossa yhtiöittämissaaveet oli toistaiseksi haudattu. Turussa suunnitelmat etenivät varsin pitkälle, jopa Wuolteen ajatusten mukaisen yksityisen ja kaupungin yhteisyhtiön suuntaan. Keskustelu johti siihen, että sähkölaitoksen hallintomalli pysyi tarkkaan määrittelemättömänä läpi 1920-luvun. Sähkölaitoksen kunnallistaminen oli koko 1920-luvun kestänyt prosessi, jossa yksityisestä laitoksesta tehtiin asteittain kiinteämpi osa kunnallishallintoa.

3.2 Osakeyhtiö vai kunnallinen laitos?

3.2.1 Osakkuusyhtiömalli kaatuu valtuustossa

Huhtikuun 14. päivänä 1919 AEG luovutti sähkölaitoksen ja raitiotiet virallisesti Turun kaupungille, kun viimeisetkin erät lunastushinnasta oli saatu maksettua. Lopullinen lunastussumma oli lähes 5,2 miljoonaa markkaa, puoli miljoonaa alun perin arvioitua enemmän. Sähkökomitean aiemman arvion päälle tuli vielä varastojen arvo. Lisäksi kaupunki oli sopimuksessa taannut AEG:lle 6 % voiton laitosten pääoma-arvosta. Koska laitosten tuottama voitto oli toimilupakaudella jäänyt taatusta, koitui siitäkin kaupungille lisäkustannuksia.¹⁵⁸ Heti joulukuun lopussa 1917 tehdyn lunastamispäätöksen jälkeen oli kaupungissa käynnistynyt kamppailu sähkölaitoksen tulevaisuudesta. Oli ratkaistava, miten lunastus rahoitettaisiin ja miten laitoksen hallinto organisoitaisiin. Valmistelua rahoituksen osalta hoiti rahatoimikamari, mutta muusta ei ollut päätöksiä. Niinpä sähkökomitea otti tehtäväkseen laitosten hoidon lisäksi myös niiden hallinnollisen järjestämisen. Henning von Rettigin johtama komitea päätyi lokakuussa 1918 esittämään valtuustolle, että laitoksista muodostettaisiin osakeyhtiö, jossa kaupungilla olisi osakkeista 75–80 %:n enemmistö. Valtuusto hyväksyi komitean tekemän ehdotuksen pankinjohtaja, valtuutettu Tor Grotenfelt ehdottamalla muutoksella, jonka mukaan lunastaminen hoidettaisiin ostamalla AEG:n Elektrizitätswerk Åbo Aktiengesellschaft -yhtiön osakkeet ja että sähkökomitea saisi valtuudet neuvotella lunastuksesta yhtiön kanssa. Pankinjohtaja Grotenfelt oli Yhdyspankin paikallisjohtaja ja yksi ruotsinkielis-

¹⁵⁷ Uusitalo 1982, 134-135 (Taulu 18), 140 (Taulu 20).

¹⁵⁸ Ekström 1958, 94.

ten pääomapiirien hallitseman Turun Kaakelitehtaan omistajia. Kaupunkia johtaneilla ruotsinkielisillä oli kiire tehdä päätöksiä sähkölaitoksen tulevaisuudesta, sillä uusien kunnallislakien mukaiset vaalit olisi pidettävä jo vuoden 1919 tammikuussa ja odotettavissa oli muutoksia poliittisiin voimasuhteisiin.

Joulukuussa 1918 valittiin kokonaan uusi sähkökomitea, sillä edellisen komitean jäsenet katsoivat toimikauden päätyttyä, etteivät enää voineet jatkaa entisestään vaikeutuvassa tehtävässä.¹⁵⁹ Uuteen komiteaan valittiin puheenjohtajaksi entinen Kaakelitehtaan omistaja ja johtaja Ernst Minuth¹⁶⁰. Hän oli ollut ruotsinkieliselle pääomalle tärkeän turkulaisyrityksen johtaja ja pääomistaja ensimmäisen maailmansodan alkuun saakka, mutta myynyt tuolloin yhtiönsä osakkeet Grotenfeltin, Josef Lönnbladin ja Rafael Schaumannin muodostamalle konsortiolle. Minuth oli toiminut aiemminkin sähkökomiteassa ja ollut sen varapuheenjohtaja perustamisesta ensimmäiseen maailmansotaan asti. Uuteen komiteaan kuuluivat Minuthin lisäksi KOP:n Turun konttorin johtaja, kokoomuspoliitikko ja tuleva kansanedustaja K.V. Holma, insinööri Wilhelm Nordfors ja varajäsenenä hovioikeuden asessori Arne Bergroth ja insinööri J.E. Jansson, joka toimi vuosina 1915 - 24 Maarian Sähkö Oy:n toimitusjohtajana.¹⁶¹

Sähkökomitean epämääräisenä pidetty hallinnollinen asema ja riittämättömät valtuudet johtaa laitoksia niiden siirtymävaiheessa AEG:ltä kaupungille sai keväällä aikaan keskustelua myös julkisuudessa. Åbo Underrättelser julkaisi helmikuun lopulla sähkökomitean jäsenen, insinööri Wilhelm Nordforsin kirjoituksen. Nordforsin mukaan kaupungin haltuun tulevan laitoksen liikkeenjohdollisesti hyvälle ja taloudelliselle hoidolle ei ollut eduksi se, että valtuusto päättäisi jokaisesta yksityiskohdasta kuten virran hinnoista. Tarvittaisiin päinvastoin vapautta reagoida nopeasti muuttuviin suhdanteisiin ja siksi hinnoista päättäminen piti jättää sähkökomitealle.¹⁶² Kirjoitus heijas-

¹⁵⁹ Ekström 1958, 85-90; TKV:n Päätös n:o 16, 24.10.1918 KVEP 1918; Nyström 1951, 240. Syy vanhan komitean jäsenten kieltäytymiseen uudelleenalinnasta saattoi olla komitean tekemän sähkölaitoksen lunnastamisen jälkeistä johtamista koskevan esityksen kaatuminen valtuustossa toimitusjohtajan palkkaamisen osalta (ks. luku 3.3.1.).

¹⁶⁰ *Ernst Minuth* (1855-1936) oli syntynyt Preussin Königsbergissä. Suomeen Minuth tuli Singerin ompelukonetehtaan pääagentin avustajana. Singerin liike avattiin Turussa 1881, jolloin johtajaksi tuli Minuth. Hän oli Helena Soiri-Snellmanin mukaan eräänlainen ”ulkomaankaupan agentti ja liiketoiminnan asiantuntija”. Minuth alkoi ostaa Turun Kaakelitehtaan osakkeita 1890 ja hänestä tuli yhtiön toimitusjohtaja 1893. Vuonna 1910 hänellä oli hallussaan kaikki yhtiön osakkeet kahta lukuun ottamatta. Minuth nosti Kaakelitehtaan kukoistukseen 1800-luvun lopun vuosina. Hänellä oli hyvät suhteet suomalaisiin arkkitehteihin, jotka suunnittelivat tehtaan uuneja. Vienti Venäjälle veti hyvin. Ensimmäisen maailmansodan sytyttyä Minuth myi osakkeensa ja poistui perheineen maasta sodan ajaksi. Hän oli mukana myös kunnallispolitiikassa ja oli saanut kansalaisuuden 1888. Minuth toimi sähkökomitean (1906-1915, pj. 1919-20) lisäksi mm. Turun Rahatoimikamarissa (jäsen 1913-16). Soiri-Snellmann 2003, 39-45, 155, 163; Ekström 1958, 264.

¹⁶¹ TKKa 1912, 43; TKKa 1913; TKKa 1918; Ekström 1958, 92-93; Nyström 1951, 236-240; Rinne 1962, 164; Soiri-Snellmann 2003, 167.

¹⁶² ”Skola Stadsfullmäktige eller Electricitets kommitén bestämma strömprisen?”, 23.2.1919, ÅU.

telee hyvin keskustelua, jota teknillisten laitosten hallinnasta käytiin. Keskustelussa nousivat argumenteiksi juuri toiminnan taloudellinen tehokkuus ja liiketaloudelliset seikat. Kaupungin demokratisoituvan hallinnon puuttuminen asioihin nähtiin uhkaavana. Kirjoituksen julkaisuaikaan uusien kunnallislakien mukaiset vaalit oli juuri käyty ja tulos oli levottomuutta herättävä ruotsinkieliselle eliitille, jota Nordforskin edusti.

Uuden sähkökomitean kausi alkoi ristiriitojen sävyttämänä. Nordfors oli valittu vuoden 1918 lopussa uuteen komiteaan, mutta lehtikirjoituksensa ilmestymisen aikoihin hän anoi jo eroa komitean jäsenyydestä sairauteen vedoten. Seuraavana erolla uhkasi komitean puheenjohtaja, isännöitsijä Ernst Minuth. Uhkaus tuli niin arvovaltaiselta taholta, että se oli huomioitava. Asiaa ei päästetty valtuustoon asti, vaan yleinen valmisteluvaliokunta hoiti sitä yhdessä rahatoimikamarin kanssa. Minuthilla oli laajaan kokemukseensa perustuvaa arvovaltaa kaupungin energiahuoltoa koskevissa kysymyksissä. Hän oli käytännössä hoitanut laitoksen toimitusjohtajan tehtäviä ja antanut sille jopa tilapäisiä lainoja. Minuth pani nyt arvovaltansa peliin ja asetti komiteaan jäämisensä ehdoksi sen vapaamman aseman suhteessa kaupungin valtuustoon. Vaatimus oli Nordforsin kirjoituksen kanssa yhtenevä: sähkökomitealle oli annettava valtuudet määrätä kotitalouksien, yhtiöiden ja laitosten ostaman sähkön hinta vapaasti valtuuston päättämä maksimihinta huomioiden. Lisäksi Minuth vaati komitealle valtuuksia tehdä ostoja ja tilauksia itsenäisesti sekä muun muassa palkata työntekijöitä ja virkailijoita laitokselle. Minuthin erouhkaus tuotti tulosta ja hänen vaatimuksiinsa suostuttiin.¹⁶³

Ruotsinkieliset pääomapiirit pyrkivät keväällä 1919 nopeilla siirroilla laajentamaan vaikutusvaltaansa sähköasioissa. Minuthin erouhkaus oli tuonut sähkökomitealle merkittävästi lisää toimivaltaa. Seuraavaksi Minuthin johtama uusi sähkökomitea toi valtuustolle esityksen, joissa yksityisen pääoman edustusta vahvistettiin perustettavan sähkölaitosyhtiön O.Y. Turun Sähkölaitos – Åbo Elektricitiesverk A.B.:n hallinnossa aiemmin hyväksytyyn von Rettigin komitean esitykseen verrattuna. Minuthin komitea esitti kaupunginvaltuustolle, että niistä sähköyhtiön osakkeista, joita kaupunki ei ota haltuunsa, tehtäisiin etuoikeutettuja osakkeita. Näistä osakkeista jaettaisiin osakkaille vähintään 6 prosenttia osinkoa. Muutosta perusteltiin sillä, että rahamarkkinat olivat kiristyneet ja ulkopuolisten osakkaiden saaminen olisi tullut aiempaa vaikeammaksi. Sijoittaminen perustettavaan yhtiöön haluttiin tehdä houkuttelevammaksi takaamalla sijoitukselle varma tuotto. Kaupunginvaltuusto hyväksyi sähkökomitean ehdotuksen.¹⁶⁴ Yhtiön osakkeiden koemerkinnän suorittaneista liikemiehistä muodostettiin komitea, joka

¹⁶³ Ekström 1958, 92-94. Nordforsin tilalle valittiin insinööri F. A. Kemp. Ekström 1958, 94.

¹⁶⁴ TKV Päätos n:o 14, 8.5.1919. KVEP 1919, 243-244.

yhdessä sähkökomitean kanssa laati ehdotuksen yhtiöjärjestykseksi. Siinä uuden sähköyhtiön hallitukseen ehdotettiin 3 paikkaa kaupungille ja 3 yksityisille.¹⁶⁵ Yhtiöjärjestys oli selvästi turkulaisten liikemiesten intressin mukainen. Näytti siltä, että laitosten kunnallistaminen oli toteutumassa vain puolittain ja liike-elämä saisi varsin huomattavan vaikutusvallan muun muassa tulevan laitoksen virran hinnoista päätettäessä aivan kuten Minuth ja Nordforskin olivat aiemmin keväällä vaatineet.

Rahatoimikamarin käsittelyssä asiaan kiinnitettiin huomiota ja todettiin, ettei kaupungin etua oltu riittävästi huomioitu, mutta muutoksia yhtiöjärjestyksen tähän kohtaan ei silti esitetty. Niinpä asia eteni rahatoimikamarista valtuustolle, jonka kokonpano oli nyt muuttunut uusien vaalien tuloksen mukaiseksi. Asia jäi ensimmäisessä käsittelyssä 18. maaliskuuta 1920 pöydälle.¹⁶⁶ Seuraavassa kokouksessa 23. päivä se herätti runsasta keskustelua ja sai vastaansa valtuustoon nousseen Kokoomuksen kaupunginvaltuutettu Armas Ensiön kritiikin. Hän oli laatinut asiasta oman laajasti perustellun ehdotuksen, jonka mukaan sähkölaitoksen hoidon ja hallinnon järjestämisestä koskeva kysymys olisi annettava erilliselle komitealle selvitettäväksi ”koko laajuudessaan”. Ensiö muistutti, että sähkölaitos ja raitiotiet oli vuonna 1917 päätetty hankkia kaupungille sillä perusteella, että niistä koituisi suuria taloudellisia etuja nimenomaan niiden ollessa kaupungin täydessä määräysvallassa. Nyt tämä perustelu näytti unohtuneen. Ensiö ei vastustanut voimakkaasti yhtiömuotoa, mutta hän edellytti kaupungille täyttä määräysvaltaa. Epäilyksiä yhtiöittämisestä mielekkyydestä hän kuitenkin esitti mm. yhtiöiden vero-kohteluun liittyen. Lisäksi Ensiö kiinnitti huomiota siihen, että kaupunki oli arvioinut yhtiölle luovutettavien laitosten arvon alakanttiin, samaksi kuin niiden lunastushinta oli 1917. Valtuustossa vasemmisto puhui puhtaan ja yksiselitteisen kunnallisen omistuksen ja hallinnon järjestämisen puolesta. Sdp:n Antti Raita ja F.J. Leino yhtyivät monissa kohdin Ensiön kritiikkiin ja kannattivat komitean perustamista mutta olivat samalla laitoksen kunnallisen järjestämisen kannalla. Ruotsalaisen kansanpuolueen Karl Eriksson kannatti edelleen yhtiömuotoa mutta piti Ensiön tavoin ehdotettua yhtiöjärjestystä kaupungin kannalta huonona. Hänenkin mielestään sitä oli muutettava niin, että määräysvalta pysyisi kaupungilla. Tällainen kunnallisen omistuksen malli oli käytössä Turun puhelinlaitoksessa, jonka osake-enemmistön kaupunki oli hankkinut vuonna 1916.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Ekström 1958, 95; ks. TKVMiet. n:o 6/1920.

¹⁶⁶ TKV Päätös n:o 36, 18.3.1920, KVEP 1920, 213.

¹⁶⁷ Ks. keskustelu ja Ensiön esitys. TKVPtk 23.3.1920 § 5, 199-204. Kaupunginvaltuuston arkisto. Pöytäkirjat. Ca:47. TKA; Ekström 1958, 96-97; Uusitalo 1982, 526 (liite 1); Paavola 1982, 63-65. *Armas Bernhard Ensiö* (1884-1956), vuoteen -06 Nyman. Ylioppilas -03 Turun yhteislyseo, fil.kand -09 ja lis. -12, filosofian tohtori -21, 1917 väit.: ”Oppikoulujen pohjakoulukysymys Suomessa”, Sortavalan seminaarin vt. lehtori -04 ja H:linnan suom. yhteiskoulun opettaja, 1910-21, Turun suomalaisen klassillisen

Ensiön ehdotus voitti lopulta valtuustossa äänin 20-12 ja komitea päätettiin asettaa. Äänestyksessä porvariryhmät hajosivat. Mm. kokoomuksen Candolin ja Sahlstein olivat rahatoimikamarin esityksen kannalla, jota myös Rkp:n valtuutetut tukivat.¹⁶⁸ Komitean perustaminen johti siihen, että sähkölaitoksen hallinnon järjestäminen venyi pitkälle tulevaisuuteen. Vuonna 1920 asetetun komitean työ valmistui eri vaiheiden jälkeen vasta vuonna 1926. Se päättyi lopulta kannattamaan sähkölaitoksen hoitamista kunnallisena laitoksena ja hylkäsi yhtiömuodon.¹⁶⁹ Kokoomuksen Ensiön valtuustossa voittanut esitys siis käytännössä jäädytti hallinnon muutokset ja jätti sähkölaitoksen kunnan haltuun ja kokonaan omistamaksi, joskin rahatoimikamariin ja valtuustoon nähden melko itsenäiseksi hallintokunnaksi.¹⁷⁰

Ensiön kunnallistamista puoltaneelle linjalle oli sivustatukea antanut Kokoomuksen paikallinen äänenkannattaja Uusi Aura. Lehti julkaisi valtuuston kokouspäivänä laajan artikkelin, jossa käsiteltiin kunnan omistusta yleisellä tasolla mutta myös Turun sähkölaitoksen tapauksessa, jota silmällä pitäen artikkeli oli laadittu. Lehti kannatti kunnallista omistusta. Se korosti kuitenkin puhtaiden liikeperiaatteiden merkitystä ja laitoksen asettamista kokonaan laajat valtuudet omaavien asiantuntijoiden hoitoon. Laitos oli pidettävä kunnan omistuksessa, mutta sitä oli hoidettava kuin yksityistä yritystä. Lehden mukaan näin voitiin turvata parhaiten kaupungin ja sen asukkaiden yhteiset edut.¹⁷¹ Kansallismielisessä porvarillisessa retoriikassa korostettiin mielellään liike-elämän periaatteiden mukaisen taloudellisen tehokkuuden ja asiantuntijoiden merkitystä kunnallisten laitosten hyvälle hallinnolle. Samalla Uusi Aura, kuten myös Ensiö valtuustoesiintymisessään, asettui korostetusti ajamaan julkista etua yksityisten erityisettujen edellä.

Poliittisessa retoriikassa korostetun yleisen edun taustalla vaikuttivat kuitenkin ryhmittymien toisistaan poikenneet taloudelliset edut. Intressiristiriita kiteytyi kysymykseen laitoksen omistuspohjasta. Yhtiöittämissä kysymys oli ensimmäinen näkyvän poliittisen muodon saanut konflikti ruotsinkielisen ja suomenkielisen pääomaleirin välillä tutkimusajanjaksolla. Yhtiömuoto ulkopuolisine osakkaineen olisi vahvistanut nimenomaan ruotsinkielisen pääoman valtaa sähkölaitosyhtiölle kaavaillussa hallituk-

lyseon luonnonhistorian, maantieteen ja kaunokirjoituksen kollega 1921-25, Turun suomalaisen tyttökoulun nuor. lehtori ja vanhempi lehtori 1925-53, rehtori 1935-53, Turun kaupunginaktuaari 1920-37, kaupungin tilastotoimiston johtaja 1938-44, kaupunginjohtaja 1930, kaupunginvaltuutettu 1919-29, yleisen valmisteluvaliokunnan jäsen -21-23, pj. -23 ja 1925-29. -*Turun klassillinen lyseo 1879-1969*, 125-126.

¹⁶⁸ Moni suomenkielisten porvaripuolueiden valtuutettu oli poissa kokouksesta. ks. äänestyslista TKVPtk 23.3.1920 § 5. Kaupunginvaltuuston arkisto. Pöytäkirjat. Ca:47. TKA

¹⁶⁹ TKVMiet n:o 5/1926, 6.

¹⁷⁰ ”Kaupunginvaltuuston kokouksessa”, 24.3.1920, UA.; Ekström 1958, 97-98.

¹⁷¹ ”Kunnan omaisuuden ja laitosten hoito”, 23.3.1920, UA.

nessa. Toisaalta suomenkielisten porvaripuolueiden menestys ensimmäisissä uusissa kunnallisvaaleissa lupasi suomenkieliselle liike-elämälle kaupungin hallinnossa vahvistuvaa asemaa ja siten kanavan vaikuttaa myös sähkölaitokseen edellyttäen, että se olisi kokonaan kunnan määräysvallassa. Mikael Hårdin mukaan teknologisen järjestelmän kehityksessä on eri ratkaisuja ajavien ryhmittymien konfliktissa aina mukana myös ryhmittymiä yhdistäviä piirteitä. Yhtiöittämiskysymyksessä porvaripuolet jakoivat käsityksen siitä, että laitoksia oli hoidettava samoin liikeperiaattein kuin yksityistä yritystä. Yhtiömuotoa pidettiin sinänsä sopivana tähän tarkoitukseen mutta määräysvalta haluttiin pitää oman edun mukaisena.¹⁷²

Energiakysymys oli teollisuudelle ja liike-elämälle tärkeä kummassakin pääomaleirissä. Ruotsinkielisellä vanhan rahan liikemieseliitillä oli kauaskantoisia suunnitelmia Kokemäenjoen vesivoiman suhteen. Se halusi säilyttää mahdollisuutensa vaikuttaa kaupungin sähköasioihin. Jos yksityisten tahojen määräysvalta ei voinut toteutua osakeyhtiön osakeomistusten kautta, piti se turvata hyvillä asemilla sähkökomiteassa. Samalla oli tärkeä säilyttää laitosten itsenäinen asema etenkin suhteessa poliittisesti epävarmaan kaupunginvaltuustoon, jonka voimasuhteet riippuivat vaalituloksista. Valtuuston valitsema sähkökomitea päättikin melko vapaasti laitoksen asioista. Erityisesti siirtymäkausi AEG:ltä kaupungille korosti sähkökomitean valtaa. Toimivaltasuhteet valtuuston ja rahatoimikamarin suuntaan selkiytyivät vasta teknillisten laitosten hallinnon uudistuksen myötä 1929.¹⁷³

Suomenmielinen eliitti pyrki ensisijaisesti kytkeytymään kunnallishallintoon, jossa sille oli avautunut uusia etenemisen väyliä. Se suuntautui hankkimaan virkapaikkoja ja vakiinnuttamaan valta-asemiaan uudistuvassa kunnallishallinnossa. Kaupungin talouselämässä suomenkielisellä eliitillä ei ollut perinteisesti yhtä suuria etuja turvattavana tai samanlaista vaikutusvaltaa kuin kaupungin ruotsinkielisellä eliitillä. Suomenkielinen pääoma oli kuitenkin nousemassa ja suurista turkulaisyrityksistä KOP:n leiriin yhä selvemmin siirtymässä olleen Barkerin ja Littoisten voimakysymyksen ratkaisun kytkeytyminen Kokemäenjoen vesivoimahankkeeseen saattoi vaikuttaa siihen, ettei suomenkielisen pääomankaan taholla haluttu lyödä lukkoon laitoksen tulevaisuutta.

Tampereella yhtiöittämiskeskustelu oli loppunut valtuuston saadessa vassemmistoenemmistön. Turussa porvarienemmistö säilyi, vaikka suomenkielinen porva-

¹⁷² Ks. Hård 1993, 414-417.

¹⁷³ Uusitalo 1982, 92-94, 97. Valtuusto joutui muutamaaan otteeseen jopa puuttumaan laitoksen omavaltaisiin käytäntöihin määrärahojen käytössä ks. TKVMiet 10/1925.

risto nousi ruotsinkielistä vahvemmaksi koalitioksi. Suurimmaksi valtuustoryhmäksi 1919 noussut vasemmisto oli porvarillisessa katsannossa epävarmuustekijä, jonka ulottumattomissa sähkölaitoksen hallinto haluttiin pitää. Koska kummallakaan porvariryhmittymällä ei yksin ollut mahdollisuutta ajaa läpi haluamaansa ratkaisua, keskinäiset ristiriidat soviteltiin, jotta voitaisiin esiintyä yhtenäisenä vasemmiston suuntaan.

Kunnallinen hallintomalli oli käytännössä vakiintumassa yleisesti parhaana pidetyksi ratkaisuksi kaupunkien sähköhuollon järjestämisessä. Turun kokemukset AEG:n toiminnasta eivät rohkaisseet luottamaan yksityisiin sähkölaitoksiin. Askel yksityisen toiminnan suuntaan, jollainen esillä ollut osakkuusyhtiömalli olisi ilman muuta ollut, ei ajan poliittisessa ilmapiirissä ollut mahdollinen. Teknologisen järjestelmän sosiaalisen rakentumisen (SCOT) viitekehyksessä asiaa tarkastellen oltiin lähellä *closure*-ilmiön toteutumista. Vaikka hallintomalli jäi muodollisesti asetetun komitean selvitettäväksi, sulkeutui julkinen keskustelu yksityisen ja kunnallisen mallin välillä kunnallisen eduksi. Timo Myllyntauksen *rhetorical closure*-mekanismin määritelmää soveltaen voi todeta, että vakiintuminen tapahtui juuri keskustelun ja retoriikan tasolla.¹⁷⁴ Sähkölaitoksen hallinnon ”jäädettäminen” vuosiksi poikkeustilaan oli merkki konsensuksesta, joka sähkökomiteaa ja laitosta hallitsemaan tottuneen ruotsinkielisen taloudellispoliittisen eliitin ja nousevan kansallismielisen eliitin välille oli syntymässä. Molemmille porvarileireille sopi hyvin ”linnarauha” sähkölaitoksen hallinnon suhteen 1920-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Konsensus kunnallisesta toimintamallista peitti kuitenkin vain hetkeksi näkyvistä järjestelmän rakentumiseen osallistuneiden intressiryhmien perustavammat eturistiriidat. Kun kiista kunnallistamisesta vaimeni, nousivat ristiriidat sähkölaitoksen virranhankinnasta pintaan. Kamppailua käytiin edelleen myös sähkölaitoksen ja muiden teknisten laitosten hallinnon järjestämisen yksityiskohdista. Kamppailu sähköjärjestelmän hallinnasta kyti koko 1920-luvun ajan. Kuluikin lähes yhdeksän vuotta varsinaisesta sähkölaitoksen lunastamispäätöksestä siihen, että valtuusto teki yksiselitteisen päätöksen laitoksen kehittämisestä kunnallisena liikelaitoksena.

3.2.2 Päätös kunnallistamisesta viipyy

Sähkölaitoksen yhtiöittämisen sijaan kaupunginvaltuusto asetti komitean selvittämään laitoksen hoitoa ja hallintoa ”koko laajuudessaan”. Jäseniksi komiteaan nimitettiin huhutikuussa 1920 suomenkielisten porvaripuolueiden yhteislistalta valtuustoon valitut hovi-

¹⁷⁴ Myllyntaus 2012a, 6.

oikeudenasessori Hugo Appelqvist ja johtaja Alpo Oka, Sdp:n valtuutetut F.J. Leino ja Antti Raita sekä Rkp:n edustajiksi johtaja Ernst Minuth ja valtuutettu hovioikeudenasessori Karl Erikson.¹⁷⁵ Komitea ei kuitenkaan tehnyt valtuustolle mitään esitystä, osittain siksi, että samaan aikaan istui valtuuston jo vuonna 1919 asettama valmisteluvaliokunta, jonka tehtävänä oli selvittää Rahatoimikamarin uudelleen järjestämistä. Tuomietintö valmistui 1922. Vertaillen mm. Suomen ja Ruotsin kaupunkihallintojen kehitystä mietintö päättyi esittämään rahatoimen tiukasta keskityksestä luopumista ja teknillisten laitosten hallituksen perustamista. Valtuusto ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa ryhtynyt toimiin, koska valtakunnassa oli meneillään kaupunkien keskushallintoa säätelevän lainsäädännön uudistustyö. Sähkölaitoksen hallintoa selvittänyt komitea ei nähnyt enää työtään tarpeelliseksi, koska näytti siltä, että keskushallinnon uudistuksen yhteydessä sähkölaitoksenkin kohtalo ratkaistaisiin perustamalla teknillisten laitosten hallitus.

Lopulta valtuusto päätti vaihtaa sähkölaitoksen hallintoa pohtineen komitean jäsenet ja valitsi 30. huhtikuuta 1925 uuden komitean ja nimesi siihen kuusi kaupunginvaltuutettua.¹⁷⁶ Komitean poliittinen voimasuhde suosi porvaripuolueita. Puheenjohtajaksi valittiin hovioikeudenasessori, kokoomuksen kansanedustajana ja sisäministerinäkin toiminut Gunnar Sahlstein. Jäseniksi valittiin edistyspuolueeseen kuulunut Turun Sanomien toimitusjohtaja Arvo Ketonen, rkp:n edustajiksi varatuomari Volter Köhler ja insinööri Einar Bergh sekä sdp:sta varatuomari Edvin Wahlsten ja peltiseppä Anton Höglund. Kokoomuksen ja suomenkielisen porvariston asemia komiteassa vahvisti paitsi kansanedustajana toimineen Sahlsteinin puheenjohtajuus, käytännössä myös sihteeriksi kutsuttu rahatoimikamarin alaisessa kansliaosastossa työskennellyt kokoomuksen Ludvig Lagercranz.¹⁷⁷

Laajemmat lainsäädäntömuutokset olivat osasyynä siihen, että sähkölaitoksen hallinnon järjestämisessä viivyteltiin. Mikään ei olisi kuitenkaan estänyt laitosta hallinnoineen sähkökomitean, itse laitoksen ja sen johtajan toimivallan ja hallinnollisen aseman järjestämistä ohjesäännöillä, kuten kaasu- ja vesilaitoksen kohdalla oli tehty jo 1910-luvulla. Vuonna 1919 laitokset liitettiin rahatoimikamarin alaisuuteen. Kaupungin osakeyhtiöinä hallinnoitiin Turun Puhelinyhdistystä ja 20-luvun alussa kaupungille os-

¹⁷⁵ TKVMiet. 5/1926, 2.

¹⁷⁶ Uusitalo 1982, 17; .TKVMiet. 5/1926, 2.

¹⁷⁷ Vuosina 1924-25 Sahlstein toimi paitsi kokoomuksen kansanedustajana myös sisäministerinä ja Lagercranz sijaisti häntä rahatoimikamarin jäsenenä 1924 ja pj:na 1925 ollen virkavapaalla kamarin kansliaosaston notaarin työstään. Vuonna 1926 Sahlstein palasi kamarin pj:ksi. Uusitalo 1982, 60, ks. 534 (liite 2); TKKa 1925, 35-36; TKKa 1926, 38-39. Suomenkielisen porvariston ja erityisesti kokoomuksen asema komiteassa vastasi suunnilleen ryhmien kokoa valtuustossa, vasemmistopuolueiden edustuksen osalta vastaavuutta ei ollut. Valtuuston kokoonpano v. 1925: Rkp: 14, Kok: 10, ed.: 7, Sdp: 5, Sstp: 6. Uusitalo 1982, 35 (Taulu 5).

tettua Turun Transitosatamaa. Todellinen syy siihen, että sähkölaitoksen hallinto pysyi suhteellisen pitkään vailla ratkaisua, piili niissä avoimissa kysymyksissä, joita koko talousalueen energihuollon järjestämisen yllä leijui: kuinka kävisi Turun Voima -hankkeen, vedettäisiinkö alueelle Imatran voimajohdot ja milloin. Myös ruotsinkielisen pääoman poliittisen vaikutusvallan kaventuminen vähensi haluja yritys-elämälle tärkeän sähkölaitoksen hallinnon virtaviivaistamiseen. Keskeisten intressipiirien näkökulmasta katsoen lopputuloksesta, siitä kenen käsiin valta päätyisi, ei ollut varmuutta. Mieluummin haluttiin säilyttää sähkökomitean ja laitosten toimintavapaus suhteessa valtuustoon ja rahatoimikamariin.

Komitea sai lopulta huhtikuussa 1926 esityksen valmiiksi. Se arvioi yhtiömuodon ja kunnallisen laitoksen eroja. Kokemukset O.Y. Turun Puhelinyhdistyksestä ja O.Y. Turun Transitosatamasta eivät olleet vastanneet niille asetettuja tavoitteita. Päätöksenteko oli komitean mielestä näissä yhtiömuotoisissa laitoksissa ollut merkittävässä asioissa liian monimutkaista. Isoille päätöksille oli saatava valtuuston kanta ja johtokunnan ja valtuuston välissä oli vielä yhtiökokous. Lisäksi yhtiömuotoinen toiminta tulisi verotuksen alaiseksi eikä se ilmeisen hyvin kannattavan sähkön myynnin kohdalla ollut toivottavaa. Komitea päätyikin suosittelemaan kunnallista laitosta.¹⁷⁸ Näin kaupunkihallinnon byrokraattisuus, jota oli aiemmin käytetty perusteluna yhtiöittämissä puolesta, olikin nyt tärkeä argumentti yhtiömuotoa vastaan.

Mietinnössään komitea otti kantaa myös sähkölaitoksen hallinnon järjestämiseen laajemmin. Rahatoimikamarin alaisuuteen laitosta ei tullut sijoittaa, sillä rahatoimikamarin työmäärä oli jo muutenkin valtava. Rahatoimikamarissa ei myöskään voinut olla edustettuna ”riittävästi teknillisiä voimia”. Tämän vuoksi komitea katsoi, että tarkoituksenmukaisinta oli järjestää hallinto samoin kuin sataman kohdalla eli erillisen hallituksen alaisuuteen. Koska hallituksen perustaminen vain sähkölaitosta varten ei kuitenkaan ollut komitean mielestä perusteltua, päätti se yhtyä rahatoimikamarin uudelleen järjestämistä pohtineen komitean aiemmin tekemään ehdotukseen perustaa kaikkien teknillisten laitosten yhteinen hallitus. Sen alaisuuteen tulisivat sähkölaitos raitiotie- sekä rahatoimikamarin alaisuudesta irrotettavat kaasu- ja vesilaitos. Komitea painotti mietinnössään, että hallitukseen oli valittava pääasiassa teknillisen sivistyksen ja kokemuksen saaneita ja liike-elämään perehtyneitä henkilöitä. Komitea mukaan sen ehdottama malli ei ollut ristiriidassa kunnallishallinnon lainsäädännön uudistamisen kans-

¹⁷⁸ TKVMiet. 5/1926, 3. O.Y. Turun Transitosatama ei koskaan ollut ryhtynyt harjoittamaan varsinaista satamatoimintaa. Yhtiön taustalla oli suurelta osin sama liikemiesryhmittymä kuin Turun Voiman takana. Turku oli ostanut satamayhtiön osake-enemmistön. Yhtiön omistuksessa oli mm. Pansion maa-alueita ja

sa.¹⁷⁹ Mietintö sisälsi ehdotuksen teknillisten laitosten hallituksen ohjesäännöksi. Taus-
tapapereina olivat olleet satamahallituksen ja Helsingin teknillisten laitosten ohjesään-
nöt. Komitea esitti, että valittavan hallituksen tehtäväksi annettaisiin laitosten hallinnon
tarkempi järjestäminen.¹⁸⁰

Komitean mietintö kävi valtuustossa toukokuun 14. päivä ja valtuusto
päätti yksimielisellä päätöksellä hankkia siihen rahatoimikamarin lausunnon. Rahatoi-
mikamari yhtyi komitean kantaan, jonka mukaan sähkölaitosta olisi hoidettava kunnalli-
sena laitoksena. Kamari teki muutamia muutoksia ja tarkennuksia ohjesääntöehdotuk-
seen ja se hyväksyttiin yksimielisesti valtuustossa.¹⁸¹ Komitean keskeinen lopputulos ei
siis poikennut yleisellä tasolla rahatoimikamarin uudistusta pohtineen komitean ehdo-
tuksista vaan päättyi esittämään teknillisten laitosten hallituksen perustamista. Komitean
mietintöön sisältynyt selkeä kannanotto ja siitä seurannut valtuuston päätös kunnallisen
laitoksen – ei edes kunnallisen osakeyhtiön saati osakkuusyhtiön – puolesta oli sen si-
jaan selkeä linjaus. Laitoksen virallisesta siirtymisestä kaupungille oli ehtinyt kulua
kaikkiaan seitsemän vuotta ennen kuin laitoksen hallinnon järjestämisestä oli saatu sel-
keä päätös. Vielä kului kuitenkin muutama vuosi lisää ennen kuin johtosäännöt oli hy-
väksytty, uusi hallinto perustettu ja toimiva johto valittu. Sähkölaitoksen kunnallistami-
sen viimeisenä etappina nähtiin laitoksen vanhan johtajan toimen lakkauttaminen ja uu-
den voima-aseman käyttöinsinöörin tehtävän täyttäminen. Ilmeisesti katsottiin, että jul-
kinen valta täydellistyi sähkölaitosten osalta vasta, kun sen johtaja oli sidottu kaupungin
hallintoon ja julkiseen virkaan.¹⁸²

1920-luvun puoleen väliin kestänyt viivyttely loppui, kun talousalueen
energiapolitiikan suuntaviivat olivat selvillä. Sen jälkeen sähkölaitoksen hallinto järjes-
tettiin nopeasti osaksi kunnallista virasto-organisaatiota. Kumman porvarileirin hallin-
taan kunnalliset laitokset ja paikallisen energiapolitiikan langat olivat päätymässä?

ruotsalaisilla asiantuntijoilla teetetyt satamasuunnitelmat. Laakso 1999(b), 196.

¹⁷⁹ TKVMiet 5/1926, 3-5.

¹⁸⁰ TKVMiet. 5/1926, 6-10; Ekström 1958, 139-140.

¹⁸¹ TKVPtk 14.5.1926 § 4, 196-197. Pöytäkirjat 1926. Ca:53. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA.; ks. ra-
hatoimikamarin lausunto ja esitys pöytäkirjan liitteenä. TKVPtk 10.6.1926 § 16, 266-267. Pöytäkirjat
1926. Ca:53. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA.

¹⁸² Ks. Teknisten laitosten lautakunnan pöytäkirja 8.11.1929 § 12, 118. Teknisten laitosten lautakunnan

3.3 Taistelu sähkölaitoksen johdosta

3.3.1 Suurempi teknikkojen edustus kunnalliselämässä

Vuonna 1926 Bernhard Wuolle käsitteli Tekniikan Viikkojen huomiota herättäneessä esitelmässään teknikkojen suhdetta ”yhteiskunnallisiin, hallinnollisiin ja taloudellisiin kysymyksiin”. Hän oli huolissaan mm. juristien ylivallasta valtiollisissa hallintotehtävissä ja vaati myös teknisen koulutuksen saaneita perehtymään hallintotehtävien kannalta tärkeisiin lainsäädäntökysymyksiin. Esimerkkimaaksi kelpasi Preussi, jossa Wuolteen mukaan noin kolme neljästä hallintovirkamiehestä oli jo teknikkoja ja vain yksi neljästä juristi. Myös kunnallishallinnossa olisi Wuolteen mukaan suotavaa, että maisterit ja varatuomarit antaisivat teknikoiden tehdä sellaiset työt, jotka ”kohdistuvat tavalla tai toisella määräävästi tai valvovasti teknillisiin tehtäviin.” Yhteiskunnallisista luottamustehtävistä teknikkoja oli saatava ennen kaikkea eduskuntaan, mutta myös kuntien valtuustoissa ja rahatoimikamareissa ”olisi entistä enemmän sijaa varattava teknilliselle asiantuntemukselle ja kokemukselle.”¹⁸³

Kokoomuksen Uusi Aura käsitteli sekin Tekniikan Viikon antia, mutta erityisesti turkulaisesta näkökulmasta. Insinööri J. A. Savolainen laski lehden haastattelussa Turun kaupunginvaltuustossa olevan teknisen alan edustajina vain kolme insinööriä, yksi agronomi ja yksi rakennusmestari samalla kun lakimiehet, liikemiehet ja opettajat olivat vahvimmin edustettuna. ”...[V]altuustossa on tuon tuostakin esillä puhtaasti teknillisiä kysymyksiä, joitten ratkaisu käy vaikeimmaksi silloin, kun on esillä useampia vaihtoehtoja piirustuksineen samassa kysymyksessä ja on ratkaistava äänellään, mikä vaihtoehto on kunnalle taloudellisesti edullisin”, Savolainen totesi. Hän oli erityisen huolestunut siitä, että ”suomalaiset puolueet valtuustossa ovat heikoimmin edustettu, sillä 28jäsenestä edustaa siellä ainoastaan yksi rakennusmestari teknillisiä tietoja...”. Sen sijaan ”...ruotsalaisen puolueen kokoonpano osoittaa sangen monipuolista asiantuntemusta vieläpä teknillisessäkin suhteessa.” J.A. Savolainen oli kansallisissa piireissä arvostettu ja aktiivinen henkilö. Hän toimi lukuisissa suomalaiskansallisten piirien hankkeisiin liittyneissä luottamus- ja virkatehtävissä ja vuosina 1925–28 Turun kaupungin apulaissatamainsinöörinä.¹⁸⁴

pöytäkirjat 1929. Ca:3. Teknisten laitosten arkisto. TKA.

¹⁸³ Ks. B. Wuolle: Teknikkojen suhde yhteiskunnallisiin, hallinnollisiin ja taloudellisiin kysymyksiin.”, TeknAik. 4/1926, 219-221.

¹⁸⁴ ”Suurempi teknikkojen edustus kunnalliselämässä tarpeen.”, UA 27.4.1926. On mielenkiintoista, että Savolainen laski vasemmistopuolueet suomenkielisten porvarien kanssa samaan rintamaan ikään kuin

Savolainen asetti haastattelussa suomenkielisille porvaripuolueille haasteen saavuttaa ruotsinkielisten etumatka tekniikan alan ammattilaisten edustuksessa kaupunginvaltuustossa ja muissa päättävissä elimissä. Paitsi luottamustehtäviin, insinöörejä haluttiin myös virkoihin. Jälkimmäisiin nouseminen edellytti suomenkielisiltä porvaripuolueilta ensin riittävää edustusta tärkeimmissä luottamuselimissä, joissa virkavalinnat suoritettiin. Asemia saattoi vahvistaa vain vaaleissa, jotka muuttuneissa äänioikeusoloissa suosivat suomenkielisiä porvaripuolueita Rkp:n kustannuksella. Sähkölaitoksen hallinnon järjestämiseen kytkeytyi 1920-luvulla olennaisesti kysymys laitoksen johtajasta. Miten Savolaisen ja Wuolteen tahoillaan ilmaisema huoli teknisen asiantuntemuksen lisäämisestä luottamustoimissa tuli esille sähkölaitoksen kunnallistamisen yhteydessä ja ilmenikö 1920-luvun mittaan tähän liittyviä poliittisia ulottuvuuksia?

Savolainen oli Uuden Auran esiintymisensä aikoihin aktiivinen myös turkulaisinsinöörien yhdistyselämässä. Hän oli vuonna 1925 esittänyt tukevasti ruotsinkielisen insinöörieliitin käsissä olleen Åbo Teknikin hallitukselle yhdistyksen kaksikielistämistä kuten Viipurissa ja Tampereella oli tehty. Näin se saavuttaisi suuremman auktoriteetin mm. kunnallisteknisissä kysymyksissä.¹⁸⁵ Savolaisen pyrkimyksenä oli avata suomenkielisille insinööreille perinteikkään yhdistyksen vakiintuneet vaikutuskanavat kaupungin hallintoon. Toisaalta hän oli kaupungin virkamiehenä yleisesti ottaen huolestunut insinööritiedon heikosta kantautumisesta hallintoon. Kaikkien etu olisi, että turhat kielipoliittiset esteet raivattaisiin tieltä ja Åbo Teknikin näkemyksiä kuultaisiin paremmin myös suomenkielisten porvaripuolueiden piirissä.

Vaikka suomenkielisten insinöörien asema alkoi 1920-luvulla olla valtakunnallisesti jo kohtalaisen tukeva, olivat turkulaisyhdistyksen lähtökohdat kuitenkin niin syvällä ruotsinkielisessä perinteessä, ettei Savolaisen aloite edennyt ilman sulattelua. Aloite johti toimenpiteisiin ilmeisesti vasta vuonna 1929 ja yhdistys muutettiin kak-

”ruotsalaista puoluetta” vastaan. - *J.A. Savolainen* syntyi Inkerissä 1887. Kirjoitti ylioppilaaksi Viipurissa. Savolaisen yhteiskunnallinen toiminta näyttää olleen varsin monipuolista. Hän toimi (tekstissä mainittu lisäksi) Turun Transitosatama Oy:n palveluksessa (1919-22), Turun asemakaava-arkkitehdin viran toisena hoitajana (1924-25), Turun kaupungin apulaissatamainsinööri (1925-28) ja Turun teollisuuskoulun vt. lehtorina (1928-29). Turun kautensa jälkeen mm. Sortavalan kaupunginjohtajana ja kaupungin sähkölaitoksen johtajana (1930-36) sekä Helsingin kiinteistötoimiston johtotehtävissä (1936 alkaen). Turun kautenaan hänellä oli oma toimisto (1922-25) ja hän toimi virkansa ohella mm. Turun Transitosatama Oy:n johtokunnassa asiantuntijajäsenenä (1925-29). Savolainen toimi myös Turun Teknikoissa sekä Turun suomalaisen teatterin johtokunnassa ja sen puheenjohtajana, Turun kaupungin rahatoimikamarin varajäsenenä (1922-24). Savolainen toimi Turun kautensa jälkeen myös Helsingissä monissa luottamustehtävissä. Hän oli mm. Kunnallisen virkamiesliiton hallituksen varapj., *Suomen insinöörejä ja arkkitehtejä 1948*, 460. Savolainen lienee ollut Venäjän kansalainen vuoteen 1920, jolloin hän anoi ja ilmeisesti sai Suomen kansalaisuuden. Ks. Turun kaupungin lausunto. TKV päätös n:o 5, KVEP 1920, 628.

¹⁸⁵ ÅT:n hallituksen pöytäkirja 24.10.1925; ÅT:n vahvistetun hallituksen pöytäkirja 19.2.1926. Hallituksen pöytäkirjat 1924-1937. Cb:1, Turun Teknikot ry:n arkisto. TMA. Savolainen oli yhdistyksessä aktiivinen ja koetti saada sen solmimaan parempia yhteyksiä STS:an. Ks. ÅT:n hallituksen pöytäkirja

sikieliseksi.¹⁸⁶ Turun Kauppiasyhdistys oli laatinut pöytäkirjansa kaksikieliseksi jo vuodesta 1926 ja Rakennusmestari liiton Turun osasto ja sen edeltäjä olivat alusta alkaen kaksikielisiä.¹⁸⁷ Kielipolitiikka ei insinöörien keskuudessa ilmeisesti ollut yhtä kuuma kysymys kuin muilla aloilla. Suomenkielisen insinööri- ja teknikkokunnan harvalukuisuus ja organisoituminen muihin yhdistyksiin, kuten rakennusmestarien yhdistykseen saattoi sekin olla yksi syy siihen, että kielipolitiikka näyttäisi nousseen esiin varsin myöhään turkulaisten insinöörien keskuudessa.

Karl-Erik Michelsenin mukaan 1900-luvun Suomessa sähköinsinöörien uramahdollisuudet olivat lähes olemattomat. Yritysjohtajat suosivat ulkomaalaisia tai ulkomailla kokemuksensa hankkineita suomalaisia insinöörejä. Myös julkisen sektorin virkatie oli ollut tukossa nuorille insinööreille, sillä toisaalta insinöörejä työllistänyt rautatieverkon rakennustyö alkoi olla valmiina ja toisaalta hallinnon venäläistämisen pelossa keskus- ja paikallishallinnon virkakierto oli jäädytetty.¹⁸⁸ Tähän tilanteeseen insinöörien järjestöt pyrkivät saamaan muutosta. Bernhard Wuolteen puhe jo vuoden 1912 kaupunkipäivällä (ks. luku 3.1.) oli osa pyrkimystä vahvistaa suomalaisten insinöörien uramahdollisuuksia julkishallinnossa. Pyrkimykset jatkuivat läpi 1920-luvun. Kunnallishallinnon muutos ensin äänioikeusolojen osalta ja sitten keskushallinnon sekä teknisen sektorin hallinnon osalta avarsivat vihdoinkin insinöörien urapolkuja julkishallinnossa. Kaupunkeja hallitseville piireille oli tärkeää saada teknisen sivistyksen omaavia henkilöitä päättävälle paikoille. Turun sähkölaitoksen ja muiden teknisten laitosten hallinnon järjestämisessä insinöörien tiukkeneva ote kunnallishallinnon tehtävistä näkyi selvästi.

AEG:n sähkölaitoksen ja raitioteiden lunastamisen jälkeen niiden hallinnosta vastannut sähkökomitea oli esittänyt valtuustolle, että yhtiömuodon ohella oli päätettävä myös laitoksen käytännön johtamisen järjestämisestä. Laitoksen johtoon sähkökomitea esitti valittavaksi teknillisesti pätevän toimitusjohtajan. Valtuustossa asia eteni lokakuussa 1918 ja virkaan tuli 11 hakemusta. Komitea esitti valittavaksi diplomi-insinööri Väinö Lindgreniä joka oli toiminut mm. Maarian Sähkö Oy:n toimitusjohtajana. Marraskuun lopussa valtuusto päätyi kuitenkin valtuutettu Grotenfeltin esityksestä jättämään johtajavalinnan uudelle yhtiölle eikä valintaa näin tehty. Valtuusto päätti sen sijaan jättää laitosten hoidosta huolehtimisen sähkökomitealle. Sähkökomitea ei tyytynyt tilanteeseen, vaan haki omatoimisesti väliaikaista johtajaa. Hakemuksia tuli kaksi ja

4.11.1925. Hallituksen pöytäkirjat 1924-1937. Cb:1, Turun Teknikot ry:n arkisto. TMA.

¹⁸⁶ Hallituksen pöytäkirjat on laadittu suomeksi vuoro vuosittain 16.3.1929 alkaen. Yhdistyksen yleisten kokousten pöytäkirjojen kieli on saattanut mennä eri periaatteen mukaan. Ks. ÅT:n hallituksen pöytäkirja 16.3.1929. Hallituksen pöytäkirjat 1924-1937. Cb:1, Turun Teknikot ry:n arkisto. TMA.

¹⁸⁷ Gadolin 1934, 102; Kurikka 1947, 21.

ne komitea lähetti valtuustolle. Samassa kirjelmässä komitea ilmoitti, ettei se voinut jatkaa toimikauden päättymisen jälkeen vaan lisääntyvät hallintotehtävät vaatisivat uusien jäsenten valintaa.¹⁸⁹

Sähkökomitean puheenjohtaja toimi laitosten lunastamisesta asti käytännössä niiden toimitusjohtajana. Vuoden 1918 lopulla valittu komitea otti puheenjohtajansa Ernst Minuthin johdolla vuoden 1919 alusta laitosten palvelukseen koko aiemman henkilökunnan, myös saksalaisen toimitusjohtajan Walter Schmidtin.¹⁹⁰ Kun yhtiön perustaminen raukesi ja hallinnon järjestämisen selvittely siirtyi tilapäiselle valmisteluvaliokunnalle, esitti sähkökomitea valtuustolle keväällä 1920 jälleen johtajakysymyksen ratkaisemista ja anoi lupaa palkata toimitusjohtaja. Valtuusto myönsikin toukokuussa luvan väliaikaisen toimeenpanevan johtajan ottamiseen. Johtaja olisi yhdessä komitean kanssa vastuussa sähkölaitoksen ja raitioteiden hoidosta.¹⁹¹

Toimitusjohtajan rekrytointiin ei kuitenkaan ehditty ryhtyä eikä tieto valtuuston päätöksestä ollut komitealle vielä virallisesti edes tullut, kun sähkölaitoksella sattui 12. toukokuuta tuhoisa räjähdys. Komitea palkkasi heti onnettomuutta seuranneena päivänä toimitusjohtajan sijasta kaksi johtajaa kolmen kuukauden työsuhteeseen. Teknilliseksi johtajaksi palkattiin Hannes Lindström, joka oli syksyllä 1919 otettu sähkölaitoksen palvelukseen ja ollut sitä ennen Lounais-Suomen Sähkö Oy:n toimitusjohtaja sekä aiemmin Electronin ja AEG:n palveluksessa Turussa. Kaupallisen toiminnan johtajaksi valittiin Walter Bohnstedt, joka hänkin oli ollut laitoksen palveluksessa jo saksalaisomistajan aikana.¹⁹²

Sähkölaitosta ja raitioteitä johdettiin varsin itsenäisesti ja luottamushenkilövetoisesti lunastusta seuranneen reilun vuoden ajan. Puheenjohtajalle siirtyi varsin paljon toimeenpanovaltaa ja käytännön tehtäviä. Minuth jopa lainasi omia varojaan pu-

¹⁸⁸ Michelsen 1999, 199-200.

¹⁸⁹ Ekström 1958, 88-90. Mahdollisesti Grotenfelt ajoi sähkökomitean puheenjohtajaksi nostetulle Minuthille tarkoituksella painavampaa asemaa torjumalla ammattijohtajan palkkaamisen.

¹⁹⁰ Ekström 1958, 92, 145; Electricitets kommittés protokoll 28.12.1918 § 3. Electricitets kommittés protokoll 1919-1920. C:2. Sähkölaitoksen arkisto. TKA. Walter Schmidt irtisanottiin komitean kanssa ilmenneiden yhteistyöongelmien takia 14.6. ja hänen työsuhteensa päättyi kuukautta myöhemmin. Electricitets kommittés protokoll 14.6.§ 1. Electricitets kommittés protokoll 1919-1920.C:2. Sähkölaitoksen arkisto. TKA.

¹⁹¹ TKV päätös n:o 15, 6.5.1920. KVEP 1920, 320.

¹⁹² Protokoll 13.5.1920 § 2. Electricitets kommittés protokoll 1919-1920. C:2. Sähkölaitoksen arkisto. TKA; Ekström 1958, 97-98,103, 107; Rinne 1962, 159. – *Väinö Johannes (Hannes) Lindström* (1881-1932) valmistui Turun teollisuuskoulusta 1901 ja insinööriksi Bingenin Technikumista 1905. Työskenteli sähköyhtiö Electronin palveluksessa 1907 ja AEG:n sähkölaitoksen rakennustöissä 1906-1907 sekä AEG:n laitoksen käyttöinsinöörinä 1908-15. Vuosina 1916-1919 Lounais-Suomen Sähkö Oy:n toimitusjohtaja ja vuosina 1920-1929 Turun sähkölaitoksen johtaja. STS:n jäsen vuodesta 1921. *Suomen insinöörejä ja arkkitehteja 1948*, 646.

heenjohtaja-aikanaan sähkölaitoksen toimintaan.¹⁹³ Virallisesti laitos oli kokonaan ilman johtajaa Walter Schmidin luottamusapulasta johtuneen irtisanomisen jälkeen heinäkuusta 1919 toukokuuhun 1920, jolloin uudet johtajat palkattiin. Tosiasiassa laitoksella työskenteli mm. Hannes Lindström. Näyttää siltä, että laitos palkkasi sähkökomitean johdolla lyhyisiin työsuhteisiin ja toimeksiantoihin ammatti-insinöörejä. Minuthin johtaman sähkökomitean merkittävää panosta laitoksen johdossa lunastusta seuranneina vuosina kuvaa kokoustiheys: vuonna 1919 sähkökomitea kokoontui kaikkiaan 36 kertaa, vuonna 1920 kokouksia oli 27, mutta vuonna 1921 enää 13. Kokousten välillä puheenjohtaja edusti komiteaa laitosten johdossa. Vuosien 1919 ja 1920 hallinnon järjestelyt ja toimivan johdon puuttuminen melkein kokonaisen vuoden ajan sekä räjähdysnettomuus työllistivät komiteaa merkittävästi.¹⁹⁴

Jorma Kallenaution mukaan kaupunkien virkakunta koostui 1920-luvulla lähinnä erikoistuneiden palvelulaitosten, kuten teknillisten liikelaitosten, satamien, sairaaloiden ja koulujen henkilökunnasta. Näissä tehtävissä vaadittiin erityistä asiantuntemusta ja ammattitaitoa. Keskushallinnossa pysyvä virkakunta oli sen sijaan pitkään harvalukuinen. Monia tehtäviä hoidettiin usein sivuvirkoina. Tähän oli historialliset syyt, sillä kunnallishallinnolle oli pitkään ollut ominaista hallintotehtävien hoitaminen luottamustoimina. Vuoden 1917 kunnallisreformien myötä kunnallishallinnon kysymykset nousivat laajempien kansalaispiirien tietoisuuteen ja suurimmissa kaupungeissa alettiin perustaa päätoimisia virkoja. Jo ennen vuoden 1927 kunnallishallinnon uudistamista lähellä toisiaan olleita sivutoimisia keskushallinnon virkoja yhdistettiin saman henkilön hoidettaviksi. Tavoitteena oli suuremman asiantuntemuksen saavuttaminen kunnallisissa viroissa, kun henkilö saattoi antautua yksinomaan kunnan palvelukseen.¹⁹⁵ Keskeinen luottamushenkilö saattoi samanaikaisesti olla myös kaupungin merkittävässä viroissa. Vähitellen alkoi vakiintua käsitys, ettei toimialan virkamiehen sopinut olla saman alan

¹⁹³ ”Anmälde hr M. att verket af honom erhållit ett lån på 20 000 Fmk för bestridande af löpande utgift...” Minuth lainasi 20 000 markkaa 6 % korolla laitoksen juokseviin menoihin. Ks. Electricitets kommittés protokoll 16.1.1919 § 8. Electricitets kommittés protokoll 1919-1920. C:2. Sähkölaitoksen arkisto. TKA. Minuthin toiminta oli merkki laitosten häiriöttömän toiminnan tärkeydestä hänen edustamilleen ruotsinkielisille teollisuuspiireille. Se vertautuu mielenkiintoisesti kaupungin yläluokan ja etenkin suurtyönantajien yhteiskunnallisessa toiminnassa 1900-luvun vaihteessa ilmenneeseen ”kaupunkipaternalismiin”. Kari Teräksen mukaan sen keskeisiä piirteitä olivat työnantajien välisen yhteistyön korostuminen tehdaskohtaisiin ratkaisuihin nähden työväenkysymystä ratkaistaessa sekä kaupungin julkisiin palveluihin tehdyt merkittävät lahjoitukset. Kaupunkipaternalismissa kohtasivat yksittäisen tehtaan, koko teollisuuden ja kaupungin julkisten palveluiden kolme ulottuvuutta. ”Lähtemällä kaupunkilaisuudesta voitiin ylittää sosiaalisten luokkien välisiä kuiluja.”, ks. Teräs 1995, 69-73, sitaatti 70. Turkulaisten ”donaattorien”, patriisusukujen, lahjoituksista yleishyödyllisiin tarkoituksiin, ks. Carpelan 1910. Vaikka Minuth ei lahjoittanut, vaan lainasi ilmeisen käypään hintaan, kuvaa toiminta eliitille ominaista ajattelua julkisista palveluista ikään kuin omina aikaansaannoksina, joista huolehdittiin tarvittaessa omin varoin.

¹⁹⁴ Ks. Sähkökomitean pöytäkirjat vuodelta 1919. Electricitets kommittés protokoll 1919-1920. C:2. Sähkölaitoksen arkisto. TKA.; TKK 1920; TKK 1921.

lautakunnan jäsenenä, mutta ilmeisesti vielä 1920-luvulla tällainen käytäntö oli yleinen. Lisäksi lautakuntiin oli mahdollista ennen 1927 lakimuutoksia valita valtuuston ohje- ja johtosäännöillä itseoikeutettuja jäseniä, jotka saattoivat edustaa jotain muuta viranomaista tai kunnan ulkopuolista yhteisöä. Lakimuutosten jälkeen lakisääteisiin lautakuntiin itseoikeutettuja jäseniä voitiin valita vain lainsäädännön nojalla. Tätä sääntöä kiertämään vakiintui toimikuntalaitos ja toimikuntien määrä ja valta kasvoivat.¹⁹⁶

Turun sähkölaitoksella ei insinööreille auennut vielä 1920-luvun alussa merkittäviä virkatehtäviä. Vahvan toimivallan omaavan virkajohtajan valinta olisi edellyttänyt laitoksen hallinnollisen aseman selkiyttämistä. Ruotsinkielinen liikemieseliitin halusi kuitenkin pitää laitokset hallinnassaan. Asiantuntijajohtaja ja sähkökomitean toimivallan tarkempi rajaaminen olisivat asettaneet koetukselle perinteisiin verkostoihinsa luottaneen eliitin hallitsemistavan. Sen mursi vasta 1920-luvun lopulla valtiollinen puuttuminen kunnallishallinnon rakenteisiin.

3.3.2 Teknisten laitosten hallinto uudistetaan

Sähkökomiteaa ei 1920-luvun alussa ohjattu millään ohje- tai johtosäännöllä. Toiminta nojautui valtuuston tai rahatoimikamarin erillisiin päätöksiin ja sähkökomiteaa valittaessa annettuihin tehtävän määrittelyihin, mikä antoi komitealle runsaasti käytännön toimintavapautta. Sen toimivallasta käytiin taistelua teknillisten laitosten hallituksen perustamiseen saakka. Edellä luvussa 3.2. mainittu Minuthin erouhkaus ja siihen liittynyt vaatimus sähkökomitean itsenäisen aseman säilyttämisestä oli yksi esimerkki tästä kamppailusta. Rahatoimikamarin tuolloin tekemän päätöksen nojalla komitea saattoi mm. varsin itsenäisesti solmia vuonna 1921 sopimuksen Lounais-Suomen Sähkö Oy:n kanssa virran toimittamisesta.¹⁹⁷

Kesäkuun alusta 1921 Bohnstedt luopui tehtävästään ja Lindström oli käytännössä vuoteen 1929 asti laitoksen ainoa johtaja. Valtuusto päätti kesäkuussa 1926 perustaa teknillisten laitosten hallituksen asiaa pohtineen komitean esityksen pohjalta ja hyväksyi sille johtosäännön. Sen mukaan hallitus oli suoraan valtuuston alainen. Sen hallinnossa olivat sähkölaitos, kaasulaitos ja vesilaitos. Päätökset sähköön, kaasun ja veden kuluttajahinnoista ja raitiotiemaksuista oli alistettava valtuustolle. Samoin valtuusto päätti laitosten talousarvioista. Ensimmäinen (väliaikainen) teknillisten laitosten hallitus

¹⁹⁵ Kallenautio 1984(a), 255.

¹⁹⁶ Kallenautio 1984 (a), 239-240.

¹⁹⁷ Ekström 1958, 93-94 ja 115.

nimettiin marraskuussa 11. päivä 1926. Hallitukseen kuului kuusi varsinaista ja kolme varajäsentä, jotka valittiin kolmeksi vuodeksi. Rahatoimikamari sai edustajansa hallitukseen, mutta tällä oli vain puheoikeus. Hallituksen raha-asiat hoidettiin sähkölaitoksen rahaston kautta. Seuraavan vuoden huhtikuun 7. päivä valtuusto hyväksyi teknillisten laitosten johtajan johtosäännön. Siinä säädeltiin johtajan tehtäviä varsin tarkasti. Pätevyysvaatimukset olivat kuitenkin varsin tulkinnanvaraiset. Johtajalla tuli mm. olla ”tarpeellinen teknillinen sivistys ja käytännössä saavutettu kokemus”.¹⁹⁸

Väliaikaisen teknillisten laitosten hallituksen tehtäväksi tuli valmistella asioita niin, että varsinainen teknisten laitosten hallitus voisi alkaa hoitaa sille kuuluvia tehtäviä heti seuraavana vuonna. Sähkökomitean toiminta päättyisi vuoden 1926 loppuun. Hallitukseen valittiin jäseniksi insinöörit, vapaaherra Hans Gripenberg, Wilhelm Nordfors, Carl Törnroth, lakitieteiden tohtori Toivo Mikael Kivimäki sekä valtuutetut Urho Kulovaara ja Österman. Varajäseniksi valittiin valtuutetut Ilmari Kataja ja Sdp:n kansanedustajaksi vuonna 1924 noussut, asianajaja F.J. Leino sekä insinööri Bertel Holmström. Nämä päätökset syntyivät yksimielisesti. Hallitus valitsi puheenjohtajakseen Gripenbergin, varapuheenjohtajakseen Kivimäen ja kutsui sihteerikseen rahatoimikamarissa apulaissihteerinä työskennelleen insinööri Ewald Holmquistin.¹⁹⁹ Hallituksen poliittinen voimasuhde vastasi valtuuston voimasuhdetta. Gripenberg oli kokoomuslainen. Hän työskenteli Turun teollisuuskoulussa laivanrakennusopin lehtorina ja lisäksi mm. Crichton-Vulcanilla vuoteen 1926. Gripenbergin kautta Teknisten laitosten johtoon kulki Turun nousevan konepaja- ja laivanrakennusteollisuuden ääni. Kivimäki oli edistyspuolueen kansanedustaja ja Länsi-Suomen Osakepankin johtaja. Nordfors ja Törn-

¹⁹⁸ Ekström 1958, 140; Turun kaupungin teknillisten laitosten hallituksen ohjesääntö. Kaupunginvaltuuston hyväksymä kesäkuun 10. p:nä 1926. Turun kaupungin kunnallinen asetuskokoelma. Sisältää kunnalliset asetukset vuoden 1927 loppuun asti, 227-229; Turun kaupungin teknillisten laitosten johtajain johtosääntö. Kaupunginvaltuuston hyväksymä huhtikuun 7 p:nä 1927. Turun kaupungin kunnallinen asetuskokoelma. Sisältää kunnalliset asetukset vuoden 1927 loppuun asti, 230-31.

¹⁹⁹ Väliaikaisen hallituksen tuli valmistella kaupungin puolesta myös sopimusta Imatran sähkövoiman siirtämiseksi Turkuun. Rkp:n edustajaksi oli valmisteluvaliokunta esittänyt ins. Rafael Schauman, mutta kokouksessa Köhlerin esityksestä Schaumann vaihdettiin Törnrothiin, koska edellinen ei halunnut ottaa tehtävää vastaan. TKVPtk 10.11.1926 § 22, 448-449. Pöytäkirjat 1926. Ca:53. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirja 20.11.1926 § 2, 1. Teknillisten laitosten pöytäkirjat 1926-1927. Ca:1. Turun kaupungin teknillisten laitosten lautakunnan arkisto. TKA. Schaumannin väistymisen syynä oli ilmeisesti se, että hän tuli valittua Rahatoimikamarin edustajaksi hallitukseen. ks. Teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirja 19.1.1927 § 3,17. Teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1926-1927. Ca:1. Turun kaupungin teknillisten laitosten lautakunnan arkisto. TKA. – *Hans Gripenberg* (s. Helsingissä 12.7.1882) toimi teknillisten laitosten hallituksen ja sitten lautakunnan puheenjohtajana vuoteen 1936 saakka. Hän oli valmistunut Polyteknillisestä opistosta koneinsinööriksi (-04) ja opiskellut laivanrakennusta Glasgown yliopistossa (04-06). Gripenberg oli Turun Teollisuuskoulun laivanrakennusopin lehtori 1907-46. Työuransa alussa hän työskenteli myös Helsingin Hietalahden telakalla ja sitten Turussa Vulcanilla 1913-26 (Crichton-Vulcan 1924-26), Turun kaupunginvaltuuston jäsen 1916-18 ja rahatoimikamarin jäsen 1918-20. STS:n jäsen -08 ja Turun Teknikkojen jäsen (Åbo Teknici). *Suomen insinöörejä ja arkkitehtejä 1948*, 102.

roth kuuluivat Rkp:n valtuutettuihin. Kulovaara oli Sdp:n ja Aleksii Österman Sstp:n valtuutettu. Varajäseniksi tulivat Kokoomuksen, Sdp:n ja Rkp:n edustajat. Teknillisten laitosten hallituksessa istui näin kaksi kansanedustajaa: puheenjohtaja Kivimäki ja varajäsen Leino.²⁰⁰ Suomenkielisten porvaripuolueiden asema oli toimielimessä puheenjohtajuuksista johtuen hieman vahvempi kuin Rkp:n, joskin rahatoimikamarin edustajana vuodesta 1927 kokouksiin osallistunut Schaumann ja Holmquist sihteerinä tasapainottivat tilannetta.

Äänestykseen valtuusto päätyi hallituksen puheenjohtajan palkkiosta, joksi arviolta 40 kokouksesta esitettiin yhteensä 12 000 markkaa. Palkkio oli viisinkertainen jäsenen palkkioon nähden ja toisin kuin jäsenen palkkio se määräytyi koko vuodelta, ei kokoukselta. Sstp:n ryhmä vei palkkiokysymyksen äänestykseen valtuustossa, mutta hävisi äänin 7-20.²⁰¹ Esitys ja siitä käyty keskustelu äänestyksineen korostaa hallituksen puheenjohtajalle suunniteltua painoarvoa. Luottamustehtävää voi pitää varsin merkittävänä kaupungin teknillisen infrastruktuurin hallitsemisen kannalta.

Teknillisten laitosten hallitus ryhtyi ensi töikseen selvittämään sähkölaitoksen varsin sekavaa johtajatilannetta. Tehtävä annettiin Gripenbergin ja Katajan muodostamalle työryhmälle. Selvityksestä kävivät ilmi sähkölaitoksen johtajakysymyksen eri vaiheet 1918 tapahtuneesta lunastamisesta asti. Lindströmiä palkattaessa syksyllä 1919 ei ollut tehty kirjallista sopimusta. Laitosten hallitus päätti esittää valtuustolle sähkölaitoksen johtajan toimen vakinaiseksi täyttämiseksi, että nykyinen johtaja voitaisiin irtisanoa ja tehtävä julkistaa haettavaksi. Irtisanomisaika olisi kolme kuukautta.²⁰² Kesäkuussa 1927 valtuusto antoi teknillisten laitosten hallitukselle valtuudet irtisanoa säh-

²⁰⁰ *Suomen kansanedustajat 1907-2000*, 401-402. Frans Johannes (Jussi, F.J.) Leino (1894-1960) valmistui ylioppilaaksi 1915 ja suoritti oikeustutkinnon 1919. Toimi Sdp:n kansanedustajana vuosina 1924-29. Leino oli mm. eduskunnan kulkulaitosvaliokunnan jäsen ja Turun kaupunginvaltuutettu. Osakas asianajotoimistossa Leino & Leino vuosina 1919-60. Sama, 528.

²⁰¹ Esityksen valtuustossa teki valtuutettu Nederström valtuutettu Salmisen kannattamana. Sstp:n Österman oli vastustanut näin suurta vuosipalkkiota jo hallituksessa, koska ei ollut tiedossa, kuinka työllistävä tehtävä tosiasiaissa olisi. Hän oli ehdottanut vuosipalkkion sijaan kokouspalkkiota, josta kertyisi noin kolmanneksen pienempi summa vuodessa kuin esitetystä. Sstp:n valtuutetut saivat tukea myös Sdp:n varavaltuutettu Aholta ks. TKVPtk 20.12.1926 § 17, 539-540. Pöytäkirjat 1926. Ca:53. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Sstp:llä ja Sdp:llä oli kummallakin kuusi valtuutettua 1926 valitussa valtuustossa. TKKa 1926, 17-18

²⁰² Teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirja 30.3.1927 § 12, 54. Teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1926-1927. Ca:1. Turun kaupungin teknillisten laitosten lautakunnan arkisto. TKA; ks. esitys ja selvitys pöytäkirjan liitteenä. Teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirja 13.4.1927 § 22, 64-65. Teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1926-1927. Ca:1. Turun kaupungin teknillisten laitosten lautakunnan arkisto. TKA. Viranhaltijoiden oikeudellinen asema kaupungeissa oli vielä 1920-luvun alussa usein järjestämättä. Yleensä se osa oikeuksista, mikä koski viranhaltijoiden velvollisuuksia ja tehtäviä saattoi olla johto- tai ohjesäännöllä säädelty, mutta palvelussuhteen eri puolista säädöksiä oli annettu harvoin, palkkausta lukuun ottamatta. Järjestämättä olivat mm. ottaminen virkaan ja siitä erottaminen, oikeus lomaan, palkankorotukseen ja eläkkeeseen. Turussa viranhaltijoille oli turvattu oikeus kesälomaan jo 1920-luvulla. Vuoden 1927 kunnallislaisissa tehtiin virkasäännön laatiminen pakolliseksi kauppalloissa ja kau-

kölaitoksen väliaikainen johtaja tehtävän uudelleen järjestämisen vuoksi. Rkp:n valtuutettu Molin epäili puheenvuorossaan Hannes Lindströmin irtisanomisen perusteluja ja oli sen sijaan valmis vakinaistamaan tämän. Hänen käsityksensä mukaan pätevämpää johtajaa tuskin löytyisi.²⁰³ Lindström oli työskennellyt vuodesta 1906 insinöörinä Turun sähkölaitoksilla kaikkien omistajatahojen alaisuudessa, joten hänen kokemustaan arvostettiin sähkölaitosta ja kaupunkia pitkään hallinneen ruotsinkielisen vaikuttajakunnan parissa.²⁰⁴ Irtisanomispäätöstä ei lopulta pantu täytäntöön. Muodollinen syy oli se, että tekeillä oli uusi kokonaisvaltaisempi uudistussuunnitelma teknillisten laitosten hallinnon järjestämisestä. Todennäköisesti päätökseen vaikutti myös Lindströmin pitkä kokemus.

Sähkö-, raitiotie-, kaasu ja vesilaitoksille alettiin nyt etsiä yhteistä johtajaa, teknillisten laitosten johtajaa. Laitosten oma johto jatkaisi käyttöinsinööreinä. Tällaista ratkaisua perusteli teknillisten laitosten hallituksen puheenjohtaja insinööri Hans Gripenberg, joka oli yhdessä sähkölaitoksen insinööri Ekströmin kanssa tehdyllä Skandinavian matkallaan tutustunut erilaisiin teknisten laitosten hallinnon järjestämisen tapoihin. Kokemusten perusteella Gripenberg oli laatinut esityksen, jonka valtuusto hyväksyi lähes sellaisenaan joulukuussa 1927. Rkp:n Ljungqvist esitti kokouksessa kritiikkiä esitystä kohtaan. Hän katsoi, että kaupunkien keskushallinnon uudistusta piti odottaa eikä johtajaa siksi pitäisi palkata. Ljungqvist oli huolissaan myös laitosten käyttöinsinöörien aseman alenemisesta ja epäili, voisiko ylipäänsä löytyä kaikkien teknillisten laitosten toimialat hallitsevaa yhtä johtajaa. Ljungqvistin mielestä riitti, että hallituksen puheenjohtaja oli palkattu laitosten uudelleenjärjestelyn yhteydessä. Kokoomuksen Ensio puolusti valmisteluvaliokunnan ehdotusta, samoin valtuutettu Neovius. Myös Sdp:n Kuloaara oli esityksen kannalla. Ensio katsoi, että kunnallishallinnon uudistus olisi sopusoinnussa käsillä olleiden uudistusten kanssa eikä käyttöinsinöörien asema hänen mukaansa heikkenisi. Sstp:n Nederström ehdotti vielä, että hallitusta ja uutta johtajaa velvoitettaisiin mahdollisimman nopeasti tekemään seikkaperäinen esitys uudistuksista. Lopulta valmisteluvaliokunnan esitys meni läpi yksimielisesti, kun Ljungqvistinkaan ehdotukset eivät saaneet kannatusta. Valtuusto päätti palkata teknillisten laitosten johtajan, hyväksyä tälle väliaikaisen johtosäännön ja antoi hallitukselle tehtäväksi julistaa

pungeissa. Virkojen perustamisesta päätti lain mukaan valtuusto. Kallenautio 1984, 257-58.

²⁰³ Kiinnostavaa Molinin puheenvuorossa oli myös se, että hän piti sähkölaitoksen hallinnollista asemaa entisenlaisena, vaikka myönsikin, että periaatteessa voitiin katsoa laitoksen olevan nyt kiinteämmin osa kaupungin hallintoa. Molinin puheenvuorosta on tulkittavissa, että myös aikalaiset näkivät sähkölaitoksen hallinnon muutoksen prosessina kohti kiinteämpää sidosta kaupungin hallintoon. TKVPtk 2.6.1927 § 10, 253-254. Pöytäkirjat 1927. Ca:54. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA

²⁰⁴ Ks. luku 3.3.1.

virka haettavaksi. Yksimielisesti poistettiin johtosäännön pätevyysvaatimuksista pykälä, jossa edellytettiin teknillistä sivistystä ja käytännön kokemusta teknilliseltä ja kaupalliselta alalta.²⁰⁵

Uutta varsinaista toimitusjohtajaa ei sähkölaitoksellekaan enää palkattu vaan sähkölaitos ja raitiotiet organisoitiin teknillisen laitoksen hallituksen ja teknillisen laitoksen johtajan alaisuuteen. Uudeksi teknillisten laitosten johtajaksi valittiin valtuustossa 1.3.1928 yksimielisesti Helsingin kaasulaitoksen johtajana toiminut diplomi-insinööri ja filosofian maisteri Hans Sahlberg. Hän sai tehtäväkseen järjestää teknisten laitosten hallinnon uudelleen. Teknillisten laitosten hallitus oli ehdottanut Sahlbergia ja hänen mahdollisesti kieltäytyessä Lahden kaupungininsinööri Jalmari Janhusta.²⁰⁶ Sahlbergin poliittisesta sitoutuneisuudesta ei ole täyttä selvyyttä, mutta hän kuului ruotsinkieliseen insinöörikumiaan.²⁰⁷ Hakijoiden joukossa oli myös Teknillisten laitosten hallituksen puheenjohtaja kokoomuksen Hans Gripenberg, joka Sahlbergin valinnan jälkeen jatkoi hallituksen johdossa. Kaupungin kaksi suurinta puoluetta jakoivat näin vallan uudessa virastossa. Kokoomuksella oli luottamustoimielimen johto, Rkp:lla viraston.

Sahlbergin suunnitelmassa laitosten järjestämisestä raitiotiet erotettiin sähkölaitoksesta. Kaupungissa olisi siten neljä teknistä laitosta, jotka jaettiin kaikkiaan seitsemään osastoon: Käyttöinsinöörien alaisia olisivat voima-asema-, raitiotielaitos, kaasutehdas, ja vesilaitos. Jakeluinsinöörien alaisia olisivat puolestaan sähköjakeluosasto sekä kaasun- ja vedenjakeluosasto. Kamreerin alaisuudessa toimisi laitosten yhteinen liikeosasto. Valtuusto hyväksyi esityksen pääpiirteissään, vaikka teki siihen joi-

²⁰⁵ Ekström 1958, 140, 145-146. TKVPtk 20. joulukuuta 1927 § 10, 553-555. Pöytäkirjat 1927. Ca:54. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Pöytäkirjan liitteenä lisäksi teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirjanote 5. lokakuuta 1927, joka sisältää Gripenbergin matkakuvauksen. Sama. - *Knut Molin* (1876-1954) oli paitsi Turun hovioikeuden virkamies, kaupunginvaltuutettu, rahatoimikamarin vpj. ja kaupunginhallituksen jäsen, myös Rkp:n kansanedustaja vuosina 1924-30 ja 32. *Suomen kansanedustajat 1907-2000*, 645.

²⁰⁶ TKVPtk 1. maaliskuuta 1928 § 20, 94. Pöytäkirjat 1928. Ca:55. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Hakijoita olivat diplomi-insinööri Georg Christernin, Arvo Ilmari Eerikäinen, kaupungininsinöörit Arthur F. Wickström ja Jalmari Janhunen, insinööri Hans H. Gripenberg, insinööri ja fil. maist. Hans F. Sahlberg, dipl.ins. Torsten Krank ja Artur Sten. Hallitus oli katsonut Sahlbergin ansioituneimmaksi ja toiseksi pätevimmäksi Janhusen. Sahlbergin palkkapyyntö oli hakijajoukon korkein. Ks. Ote Teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirjasta helmikuun 17. päivältä 1928 § 15. TKVPtk 1. maaliskuuta 1928 § 20, 94. Pöytäkirjat 1928. Ca:55. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA.

²⁰⁷ *Hans Ferdinand Sahlberg* (syntynyt Helsingissä 26.12.1879) oli suorittanut maisterin paperit luonnontieteistä Helsingin yliopistolta ja lukenut itsensä lisäksi koneinsinööriksi Polyteknillisessä opistossa. Hänellä oli sidoksia ruotsinkielisiin insinööripiireihin, TFIF:n jäsen vuodesta 1911 sekä Finska Kemist-samfundetin jäsen. Turussa Sahlberg työskenteli vuosina 1915-17 Ab Crichtonin palveluksessa. Turun teknillisten laitosten johtajana Sahlberg työskenteli vuoteen 1936. Myöhemmin hän siirtyi Helsingin Raitiotie- ja Omnibussiyhtiön johtoon vuodesta 1938 alkaen. Teki työuran Helsingin joukkoliikenteen ja liikennejärjestelmän kehittämisessä eläkkeelle vetäytymiseensä 1946 saakka. *Suomen insinöörejä ja arkkitehtejä 1948*, 439-440.

takin muutoksia (ks. luku 3.4.1.). Valtuusto päätti myös perustaa uudet virat ja antaa lautakunnalle oikeuden täyttää ne. Voima-aseman käyttöinsinöörin virkaan valittiin tammikuussa 1930 diplomi-insinööri Allan Henriksson, joka oli hoitanut vuodesta 1922 raitioiteitä sähkölaitoksen palveluksessa. Jakeluinsinöörin virkaan valittiin diplomi-insinööri Ilmari Ekström.²⁰⁸ Näin oli 1930-luvun alkaessa ratkaistu pitkään väliaikaisratkaisujen varassa ollut sähkölaitoksen johtajakysymys.

3.4 Kunnallinen laitos, mutta kenen hallinnassa?

3.4.1 Hallinnon keskittäminen ja virkavaltaistuminen – jako oikeistoon ja vasemmistoon

Valtioneuvosto asetti tammikuussa 1921 komitean laatimaan ehdotusta kaupunkien keskushallinnon uudistamisessa tarvittavaksi lainsäädännöksi. Komitean puheenjohtajana oli Viipurin kunnallispuormestari Pekka Zimmermann, jäsenten enemmistö oli kokoomuksen ja edistyspuolueen edustajia.²⁰⁹ Komitea katsoi elokuussa vuonna 1923 julkaistussa mietinnössään, että ne lainsäädännölliset esteet, jotka tekivät mahdottomaksi kaupunkikuntien luonnollisen kehityksen ja hallinnon tarpeellisen keskittämisen, tulisi poistaa. Tavoitteena oli luoda kaupunkihallintoon vahva keskuselin keskipakoisen ja heikon hallintojärjestelmän sijaan. Tällaiseksi elimeksi esitettiin kaupunginhallitusta. Sen tuli johtaa kaupunkia, hoitaa valtuuston asioiden valmistelua ja toimeenpanoa. Uuden elimen esimieheksi (puheenjohtajaksi) palkattaisiin kaupunginjohtaja. Komitean sihteeri oli selvittänyt työn pohjaksi Ranskan, Preussin, Norjan, Tanskan ja Englannin kaupunkikuntien lainsäädäntöä. Piirteitä ehdotukseen tulikin usean maan järjestelmästä. Silti komitea ei Jorma Kallenaution tulkinnan mukaan ottanut suoranaista esikuvaa mistään, vaan tarkoituksena oli edistää Suomen kaupungeissa jo ilmenneiden uudistuspyrkimysten toteutumista.²¹⁰

Zimmermannin komitean ehdotus ei juurikaan herättänyt julkista keskustelua. Puolueiden äänenkannattajat tyytyivät selostamaan esitysten sisältöä sen ilmestyttyä. Puolueetkaan eivät asiaan puuttuneet. Kallenaution mukaan yhdenkään puolueen

²⁰⁸ Ekström 1958, 147, 150-151.

²⁰⁹ Komiteaan kuuluivat Kokoomuksesta Pekka Zimmermann (pj.) ja senaattori Arthur Castrén, Edistyspuolueen edustajana Kunnallisen keskustoimiston johtaja Yrjö Harvia, Maalaiskuntien apulaisjohtaja Riehti Itkonen Sdp:sta ja insinööri Torsten Hornborg, joka pian kuitenkin korvattiin pankinjohtaja Ossian Linderoosilla. Sihteerinä komiteassa toimi Kunnallisen keskustoimiston ensimmäinen aktuaari Arvi Hällfors, josta tuli myöhemmin Turun kaupunginjohtaja ja joka oli hänkin kokoomuslainen. Kallenaution 1984(a), 220 ja viite 1.

puoluekokouksessa ei asiaa käsitelty lakiehdotusten hyväksymisvuoteen 1927 mennessä. Ratkaisevaksi nousi kaupunkien ja Kaupunkiliiton suhtautuminen. Kaupunkiliiton hallituksen kokoamasta 83 kunnallisen viranomaisen lausunnosta vain 21 hyväksyi ehdotukset sellaisenaan tai pienin muutoksin. Yhdeksän oli periaatteellisesti uudistusta vastaan, mutta varsin suurella joukolla lausunnonantajista oli esityksen yksityiskohtiin liittyviä huomautuksia. Kaupunkiliitto muodosti sisäasiainministeriölle 1924 lausuntoihin pohjanneen oman kantansa. Ministeriö valmisteli hallituksen esityksen eduskunnalle, jonne se tuli lausuntokierrosten ja valtioneuvoston käsittelyn jälkeen syyskuussa 1927. Esitys hyväksyttiin muutosten jälkeen marraskuussa. Kaupunginjohtajien palkkaamisesta määräaikaiseen tai pysyvään virkasuhteeseen, kaupunginhallituksen oikeudesta alistaa lautakuntien päätökset tutkittavakseen (otto-oikeus) ja kaupunginhallituksen edustajan äänivallasta lautakunnissa kiisteltiin loppuun saakka. Sdp halusi määräaikaisia kaupunginjohtajia. Hyväksytty esitys oli lopulta muutenkin enemmän hallintoa keskittävä kuin mitä sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen muotoilema esitys oli tarkoittanut. Toisaalta keskitys ei ollut niin tehokasta kuin Zimmermannin komitea oli alun perin esittänyt. Kaupunginhallituksen edustajalle ei annettu lautakunnissa äänivaltaa. Äänivaltaa oli kannattanut kokoomuksen Gunnar Sahlstein Turusta, asia tosin jakoi myös kokoomuksen rivejä.²¹¹

Vuoden 1927 kunnallislaililla kaupunginhallituksesta tehtiin kaupunkiorganisaation keskeisin elin. Helsingissä, Turussa ja Tampereella hallinnonuudistukset olivat samansuuntaisia. Rahatoimikamari ja valtuuston valmisteluvaliokunta lakkautettiin. Maistraateilta otettiin pois niiden kaikki kunnallishallinnolliset tehtävät. Kaupunginhallitus valmisteli valtuuston asiat ja toisaalta pani valtuuston päätökset toimeen ja valvoi päätösten laillisuutta.²¹² Kaupunginjohtajien ja apulaiskaupunginjohtajien virkojen perustaminen ja näiden johtavien virkamiesten jäsenyys kaupunginhallituksessa keskitti merkittävästi valtaa virkamiehille. Apulaiskaupunginjohtajista voitiin tehdä myös oman hallinnonalansa toimielinten puheenjohtajia. Kaupunginjohtaja ja apulaiskaupunginjohtajat muodostivat Helsingissä ja Turussa kaupunginhallituksen jaoston, Tampereella kaupunginjohtajiston.²¹³

Turussa hallinnonuudistus toteutettiin 1930 alussa. Kaupunginhallituksen muodostivat puheenjohtajana kaupunginjohtaja, kaksi apulaiskaupunginjohtajaa ja yhdeksän valtuuston vuodeksi kerrallaan valitsemaa luottamusmiesjäsentä. Kaupunginjoh-

²¹⁰ Kallenautio 1984(a), 220-221.

²¹¹ Kallenautio 1984(a), 221-224.

²¹² Sinisalmi 1999, 104-105.

tajien muodostamalle jaostolle delegoitiin päätösvaltaa pienemmissä asioissa. Turussa teknillinen apulaiskaupunginjohtaja määrättiin myöhemmin sekä teknillisten laitosten lautakunnan että kiinteistö- ja rakennuslautakunnan puheenjohtajaksi. Häneltä edellytettiin myös teknillisessä korkeakoulussa suoritettua loppututkintoa. Turussa ensimmäiseksi tekniseksi apulaiskaupunginjohtajaksi valittiin vuonna 1930 rahatoimikamarin sihteerinä kymmenen vuotta toiminut insinööri Kaarlo Waaramäki. Sosiaalisesti apulaiskaupunginjohtajaksi valittiin Tampereen apulaiskaupunginreviisori Jaakko Ranta, joka oli vasemmiston ehdokas. Sosiaalista apulaiskaupunginjohtajaa ei sidottu millään säännöksillä lautakuntien puheenjohtajaksi.²¹⁴ Sinisalmen mukaan kaupunginjohtajille järjestettiin ”dramaattisen hallitseva, dominoiva ja kontrolloiva asema”. Kun kukin heistä valmisteli, esitteli ja otti puheenjohtajana tai varapuheenjohtajana osaa poliittiseen päätöksentekoon, heillä oli hyvät mahdollisuudet saada oma näkemyksensä päätökseksi. Etenkin se, että kaupunginjohtajat muodostivat itsenäistä päätösvaltaa käyttävän kaupunginhallituksen jaoston, johti siihen, että virkamiesjohtajiston yhteistä tahtoa oli vaikea murtaa hallituksessa tai valtuustossa.²¹⁵

Kallenaution mukaan keskushallinnon uudistaminen merkitsi kunnallishallinnon byrokratisoitumista ja sen 1870-luvulta alkaneen kehityksen vahvistumista, jossa kunnan asukkaiden aktiivisuus heikkeni ja vieraantumisen kunnan asioiden hoidosta lisääntyi. Hän pitää keskushallinnon uudistusta ”ratkaisevana sysäyksenä kunnallishallinnon virkavaltaistumiskehitykselle”.²¹⁶ Myös Martti Sinisalmen mukaan kunnallishallinnon kehitystä johdattelivat keskityksen, tehokkuuden ja johdonmukaisuuden periaatteet, joita ei juuri kyseenalaistettu. Sinisalmen mukaan ainakaan kaupunkien luottamuselimiä käytetyissä puheenvuoroissa ei kunnalliseen kansanvaltaan liittyviä kysymyksiä ja ongelmia nostettu esille.²¹⁷

Suurten suomalaisten kaupunkien teknisen infrastruktuurin nopea kasvu ja monimutkaistuminen olivat lisänneet hallintotehtävien tarvetta ja eri toimielinten määrää. Vuoteen 1917 mennessä oli kunnallisteknisten tehtävien määrä kasvanut niin suureksi, että tarve hajauttaa hallintoa oli johtanut useiden varsin itsenäisten hallintokuntien

²¹³ Sinisalmi 1999, 105.

²¹⁴ Uusitalo 1982, 18, 61-62; Tirkkonen 1989, 19.

²¹⁵ Sinisalmi 1999, 105.

²¹⁶ Kallenautio 1984 (a), 228. Kallenaution arvio on lähtökohdiltaan sikäli puutteellinen, että hän ei huomii kunnallishallinnon äänioikeusudistuksen vaikutusta kehityksessä. Kunnan äänioikeutettujen ja vaalikelpoisten jäsenten joukon moninkertaistuminen 1917 lähtien vaikutti asukkaidenaktiivisuutta ja vaikutusvaltaa lisäten. Vuoden 1927 lait voidaan nähdä myös vuotta 1917 edeltäneiden valta-asetelmien osittaisena palauttamisena.

²¹⁷ Sinisalmi 1999, 106.

syntyyn.²¹⁸ Tämä valtakunnallinen linja näkyi myös Turun sähkölaitoksen ja teknisen sektorin hallinnon järjestämisessä. Epämuodollisemman, valtuuston erillisiin päätöksiin²¹⁹ perustuneen, toimivallan ja väliaikaisen johdon varassa toimineen sähkölaitoksen hallinnosta säädettiin tarkemmin ensin vuosina 1926 ja 1927 teknillisten laitosten hallituksen ja laitosten virkailijain ohjesäännöillä. Uudelleen sähkölaitoksen hallintoon puututtiin teknisten laitosten lautakunnan ja sen alaisen hallinnon toimintaa säädelleillä useilla eri johtosäännöillä syksyllä 1929, jolloin sähkölaitos vasta sai kokonaan oman johtosääntönsä.²²⁰ Teknillisten laitosten lautakunta oli johtosääntönsä mukaan ”lähinnä” kaupunginhallituksen alainen. Alkuperäisessä teknillisen laitosten hallituksen ehdotuksessa se oli valtuuston alainen. Lautakunta teki esityksiä valtuustolle ja mm. sähkön hinnoista päätettäessä valtuustolla oli viimekätinen valta. Se saattoi alistaa päätökset itselleen. Myös hinnoittelusta valtuusto teki erilliset säännöt. Kassana ja tilivirastona toimi teknillisten laitosten kassa, jollainen nyt perustettiin. Kaupunginhallituksen edustajalla oli lautakunnassa läsnäolo- ja puheoikeus.²²¹ Myöhemmin, 1930-luvun puolen välin jälkeen, kaupunginhallituksessa esittelijänä ja jäsenenä toimineesta teknillisestä apulaiskaupunginjohtajasta tuli lautakunnan puheenjohtaja. Samassa yhteydessä vuonna 1936 teknillisten laitosten johtaja Hans Sahlberg irtisanottiin ja virka jätettiin täyttämättä. Asetelma tarkoitti sekä lautakunnan että viraston johdon siirtymistä Kokoomukselle eli apulaiskaupunginjohtaja Waaramäelle. Hallinto siis keskittyi ja virkavaltaistui 1930-luvun kuluessa entisestään. Samalla Turun kunnallishallinnossa toteutui merkittävä vallan siirtymä Kokoomukselle.²²²

Vuoden 1929 hallintomuutosten valtuustokäsittely jakoi oikeiston ja vasemmiston. Valtuuston päätöksen mukaisesti esitykset uusiksi johtosäännöiksi oli valmistellut teknillisten laitosten hallitus. Virkojen täyttämisyjärjestyksestä syntyi ensimmäinen keskustelu, jossa nousi esille kysymys kansanvallan toteutumisesta. Valtuustolle esitettiin, että teknillisten laitosten johtajan eli koko viraston päällikön valinta jäisi val-

²¹⁸ Kallenautio 1984 (a), 236.

²¹⁹ Vuoden 1927 Turun kaupungin kunnalliseen asetuskokoelmaan on kirjattu kuusi siihenastista sähkölaitoksen toimintaa ohjannutta päätöstä. Nämä koskivat laitoksen nimeä, polttoaineiden hankintaa ja työntekijöiden työsopimuksissa noudatettavia työsääntöjä sekä sähkön hinnan määräytymistä, siihen tehtyjä poikkeuksia ja raitiotietaksoja. Ks. *Turun kaupungin kunnallinen asetuskokoelma 1927*, 264-270.

²²⁰ Vuoden 1929 syyskuun 26. päivän valtuustossa hyväksyttiin Turun kaupungin teknillisten laitosten lautakunnan johtosääntö. Ks. *Turun kaupungin kunnallisen asetuskokoelma. Täydennysosa 1 vv. 1928-30*, 64-66; Turun kaupungin teknillisten laitosten johtosääntö, sama, 67; Turun kaupungin teknillisten laitosten virkailijain johtosääntö, sama, 67-76; sähkölaitoksen johtosääntö, sama, 92-97; sähkölaitoksen hinnoittelua koskeva sääntö, sama, 97-98. Kaasulaitoksen johtosääntö, sama, 76-80; vesilaitoksen johtosääntö, sama, 82-87. Joukko muita toimintaa ohjanneita sääntöjä hyväksyttiin samassa yhteydessä. Marraskuun 8. päivänä hyväksyttiin sähkölaitoksen hinnoittelu maaseutukuluttajia varten. Sama, 98-99.

²²¹ Läsnäolo-oikeutta ei tosin määritelty lautakunnan johtosäännössä, vaan muissa säännöissä.

²²² Tirkkonen 1989, 19.

tuustolle, mutta laitosten johtajat ottaisi lautakunta ja teknillisten laitosten johtaja palkkain muut työntekijät. Sdp:n Raita kritisoi laitosten johtovirkojen (käyttö- ja jakeluinsinöörien sekä kamreerin) täyttämisyjärjestystä. Raita katsoi, että niiden täyttäminen pitäisi jättää valtuustolle. Hän esitti Höglundin kannattamana, että teknillisten laitosten jakelu- ja käyttöinsinöörit sekä kamreerin valitsisi valtuusto lautakuntaa kuultuaan. Lautakunnalle jätettäisiin valta päättää muun henkilökunnan ottamisesta. Esitys hävisi äänin 14-23 Sdp:n ja Sstp:n valtuutettujen ollessa Raidan esityksen kannalla.

Täsmälleen samoin äänestysluvuin vasemmiston ja oikeiston välillä päättyi johtosääntöjen toisen kiistanalaisen kohdan käsittely: johtotöiden antamisen yhä laajemmin yksityisille. Sähkön, veden ja kaasun jakelun edellyttämissä sisäjohtotöissä (kiinteistön mittarista kulutuslaitteisiin) ulkopuoliset urakoitsijat oli sallittu, mutta ulkojohtotyöt (työt johtoverkosta kiinteistön mittariin) suoritti kaupunki. Teknillisten laitosten johtajan Hans Sahlbergin laatimassa laitosten hallituksen esityksessä olisi päätösvalta sisäjohtotöistä annettu laitostasolle, siis virkamiehille. Valtuustolle tuotu valmisteluvaliokunnan esitys oli tässä suhteessa alkuperäistä esitystä tiukempi. Sen mukaan johtotöistä ei saisi päättää asianomainen laitos, vaan päätösvalta kuuluisi lautakunnalle. Valmisteluvaliokunnan esitys kuitenkin laajensi yksityisten mahdollisuuksia johtotyöurakoihin. Sisäjohtotöiden lisäksi ulkojohtotyöt olisi esityksen mukaan jatkossa mahdollista antaa yksityisille.

Sstp:n valtuutettu Aleksis Österman esitti Nederströmin kannattamana, että esitetystä johtosäännöstä lautakunnalta poistettaisiin toimivalta antaa yksityisille liikkeenharjoittajille oikeus tehdä ulkojohtotöitä. Käytännössä esitys tarkoitti, että kaupunki tekisi jatkossakin ulkojohtotyöt. Johtosääntöön sisältynyt yksityisten oikeus sisäjohtotöihin oltiin valmiita hyväksymään. Sdp:n Raita puolestaan ehdotti Kulovaaran kannattamana, että yksityisiä ei sallittaisi lainkaan kaasujohtotöissä, ei ulko- eikä sisäjohtotöissä. Ehdotukset äänestettiin ensin vastakkain ja lopulta Raidan voittanut esitys hävisi valmisteluvaliokunnan esitystä vastaan äänin 14-23. Lukuun ottamatta valmisteluvaliokunnan tekemää muutosta teknillisten laitosten johtosääntöehdotukseen ja äänestyksiä, jotka koskivat virkojen täyttämisyjärjestystä, sekä vasemmistopuolueiden esityksiä yksityisten urakoitsijoiden käytön rajoittamisesta, johtosäännöt hyväksyttiin yksimielisesti yleisen valmisteluvaliokunnan tekemän ehdotuksen mukaisina. Ruotsalaisen kansanpuolueen riveistä tosin kuului joitakin soraääniä, joissa teknisten laitosten hallituksen ehdotusta pidettiin valmisteluvaliokunnan ehdotusta parempana.²²³

²²³ Ks. TKVPtk 26.9.1929 § 26, 495-507. Pöytäkirjat 1929. Ca:57. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA; Käyttö- ja jakeluinsinöörien sekä kamreerin virat julisti teknillisten laitosten hallituksen tekemän virkaili-

Poliittiset rintamalinjat jakautuivat teknillisten laitosten hallinnonuudistuksesta päätettäessä oikeiston ja vasemmiston välillä. Vasemmistopuolueet ajoivat valtuuston virkanimitysvallan säilyttämistä, oikeistopuolueet halusivat delegoida sitä lautakunnalle ja virkamiesjohdolle. Rkp olisi delegoinut valtaa virkakysymyksessä vieläkin enemmän teknillisten laitosten johtajalle, jonka voi lukea kuuluneen Rkp:n leiriin.²²⁴ Toinen oikeisto-vasemmisto- jako syntyi käsiteltäessä yksityisten urakoitsijoiden toimintamahdollisuuksien lisäämisestä johtotöissä. Valmisteluvaliokunnan päätökseksi tullut esitys antoi lautakunnalle tähän valtuudet. Teknillisten laitosten hallituksen alkuperäinen esitys olisi mennyt pidemmälle ja antanut valtuudet laitoksille.²²⁵ Vasemmistopuolueet vastustivat näitä urakoiden laajenevan yksityistämisen mahdollistavia johtosääntökirjauksia. Urakoiden ulkoistaminen edisti laitoksen kunnallistamisprosessille vastakkaista kehitystä.

Teknisten laitosten hallinnon järjestämiseen liittyneissä Turun kaupunginvaltuuston äänestyksissä ei kovin suuria intohimoja herännyt kuten ei valtakunnan tasolakaan, kun hallinnon lainsäädäntöuudistuksia työstettiin. Päälinjoista oltiin varsin yksimielisiä. Selkein linjaerimielisyys oli ilmennyt jo maaliskuussa 1920 sähkölaitoksen hallintomuodosta päätettäessä. Keskustelussa ja valmistelussa oli vaihtoehtoina laitoksen kehittäminen joko kunnan kokonaan tai yhdessä yksityisten tahojen kanssa omistamana yhtiönä tai kiinteämmin kaupungin virasto-organisaatioon kytkeytyvänä liikelaitoksena. Äänestyksessä tappiolle jäänyt puoli – Rkp ja osa Kokoomuksesta – tuki yhtiöittämistä ja loput suomenkielisistä porvareista sekä vasemmisto kannattivat hallintoa selvittävän työryhmän asettamista, mitä pidettiin askeleena kohti kunnallistamista. Vuonna 1929, äänestettäessä teknisten laitosten virkamiesten palkkaamisesta ja yksityisten urakoitsijoiden sallimisesta teknisten laitosten johtotöissä, kulki jakolinja selkeämmin vasemmiston ja oikeiston välillä. Ryhmät pysyivät yhtenäisinä.

Yksittäisten Rkp:n valtuutettujen vuosikymmenen loppupuolella tekemien esitysten jääminen kannatusta vaille on mielenkiintoisia. Ruotsalaisessa tutkimuksessa

jain ohjesääntöehdotuksen mukaan haettavaksi teknillisten laitosten johtaja ja lautakunta täytti virat, mutta päätökseksi tulleen valmisteluvaliokunnan esityksen mukaan lautakunta sekä julisti virat haettavaksi, että täytti ne johtajaa kuultuaan. Teknillisten laitosten hallituksen alkuperäinen esitys laitosten virkailijain ohjesäännöksi sisälsi myös säännöksen vapaasta sopimisesta jakelu- ja käyttöinsinöörien virkojen osalta, ei sääntöpalkkausta, kuten valmisteluvaliokunnan päätökseksi tullessa esityksessä. Hallituksen kantaa puolusti Rkp:n valtuutettu insinööri Bergh. Esitys olisi lisännyt laitosten johtajan valtaa ja luultavasti parantanut palkattavien virkamiesten virkasuhteen etuja. Sama ja ks. Teknillisten laitosten hallituksen esitys § 6, TKVMiet. 13/1928, 56-57.

²²⁴ Vrt. Sinisalmi, 1999, 106. Sinisalmen mukaan kaupungeissa ei keskusteltu keskushallintoa uudistettaessa demokratianäkökulmasta, mutta ainakin vasemmiston pyrkimys säilyttää valtuuston valtaa voidaan tulkita juuri kansanvallan puolustamiseksi.

²²⁵ Ekström 1958, 150-151. Ks. Teknillisten laitoksen hallituksen ohjesääntö § 10sekä kaasu-, vesi- ja

Tukholman paikallispolitiikassa puolueiden ryhmäkurin merkittävää rakoilua on selitetty sillä, että paikallispolitiikassa puoluejärjestelmä oli ”kehittymätön”. Monet valtuutetut pitivät lähtökohtana perinteistä paikallispolitiikan edustusideaalia, jonka mukaan yksittäisen valtuutetun äänestäjiltä saaman mandaatin edellyttämä itsenäinen harkinta ja liikkumavapaus olivat ryhmätoimintaa keskeisempiä.²²⁶ Rkp:n edustajien esiintymisissä saattoi Turun teknisen sektorin hallinnosta päätettäessä olla 1920-luvun lopussa hieman vastaavia taustasyitä vaikka varsinaisesta ryhmäkurin rakoilusta ei ollut kysymys. Kyse oli Rkp:n ja suomenkielisten porvaripuolueiden välisen kilpailun ilmentymästä. Rkp:n vanhan valta-aseman heikentyminen näkyi tyytymättömyytenä puolueen linjaa kohtaan.

3.4.2 Edustuksellinen järjestelmä murtuu

Suuntaviivat Zimmermannin komitean vahvaa kunnallista virkavaltaa ja keskitystä ajaneelle esitykselle oli vedetty jo sisällissodan jälkeen 1918. Tuolloin Kaupunkiliiton johtava virkamies, itsekin myöhemmin Zimmermannin komiteaan kuulunut, nuorsuomalainen Yrjö Harvia laati senaatille samoja tavoitteita sisällään pitäneen muistion. Muistio oli tarkoitettu pohjaksi eduskunnalle laadittavaa esitystä varten. Sen tavoitteena oli kumota vuoden 1917 äänioikeusoloja demokratisoivaisiin kunnallislakeihin sisältyneitä uudistuksia. Konservatiivinen ja monarkistisia lujan hallitusvallan painotuksia sisältynyt paperi olisi toteutuessaan tarkoittanut paluuta yleisestä ja yhtäläisestä kunnallisesta äänioikeudesta veronmaksuun perustuvaan äänioikeuteen. Äänioikeusolot pysyivät lopulta vuoden 1917 lakien mukaisina, mutta useat muut Harvian muistion esitykset toteutuivat seuranneina vuosikymmeninä. Ilkka Hakalehdon mukaan Harvian tavoitteena oli voimakkaan kaupunginhallitus-instituution aikaansaaminen, jotta valtuuston asemaa voitaisiin heikentää ja siten kaventaa yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustunutta edustuksellisuutta.²²⁷ Esitys oli osa laajempaa porvarillisten piirien sisällissodan jälkeistä kampanjaa, jossa politiikassa menetettyä asemaa pyrittiin palauttamaan. Harvian muistion alkuun paneva voima oli pian sisällissodan jälkeen neuvottelukokouksen pitänyt Kaupunkiliiton hallitus, jonka tuolloinen puheenjohtaja oli Paasikiven ”pankkiiriseenaatin” ulkoministeri Otto Stenroth ja varapuheenjohtaja elinkeinoelämän intressejä herkästi kuunnellut Leo Ehrnrooth. Nimenomaan Ehrnrooth vaikutti keskeisesti useissa

sähkölaitoksen ohjesäännöt. TKVMiet. 13/1928.

²²⁶ Tukholmassa 1910-luvulla käytyä kunnallispoliittista kamppailua raitiovaunuliikenteen omistusjärjestelyistä kaupungin ja yksityisten omistajatahojen välillä analysoinut Jan Östlund on selittänyt poliittisten ryhmien hajoamista tärkeissä äänestyksissä Tukholman valtuustossa tästä näkökulmasta. Östlund 1995, 55.

hankkeissa, joissa elinkeinoelämän poliittista valtaa pyrittiin 1910–20-luvun taitteessa lisäämään. Ehrnrooth oli toiminut Kaupunkiliiton edeltäjän Kunnallisen keskustoimiston ensimmäisenä johtajana vuodesta 1912, kun ura senaatin virkamiehenä oli päättynyt tiukan perustuslaillisen asenteen vuoksi. Hänet valittiin Stenrothin jälkeen Kaupunkiliiton puheenjohtajaksi 1918. Asemansa avulla hän saattoi vaikuttaa, kun eduskunta 1919 muutti vuoden 1917 kunnallislakeja.

Helsingin kaupunginvaltuutettuna, Rkp:n kansanedustajana ja senaattorina toiminut Ehrnrooth oli koulutukseltaan oikeustieteen tohtori. Elinkeinolainsäädäntöön ja työmarkkinakysymyksiin perehtynyt elinkeinoelämän järjestöissä 1910-luvulta alkaen työskennellyt suurteollisuuden edusmies valittiin 1918 vaikutusvaltaisen Suomen Puunjalostusteollisuuden keskusliiton johtajaksi. Ehrnrooth oli keskeisenä henkilönä perustamassa Uuden Suomen Turvaamiskomiteaa, jonka nimissä asemiensa menetyksestä huolissaan ollut elinkeinoelämä pyrki ajamaan Suomeen monarkiaa. Liike-elämä halusi lujan hallitusvallan sekä parlamentin, jossa sen korporatiivinen edustus olisi turvattu yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta riippumatta. Valtiollisen politiikan tasolla Ehrnroothin ajamat tavoitteet eivät juuri edenneet.²²⁸ Vuoden 1919 eduskuntavaaleihin elinkeinoelämä valmistautui puunjalostusteollisuuden ja Keskuskauppakamarin koordinoimalla yhteistyöllä, teollisuuden rahoituksella. Osana valtakunnallisesti organisoitua kampanjaa pyrki myös Turun Kauppakamari edistämään paikallisesti elinkeinoelämän menestystä vaaleissa. Se asetti komitean pohtimaan sopivia kauppaa ja teollisuutta edustavia ehdokkaita. Komitea, johon kuuluivat Jon Hartman, Tor Grotenfelt, Ernst Grönblom, Heikki Kestilä ja J.G. Nordström, esitti ehdokkaiksi K.V. Holmaa ja Carolus Wredeä. Heistä Holma tulikin valittua kokoomuksen listoilta eduskuntaan. Valtakunnallisesti arvioiden hanke ei kuitenkaan onnistunut läheskään odotetusti vaan oli pikemminkin pettymys.²²⁹

Elinkeinoelämällä oli valittavanaan kolme pääasiallista taktiikkaa vaikutusvaltansa takaamiseksi sisällissodan jälkeisessä politiikassa. Ensimmäinen se pyrki muuttamaan valtion- ja kunnallishallinnon rakenteita omaa edustustaan ja vallankäyttöään suosiviksi. Toiseksi se pyrki sopeutumaan olemassa oleviin rakenteisiin ja ennen kaikkea menestymään vaaleissa. Kolmas taktiikka oli estää asemaa uhkaavien poliittisten voimien toiminta. Kaikkia etenemisteitä käytettiin. Vaikka radikaalit rakennemuutokset, kuten monarkkinen hallitusmuoto, korporatiivinen elinkeinoelämän edustus par-

²²⁷ Hakalehto 1984, 121-123.

²²⁸ Hakalehto 1984, 121, 129. Leo Ehrnroothin organisointityöstä liike-elämän vaikutusvallan lisäämiseksi valtakunnan politiikassa ks. Kuisma 1993, 77-83.

lamentissa tai yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden peruuttaminen, eivät olleet poliittisesti mahdollisia, edettiin myös rakennemuutosten rintamalla. Yksi tärkeä esimerkki on 1920-luvun kuluessa tapahtunut kaupunkien keskushallinnon rakenteen uudistaminen kaikessa hiljaisuudessa virkavaltaiseksi ja pitkälle valtaa keskittäväksi.

Niissä kaupungeissa, joissa varakkaan ruotsinkielisen eliitin asema oli perinteisesti ollut vahva, saattoi suomenkielinen liike-elämä vahvistaa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden oloissa asemiaan politiikassa huomattavasti. Ei ollut lopulta senkään etujen mukaista palata ”äyrivaltaan”, maksettujen verojen mukaan määräytyvään äänioikeuteen. Sen sijaan kunnallishallinnollisen vallan keskittäminen ja virkamiesten aseman vahvistaminen avasivat suomenkieliselle liike-elämälle mahdollisuuden kasvattaa vaikutusvaltaansa kaupungeissa kahdesta syystä. Laajojen joukkojen ääniin perustuneet vaalit antoivat joukkopuolueiksi organisoiduille suomenkielisille porvaripuolueille paremmat mahdollisuudet menestyä kuin kaaderipuolueen luonteen säilyttäneelle Rkp:lle. Toiseksi kunnallishallinnon toimivaltasuhteiden selkiyttäminen ja virkamiesten vallan lujittaminen heikensivät ruotsinkielisen eliitin mahdollisuuksia hallita totunnaiseen tapansa verkostojensa avulla. Kun toimivaltasuhteet tehtiin johtosäännöllä entistä selvemmiksi eri viranhaltijoiden ja toimielinten osalta, julkisen vallan rajat terävöityivät ja verkostomainen, ”keskipakoistunut” hallinnon rakenne muuttui hierarkkisemmaksi.²³⁰

Turun teknisten infrastruktuuripalveluiden hallinnon uudelleenjärjestely vahvisti hallinnon hierarkiaa. Samalla luottamushenkilöhallinto etäännytti teknisistä laitoksista, erityisesti sähkölaitoksesta. Se oli ollut laitoksista ainoa, jolla oli oma luottamusmiehistä koostunut hallintoelin, sähkökomitea. Nyt yhden toimielimen, ensin hallituksen ja myöhemmin lautakunnan, vastattavana olivat kaikki tekniset laitokset ja laitoksilla yhteinen virkamiesjohtaja. Turun teknisten palveluiden uusi hallintoorganisaatio vastasi kaupunkikunnissa vuoden 1927 lakien perusteella toteutettua hallinnon ”hajakeskityksen” mallia. Malli lisäsi virkamiesten valtaa luottamuselinten kustannuksella. Yleisillä ja yhtäläisillä vaaleilla valittu valtuusto delegoi yhä suuremman osan vallastaan kaupunginhallitukselle ja muille toimielimille sekä virkamiehille. Myös valtuuston nimeämien erityisvaliokuntien merkitys valmistelussa väheni. Virkamiesten valmistelu- ja vaikutusvalta kasvoi, sillä luottamuselimet valittiin valtuustokausittain

²²⁹ TKKVK 1919, 8; Kuisma 1993, 81-82.

²³⁰ Walter W. Powellin verkosto ja hierarkia -erittelystä ks. Stenlås 1998, 48-49. Mikael Hårdin mukaan monimutkaisesti organisoitunut byrokraattinen yhteiskunta ei ole teknologisesti kehitykselle edullinen. Sen sijaan hän olettaa teknologisesti kehitykselle suotuisten olosuhteiden syntyvän yhteiskunnassa, jossa konflikteja ja valtakamppailua esiintyy. Hård 1993, 418.

uudelleen, mutta virkamiehet jäivät entistä selvemmin edustamaan hallinnossa pysyvyyttä. Valtuuston valtaa rajattiin ohjaavaksi.

Turun kaupunginvaltuuston poliittisten ryhmittymien ja niihin kytkeytyneiden pääomaleirien välisen vallanjaon kannalta näyttää siltä, että Rkp:n valta väheni 1920-luvun kehityksen myötä. Puolue tosin oli vuosina 1919–30 valtuuston suurin porvariryhmä ja jopa koko valtuuston suurin vuosien 1919–21 poikkeuksia lukuun ottamatta, jolloin Sdp:n ryhmällä oli eniten valtuutettuja. Vahvasta asemastaan huolimatta Rkp ei kyennyt johtamaan kaupunkia. Suomenkielisillä porvaripuolueilla oli nimittäin ensimmäisistä yleisistä ja yhtäläisistä vaaleista lähtien yhdessä enemmän valtuutettuja kuin Rkp:llä. Sama asema niillä oli vuodesta 1923 alkaen myös suhteessa vasemmistoon. Valtuuston 1920-luvun voimasuhteet eivät suoranaisesti taanneet yhdellekään ryhmälle valta-asemaa. Liittoutuessaan Kokoomus ja Edistys saattoivat kuitenkin merkittävästi ohjata valtuuston porvarillisen puolen politiikkaa. Tämä edellytti joustavuutta ja kykyä erilaisten koalitioiden muodostamiseen asiakohtaisesti myös oikeisto-vasemmisto-jaon ylitse. Kunnallislakeihin 1919 lisätyt määräänemmistösäädökset pakottivat valtuustoryhmät hakemaan kompromisseja vähintäänkin määräänemmistöä vaatineissa tärkeimmissä talousasioissa. Vasemmistopuolueilla oli vuosina 1919–22 ja 1929–30 yhdessä valtuuston määrävähemmistö, mikä oli omiaan paitsi kiinteyttämään porvariryhmien yhteistyötä yli kielipoliittisten rajojen myös kiihdyttämään porvarillisen puolen pyrkimyksiä integroida Sdp:n ryhmää porvarileiriin ja toisaalta eristää Sstp. Vahvalla Edistyspuolueella oli sosiaalisine painotuksineen merkittävä rooli Sdp:n integroimisessa ja kielipoliittisten rajojen madaltamisessa.²³¹

Poliittiset voimasuhteet olivat koko 1920-luvun äärimmäisen tiukat eivätkä ne sallineet elinkeinoelämän tuodittautua kunnallisiin valta-asemiin. Vaikka kunnallishallinnon rakenteet muuttuivat porvaripuolueiden tavoitteiden mukaisesti valtuuston valtaa rajaavaan ja edustuksellisuutta heikentävään suuntaan, oli kaupunginvaltuuston kokoonpano edelleen tärkein – vaikkei ehkä ratkaiseva – tekijä kunnallispolitiikan suunnan määrittämisessä. Valtuustosta voitiin vaikuttaa alempien toimielinten kokoonpanoon, virkamiesten nimittämiseen ja keskeisiin linjaratkaisuihin. Valtuuston enemmistö oli pidettävä porvaripuolueiden käsissä ja pyrittävä saavuttamaan määräänemmistö. Vaaleissa menestyminen edellytti yli puoluerajojen tehtävää yhteistyötä ja niiden jälkeen oli huolehdittava oman leirin yhtenäisyydestä. Porvarillisten piirien yhteistyöllä pyrittiin hillitsemään porvaripuolueiden keskinäistä kilpailua, jottei se heikentäisi oi-

²³¹ Uusitalo 1982, 35, 63-64; Ks. Uusitalo 1982, 35 (Taulu 5).

keiston kokonaiskannatusta vaaleissa. Vasemmiston uhka oli saanut porvaripuolueet hakemaan yhteistyötä yli kielipolitiikan pohjalta hahmoteltujen leirirajojen.

Talouden ja tekniikan alan laaja yhdistyskenttä tarjosi rakennuspuita yhteistyölle, sillä näissä yhdistyksissä toimineet insinöörit ja liikemiehet korostivat epäpoliittista teknistä ja taloudellista asiantuntemusta parhaiten yleisiin luottamustehtäviin pätevöittäväinä ominaisuutena. Taustalle jätettiin henkilöiden puoluepoliittiset kytkennät. Yhdistyksissä oltiin 1920-luvulla tyytymättömiä tekniikkaan perehtyneiden valtuutettujen vähäiseen määrään Turun kaupunginvaltuustossa. Suomen Rakennusmestariiliiton Turun osasto ryhtyikin koordinoimaan vuonna 1926 yhdessä teknikkoyhdistys Åbo Teknicin kanssa yhteistä vaalityötä kunnallis- ja eduskuntavaaleissa. Yhteistyön lähtökohdat olivat puoluepolitiikan ulkopuolella. Erikseen korostettiin, ettei siihen ”mitenkään saisi sekoittaa puoluenäkökohtia”.²³² Yhteistyö laajeni ja vuonna 1927 koolla olivat Suomen Rakennusmestariiliiton (SRML) Turun osasto, Åbo Teknici ja Turun Kemiallinen Seura pohtimassa kesän eduskuntavaalin ehdokasasettelua. Yhdistykset päättivät lähettää sopivia ehdokkaita suositelleen kirjelmän kaikille porvaripuolueille. Alustavasti sopiviksi ehdokkaiksi katsottiin vuorineuvos Emil Sarlin ja prof. Castrén, prof. Hjelman, insinöörit Lampén ja Lavonius.²³³ Yhteistyö ei tuottanut tulosta vielä tuolloin, vaikka myöhemmin 1930-luvulla vuorineuvos Sarlin valittiin eduskuntaan Rkp:n listalta.

Teknisille aloille keskittyneiden yhdistysten yhteiset vaaliponnistelut olivat varsin vaatimattomia ja haparoivia. Poliitiikan käytännöt olivat vierailta. Karl-Erik Michelsenin mukaan insinöörien suhdetta politiikkaan määritteli suomalaisten insinöörien ammattikunnan kehityshistoria. Historiallisesti insinöörit olivat olleet riippuvaisia ennen kaikkea yksityisen suurteollisuuden kehityksestä ja tottuneet vanhastaan rakentamaan porvarien tarpeisiin tai julkishallinnon määräyksestä, poissa yleisön silmistä. Insinöörit nousivat ensimmäistä kertaa julkisuuteen 1800-luvun loppupuolen aluepoliittisesti herkkien rautatierakennushankkeiden yhteydessä. Ammattikunnan edustajat joutuivat suunnitelmia laatiessaan ja ratojen rakennustöitä johtaessaan paikallisten intressiryhmien painostuksen kohteiksi. Uusi julkinen rooli muokkasi osaltaan profession identiteettiä.²³⁴ Teollisuudessa toimiessaan insinöörit joutuivat työnantajapuolella toimiaansa kohdakkain työntekijä-työnantaja-eturistiriidan kanssa. Ristiriitojen keskellä sel-

²³² Suomen Rakennusmestareiden Liiton Turun osasto – ÄT, 15.3.1926. Kirjeenvaihtoa ja muut saapuneet asiakirjat 1892-1924. F:1. Turun teknikot ry:n arkisto. TMA.

²³³ Turun Työnantajain yhdistyksen huoneistossa pidetyn yhteiskokouksen pöytäkirja 18.3.1927. Yhdistyksen kokouspöytäkirjat 1929-51. Ca:3. Turun Teknikot ry:n arkisto. TMA

²³⁴ Michelsen 1999, 151-152.

viytymisstrategiaksi vakiintui se, että insinöörit korostivat usein ratkaisevansa nimenomaan teknisiä ongelmia ja olivat siksi jo tehtävänsä luonteen vuoksi lähtökohtaisesti vapaita poliittisten intressien vaikutuksesta. Kunnallishallinnon virkavaltaistuminen ja kunnallistekniikan kehitys antoivat entistä useammin mahdollisuuden lähestyä kunnallispoliittisia kysymyksiä talouden ja tekniikan ongelmina.

Kunnallisvaaleissa käytössä ollut listavaali antoi valitsijayhdistyksille, käytännössä puolueille, huomattavasti mahdollisuuksia vaikuttaa ehdokasasettelullaan siihen, ketkä tulisivat valittua, sillä vaaleissa ei äänestetty yksittäistä ehdokasta.²³⁵ Vaalitapa edellytti tekniikan ja talouden alan yhdistyksiltä aktiivisuutta jo ehdokasasetteluvaiheessa ja hyviä yhteyksiä puolueisiin. Yhdistykset kehittivätkin vaaliyhteistyönsä koordinoitua ja laajensivat edelleen yhteistyön pohjaa: lokakuussa 1928 kokoontunut Turun Asuinkiinteistöliiton, SRML:n Turun osaston, Turun Työnantajain yhdistyksen ja Åbo Teknicin yhteinen ”valtuusmiesehdokkaiden asettamistoimikunta” listasi puolueittain yhdistyksille soveliaita ehdokkaita. Edelleen katsottiin, että ”[v]altuusmiesvaali ei enää saisi tapahtua puolueperiaatteiden mukaan, vaan olisi siinä annettava etusija talous-tekniikalle kokemukselle ja sentähden valittava valtuustoon paikkakunnalla hyvin tunnettuja teknikoita ja talouteen sekä liike-elämään perehtyneitä henkilöitä.” Jokainen yhdistys kuitenkin nimesi puolueittain soveliaaksi katsomansa ehdokkaat. Joukossa olivat Åbo Teknicin esityksinä teknisten laitosten hallituksen puheenjohtajana tuolloin vaikuttanut kokoomuslainen insinööri Hans Gripenberg, Edistyspuolueen ehdokkaana sähkölaitoksen insinööri Ilmari Ekström ja Rkp:n ehdokkaana insinööri Einar Bergh, joka oli toiminut mm. voimanhankintakomitean jäsenenä. Suomenkielisten porvaripuolueiden listoilta ehdokkaita ei mennyt itse vaaleissa läpi, mutta Rkp:n listoilta insinööri Bergh, arkkitehti Albert Richardtson sekä insinööri E.W. Ingman menestyivät vaaleissa ja pääsivät valtuustoon.²³⁶

Vuoden 1928 kunnallisvaaleihin tähdätty yhteistyö osoittaa hyvin, että puolueettomiksi asiantuntijoiksi itsensä kernaasti mieltäneet insinöörit ja liikemiehet edistivät ajatuksiaan ja etujaan poliittisten puolueiden kautta ja niihin myös voimakkaasti samastuen. Puoluejärjestelmä oli sitä vierastaneiden talouden ja tekniikan asiantuntijoiden pyrkimyksiä vahvempi. Nämä asiantuntijapiirit kuitenkin toivat oman epäpoliittisuutta korostaneen ajattelunsa kiinteämmäksi osaksi porvaripuolueiden ideologi-

²³⁵ Hakalehto 1984, 118-119. Vaalilipulla olleet valitsijayhdistyksen ehdokaslistat saatettiin esimerkiksi laatia tiettyjä kohderyhmiä silmällä pitäen. Ehdokaslistojen ensimmäiseksi asetetuilla ehdokkailla oli parhaat mahdollisuudet menestyä.

²³⁶ Ks. Kurikka 1947, 76-77; Asettamistoimikunnan pöytäkirja 15.10.1928 ja lista ehdokkaista. Yhdistyksen pöytäkirjat 1929-1951. Turun Teknikot ry:n arkisto. Cd:3. TMA.

aa, jonka retoriikassa kaupunki nyt entistä useammin esitettiin neutraalia taloudellista ja teknistä asiantuntemusta kaipaavana organisaationa ja se tulisi pitää poliittisista etupyrkimyksistä vapaana. Puolueet olivat insinööreille tärkeitä myös ammatillisessa mielessä. Ne saattoivat nostaa insinöörejä merkittäviin kunnallisiin virkoihin.

Puolueiden ja niihin kytkeytyneiden päämaryhmittymien näkökulmasta vahvistuva virkavalta helpotti monimutkaistuvan kuntaorganisaation hallintaa. Oma mies virassa saattoi valvoa suurenkin hallintosektorin toimintaa. Enää ei tarvinnut huolehtia kokonaisten toimielimien miehittämisestä. Nyt oli tärkeää löytää virkoihin poliittisesti luotettavia henkilöitä. Edustuksellisuuden rapautuminen ja virkavallan vahvistuminen johtivat siihen, että virkanimityksistä tuli kunnallispoliittisesti entistä tärkeämpiä. Valtionhallinnossa virkanimitykset olivat puoluepolitisoituneet jo puoluejärjestelmän muodostumisen alkuaikoina 1880-luvulla. Aatelin ja ruotsinkielinen eliitti menetti valtioonhallinnossa asemiaan 1900-luvun alussa, kun maaseudulta ja alemmista yhteiskuntakerroksista ponnistava suomenmielinen fennomania työntyivät virkakoneistoon.²³⁷

Vastaava ilmiö näkyi pari vuosikymmentä myöhemmin uusien äänioikeusolojen myötä kunnallishallinnossa, jossa suomenkielinen porvaristo pyrki miehittämään luottamuselimiä ja saamaan sitä kautta myös virkoja omille kandidaateilleen. Menestys valtuustovaaleissa mahdollisti poliittisesti luotettavien talouden ja tekniikan alan ammattilaisten nimittämisen kunnallisiin virkoihin, joita Turun kaltaisessa suuressa suomalaiskaupungissa oli tarjolla aikaisempaa enemmän kunnallisten liikelaitosten kehittymisen sekä sähkölaitoksen ja raitioteiden kunnallistamisen vuoksi. Asetelma oli kunnallisten liikelaitosten ja yhtiöiden suhteen hyvin samankaltainen kuin valtioonhallinnossa samoihin aikoihin vahvistunut pyrkimys perustaa valtionyhtiöitä keskeisille teollisuudenaloille. Valtion keskushallinnon ympärille ryhmittynyt virkamieskunta synnytti valtionyhtiöt, osin omaa asemaansa pönkittämään. Kunnallisten liikelaitosten ja yhtiöiden, kuten voittoa tuottaneiden sähkölaitosten, määrän kasvu oli osa valtakunnan tason kehitystä, jossa julkisen talouden vahvistuminen loi pohjaa virkakunnan kasvulle ja avasi myös ruotsinkielisen eliitin ja liike-elämän hallitsemisessa kaupungeissa uusia etenemisväyliä suomenkieliselle keskiluokalle.²³⁸

Kunnallishallinnon uusista viroista tärkein oli kuitenkin vuoden 1927 lain mukaan kaupunginjohtaja. Kaupunginjohtajille suurissa kaupungeissa järjestetty ”dramaattisen hallitseva” valta-asema oli vertailukelpoinen jopa tärkeimpien valtioonhallinnon virkojen kanssa. Poliittisille voimille oli erityisen tärkeää saada nimitettyä luotet-

²³⁷ Sinisalmi 1999, 95; Kuisma 1993, 55.

²³⁸ Ks. Kuisma 1993, 65-76.

tava henkilö tähän virkaan. Ensimmäisistä kaupunginjohtajista oli Martti Sinisalmen laskelmien mukaan 13 kokoomuslaisia tai puoluetta poliittisesti lähellä olevaa, kuusi Ruotsalaisen kansanpuoluetta, neljä Edistyspuoluetta ja kaksi Sosiaalidemokraattista puoluetta lähellä olevaa.²³⁹ Turussa kaupunginjohtajaksi valittiin Kokoomuksen ehdokas. Kokoomuksen ja Edistyspuolueen yhteistyö oli vankistanut niiden asemia ja tehnyt puolueista suuremmasta eli Kokoomuksesta 1920-luvun aikana käytännössä kaupungin johtavan puolueen. Kahden suomenkielisen porvaripuolueen välinen yhteistyö ei kuitenkaan ollut mutkatonta. Puolueiden väliset linjaerot nousivat mielenkiintoisella tavalla pintaan juuri kaupunginjohtajan valinnan yhteydessä. Ratkaisevassa vaalissa vastakkain oli kaksi kokoomuslaista, kaupunginaktuaarin tehtäviä pitkään hoitanut tyttölyseon lehtori Armas Ensiö ja Arvi Hällfors. Hällfors oli Kunnallisen Keskustoimiston ja Kaupunkiliiton virkamiehenä ollut keskeisesti valmistelemassa kunnallishallinnon uudistusta ja toiminut mm. Zimmermannin komitean sihteerinä. Virkavaalin voitti Ensiö Edistyspuolueen, vasemmiston ja vain yhden kokoomuslaisen äänin. Lahden kaupunginjohtajana toiminut Hällfors kuitenkin tuli pian korvaamaan Ensiön, kun tämä irtisanoutui virastaan. Hällfors valittiin Kokoomuksen ja ruotsalaisten äänin.²⁴⁰ Kokoomuksen ja muun oikeiston valtaa Turussa korosti paitsi se, että kaupunginjohtajan valinta oli kahden kokoomuslaisen kauppa, myös se, että liikemiespiireille tärkeään teknillisen apulaiskaupunginjohtajan virkaan valittiin siihenkin kokoomuksen kandidaatti, joka myöhemmin vieläpä määrättiin teknisestä infrastruktuurista ja rakentamisesta vastanneiden lautakuntien puheenjohtajaksi. Sdp:n saamalla sosiaalisella apulaiskaupunginjohtajalla ei ollut yhtä vahvaa roolia alaisessaan hallinnossa.²⁴¹

Kansallisen Kokoomuspuolueen ohjelmissa korostettiin kokonaisuuden etua ja lujan hallitusvallan tarvetta, jotta sisällissodan kaltaista anarkiaa ei enää syntyisi. Kokoomuksen tavoitteena oli puolueen perustamisvaiheessa yhteiskuntaa säilyttävien voimien kokoaminen. Tähän yleiseen linjaan sopivat myös kunnallishallinnon keskittämisyhtymät, joissa puolue oli keskeisesti mukana sekä valtakunnan tasolla että paikallisesti. Tärkeiden teknillisten palveluiden, kuten sähkölaitoksen ja raitioteiden, kunnallistaminen oli niin ikään linjassa suomettarelaisen kokonaisuuden etua ja sosiaalisten reformien tärkeyttä korostaneen linjan kanssa. Puolueen suunta alkoi kuitenkin muuttua 1920-luvun alussa entistä enemmän yksilön vapautta ja liiketaloudellisia intressejä painottavaksi. Muutos liittyi puheenjohtaja Ernst Nevanlinnan väistymisen jälkeiseen tilan-

²³⁹ Yhteensä kaupunginjohtajia valittiin 37, joten merkittävän osan sidonnaisuuksista puolueisiin ei ole tietoa. Sinisalmi 1999, 103, 105.

²⁴⁰ Sinisalmi 1999, 100-101; Uusitalo 1982, 61-62; *Suomen insinöörejä ja arkkitehteja 1948*, 674.

teeseen ja vanhan puolue-eliitin pirstoutumiseen. Murrosvaiheessa kasvoi nuorsuomalaisista siirtyneiden entisten pääskysten ja Kokoomuksesta poliittisen kotinsa löytäneiden liike-elämän ja teollisuuspiirien sekä itsenäisyysmiesten painoarvo²⁴² Kokoomusta haluttiin reivata maalaisväestön puolueesta elinkeinoelämän edunvalvojaksi. Muutosten taustalla oli elinkeinoelämän yleinen aktivoituminen politiikassa, josta yhtenä merkinä oli kaupan ja teollisuuden järjestöjen vuonna 1921 tiivistynyt yhteistyö porvarillisiin puolueisiin vaikuttamiseksi.²⁴³ Uudet painotukset näkyivät Turussa teknillisten laitosten kehittämisessä korostuneissa liiketalouden näkökulmissa sekä selkeästi myönteisessä suhtautumisessa aiemmin kaupungin omana työnä tekemien johtourakoiden ulkoistamiseen yksityisille 1920-luvun lopun hallintoratkaisujen yhteydessä. Myös kaupungin sähkönhankinta ulkopuolisilta suuryrityksiltä oman voimantuotantokapasiteetin sijaan oli uudelle liike-elämämyönteiselle Kokoomukselle sopiva linjavalinta.

Kansallinen Edistyspuolue muokkasi aiempaa nuorsuomalaisen puolueen linjaa kaupunkilaisemmaksi, liberaalimmaksi ja reformistisemmaksi. Luokkaetujen ajamista politiikassa vastustettiin, puhuttiin yhteisestä edusta.²⁴⁴ Edistyspuolue oli pikkuporvarien ja pikkuvirkamiesten, erityisesti sen liberaalisti ajattelevan osan puolue, jonka kannatus nojautui suurelta osin kaupunkeihin. Puolueen vaikutusvalta oli sen kannatusta suurempaa: sen piiristä rekrytoitui monia kärkipoliitikkoja, ministereitä ja virkamiehiä. Myös heillä oli naapuripuolueen tapaan kiinteät suhteet elinkeinoelämään. Edistyspuolueen sosiaaliradikaalin vasemmistosiiven kannatus mureni 1920-luvun alussa, mutta osa siitä jäi Vesa Vareksen mukaan elämään esimerkiksi Turun Sanomiin, jonka päätoimittajana 1925–37 vaikutti Urho Toivola (ent. Kröger).²⁴⁵ Tähän Edistyspuolueen yleiseen linjaan ja paikalliseen vasemmistosuuntaukseen sopi sähkölaitoksen ja raitioteiden kunnallistaminen ja julkisen virkamiesvallan vahvistaminen.

Kokoomuksen hegemonia porvarileirissä vahvistui oikeiston sisäisten jakojen heiketessä. Rintamalinja vasemmistoon pysyi terävänä koko 1920-luvun, vaikka suomenkieliset porvaripuolueet tekivät myös yhteistyötä Sdp:n kanssa. Erityisesti Turun

²⁴¹ Sinisalmi 1999, 100.

²⁴² Leino-Kaukiainen – Uino 1994, 384-385.

²⁴³ Kokoomuksen sisällä raha-asiaivaliokunnan toimintaa alettiin tehostaa ja siihen otettiin puoluehallinnon ulkopuolisia, elinkeinoelämää lähellä olleita henkilöitä. Leino-Kaukiainen – Uino 1994, 380-381. Kokoomuspoliitikoilla oli läheiset suhteet elinkeinoelämään, erityisesti Kansallis-Osake-Pankkiin, jonka toimintaan, mm. luotonanto-ohjeisiin, aatteellinen perintö vaikutti. Paasikiven pääjohtajakauden aikaisella KOP:n kakkosmiehellä Mauri Honkajuurella oli pitkään merkittävä kaksoisrooli hänen toimiessaan myös kokoomuksen rahastonhoitajana. Esimerkiksi vuonna 1924 Honkajuuri keräsi yrityksiltä 450 000 markkaa puolueelleen. Leino-Kaukiainen – Uino 1994, 463.

²⁴⁴ Vares 2000, 244-245.

²⁴⁵ Vares 2000, 246. Toivola toimi Edistyspuolueen Turun kaupunginvaltuutettuna 26.9.1929-30 ja 1934-37. Uusitalo 1982, 532 (liite 1); TKKa 1929, 20; TKKa 1930, 21.

talousalueen työmarkkinasuhteissa konflikti oikeiston ja vasemmiston välillä oli jatkuvasti näkyvillä 1920-luvulla. Vasemmisto oli suhteellisen vahva myös kunnallispolitiikassa ja vasemmiston sisällä radikaalin suunnan vaikutus huomattava. Sstp sai kaupunginvaltuustoon Sdp:ta enemmän valtuutettuja vuosina 1923–25 ja 1929–30.²⁴⁶ Porvarit ratkaisivat radikaalin vasemmiston maanlaajuisestikin vahvistuneen kannatuksen muodostaman uhkan lopulta repression keinoin. Ensin kiellettiin Suomen sosialistisen työväenpuolueen toiminta vuonna 1923 ja vuonna 1930 kiellettiin myös sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön toiminta yhdessä muiden vasemmistojärjestöjen kanssa. Joulukuussa 1928 valittujen valtuustojen toimikausi päättyi vuotta ennen normaalia kolmivuotiskautta lakimuutoksilla, jotka eduskunta teki Lapuan liikkeen painostuksesta kesällä 1930. Vaalikelpoisuus kunnallisvaaleissa vietiin käytännössä kaikilta niiltä, joiden viranomaiset katsoivat osallistuneen sosialidemokraateista vasemmalle sijoittuneeseen poliittiseen toimintaan.²⁴⁷ Vasemmiston poliittista toimintaa oli tosiasiasa rajoitettu koko sisällissodan päättymisen jälkeisen ajan. Siten yleisissä ja yhtäläisissä vaaleissa edustuksellisuus toteutui 1920-luvulla vain osittain. Edustuksellista järjestelmää murensi lisäksi ensin kunnallistasolla korporatiivisia aineksia säilyttänyt tilapäisiin valmisteluvaliokuntiin perustunut valmistelukäytäntö ja siitä seurannut verkostomainen hallinnon rakenne. Tähän hallinnon ”keskipakoistumiseen” ratkaisuna esitetty keskittäminen ja virkavallan vahvistaminen ja lopulta myös valtuustojen hajottaminen ja kansalaisten poliittisten toimintaoikeuksien rajoittaminen veivät järjestelmästä lopunkin edustuksellisuuden.

Minkä poliittisen voiman hallintaan Turun sähkölaitos lopulta asettui 1920-luvun kunnallispoliittisessa valtakamppailussa ja hallinnon rakenteiden muutoksessa? Kenelle sähkölaitos kuului, kun se kuului kunnalle?²⁴⁸ Poliittiset voimasuhteet takasivat suomenkielisille porvaripuolueille ja erityisesti Kokoomukselle parhaat mahdollisuudet hallita kunnallista sähköntuotantoa ja jakelua. Vaikkei sen valta-asema ollut suvereeni, oli suomankielisellä pääomalla poliittisten yhteyksiensä kautta paras mahdollisuus vaikuttaa kaupungin ratkaisuihin. Sähkölaitoksen hallinta oli tärkeä resurssi laajemmassa, koko talousalueen mitassa pelatussa energiahuollon pelissä, jossa tavoitteena oli ennen kaikkea omaan pääomaleiriin kuuluvien suuryhtiöiden voimansaannin tur-

²⁴⁶ Ks. Uusitalo 1982, 35 (Taulu 5).

²⁴⁷ Ks. Hakalehto 1984, 133-137, 178-180.

²⁴⁸ Markku Kuisma on valtionyhtiöiden hallintaa ja merkitystä fennomaanieliitille koskevassa tarkastelussaan kysynyt osuvasti, kenelle vuonna 1918 kansallistettu metsäyhtiö Gutzeit kuului, kun se kuului valtiolle? Hänen mukaansa valtiota johtaneet ”suomalaiskansalliset” voimat saattoivat hallita myös valtion yhtiötä: ”[S]uomalaisuus’ laajeni Suomen talouselämässä ja kavensi ohueen poliittiseen ja sosiaaliseen kannatuspohjaan nojaavan ’ruotsalaisen’ suurpääoman reviiireitä.” Ks. Kuisma 1993, 66-69, sitaatti 66.

vaaminen. Kamppailu kaupungin sähköstä kytkeytyi myös osaksi valtion ja suurteollisuuden sähköistysstrategioiden välistä kilpailua koko Suomen sähköistämisestä.

4 SÄHKÖNHANKINNAN POLITIIKKA

4.1 Itse tuotettu vai ulkoa tilattu?

4.1.1 Räjähdysonnettomuus ja sähköpula

Sähkölaitoksella sattui toukokuussa 1920 vakava räjähdysonnettomuus. Laitoksen konekannan vanhinta osaa edustanut, vuonna 1908 asennettu Steinmüller-höyrykattila, räjähti. Onnettomuudessa sai surmansa kahdeksan laitoksen työntekijää ja se herätti tuhoisuudessaan maanlaajuista ja kansainvälistä huomiota. Syyksi Voima- ja polttoaineta- loudellisen yhdistyksen onnettomuustutkinnassa paljastui höyrykattilan yläkattilan päätelevyn murtuma. Murtuma oli aiheutunut kattilan suuressa läpimitasta ja päätelevyn liian jyrkästä taivutuksesta. Kattilan huollossa ja testauksessa ei ollut puutteita. Turun sähkölaitoksen onnettomuuden syistä tehdyt havainnot johtivat kattilakonstruktioista annettujen määräysten muuttamiseen maailmanlaajuisesti.

Onnettomuus vaikeutti usean kuukauden ajan Turun sähkölaitoksen virrantuotantoa ja jakelua kuluttajille. Myöskään sähköraitiotiet eivät kulkeneet. Turun asunnoista 68,3 % oli sähköistetty vuonna 1920, joten ”sähköpula” tuntui useimpien turkulaisten arkielämässä.²⁴⁹ Tilanne oli myös yritysten kannalta ongelmallinen, sillä vain suurimmilla teollisuuslaitoksilla oli omaa voimantuotantokapasiteettia ja monet olivat riippuvaisia kaupungin toimittamasta sähköstä. Kaupunkia huolesti myös se, että yritysten toiminnan vaikeutuessa työttömyys uhkasi kasvaa. Työttömyyden hoidosta aiheutuisi kaupungille kuluja samalla, kun suurten yritysten tuotannon hiipuminen vähentäisi kaupungin verotuloja. Kaupungin teollisuudenharjoittajien yhdysside, Turun Työnantajain yhdistys, kääntyi pian onnettomuuden jälkeen maaherran puoleen kirjelmällä, jossa vaadittiin toimenpiteitä sähkövirran saamiseksi. Maaherra toimitti kirjelmän Turun sähkölaitoksen johdolle ja kaupungin sosiaalilautakunnalle.²⁵⁰ Teollisuus alkoi kriisitilanteessa hankkia sähkövirtaa myös keskinäisin järjestelyin. Auran Sokeritehtaan voimalaitokselta toimitettiin virtaa mm. Turun Verkatehtaalte ja Vulcan toimitti sähköä joen itärannan yrityksille sekä länsirannalla sijainneille Åströmin tehtaille.²⁵¹ Kesäkuussa osa Turun suurimmista teollisuusyrityksistä, jotka olivat olleet sähkölaitok-

²⁴⁹ Ekström 1958, 99-102.; Helsingissä sähköistettyjen asuntojen osuus oli 84,6 % ja Tampereella 81,3 %. Kymmenessä vuodessa suurimpien kaupunkien sähköistys oli edennyt ripeästi, sillä 1910 Turussa oli sähköä vain 8,2 %:ssa asunnoissa, Helsingissä 27,3 %:ssa ja Tampereella 8,7 %:ssa. Kallenautio 1984(b), 389.

²⁵⁰ ”Turun sähkölaitoksen tuhon jälkiselvittely.”, UA 26.5.1920.

sen asiakkaita, oli jo niin kyllästyneitä virranjakelun keskeytyksiin ja säännöstelyyn, että ne peräsivät kirjelmällä kaupunginvaltuustolta tietoa lähitulevaisuudesta. Yritykset uhkasivat siirtyä osaksi tilaamaan virtaa kaupungin ulkopuolelta. Tietoisina kaupungin sähköjakelumonopolista ne kuitenkin tyytyivät sähkölaitoksen ”etuja harrastavina” anomaan väliaikaista lupaa toimittaa sähköä suoraan teollisuuslaitoksilleen kaupungin ulkopuolelta.²⁵²

Sähkölaitoksen hallinnosta vastannut sähkökomitea pyysi eroa tehtävästään ja esitti, että uudessa tilanteessa oli valittava asiantuntijakomitea hoitamaan sähkölaitosta ja selvittämään koko Turun sähkönsaannin tulevaisuutta. Komitea esitti kirjelmässään pohdittavaksi, rakennettaisiinko laitos entiseen mittaansa tyydyttämään kaikki kaupungin sähköntarve vai rakennettaisiinko laitos pienemmäksi, jolloin se toimisi jonkin suuremman, kaupungin ulkopuolisen vesivoimalaitoksen vara-asemana. Kirjelmässä viitattiin näin kaupungin mahdollisuuteen saada edullista vesivoimaa jatkossa ulkopuoliselta taholta. Vaikkei yhtiötä mainittukaan, komitea lienee tarkoittanut Turun Voima Oy:tä. Eroa pyytäneessä komiteassa olivat jäseninä Arne Bergroth (pj.), K.V. Holma ja J.E. Jansson. Valtuusto valitsi uuden sähkökomitean kesäkuussa. Jäseniksi komiteaan tulivat Arne Bergroth, johtaja J.E. Jansson, liikkeenjohtaja K. Peltokivi, johtaja G.H. Sjöström, insinööri Hjalmar Lindberg ja monttööri J.A. Framelius.²⁵³

Voimalaitosonnettomuuden aiheuttamassa hätätilanteessa Turulle toimitettiin virtaa Lounais-Suomen Sähkö Oy:n Juvan voimalaitoksesta Tarvasjoelta. Lounais-Suomen Sähkö Oy oli perustettu 1913 tyydyttämään maaseudun sähköntarvetta. Yhtiön edeltäjä, vuonna 1912 perustettu Sauvon-Karunan Sähkö Oy oli ollut eräänlainen omistajiensa kartanoiden ja liikeyritysten sähköntuotanto- ja jakelukeskus, jonka suurin kulluttaja oli Rantolan Saha ja Mylly -yhtiön omistaja kauppias Aksel Karlsson (myöh. Kaike) ja toiseksi suurin Saustilan kartanon omistaja Gustaf Schauman. Voimaa tuotti höyrykone Rantolan rälssitilalla.²⁵⁴ Kun mukaan liittyi paimiolaisia osakkaita ja yhtiön

²⁵¹ ”Sähkölaitoksen tuhon selvittely.”, UA 20.5.1920.

²⁵² Kirjelmän olivat allekirjoittaneet Turun Kaakelitehdas, Turun kaksitehdas, Chrichton, Turun Rautateollisuus Oy, Turun Verkatehtaan, Ab Åströms Fabriker Oy, Kupittaaan Saviteollisuus OY, Teknillinen porssiinitehdas OY, Puuteollisuus OY sekä Bomanin tehdas. ”Sähkölaitoksen räjähdysen seuraukset Turun teollisuudelle.”, TS 15.6.1920.

²⁵³ Komiteaan esitettiin alun perin myös mm. sähkölaitoksen insinööri Ilmari Ekströmiä, mutta kun todettiin, että tämä laitoksen virkamiehenä oli muutenkin mukana komitean työssä, korvattiin hänet Lindbergillä. Lisäksi käytiin vaali Bergrothin jäsenyydestä, sillä tehtävästä kieltäytyneen Bergrothin tilalle esitettiin kokenutta Ernst Minuthia. Bergroth kuitenkin voitti vaalin äänin 20-9, 4 tyhjää ja jatkoi siten komiteassa. TKVPtk 14.6. § 23, 399-402. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirja 1920. Ca:47. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA; ”Kaupungin sähkökomitea pyytää eroa.”, UA 29.5.1920.

²⁵⁴ Rinne 1962, 12-13.

toiminta päätettiin ulottaa koko Lounais-Suomeen, alkoi myös Paimion-joen vesivoiman hyödyntäminen.²⁵⁵

Vuonna 1916 rakennetun Juvan voimalaitoksen lisäksi alettiin 1920 tuottaa voimaa myös Juntolan koskeen rakennetulta voimalaitokselta. Vuonna 1921 Lounais-Suomen Sähkö rakensi siirtolinjan Paimion Juntolasta Turkuun, jota pitkin virtaa alettiin toimittaa saman vuoden marraskuussa.²⁵⁶ Lounais-Suomen Sähkön Juntola-suunnitelmaan kuului kiinteästi Turun kaupungin kanssa tehty sopimus yö- ja pyhäpäiväsähkön toimittamisesta suoraan voimalaitokselta kaupungille. Sopimus oli voimassa vuoteen 1929. Sen aikana Juntolassa tuotetusta energiasta toimitettiin kaksi kolmasosaa Turulle ja esim. huippuvuonna 1923 toimitettu virtamäärä peitti 27 % koko Turun sen vuoden tarpeesta. Vuonna 1922 osuus oli ollut merkittävästi pienempi, 9,5 %, ja 1924 vastaava määrä oli 13,1 %.²⁵⁷ Juntolasta saatu virta oli koko 1920-luvun merkittävä osa Turun sähköhuoltoon. Kesäkaudella, kun virtaus koskessa oli vähäisempää, siirrettiin virtaa myös toiseen suuntaan Turun sähkölaitokselta Lounais-Suomen Sähkölle. Tämä oli mahdollista Turun solmittua vuonna 1925 sopimuksen Paraisten Kalkilta virtaa siirtäneen Turun Voima Oy:n (myöh. Voima Oy Turku-Parainen) kanssa.²⁵⁸ Lounais-Suomen Sähköltä tilatun virran hinta oli Turulle huomattavasti halvempaa kuin Paraisilta toimitetun. Tämä johtui mm. siitä, että Lounais-Suomen Sähkö tuotti virran vesivoimalla mutta Paraisten Kalkki tuontihiltä polttamalla. Vuonna 1927 Lounais-Suomen Sähkön hinta oli kaupungille jopa 50 % Paraisten hintaa halvempi. Jatkovana ongelmana oli kuitenkin riippuvuus veden virtauksesta. Yhtiö kykeni toimittamaan huonona vuonna vain noin puolet parhaiden vuosien virtamäärästä.²⁵⁹

Sähkölaitosonnettomuuden jälkeen kaupunki oli oman voimantuotantonsa lamaantumisen myötä kuukausia Lounais-Suomen Sähkö Oy:ltä ostetun virran varassa. Johto Paimiosta Turkuun kulki tuolloin Maarian Sähkö Oy:n siirtoverkon kautta ensin Maarian pitäjään ja vasta sieltä Turkuun. Lounais-Suomen Sähkön ja Maarian Sähkön väliset ristiriidat ja toimitusvaikeudet vaikuttivat siten myös Turun sähköhuoltoon. Ke-

²⁵⁵ Rinne 1962, 17-18, 20.

²⁵⁶ Kertomus Turun Sähkölaitoksen toiminnasta vuonna 1921, 4. Vuosikertomukset 1921-1930. Db:1. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA.

²⁵⁷ Rinne 1962, 145-146. Kertomus Turun Sähkölaitoksen toiminnasta vuonna 1922, 4. Vuosikertomukset 1921-1930. Db:1. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA. Kertomus Turun Sähkölaitoksen toiminnasta vuonna 1923, 6. Vuosikertomukset 1921-1930. Db:1. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA.; Kertomus Turun Sähkölaitoksen toiminnasta vuonna 1924, 5. Vuosikertomukset 1921-1930. Db:1. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA.

²⁵⁸ Kertomus Turun Sähkölaitoksen toiminnasta vuonna 1926, 3. Vuosikertomukset 1921-1930. Db:1. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA

²⁵⁹ Kertomus Turun Sähkölaitoksen toiminnasta vuonna 1927, 3. Vuosikertomukset 1921-1930. Db:1. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA.

säkuussa 1920 Turku jäi ilman sähköjä mainittujen yhtiöiden välisten hintaerimielisyyksien vuoksi. Sähköt saatiin saman vuorokauden puolella kulkemaan maaherran virkamääräyksellä. Kaupunkilaisten närkästys sähkökatkon johdosta heijastui myös valtuustoon, jossa Kokoomuksen kaupunginvaltuutettu, varatuomari Eino Tulenheimon teki Sdp:n Leinon kannattamana aloitteen Lounais-Suomen Sähkön haastamisesta oikeuteen virranjakelun keskeyttämisestä. Tulenheimon aloite ei johtanut toimenpiteisiin ja se olikin tarkoitettu lähinnä viestiksi kaupunkilaisille. Uusi Aura tarttui aloitteeseen jo heti seuraavan päivänä ja lehdistö käsitteli kesällä 1920 useaan otteeseen Turkuun vaivannut ”sähköpulaa”.²⁶⁰ Erityisesti sanomalehtien painamista sähkökatkot vaikeuttivat ja myös se sävytti lehtien tuhtunutta kirjoittelua. Uuden Auran pakinoitsija ”Z” mm. pövasi, että syksyllä turkulaiset saattaisivat ”lämmittellä vain tiedon valolla”.²⁶¹ Keskustelua ylläpitänyt perussyy olivat Lounais-Suomen Sähkö Oy:n ongelmat mm. Tarvasjoella Juvan kosken tuotantolaitoksessa, jossa teknisten häiriöiden ohella oli kesäkaudella niin heikko virtaus, että sähkön jakelua Turkuun jouduttiin säännöstelemään.²⁶²

Turkulaiskodeista oli yli 30 % vuonna 1920 sähköistämättä. Onkin perusteltua kysyä, kuinka merkittävä ja tarpeellinen hyödyke sähkö oli tuohon aikaan tavallisille kaupunkilaisille. Kovin voimakasta riippuvuutta sähköstä ei luultavasti vielä ollut syntynyt, sillä vain kymmenen vuotta aiemmin turkulaiskotitalouksista oli ollut sähköistämättä yli 90 %. Sähkö oli varsin uusi teknologia arkikäytössä niillekin, joilla sitä jo oli. Julkisuudessa sähkökatkot, jotka koskettivat kipeimmin teollisuutta ja liikeyrityksiä sekä keskiluokkaisia ja eliittikotitalouksia, nostettiin kuitenkin näyttävästi esille. Moni työväenluokkaan kuulunut turkulainen huomasi sähkön puutteen varmimmin siitä, etteivät raitiovaunut kulkeneet. Sähkölaitosonnettomuudesta alkanut seisaus raitioiteilla kesti yhteensä 67 päivää ja raitiovaunut kulkivat jälleen vasta 8. elokuuta.²⁶³

Sähkölaitoksella tapahtunut onnettomuus nosti sähköasiat yhdellä kertaa yleisempään tietoisuuteen ja lehtikirjoittelun kohteeksi. Yleisen valmisteluvaliokunnan puheenjohtajana toimineen vaikutusvaltaisen Eino Tulenheimon valtuustoaloite oli tarkoitettu lisäämään käynnistyneen keskustelun kierroksia. Yhdessä sähkötoimitusten epävarmuudesta kärsineiden turkulaisyriyten painostustoiminnan kanssa aloite oli osa laajempaa kamppailua kaupungin energiapolitiikan suunnasta. ”Sähköpula” ja kuivasta kesästä ja pitkistä siirtoetäisyyksistä aiheutuneet sähkökatkot tarjosivat myös puolue-

²⁶⁰TKVPtk 14.6.1920 § 63, Valtuuston pöytäkirjat. Kaupunginvaltuuston arkisto.Ca:47. TKA.; TKV 7.10.1920 Päätös n:o 13. KVEP 1920, 731-32; ”Tavaton sähkövirran lakkautumistapaus.”, UA 15.6.1920.

²⁶¹”Turun sähkö.”, UA 16.6.1920.

²⁶²Ks. mm. ”Sähkön saanti Turkuun”, UA 17.6. 1920. ”Sähkön saanti Turkuun keskeyksissä eilen.”, UA 20.6.1920. ”Sähkövirran saanti Turkuun.”, UA 22.6.1920.

lehdille mahdollisuuden laajentaa julkista keskustelua kaupungin voimanhankintapolitiikasta.

Uusi teknologinen ratkaisu alkoi murtautua vaihtoehdoksi keskustelun pehmentäessä maaperää sille suotuisaksi. Talousalueella oli vireillä Turun kannalta varsin edulliselta ja toteuttamiskelpoiselta näyttänyt, yksityisen suurteollisuuden jo muutamaa vuotta aiemmin käynnistämä Turun Voima Oy:n vesivoimahanke. Vaikka suunnitelmat olivat epävakaa pohjalla, alettiin keskustelussa rakentaa ja vahvistaa vaihtoehtoa, jossa oman virrantuotannon kehittämisen sijaan tilattaisiin virtaa yhä enemmän kaupungin ulkopuolelta. Uuden suunnan valitsemista voitiin perustella ennen kaikkea oman laitoksen kapasiteettiin nojanneen sähköhuollon äkillisellä kriisillä, joka tosin oli ollut sattuman kauppaa. Myös lehdistökirjoittelu lisäsi tehokkaasti epäluottamusta omaa laitosta kohtaan. Kesällä 1920 kiihtynyt energiakeskustelu valmisteli paitsi kaupunkilaisia myös kaupunginvaltuutettuja hyväksymään ne poliittiset ratkaisut, joilla lehdistön polttavaksi määrittelemät ongelmat korjattaisiin. Kunnallistamiskeskustelun sulkeutuksessa (*closure*) aukesi uusi kamppailu, joka koski virran hankintaa. Vaikka yksi kamppailu oli sulkeutumassa, kasvoi keskustelun alaisten kysymysten joukko (*tolkningsflexibilitet*). Uuden suunnan vakiinnuttaminen vaati järjestelmän rakentumiseen vaikuttaneilta intressiryhmiltä (*relevant social groups*) neuvotteluja politiikan tasolla niistä toimenpiteistä, joita haluttu kehitys toteutuakseen vaatisi. Toimenpiteistä tärkeimmät liittyivät talouteen, teknisten ratkaisujen toteuttamisen vaatimaan rahoitukseen.²⁶⁴

4.1.2 Rahoitus pullonkaulana

Sähkölaitoksen saaminen onnettomuuden jälkeen toimintakuntoon vaati ylimääräistä rahoitusta. Laitos oli vakuutettu kolmen miljoonan markan arvosta Suomen teollisuuden harjoittajain keskinäisessä paloapuyhtiössä. Sähkölaitosta kaupungille lunastettaessa oli laskelmissa varauduttu laitekannan uusimiseen. Sähkökomitea olikin juuri ennen onnettomuutta anonut rahatoimikamarilta 5 miljoonan markan määrärahaa laitosten kunnostamiseen. Asia lähetettiin nyt takaisin valmisteluun, jotta onnettomuuden aiheuttama rahantarve voitaisiin huomioida.²⁶⁵ Uusi sähkökomitea teki yksityiskohtaisen esityksen rahatoimikamarille ja valtuustolle siitä, mihin toimiin olisi ryhdyttävä. Laitos oli jo ennen onnettomuutta tilannut uuden Stahl-turbiinin ja Babcock-Wilcox-höyrykattilan, joi-

²⁶³ Ks. Kallenautio 1984(b), 389; Söderström 1989, 72.

²⁶⁴ Ks. Ekman 2003, 25; Myllyntaus 2012a, 5-6.

²⁶⁵ TKV:n Päätös n:o 23, 14.6.1920, KVEP 1920, 489-490.

ta ei ollut kuitenkaan ehditty asentaa. Onnettomuudessa säästyneen ja vain vähän korjausta tarvinneen konekannan avulla voitiin sähkökomitean esittämien laskelmien mukaan tyydyttää kaupungin sähköntarve kesäkaudella. Laitos saatiin tosin käyntiin vasta 24. heinäkuuta, joten virtaa oli jouduttu hankkimaan yli kaksi kuukautta väliaikaisilla järjestelyillä. Toimintakuntoisilla koneilla laskettiin pärjättävän lokakuun loppuun asti, mutta suurempia korjauksia ei voitu tehdä ennen syyskuun puoliväliä, jolloin Lounais-Suomen Sähköltä saatiin riittävästi virtaa Juntolan koskista. Silloin oli mahdollista asentaa jo edellisenä vuonna tilatut laitteet. Laitoksen suurin kuormitus alkoi marraskuussa, jolloin uusien koneiden oli oltava toiminnassa.

Sähkökomitea arvioi myös, mitä muita voimanlähteitä kaupungilla olisi käytettävissä oman tuotannon lisäksi. Tärkeimpänä komitea piti Paraisten Kalkkivuoren voimantuotantokapasiteetin piakkoin odotettavissa olevaa lisäystä (3400 kW:n Stahl-turbiini). Ilman tuota lisäystäkin Parainen saattoi tuottaa 500 kW:a Turun kaupungin sähkölaitokselle. Edellytyksenä oli, että voimalinja laitosten välille saataisiin rakennettua. Sen arvioitiin vievän aikaa ainakin kesään 1921. Turun Voima Oy:n puolestaan arvioitiin voivan tuottaa Kokemäenjoen koskista voimaa kahden ja puolen vuoden kuluessa. Komitea esitti Turun sähkövoimantarpeen tyydyttämiseksi joko sopimuksen tekoa Paraisten kanssa siksi, kunnes Turun Voima Oy alkaisi tuottaa virtaa, jolloin Parainen jäisi varavoima-asemaksi tai oman varavoima-aseman perustamista. Komitea kannatti selvästi kaupungin ulkopuolista toimittajaa, vaikka se hyvin lyhyesti arvioi myös oman aseman laajentamisesta koituvia kustannuksia. Se maksaisi komitean mukaan miljoonia eikä hankkeessa olisi mieltä, sillä Turun Voima tarjoaisi parin vuoden kuluessa edullista vesivoimaa.

Thomas Hughesin sähköjärjestelmien kehitystä kuvaavan mallin mukaan järjestelmät tulevat laajetessaan ja vakiintuessaan jatkuvasti riippuvaisemmaksi rahoittajista, poliittisista ratkaisuista ja ammattijohdosta. Sosioteknisen järjestelmän valtarakenne muuttuu näitä toimijaryhmiä suosivaksi. Turun sähkölaitoksen kaupungille lunastamisen jälkeen sen kehityksen ”pullonkaulaksi” muodostui rahoitus, jonka hankkiminen kytkeytyi olennaisesti poliittisiin ratkaisuihin. Räjähdysonnettomuus pahensi jo alkuun vaikeaa taloudellista tilannetta. Rahoituslaitoksille ja niihin kontaktissa olleille poliitiikan ja yrityselämän toimijoille tarjoutui uudessa tilanteessa hyvät mahdollisuudet vaikuttaa tulevaan kehitykseen. Laitoksen johto muodostui 1920-luvun lopulle asti sähkökomiteasta ja organisaation ”hajanaisuus” ja heikko ammattijohto antoi ulkopuolisille tahoille entistä enemmän valtaa järjestelmän kehityssuunnan määrittämiseen.

Sähkökomitea laski tarvitsevansa jo ennen onnettomuutta tehtyjen hankintojen rahoittamiseen anomansa 5, 4 miljoonan määrärahan ja tämän lisäksi noin kahden miljoonan markan lisämäärärahan. Akuutti rahantarve oli noin kaksi miljoonaa markkaa. Valtuusto käsitteli asiaa rahatoimikamarin esityksen pohjalta. Se hyväksyi kamarin esityksen, jossa katsottiin, että määrärahat olivat perusteltuja, mutta kaupunki oli joutunut turvautumaan kuluneena vuonna jo niin paljon lyhytaikaisiin pankkiluottoihin, ettei summaa voitu luottomarkkinoilta saada. Asia lähetettiin raha-asiain valiokunnan ja rahatoimikamarin yhteiseen valmisteluun. Komitean laskelmista kävi ilmi, että kaksi konttokuranttilainaa oli erääntymässä, 650 000 markkaa Pohjoismaiseen Yhdyspankkiin ja 450 000 markkaa Turun osakepankkiin. Lisäksi laitos oli velkaa Ernst Minuthille miljoona markkaa.²⁶⁶

Asia oli valtuuston käsittelyssä uudelleen syyskuussa, jolloin raha-asiainvaliokunnan ja rahatoimikamarin esityksessä annettiin komitean käyttöön 2,5 miljoonaa lyhytaikaisina pankkiluottoina hankittuja varoja. Tarkoituksena oli kuitenkin hankkia suurempi obligaatiolaina paitsi sähkölaitoksen tarpeisiin, myös muihin kaupungin suuriin menoihin.²⁶⁷ Lokakuussa valtuusto päätti yksimielisesti raha-asiainvaliokunnan esityksen pohjalta hankkia yhteensä 14 miljoonaa markkaa lainaa, josta 3 miljoonaa Keskinäiseltä Henkivakuutusyhtiö Suomelta ja 11 miljoonaa markkaa obligaatiolainana. Obligaatiolainaa valmistelevaan perustettiin komitea, johon nimettiin Harald von Hellens, Gunnar Sahlstein, Axel Ålenius ja varajäseniksi J.G. Nordström, Antti Raita ja johtaja Edgar Grönblom. Obligaatiolaina sisälsi 7,5 miljoonaa sähkölaitokselle ja 3,2 miljoonaa satamakoneisiin.²⁶⁸

Obligaatiolainan järjestyminen osoittautui kuitenkin erittäin hankalaksi 20-luvun alun tilanteessa. Jo seuraavana syksynä jouduttiin sähkökomitean ja satamahallituksen anomuksesta järjestämään rahoitusta välttämättömien menojen kattamiseen, joita esimerkiksi sähkölaitoksen laitehankinnoista oli jo reilun miljoonan arvosta erääntynyt. Akuutiksi tarpeeksi laskettiin kaikkiaan 3 miljoonaa markkaa. Rahatoimikamari

²⁶⁶ TKVPtk 14.6. § 44, 423. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirja 1920. Ca:47. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. TKVPtk 31.7.1920 § 5, 453. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirja 1920. Ca:47. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Teknologisten järjestelmien vakaan kehityksen vaiheessa aktiivisista toimituksista sekä *reverse salient* -käsitteestä, joka usein suomennetaan teknologisen järjestelmän kehityksen ”pullonkaulaksi” ks. Summerton 1998, 26-27.

²⁶⁷ ”Kamari on onnistunut erään tšekäläisen pankkilaitoksen kanssa tekemään alustavan sopimuksen (...)” 2 miljoonasta ja lisäksi korkeintaan 0,5 miljoonasta markasta. TKVPtk 21.9.1920 § 43, 530. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirja 1920. Ca:47. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Raha-asiainvaliokuntaan kuuluivat 1920: pj. Hugo Lilius, kauppaneuvos J.G. Nordström, pankinjohtaja Harald von Hellens, johtaja Edgar Grönblom, talonmistaja Antti Raita ja kaupanhoitaja K.H. Heikell. Valiokunnan sihteerinä toimi kaupunginvaltuuston kanslian sihteerinä, hovioikeudenviskaali Pekka Westerling. TKKa 1920, 20-21.

²⁶⁸ 300 000 laskettiin lainan järjestelykuluihin. TKVMiet 13/1920, 6-8. TKVPtk 21.10.1920 § 35, 604-

totesi esityksessään valtuustolle, että ”(k)oska tilanne rahamarkkinoilla tätä nykyä näyttää hyvin synkältä”, eikä paikallisilta rahalaitoksilta lainaa ollut saatavissa, oli lyhytaikaista lainaa haettava valtiolta, jolta se myös saatiin.²⁶⁹ Kesäkuussa 1922 valtuusto päätti antaa raha-asiainvaliokunnalle ja rahatoimikamarin puheenjohtajalle oikeuden 18 miljoonan obligaatiolainan ottamiseen määrärahasi kaupungin sähkölaitoksen (7,5 miljoonaa) ja sataman (4 milj.) laitteisiin, Turun Transitosatama Oy:n osakkeiden ostoon ja lainojen hoitoon (3 milj.) sekä kaupungin lainana Oy Turun Puhelinyhdistyksen tarpeisiin (2 milj.). Lainasummasta loput (1,5 milj.) laskettiin kuluvan lainanoton kustannuksiin (mm. provisiot).²⁷⁰ Mittavan pitempiaikaisen lainan järjestivät lopulta keväällä 1923 Turun Osakepankin perillinen Suomen Liittopankki Oy, Kansallispankki, Osakepankki Ulkomaankauppaa varten, Emissioniosakeyhtiö ja Ab Göteborgs Bank. Raha-asiainvaliokunnan ilmoitus lainasopimuksen hyväksymisestä tuli valtuustolle 5. huhtikuuta.²⁷¹

Rahoitusta neuvoteltiin samanaikaisesti sähkölaitoksen kanssa muihinkin liike-elämän kannalta tärkeisiin kaupungin teknisen infrastruktuurin kohteisiin kuten sataman ja puhelinlaitoksen toimintaan. Kaupunki päätyi osana sähkölaitoksen rahoitusjärjestelyjä ostamaan myös Transitosatamayhtiön, joka oli ruotsinkielisen pääoman Turun Voima Oy:n osakkaiden omistuksessa. Satamayhtiön osto kaupungille liittyi läheisesti talousalueen energiaratkaisun kokonaisuuteen helpottaessaan Turun Voiman omistajien taloudellisia vastuita (ks. luku 4.3.) Tiukassa rahamarkkinatilanteessa kaupungin lainansaantia helpotti useiden rahoittajapankkeihin kytköksissä olleiden intressiryhmien etujen kääriminen samaan suurempaan lainapakettiin. Tämänkaltaisessa rahoitusjärjes-

605. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1920. Ca:47. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA.

²⁶⁹ Ks. pöytäkirjan liitteenä Ote Turun Rahatoimikamarin pöytäkirjasta lokakuun 24. päivältä 1921. TKVPtk 27.10.1921 § 26, 632. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1921. Ca:48. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA.

²⁷⁰ Raha-asiainvaliokunnan esitys valtuuston pöytäkirjan liitteenä TKVPtk 26.6.1922 § 27, 392-393. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1922. Ca:49. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Sähkölaitoksen rahoitustilanne oli edelleen heikko ja ratkaisun etsimistä jatkettiin. Marraskuun 22. päivä 1922 valtuustossa käsiteltiin taas sähkölaitoksen rahoitusta. Nyt sähkökomitea oli anonut 4 miljoonan rahoitusta, joka sillä suunnilleen oli saamatta 7,5 miljoonan määrästä. Koska obligaatiolainaa ei oltu syksyyn mennessä saatu järjestymään, vaikka rahatoimikamarin mukaan tilanne sen suhteen näytti paremmalta, esitti rahatoimikamari valtuustolle, että kamari oikeutettaisiin hankkimaan eri rahoittajatahoilta lyhytaikaisia (alle kahden vuoden) lainoja neljään miljoonaan asti. Valtuusto hyväksyi ehdotuksen. Ks. pöytäkirjan liitteenä Ote Turun Rahatoimikamarin pöytäkirjasta lokakuun 30 päivältä 1922. TKVPtk 2.11.1922 § 25, 598. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1922. Ca:49. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA.

²⁷¹ Asian yhteydessä käytiin keskustelu siitä, oliko valtuuston hyväksymästä lainankäyttösuunnitelmasta poikettu sataman kohdalla. Kysymyksen nostivat esille J.G. Nordström ja Ossian Häggman. Kanavanien satamalaitteisiin tarkoitetut varat oli heidän mukaansa käytetty varastosuojien rakentamiseen eikä ”koneellisia laitteita varten”, joihin valtuusto oli ne hyväksymässään käyttösuunnitelmassa tarkoittanut. TKVPtk 5.4.1923 § 21, 175-176. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1923. Ca:50. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Ks. myös asiasta samassa kokouksessa käyty keskustelu ja rahatoimikamarin esitys uusien nostokurkien hankkimisesta satamaan. TKVPtk 5.4.1923 § 26, 183-185. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat

telyssä pankkien ja yksityisten yritysten vaikutusmahdollisuudet kaupungin ratkaisuihin lisääntyivät. Lainanantoon kaupungille sääntelemällä pankit vaikuttivat merkittävästi energiahuollon kehitykseen koko talousalueella. Vuosina 1920–23, kun kaupunki neuvotteli rahoituksesta sähkölaitokselle, järjestelivät yksityiset tahot kuumeisesti myös Turun Voima Oy:n rahoitusta. Näiden järjestelyjen onnistumisen kannalta oli tärkeää saada kaupungilta sitoumus ryhtyä voimayhtiön asiakkaaksi ja juuri tätä suostumusta rahalaitokset saattoivat odottaa ehtona lainan myöntämiselle.²⁷²

Turun Voima Oy:n rahoitus oli ajautunut vaikeuksiin yhtä aikaa Turun Osakepankin vaikeuksien kanssa. Voimayhtiön osakepääoma oli huvennut pääasiassa koskien ja maakiinteistöjen oston. Melko pian varsinaisten rakennustöiden käynnistyttyä jouduttiin niitä supistamaan suunnitellusta. Tilauksia lykättiin, kun uutta rahoitusta ei järjestynyt. Neuvotteluja käytiin vuoden 1920 loppupuolella Josef Lönnbladin johdolla Pohjoismaiden Yhdyspankin, Kansallispankin, Suomen Pankin sekä yksityisten rahoittajatahojen kanssa. Valtiolle tarjottiin osakkuutta ja lisäksi koetettiin saada tavara- luottoja kansainvälisiltä sähköalan suuryrityksiltä. Nämä pyrkimykset eivät tuottaneet tulosta ja keväällä 1922 rakennustyöt jouduttiin lopettamaan, kun Liittopankin, joka oli perinyt Turun Osakepankin vastuut, saamiset yhtiöltä kasvoivat liian suuriksi.²⁷³

Turun Voiman rahoituksen puolesta työskenneltiin rakennustöiden keskeytymisestä huolimatta edelleen. Toimitusjohtaja J.C. Wiese oli toukokuun 19. päivä 1922 neuvottelemassa rahoituksesta Berliinissä Siemens-yhtymän edustajien kanssa. Rahoitusta näyttikin järjestyvän osakeantina ja obligaatiolainana tarvittavat 96 miljoonaa. Se merkitsi Siemensille tukevaa jalansijaa laitoshankkeen laite- ja tavarantoimittajana. Näytti siltä, että rahoitusjärjestelyn kautta yhtiöstä tulisi käytännössä Siemensin hallitsema. Turun Voiman yhtä omistajaa Magnus Dahlströmiä lukuun ottamatta suunnitelma sopi koko yhtiön hallitukselle. Neuvotteluja jatkettiin seuraavan vuoden kesään, jolloin Emil Sarlin ilmoitti 6. heinäkuuta johtokunnan kokouksessa Paraisten Kalkki- vuori -yhtiön saaneen valtiolta tarjouksen liittyä Imatran rakenteilla olleeseen voimalai- tokseen. Tämä merkitsi käännettä Turun Voima -hankkeessa, mutta vasta kesällä 1924 yhtiö asetettiin saneeraukseen ja henkilökunta irtisanottiin.²⁷⁴

1923. Ca:50. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA.

²⁷² Ks. Turun Voima Oy:n ja kaupungin väliseen vuonna 1923 solmittuun sopimukseen johtaneesta pro- sessista tarkemmin luku 4.2.2.

²⁷³ Liittopankki kuitenkin rahoitti edelleen Turun Voiman hanketta rakentaa siirtojohto Paraisten ja Turun välille. Nordensvan 1946, 67-68. Myös Etelä-Suomen Voima Oy:llä oli 20-luvun alussa vaikeuksia saada rahoitettua uusia investointejaan. Tämä johtui Timo Herrasen mukaan Imatran voimalaitoshankkeesta. Valtiollisten siirtojohtojen ulottaminen Helsinkiin ja Länsi-Suomeen nähtiin uhkana yksityisen yhtiön toimintamahdollisuuksille. Ks. Herranen 1996, 90-91.

²⁷⁴ Nordensvan 1946, 69-71.

Sähkölaitoksella sattunut räjähdysonnettomuus johti siihen, että kaupungin oli akuuttiin tarpeeseen hankittava sähköä ulkopuolisilta toimittajilta. Oli myös ratkaistava, mihin suuntaan omaa laitosta kehitettäisiin. Sähkön kulutus oli kasvussa ja virtaa tarvittiin jakeluun yhä enemmän. Hankalaa talustilannetta käytettiin virran hankinnan ulkoistamisen perusteluna. Kun virta tilattaisiin ulkopuoliselta toimittajalta, ei kaupungin tarvitsisi sitoa pääomia omiin laitoksiin enempää kuin korjaukset ja välttämättömät uudistukset vaatisivat. Huomiotta tässä arvioinnissa jätettiin kaupungille omasta virran tuotannosta ja myynnistä pitkällä aikavälillä kertyvät tuotot ja oman laitoksen kehittämisen tuoma riippumattomuus.

Turun sähkölaitoksen toiminta ja koko talousalueen energijärjestelmän kehitys näytti takeltelevan rahoituksen puutteessa. Rahoituskysymys ratkaistiin keväällä 1923 osana laajempaa kokonaisuutta, jossa keskeinen tavoite oli Turun Voima Oy:n vesivoimahankkeen pelastaminen. Kesään 1923 saakka näyttikin mahdolliselta, että yksityisen teollisuuden hanke toteutuisi ja samalla ratkaistaisiin kaupungin virransaannin ongelmat. Väliaikaisesti virtaa voitaisiin ostaa Paraisten Kalkilta. Siinä, missä rahoituspaketilla luotiin taloudellisia edellytyksiä, valmistelivat sähkökomitea ja voimanhankintakomitea kaupungin energiaratkaisun teknologisen puolen Turun Voima-hanketta tukeväksi. Poliitikkojen ja liike-elämän verkostot vaikuttivat ratkaisevasti. Erityisesti suomenkielisen pääoman verkosto aktivoitui, koska sen pääomaleiriin 1920-luvun taitteessa siirtyneiden Barkerin ja Littoisten yhtiöiden voimakysymykselle oli saatava ratkaisu.

4.2 Erään suuren yhtiön virransaantivaikeudet

4.2.1 Barkerin ja Littoisten Verkatehtaan voimakysymys aktivoi suomenkielisen vaikuttajaverkoston

Kotimaan markkinoille suuntautunut puuvillateollisuus eli ensimmäisen maailmansodan jälkeen vaikeaa aikaa. Alalla ei ollut sen kaipaamaa tullisuojaa, kun kansainvälinen kilpailu sodan jälkeen koveni. Puuvillateollisuus oli pyrkinyt parantamaan kilpailukykyään tuontituotteita vastaan organisoitumalla kartelliksi, Puuvillatehtaiden yhtymäksi. Kiinteämpää yhteistyötä oli viritelty 1900-luvun alusta asti. Yhteistyön avulla oli mahdollista säännellä keskinäistä kilpailua. Tähän oli pakottava tarve, sillä ulkomaisten puuvillakankaiden ja -lankojen tuonti kasvoi 1920-luvulla 40 %:in. Yhtymä pyrki paitsi sopi-

maan jäsenyhtiöidensä tuotannosta ja myynnistä, myös vaikuttamaan valtioon tullipoliitiikan muokkaamiseksi tekstiiliteollisuudelle suotuisammaksi. Erityisesti 1920-luvulla yhtymä oli aktiivinen tullipoliittisissa kysymyksissä. Puuvillatuotteiden tullisuoja parankin vuosikymmenen lopussa ja seuraavan vuosikymmenen laman myötä.

Kartellin tiukentama teollisuudenalan sisäinen sääntely ajoi puuvillatehtaat panostamaan tuotantoteknologiansa kehittämiseen, sillä se oli ainoita keinoja kasvattaa liikevoittoja. Investoinnit painottuivat 1920-luvulle. Kartelli oli pyrkinyt rajoittamaan myös mm. koneiden määrää tehtaissa, mutta ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä kriisissä tuota rajoitusta ei enää käytännössä noudatettu.²⁷⁵ Tuotantoteknologian uudistaminen ja tuotannon tehostaminen nosti energiakysymykset entistä tärkeämmiksi. Puuvillan muokkaaminen ensin puuvillapaaleista langoiksi ja sitten kankaiksi vaati työvaiheita useilla eri tahtiin käyvillä koneilla, joiden kiertonopeuksien säätelyn kannalta olivat ”sähkämootorit osoittautuneet ylivoimaisiksi herkän mukautuvaisuutensa vuoksi”.²⁷⁶ Niinpä edullisen sähköenergian turvaaminen oli rajoitetun kilpailun oloissa entistäkin tärkeämpää yksittäisten tehtaiden menestymiselle.

Turun talousalueen huomattavimmat tekstiiliteollisuusyhtiöt Ab John Barker Oy ja Littoisten Verkatehdas hakivat 1920-luvun alussa ratkaisua polttavaan voimakysymykseensä. Barker koetti etsiä omaan voimatarpeeseensa pysyvämpää ratkaisua Turun Voima Oy:stä, jonka perustamisessa kutomoyhtiö oli aloitteellinen ja johon se panosti merkittävästi pääomaa. Yhtiön tuolloin suurimman omistajan ja pitkäaikaisen teknillisen johtajan, göteborgilaissyntyisen insinööri Rudolf Sundbergin aloitteesta pantiin toimeen tutkimukset Kokemäenjoen vesistön valjastamiseksi. Maanrakennusinsinööri John O. Hammarén teki alustavat tutkimukset alueella. Tukholmalainen Ab Vattenbyggnadsbyrån suoritti syvällisemmän tutkimuksen ja suositteli koko Havingin-Harjavallan-Pirilän koskijakson ostoja. Ab Åbo Kraft – Turun Voima Oy perustettiin 1918 ja Barkerista tuli Paraisten Kalkkivuori Oy:n jälkeen voimayhtiön toiseksi suurin osakas.²⁷⁷

²⁷⁵ Kallioinen 2006, 57-61, 117-122, 137-150.

²⁷⁶ Ks. T.H.E. Hyytiäinen: ”Muutamia piirteitä sähkötekniikan edistyksestä tekstiili-, paperi-, metalli- ja työkaluteollisuudessa, kirjapainoissa sekä pumppukäytössä. A. Tekstiiliteollisuus.” Tekn.Aik. n:o 1/1925, 69-73, sitaatti 69.

²⁷⁷ Nordensvan 1946, 51, 54-55; ks. Turun Voima Oy:stä tarkemmin jäljempänä luku 4.3.1. Bakerin perustaja John Barker vaikuttaa olleen eräänlainen pioneeri Suomessa tehdasvalaistuksessa. Hän nimittäin järjesti englantilaisilla yhteyksillään kaasuväläistuksen Finlaysonin tehtaalle jo 1842. Barker oli tutustunut keksintöihin Englannissa. Barker sai senaatilta yksinoikeuden viideksi vuodeksi vuonna 1851 Stephen Whiten kaasuväläistyslaitoskeksintöön. Laitos oli valovoimaltaan aiempia 20-50% suurempi ja myös aiempia puhtaampi. Barker toivoi, että Turun kaupunki ottaisi katuvalaistukseensa kaasun hänen laitoksestaan. Kysymys oli ollut kaupungilla pohdinnan alla ja tarjous herätti kiinnostusta. Perustettiin kaupungin komitea, jonka työ tosin venyi. Barker kuoli 1854. Syksyllä 1862 Turkuun valmistui kaasulaitos, mutta

Myös Littoisten Verkatehdas oli teettänyt omia selvityksiään sähköalan konsulteilla. Voima- ja Polttoainetaloudellinen yhdistys teki tutkimuksia tehdaslaitosten voiman tarpeesta vuonna 1920. Ehdotuksen pohjalta Tukholmassa toiminut Mekaniska Prövningsanstalten teki laskelmat kolmen eri toteutustavan välillä: Ensimmäinen selvitetiin voiman tuottaminen omalla voima-asetella. Toinen vaihtoehto oli voiman hankkiminen Paraisten Kalkkivuorelta ja vastapaineturbiinin käyttäminen. Kolmantena vaihtoehtona oli voiman ostaminen Turun Voima Oy:n kautta Kokemäenjoen koskiin rakennettavasta voimalasta, jolloin myös voitaisiin käyttää vastapaineturbiinia. Mekaniska Prövningsanstalten päätyi suositteluun vesivoiman käyttöä ja siirtymävaiheena virran tilaamista Paraisilta. Johdot voitaisiin rakentaa tässä tapauksessa siten, että niistä olisi hyötyä myös tulevaisuudessa. Tämän ohjelman Verkatehtaan johto hyväksyi. Ensimmäinen yksityiskohtainen suunnitelma Littoisten tehtaan sähköistämisestä laadittiin keväällä 1920 Voima- ja Polttoainetaloudellisessa yhdistyksessä, mutta sitä ei ryhdytty panemaan toimeen.²⁷⁸

Ab John Barker Oy oli ruotsinkielisen pääoman hallussa 1920-luvulle asti. Omistajina 1900-luvun alussa olivat turkulaiset patriisit kuin Junneliukset ja Petrelius. Tehtaan pitkäaikainen teknillinen johtaja insinööri Rudolf Sundberg osti yhtiön osakeenemmistön 1915. Toiseksi merkittäväksi omistajaksi nousi yhtiön prokuristina toiminut Gustaf Björk sekä pankinjohtaja C.G. Wahlström. Sundbergin johdolla toteutettujen investointien ansiosta Barker kehittyi nopeasti merkittäväksi tekstiiliteollisuuden yhtiöksi, mutta ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä kriisissä kasvu hiipui. Samoihin aikoihin tapahtui myös Littoisten yhtiössä merkittävä omistajan vaihdos. Schnittit, Dahlströmit, Lindblomit sekä näiden lähipiiri myivät 1917 osakkeensa yhtymälle, jonka muodostivat yhtiön kauppamatkustaja H.A. Leisegang (kauppakamarin vuosikertomuksessa v:sta 1928 H. A. Koristo)²⁷⁹, kansallismielinen pankkimies, entinen Säästöpankki-

Barkerin tuoma tekniikka oli jo tuolloin vanhentunutta. Ab John Barker Oy liittyi uuden laitoksen kaasuntilaajaksi. Oma sähkövoima-asema hankittiin vuosien 1900-1902 aikana. Laitoksiin kuului 1000 hv:n höyrykone ja sähkögeneraattori, Alfa-raakasokeritehtaan tilat hankittiin Raunistulasta 1906 ja sinne rakennettiin voima-asema. Vuonna 1926 asennettiin Babcock&Wilcox'ltä tilattu höyrykattila ja aiempi Staal turbiini, jotka olivat varavoimatarvetta varten. Barker liittyi Imatran verkkoon 13.10. 1929. Juvelius 1933, 36-39, 64-65, 77.

²⁷⁸ Koskelainen 1923, 189.

²⁷⁹ *Herman August Leisegang*, v:sta 1928 Koristo, (s. 1887 Turussa) kävi kansakoulun ja kauppakoulun, liikematkoja Euroopassa. Vuonna 1901kauppa-apulaiseksi J. A. Lundströmin siirtomaatavaraliikkeeseen Turussa, 1905 Tampereella Alfred Kordelinin kangas- ja lyhyttavaraliikkeessä, 1908 Turkuun G.A. Dammert Oy:n liikkeenhoitajaksi, Vuonna 1913 Littoisten Verkatehdas Oy:n kauppamatkustajaksi, 1917 yhtiön omistajaksi, toimitusjohtajaksi ja johtokunnan puheenjohtajaksi, 1921 John Barker Oy:n omistajaksi, toimitusjohtajaksi ja johtokunnan puheenjohtajaksi, Littoisten Kartano Oy:n johtokunnan pj., Turun kauppakamarin ja sen työvaliokunnan jäsen (1923-26, jonka jälkeen varajäsen); Suomen teollisuusliiton johtokunnan varajäsen sekä liiton työvaliokunnan ja kauppavaliokunnan jäsen. Toimi Turun Pursiseuran kommodoorina, Suomalaisen Pohjan valitsijamies 1923-32. Ks. H.A. Koristo. *Suomen Liikemiehiä I*.

en keskuspankin ja KOP:n Turun konttorin tuolloinen johtaja K.V. Holma sekä insinööri E. von Freymann. Freymann myi jo vuonna 1917 osuutensa ins. Wahlbergille, jonka kuolinpesältä omistus palautui Leisegangille ja Holmalle. Kun pankinjohtaja Holma muutti 1920 pois Turusta, Littoisten tehtaaseen ja sen sisaryhtiöön Littoisten Kartanoon tuli ainoaksi omistajaksi Leisegang perheineen.

KOP:n avulla tietään alueen huomattavimmaksi tekstiilitehtailijaksi rai-
vannut Leisegang osti Barkerin osake-enemmistön vuonna 1921. Yhtiön johtokuntaan
valittiin tuolloin hänen lisäkseen O.G. Neovius, L. Nordgren, Lennart Sipola sekä Arno
Solin. Barker siirtyi näin selvästi ruotsinkieliseltä ”vanhalta rahalta” kansalliselle pääo-
malle. Otto Gunnar Neovius (vuodesta 1935 Nevanlinna) oli KOP:n Turun konttorin
johtaja. Tämä yhteiskunnallisesti aktiivinen pankkimies toimi vuosina 1925–1935 Ko-
koomuksen kaupunginvaltuutettuna sekä 1930-luvulla Turun kaupunginhallituksessa.
Lisäksi hän oli Turun Kauppakamarin ja sen työvaliokunnan jäsen. Tiivis yhteys Kan-
sallispankkiin kytki Leisegangin yhtiöineen selvästi osaksi suomenkielistä pääomaleiriä
1920-luvun alussa.²⁸⁰

Leisegangin tultua Barkerin ja Littoisen omistajaksi voitiin niiden voima-
kysymys ratkaista yhteisesti. Lopullisen suunnitelman laati Voima- ja Polttoainetalou-
dellisen Yhdistyksen edustajana insinööri Harald Frilund. Paraisten Kalkin ja Turun
Voiman kesken oli tuossa vaiheessa saatu sopimus, jonka mukaan Parainen sitoutui siir-
tämään 8 milj. kWh:a sähkövoimaa Turkuun. Frilundin suunnitelman mukaan Paraisten
voima johdettaisiin 10 000 voltin jännityksellä Littoisten yhtiön muuntaja-asemalle, jos-
sa se muunnettaisiin 500 volttiin eli tehtaan moottorijännitykseen. Myöhemmin oli tar-
koitus rakentaa vastapaineturpiini, jonka voimaa käytettäisiin rinnan ostetun kanssa.
Suunnitelma oli aikomus panna täytäntöön 1924 kuluessa. Mahdollisesti jo vuonna
1928 arvioitiin saatavan voimaa Harjavallasta Turun Voimalta tai Imatralta valtion
voimalaitoksista.²⁸¹ Alueen energiaratkaisu hahmottui pitkälti konsulttiyhdistyksen nä-
kemyksen mukaiseksi. Aluksi sen keskeisenä osana oli teollisuuden Turun Voima Oy

1930, 382; TKKVK 1923-30; Rinne 1962, 70.

²⁸⁰ Koskelainen 1923, 187-188. Nordgren erosi vuonna 1922 Barkerin johtokunnasta, tilalle valittiin Sipola. 1924 Sipola erosi ja tilalle tuli Arno Solin, 1925 Solin erosi, tilalle Arvo Puustinen. Neovius erosi 1927, tilalle teknillinen johtaja Kaarlo Rautio. Leisegang myi osake-enemmistön ja erosi johtokunnasta 1931. Uuteen johtokuntaan valittiin: O.G. Neovius, varatuomari Olli Tulenheimo, tj. Arvo Puustinen. 1933 johtokuntaan kuuluivat vuorineuvos Aleks. Lampén, Neovius, G. Björklud, tj. Arvo Puustinen ja tekn.joht. ins. Mikko Visa. Barkerin omistuksesta tarkemmin ks. Juvelius 1933, 63, 71, 74-79. Barker ja Littoinen yhtiöt ajautuivat KOP:n hallinnon alle laman myötä jo 30-luvun alussa ja pankki fuusioi ne Barker-Littoinen Oy:ksi. Fuusioituminen tapahtui Laakson mukaan vuonna 1941. Kuisma katsoo, että fuusio tapahtui 1943. Laakso 1980, 463; Kuisma 2004, 74-77. O.G. Neoviuksesta ks. Teräs 2009, 78 (Taulukko 1) ja 81-82. Uusitalo 1982, 530 ja 536 (Liite 4). O.G. Neoviuksesta ks. Teräs 2009, 78 (Taulukko 1) ja 81-82; Uusitalo 1982, 530 ja 536 (Liite 4).

taustayhtiöineen. Voima- ja Polttoainetaloudellinen yhdistys oli mukana myös Turun kaupungin voimakysymyksen ratkaisemisessa. Turun kaupunginvaltuuston hyväksymä linja noudattelikin Littoisen yhtiölle tehtyjä suunnitelmia.

Kaupungin päätöksentekokoneiston suunnalla suomenkieliseen pääomaleiriin kuuluneiden Leisegangin yhtiöiden intressejä ymmärsi hyvin kokoomuspoliitikko Eino Tulenheimo. Hän oli aloitteellinen, kun kaupunginvaltuusto perusti paljon sanavaltaa saaneen voimanhankintakomitean vuonna 1921 selvittämään kaupungin energiaratkaisua. Tulenheimo kuului Kokoomuksen liike-elämän etuja politiikassa korostaneeseen siipeen. Vuoden 1922 puoluekokouksessa nämä liike-elämän vaikuttajat onnistuivat muuttamaan koko puolueen linjaa. Veropolitiikalla tulonjakoa tasaavan ja tulonsiirtoja ymmärtäneen suomettarelaisen politiikan tilalle keskeiseksi nousi säästäväisyys valtiontalouden hoitamisessa sekä kansan tuotantokyky ja kaupan ja teollisuuden intressien suosiminen. Liike-elämäsiiven ajama politiikka oli muotoiltu vuoden 1921 kauppaja teollisuuspäivillä perustetussa kaupan- ja teollisuuden vaalitoimikunnassa, jonka muodosti 11 kaupan ja teollisuuden etujärjestöä. Toimikunta lähestyi porvarillisia puolueita omalla ohjelmallaan ja toivoi niiden huomioivan ohjelmissaan ja ehdokasasettelussaan liike-elämän tarpeet ja asiantuntemuksen. Kauppaa ja teollisuutta ymmärtävän politiikan vastineeksi oli luvassa vaalirahoitusta. Suomettarelainen puoluejohto oli suhtautunut näihin vaikuttamispyrkimyksiin nihkeästi, mutta uuden suunnan päästessä valtaan asenne muuttui. Tulenheimo nousi vuonna 1922 eduskuntaan yhtenä uuden suunnan ehdokkaista.²⁸²

Tulenheimon toiminta suomenkielisten liikemiesten ja poliitikkojen paikallisessa verkostossa painottui politiikkaan. Verkoston keskeinen kohtaamispaikka oli Suomalainen Pohja, jonka perustajajäsen ja Kivimäen jälkeinen puheenjohtaja Tulenheimo oli. Yliopistohanketta tukemaan perustetun klubin toiminta alkoi hiipua pian vilkkaan alun jälkeen, kun Turun Suomalainen Yliopisto aloitti toimintansa 1922 ja Hotelli Phoenixin tiloissa kokoontunut Pohja joutui luopumaan tiloistaan.²⁸³ Tehtailija Leisegang riensi klubin avuksi. Turun Kauppaseurassa pidetyillä Kauppakamaripäivällisillä hän ilmoitti lahjoittavansa Pohjalle 100 000 markkaa. Lisäksi Barker Oy vuokrasi yhdistykselle edullisesti klubitalat kiinteistöstään Linnankatu 40:stä. Klubi toimi noissa tiloissa aina vuoteen 1941 saakka ja tuosta kaudesta vakiintui käyttöön nimitys ”Barkerin

²⁸¹ Koskelainen 1923, 190.

²⁸² Leino - Kaukiainen - Uinio 1994, 380-383, 407. *Suomen kansanedustajat 1917–2000*, 1052-53. Uusi-talo 1982, 532, 535 (liite 3). TKKVK 1918-29.

²⁸³ Rinne 1969, 30-32.

Pohja”.²⁸⁴ Liikemiespiirien yhteiseksi hyväksi tehty lahjoitus nosti Leisegangin vuosiksi 1925–32 yhdeksi Suomalaisen Pohjan valitsijamiehistä, joiden tehtävänä oli yhdessä klubin hallituksen kanssa muodostamassaan valitsijalautakunnassa valmistella vuosikokoukselle uusien jäsenten ottamista.²⁸⁵ Klubia vaivanneen tilakysymyksen ratkaisu nosti Barkerin ja sen pääomistajan arvostusta suomenkielisen liikemies-, poliitikko- ja virkamieskunnan keskuudessa. Hyvämaine Leisegangilla oli jo ennestään ja lahjakkaana liikemiehenä hän nautti itsensä Kansallispankin pääjohtaja J.K. Paasikiven luottamusta. Pääjohtajan suosikin yhtiöt kuitenkin velkaantuivat huolestuttavasti 1920-luvulla ja Leisegangille oli mm. yhtiöidensä rahoituksen turvatakseen oltava tiiviissä yhteydessä suomenkieliseen rahamaailmaan.²⁸⁶ Yhtiöiden voimakysymyksen ratkaiseminen sen sijaan edellytti suhteita erityisesti kaupungin hallintoon – kunnallispoliittikkoihin ja virkamiehiin. Näitä kaikkia kontakteja hän saattoi luoda ja vahvistaa Pohjan piirissä.

Tehtaidensa voimaongelmien ratkaisua Leisegang saattoi edistää myös Turun Kauppakamarin piirissä luomillaan suhteilla. Vuonna 1923 Leisegang nousi Turun Kauppakamarin työvaliokuntaan Heikki Kestilän tilalle. Työvaliokunnassa istui tuolloin huomattavia turkulaisliikemiehiä: Josef Lönnblad, J.G. Nordström, J.C. Wiese, Ernst Grönblom ja Edvard Solin (Länsi-Suomen Osakepankin pääjohtaja).²⁸⁷ Heistä pankinjohtaja Lönnblad oli Turun Voiman hallituksen puheenjohtaja ja insinööri Wiese yhtiön toimitusjohtaja.

Kari Teräs on erottanut turkulaisten suomenkielisten liikemiesten verkostoista vaikutusvaltaisen sisäpiirin. Siihen hän on laskenut 1920–30-luvuilla kuuluneen kaupungin suomenkielisen liike-elämän ehdottoman kärkihahmon ja ”kansallisen pääoman symbolin” kauppaneuvos J.G. Nordströmin sekä vaatealan yrittäjä Heikki Kestilän, puutavaran vientikauppaa harjoittaneen Kalle Toivosen ja Kansallispankin Turun konttorin johtajan O.G. Neoviuksen.²⁸⁸ H.A. Leisegangia Teräs ei mainitse, mutta Lei-

²⁸⁴ Barkerin johdolla oli muutenkin tiivis suhde klubiin. Se mm. järjesteli biljardiharrastuksen edellytyksiä ja lahjoitti mm. Barkerilaisten maljan biljardikilpailujen palkinnoksi. Barkerin johtajiin kuulunut insinööri Kaarlo Rautio oli Pohjan perustajajäsen ja myöhemmin Klubimestari ja rahastonhoitaja. Rinne 1969, 36, 68, 76.

²⁸⁵ Rinne 1969, 25, 70.

²⁸⁶ A.O. Kairamon mukaan Paasikivi oli sanonut Leisegangin olleen ”maan lahjakkain liikemies”, ja niinpä hänelle myönnettiin (Kairamon mukaan) ”rajattomasti luottoa”. Leisegang oli yrityksineen koko Kansallispankin suurimpia luottoasiakkaita. Hänen ja hänen yhtiöidensä saamat luotot olivat pankissa tarkkailun kohteen 1926, jolloin pankin saamiset olivat nousseet 67 miljoonaan (pankin omat varat 274 miljoonaa). Littoisten Verkatehtaan kohtalaisen hyvä menestys 20-luvun puolen välin jälkeen kuitenkin pelasti tilanteen sillä erää. Littoisten yhtiön pankkisuhde KOP:in oli alkanut jo 1910-luvulla. Blomstedt 1989, 265, 307.

²⁸⁷ Rinne 1969, 33-35. Leisegang istui työvaliokunnassa vuoteen 1926 varsinaisena ja sen jälkeen varajäsenenä. Barkerin johtoa oli kaupakamarissa muutenkin edustettuna: Lennart Sipola ja Arvo Puustinen kuuluivat yhtiölle tärkeään Kauppakamarin Tullivaliokuntaan 20-luvulla. Ks. TKKVK 1923-30.

²⁸⁸ Teräs toteaa sisäpiirin erottamisen olevan aina tulkinnanvaraista. Hänen tarkastelunsa painottuu 30-

segangin tulo Kestilän tilalle Kauppakamarin työvaliokuntaan sekä asema klubielämässä viestii keskeisestä asemasta verkostossa. Moniin liikemiesten yhdistyksiin saattoi päästä jäseneksi vain suositusten perusteella. Suomalaisella Pohjalla oli oma valitsijalautakuntakäytäntönsä, jossa Leisegang oli pitkään yksi ”portinvartijoista”.²⁸⁹

4.2.2 Voimanhankintakomitea ohjaa kaupungin ratkaisua

Turun Voiman ja Turun kaupungin rahoitusjärjestelyjen ollessa käynnissä vuoden 1922 aikana istui Turun kaupunginvaltuuston asettama voimanhankintakomitea pohtimassa kaupungin voimansaannin järjestämistä ja vetämässä tulevaisuuden suuntaviivoja. Komitea perustettiin Tulenheimon valtuustossa marraskuussa 1921 tekemästä aloitteesta, jonka mukaan oli asetettava valiokunta selvittämään mahdollisuuksia saada kaupungille edullista sähköä joko yhteistoiminnassa Paraisten Kalkkivuoriosakeyhtiön kanssa tai jollain muulla tavalla.²⁹⁰

Joulukuussa aloite pantiin täytäntöön. Käydyssä valtuustokeskustelussa Tulenheimo ja häntä kannattanut Sahlstein viittasivat ”erään suuren yhtiön” virransaantivaikeuksiin, joiden he toivoivat saavan ratkaisun samalla, kun kaupungin voimakysymyksestä päätettäisiin. Yhtiö oli halunnut liittyä Turun sähkölaitokseen, mutta laitos ei kyennyt vastaamaan kysyntään. Tulenheimo ja Sahlstein tarkoittivat Barkeria, jolla oli kehräämö Linnankadulla ja Alfan-tehdaslaitokset Maarian Raunistulassa. Sdp:n valtuutettu Leino varoitteli keskustelussa, ettei oman laitoksen kehittämistä saanut laiminlyödä, jos tulevaisuudessa nojattaisiin vain ulkopuoliseen virrantoimitukseen. Valtuusto antoi komitean tehtäväksi selvittää, olisiko kaupungille mahdollista saada entistä runsaammin ja halvempaa sähkövoimaa ja miten saataisiin riittävä voimareservi kaupungin käyttöön häiriötilanteiden varalle. Toimeksiannossa oli yhdeksi vaihtoehdoksi nostettu yhteistoiminta Paraisten Kalkkivuoriyhtiön kanssa. Voimanhankintakomiteaan valittiin K. Peltokivi, Arne Bergroth, sähkölaitoksen johtaja, insinööri Hannes Lindström ja vuodesta 1921 Barkerin teknillisenä johtajana toiminut Arno Solin. Solin istui myöhemmin, vuosina 1924–25, myös Barkerin hallituksessa (ja toimi v:sta 1924 velkajärjes-

luvulle ja näkökulma verkostoihin aukeaa kauppaneuvos Heikki Huhtamäen toiminnasta. Ks. Teräs 2009, 76-84.

²⁸⁹ Valitsijalautakunta oli yksi variaatio yhdistyksissä yleisestä suosittelukäytännöstä. Ks. merkityksestä tarkemmin. Teräs 2009, 65-66.

²⁹⁰ TKV päätös n:o 23, 24.11.1921, KVEP 1921, 973. Juvelius 1933, 74-75.

telyssä olleen Turun Voiman asioiden hoitajana). Komitean puheenjohtajana oli hovioikeudenneuvos Arne Bergroth. Hän oli samaan aikaan sähkökomitean johdossa.²⁹¹

Voimanhankintakomitea pyysi sekä Paraisten Kalkkivuorelta, että Turun Voima Oy:ltä kantaa mahdolliseen yhteistoimintaan kaupungin kanssa siten, että kaupungin sähkölaitoksella säilyisi yksinoikeus virran jakeluun kaupungin alueella. Molemmat yhtiöt suhtautuivat asiaan myötämielisesti, mutta Turun Voima kehotti kaupunkia kääntymään Paraisten Kalkkivuoriyhtiön puoleen, sillä se itse ei voisi toimittaa virtaa ennen kuin Kokemäenjoen vesivoimalaitokset olisivat toiminnassa. Komitea tilasi mietintönsä pohjaksi myös Voima- ja polttoainetaloudelliselta Yhdistykseltä ja Sähkötekninen Neuvottelutoimisto, O.K. Faith-Elliltä arviot siitä, miten kaupungin olisi edullista toimia. Lausunnossaan konsulttitoimistot laskivat, että kaupungin omalla tuotannolla akuuttiin virantarpeen kasvuun vastaaminen vaatisi 5,5 miljoonan laiteinvestoinnit. Paraisten Kalkkivuoriyhtiöllä sen sijaan oli suuri voima-asema Paraisilla ja siitä riittäisi laskelmien mukaan myös Turun tarpeisiin. Konsulttitoimistojen lausuntojen perusteella komitea lähetti 3. huhtikuuta 1922 Paraisille pyynnön hintatarjouksesta virran toimittamiseksi Turun sähkölaitokselle.²⁹²

Kesäkuussa 1922 voimanhankintakomitea toi ennen varsinaisen tehtävänsä valmistumista valtuustolle esityksen, jonka mukaan kaupunki sitoutuisi tulevaisuudessa ostamaan virtaa Turun Voima Oy:ltä 4500 kW:n huippukuormituksella ja 11 milj. kWh:n vuosikulutuksella. Voimayhtiö arvioi, että vesivoimaa voitiin kaupungille tuottaa Kokemäenjoesta vuonna 1926. Komitea perusteli esitystään ja tehtävänannosta poikkeamistaan mm. sillä, että Turun Voiman, joka oli ajautunut rahoitusvaikeuksiin,

²⁹¹ TKV:n pöytäkirja 1.12.1921 § 15, 724-27. Turun kaupunginvaltuusto pöytäkirjat 1921 Ca:48. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. – *Arnold Henrik Solin (Arno)* (s. 1889 Tampereella), ylioppilas Tampereen suomalaisesta yhteiskoulusta 1907, diplomi-insinööri Teknillisen Korkeakoulun koneenrakennusosastolta 1912, 1912-13 Tampereen Konepajan piirustuskonttorissa, harjoitteli Saksassa 1914-18, 1919-20 Lapinnimen Puuvillatehtaan tekninen johtaja, 1921-25 Ab John Brker Oy:n tekninen johtaja, 1922-25 yhtiön johtokunnassa. Siirtyi Tampereen Pellava- ja Rauta-Teollisuus Oy:n johtoon 1925, toimitusjohtajaksi 1929. Vaasan Puuvillatehdas Oy:n johtokunnassa 1926-28, Etelä-Suomen Voima Oy:n, Oy Strömberg Ab:n, Vaasan Puuvilla Oy:n, Oy Kolsinki Ab:n, Oy Abborfors Ab:n johtokunnan puheenjohtaja, Oulujoki Oy:n ja Oy Mankala Ab:n johtokunnassa, Suomen työnantajain Keskusliiton puheenjohtaja, Vuorineuvos 1939. Kokoomuksen Turun kaupunginvaltuutettu 1924-25, yleisen valmisteluvaliokunnan jäsen 1924. Tampereen sähkölaitoksen hallituksen pj. 1927 alkaen. STS:n jäsen v:sta 1925, Sähköinsinööriliiton jäsen, Tampereen Teknillisen Seuran johtokunnan jäsen v:sta 1926. – Arno Solinin isovelji *Edward Henrik Solin* (s. 1877 Tampereella), ylioppilas Tampereen reaaliylyseosta 1896, ylempi hallintotutkinto 1900, Zürichin kansainvälisessä kauppakorkeakoulussa 1901-02. KOP:n palveluksessa v:sta 1901 Tampereen konttorissa, jonka varaesimies 1908-12, v:sta 1912 Länsi-Suomen Osakepankin pääjohtaja Turussa ja seuraajapankki Maakuntain Pankki Oy:n Turun konttorin johtaja v:sta 1929. Turun kaupunginvaltuutettu 1915-17, Turun kauppakamarin ja sen työvaliokunnan jäsen, Turun kauppakamarin edustaja Keskuskauppakamarissa, Turun Yliopiston hoitokunnan jäsen. *Suomen insinöörejä ja arkkitehteja 1948*, 487; *Suomen korkeakouluinsinöörit ja arkkitehdit 1956*, 800; *Suomen liikemiehiä II. 1930.*, 791; *Uusitalo 1982*, 532, 535.

²⁹² Tarvittavia laitteita olivat etulämmittäjä eli economiser, ketjuarinat, syöttöpumppu, 4000 kW höyry-

oli saatava takeet riittävästä kulutuksesta, jotta näinä ”raha-ahtaina aikoina” saataisiin hankkeelle pääomia.

Valtuustokeskustelussa Sdp:n Antti Raita esitti, että sitoumusta ei voitaisi hyväksyä ilman yksityiskohtaista valmistelua ja asia tulisi lähettää sähkökomitealle lisävalmistelua ja lausunnon antamista varten. Kokoomuksen Ensio, Sdp:n Leino ja Sstp:n Hannula kannattivat Raidan esitystä. Tulenheimo esitti asian palauttamista voimanhankintakomitealle, joka pyytäisi valmistelun pohjaksi lausunnon sähkökomitealta. Sahlstein kannatti. Tulenheimokin valitteli asian ylimalkaista valmistelua. Näitä kahta esitystä erotti lähinnä näkemys siitä, mille toimielimelle asia olisi palautettava valmisteltavaksi. Kysymyksessä epäilyttivät ratkaisun vaikutus pitkälle tulevaisuuteen sekä yhtiön edellyttämät erioikeudet, joiden mukaan Turun Voiman perustajille, suurimmille turkulaisille teollisuusyrityksille, oli taattava virran myynti kaupungin laitokselta samaan hintaan kuin, mitä kaupunki siitä Turun Voimalle maksoi ”lisätynä kohtuullisilla transformaattori-, johtoverkko- sekä hallinnointikustannuksilla.” John Barker Oy:lle esitettiin mahdollisuutta saada virta suoraan voimayhtiöltä ja lisäksi oikeutta vetää kaupungin alueelle oma siirtolinja.

Turun Voima Oy:n toimitusjohtaja J.C. Wiese otti valtuutettuna osaa keskusteluun ja selosti laajasti kysymyksen vaiheita. Wiese, joka oli toukokuussa neuvotellut Berliinissä Turun Voiman rahoituksesta, kiirehti valtuuston päätöksentekoa ja toivoi kaupungin ottavan asiaan kantaa jo kuluvan kuun aikana. Hän ei esteellisenä osallistunut varsinaiseen päätöksentekoon. Rkp:n valtuutettu Hammarén ilmoitti kannattavansa komitean esitystä eli hyväksyvänsä sitoumuksen antamisen saman tien. Rkp:n Molin periaatteessa hyväksyi Turun Voiman asiakkaaksi sitoutumisen, mutta yksityiskohdat tulisi määrittellä erikseen. Siksi hän kannatti Tulenheimoa. Äänestyksessä Raidan esitys siirtää asia sähkökomitealle voitti ensin Tulenheimon esityksen. Äänet jakautuivat Raita 16, Tulenheimo 14. Lopullisessa äänestyksessä Raidan ehdotus voitti komitean esityksen selvästi ja asia lähetettiin sähkökomitealle.²⁹³

turbiini, putkijohdot ja hiilenkuljetuslaitos. TKVMiet. 1/1923, 7-10.

²⁹³ Sdp:n, Sstp:n ja Edistyksen valtuutetut olivat Raidan esityksen takana. Kokoomus ja Rkp olivat Tulenheimon esityksen takana. Ks. äänestyslista ja Voimanhankintakomitean esitys TKVPtk 26.6.1922 § 38, 406-409. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1922. Ca:49. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Turun Voima Oy:n perustajiin, joita erioikeus olisi koskenut, kuuluivat Ab John Barker Oy, Åbo Klädesfabrik, Åbo Järnmanufaktur Ab, Ab Åströms Fabriker, Ab Åströms Läderindustri, Åbo Kakelfabrik Ab, Ab Crichton, P.C. Rettig & Co ja Finska Oljenfabriken nimiset yhtiöt. Ks. Voimanhankintakomitean esitys. Sama. Seuraavassa asiakohdassa Voimanhankintakomitea anoi valtuustolta konsulttitöihin 70 000 markkaa. Sstp:n Väinö Hannula ehdotti että määrärahaesitys hylätään, mutta esitys ei saanut kannatusta. TKVPtk 26.6.1922 § 39, 409-410. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1922. Ca:49. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA.

Palautus sähkökomitealle jäi merkityksettömäksi, sillä vaikka komitea käsittelee asiaa syyskuussa, se päättyi näkemykseen, että komitean jäsenten oli saatava pe-rehtyä kysymykseen ennen varsinaista käsittelyä. Asiaan kuitenkin palattiin vasta vuo-den 1923 tammikuussa, jolloin voimanhankintakomitea oli jo tehnyt valtuustolle varsi-naisen esityksensä. Valmistelua siis jatkettiin valtuuston päätöksistä huolimatta voi-manhankintakomiteassa.²⁹⁴ Molempien komiteoiden puheenjohtajana istui Rkp:n Arne Bergroth, ruotsinkielisten pääomapiirien sähköasioiden luottomies, mutta Turun Voi-man taustayhtiöistä erityisesti Barkerin intressi oli Arno Solinin kautta edustettuna vain voimanhankintakomiteassa ja siksi se käytännössä piti ohjat käsissään.

Barkerin teknillinen johtaja Solin oli myös laatinut kirjeen, johon perustu-nut rahatoimikamarin esitys tuotiin valtuustokäsittelyyn 1922. Siinä yhtiö anoi lupaa ve-tää voimalinja Maariassa sijaitsevalta Alfaan tehtaaltaan Linnankadun kehräämöö-n. Lin-nankadun kehräämön tuotanto oli takellellut, koska kaupungin sähkölaitos ei ollut pys-tynyt toimittamaan laitoksille sen kaipaamaa 100 kW:n lisävoimaa. Yhtiö kertoi, että se siirtäisi Alfaan kutomosta ylijäämävirtaa kehräämöö-n. Turun Sähkölaitoksen johtajan, insinööri Hannes Lindströmin allekirjoittamassa esittelytekstissä todettiin, ettei ehdotet-tu korkeajännityskaapeli voinut olla kannattava niin pienen virtamäärän siirtoon. Lind-strömin tietojen mukaan yhtiö oli tosiasiallisesti aikeissa rakentaa 1500 kW:n voimalaitok-sen Alfaan kutomonsa yhteyteen. Sen olisi tarkoitus tyydyttää sekä Linnankadun keh-räämön, että Littoisten verkatehtaan voimantarve. Tämä seikka ei ilmennyt Barkerin kirjelmästä. Lindströmin mukaan oli ”huomiota herättävää se seikka”, että näin suuri voimalaitos rakennettaisiin kauas satamasta ja merestä, kun jo Linnankadulla sijainnut Turun sähkölaitos oli joidenkin mielestä liian kaukana satamasta (mm. polttoainetoimi-tusten näkökulmasta). Yhtiö oli ehdottanut myös, että sen tehtaalta Linnankadulta ve-dettäisiin yhteys sähkölaitokselle, jolloin kaupungin laitosten toimintaa voitaisiin ajoit-tain hieman helpottaa.

Lindström epäili lausunnossaan yhtiön ehdotuksen herättävän vastustusta, olihan kaupungin laitosten intressissä yrittää saada Barker peittämään koko virrantar-peensa kaupungin laitoksilta. Näin olisi Lindströmin mukaan toiminut ainakin AEG, jo-

²⁹⁴ Sähkökomitean pöytäkirja 18. syyskuuta § 3. Sähkökomitean pöytäkirjat 1922. C:3. Turun sähkölai-toksen arkisto. TKA. Sähkökomitea totesi 29. 1.1923 yksimielisesti kannattavansa voimanhankintakomi-tean esitystä, mutta korosti kantanaan, että kaupungin sähköntarve tulisi tulevaisuudessa tyydyttää hank-kimalla virtaa jostakin vesivoimalaitoksesta. Ennen kuin se oli mahdollista, tuli virtaa ostaa Turun Voi-malta, joka käytännössä tarkoitti Paraisten tehtaiden voimalaitosten virtaa. Samalla oli kuitenkin huoleh-dittava siitä, että sähkölaitosta ylläpidettäisiin Turun Voiman ”täytenä varana” ja mikäli jatkosopimusta Turun Voiman kanssa ei syntyisi viiden vuoden kuluttua, oma laitos voisi vastata Turun virrantarpeesta myös täysin itsenäisesti. Sähkökomitean pöytäkirja 29. tammikuuta 1923 § 1-3. Sähkökomitean pöytäkir-jat 1922. C:3. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA

ka vain muutama vuosi aiemmin oli vastannut kaupungin sähköstä. Esitys hyväksyttiin kuitenkin valtuustossa yksimielisesti ja Barker oikeutettiin vetämään kaapeli kaupungin alueelle laitostensa välille toistaiseksi kahden vuoden irtisanomisajalla.²⁹⁵ Lindströmin lausunnon melko suoraviivainen kritiikki viittasi siihen, että Barkerin esityksen taustalla oli vakaa aikomus toteuttaa aiemmin tehdyt suunnitelmat virranhankinnasta Paraisten laitokselta Turun Voiman välityksellä, vaikka yhtiö perusteli esitystään kaupungille aivan toisin. Suunnitelmien toteuttamiseksi oli ratkaisevan tärkeää saada kaupungin ja Turun Voiman välille virrantoimitussopimus. Mahdollisesti vain harva valtuutettu oivalsi Barkerin uuden voimalinjan ja kesäkuisen Turun Voiman esityksen yhteyttä, kun valtuusto lokakuussa 1922 käsitteli Barkerin esitystä.

Voimanhankintakomitea jatkoi työtään omalla tahollaan. Se joutui useamman kerran uudistamaan huhtikuussa 1922 Paraisten Kalkille lähettämänsä tarjouspyynnön virran toimittamisesta ennen kuin yhtiö marraskuun 29. päivä ilmoitti, ettei se ole valmis rahoittamaan tarvittavaa siirtojohtoa, mutta Turun Voima Oy olisi asiasta kiinnostunut. Komitea tiedusteli Turun Voiman kantaa ja voimayhtiö toimitti kaupungille 13. joulukuuta tarjouksen virran toimittamisesta. Sen mukaan Parainen toimittaisi 4000 kW:a ja Turun Voimalle taattaisiin 8 miljoonan kWh:n vuosikulutus, josta Turku takaisi 5 miljoonaa ja Ab John Barker Oy ja Littoisten Osakeyhtiö 3 miljoonaa. Yhtiö rakentaisi virtajohdot ja muuntaja-asemat.²⁹⁶ Turun Voima toimi tuossa vaiheessa lähinnä ”postikonttorina”. Tosiasialliset toimijat olivat koko ajan kaksi voimayhtiön suurinta osakasta, Paraisten Kalkkivuori Oy ja John Barker Oy. Yhteistyössä voimanhankintakomitean kanssa ne järjestelivät talousalueen tulevien vuosien energiaratkaisua. Kun Turun Voiman tarjous voimanhankintakomitealle joulukuussa annettiin, oli kaikki selvää ja komitean lopullinen mietintö voitiin valmistella tuotavaksi valtuuston käsittelyyn 18. tammikuuta. Jälleen asian käsittelyllä oli kiire. Turun Voima Oy:n toimitusjohtaja valtuutettu J.C. Wiese korosti, että yhtiön tarjous, joka komitean mietintöön sisältyi, oli voimassa vain helmikuun alkuun asti. Asia jäi kuitenkin ensimmäisessä käsittelyssä pöydälle Sstp:n Nordmanin ja Nurmen pyynnöstä ja siihen palattiin viikon kuluttua.²⁹⁷

Valtuustolle toimittamansa esityksen aluksi komitea vertasi Turun tilannetta Saksan ja Ruotsin ”erittäin korkealla kehityskannalla” olevan sähkötekniikan ja

²⁹⁵ Barkerin kirjelmässä puhuttiin vain 100 kW:n voimantarpeesta kehräämölle. Kirjelmä valtuustolle oli päivätty 16. elokuuta 1922, Lindströmin esittelyteksti 12. syyskuuta. Käytännön asioissa kaupungin sähkölaitoksen suuntaan toimi asiakirjojen mukaan Barkerin ins. Arno Solin, joka istui myös Voimanhankintakomiteassa. Ks. Ote Turun Rahatoimikamarin pöytäkirjasta 18.9.1922 § 35. TKVPtk 5.10.1922 § 21, 521. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1922. Ca:49. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA.

²⁹⁶ TKVMiet 1/1923, 10.

²⁹⁷ TKVPtk 18.1.1923 § 32, 43-44. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1923. Ca:50. Kaupunginval-

kunnallispolitiikan tasoon. Varavoimareservin saaminen olisi erittäin tärkeää, ”sillä kehittyneissä olosuhteissa ei kaupunki voi hetkeäkään olla voimaa vailla, ilman että heti syntyy mitä arveluttavimpia ja vaarallisimpia häiriöitä, puhumattakaan niistä suunnattomista taloudellisista tappioista, jotka lyhytaikaisinkin seisaus saa aikaiseksi”, komitea maalaili. Se muistutti vuoden 1920 sähkölaitosonnettomuudesta ja kuukausien vajaa-toiminnasta aiheutuneista häiriöistä ja tappioista. Komitea piti järkevimpänä Saksan ja Ruotsin esimerkkeihin nojautuen, että Turku perustaisi voimanhankintansa vesivoimaan ja varavoima tuotettaisiin höyryvoimalla. Vahvimaksi vaihtoehdoksi komitea nosti Turun Voiman vesivoimahankkeet Kokemäenjoen koskissa Harjavallan pitäjässä 90 km:n päässä Turusta, vaikka mainitsi myös Imatran koskien olevan rakenteilla. Komitea piti Turun Voiman rahoitusta nyt aiempaa parempana ja vaikka suunniteltu rahoitus ei toteutuisikaan, komitea tähdensi, että vesivoima tulisi joka tapauksessa hyödynnetyksi jonkun muun yhtiön voimin. Turun sähkölaitoksen oli ennen kaikkea varauduttava turvaamaan tulevaisuuden sähkönsaantinsa ulkopuolisella vesivoimalla. Koska virtaa oli kuitenkin saatava jo seuraavaksi syksyksi, oli vaihtoehtoina oman laitoksen laajentaminen tai yhteistoiminta Paraisten Kalkkivuoriyhtiön kanssa.²⁹⁸

Timo Herranen on arvioinut, että Turun kaupunginvaltuuston asettama voimanhankintakomitea olisi saanut jo vuonna 1922 Koskivoimakomitealta ilmoituksen mahdollisuudesta ostaa joidenkin vuosien kuluttua sähköä Imatran Voimalta, ja että komitea olisi laskenut suunnitelmissaan tämän varaan. Tuossa vaiheessa kuitenkin Turun Voima Oy:n vesivoimahankkeella oli vielä toteutumisen edellytyksiä. Ensisijaisena vaihtoehtona Turussa nähtiin Kokemäenjoen vesivoima, jos ei Turun Voiman, niin sitten jonkun muun tahon valjastamana. Imatra-vaihtoehto alkoi näyttää todennäköisemmältä vasta kesällä 1923, jolloin Paraisten Kalkki ilmoitti liittyvänsä Imatran verkkoon ja Turun Voima-hanketta alettiin ajaa alas.²⁹⁹

Kehitys näytti noudattelevan Barkerin ja Littoisten yhtiöiden Voima- ja Polttoainetaloudelliselta yhdistykseltä muutama vuosi aiemmin tilaamia suunnitelmia yhtiöiden omien ja koko talousalueen energiajärjestelyjen osalta. Turun Voiman kaupungille tekemä tarjous oli Voima- ja Polttoainetaloudellisen yhdistyksen ja Sähkötek-ninen Neuvottelutoimisto O.K. Faith-Ellin arvion mukaan edullisempi kuin kaupungin omien laitosten laajentaminen, jonka kustannuksiksi se oli laskenut 5,5, miljoonaa

tuuston arkisto. TKA.

²⁹⁸ TKVMiet 1/1923, 1-4, 7.

²⁹⁹ Herrasen lähteenä on voimanhankintakomitean mietintö (TKVMiet. 1/1923). Voimakysymyksen käsittelyä laajemmassa kontekstissa tarkasteltaessa näyttää kaupunki luottaneen edelleen Kokemäenjoen koskien vesivoimaan, vaikka Imatran voiman mahdollisuuteen komiteamietinnössä viitattiinkin. Vrt. Herra-

markkaa. Konsulttitoimistojen mukaan oli hyvä, että kaupunki välttyisi pääomien sitomiselta ja voisi panostaa virranjakeluun johto- ja muuntajahäviöitä vähentääkseen. Lisäksi Turun sähkölaitokselta kuluttajille toimitettavan virran hinta tulisi asiantuntijoiden arvioiden mukaan hieman halvemmaksi. Komitea perustelikin valtuustolle Turun Voiman tarjouksen hyväksymistä ”kaupungin edulla”. Tärkeintä kaupungin edun kannalta oli, että sopimus takaisi sille täyden voimareservin. Sopimuksen avulla helpotettaisiin kaupungin liittymistä tulevaisuudessa johonkin vesivoimalaitokseen ja lisäksi ”kävisi mahdolliseksi uusien suurkuluttajien tyydyttäminen”, kun virtaa riitti entistä paremmin myytäväksi. Barkerin kutomo ja Littoisten tehtaot sijaitsivat kaupungin ulkopuolella eikä niidenkään virransaanti kaupungin laitosten ohi suoraan Turun Voimalta ollut komitean mukaan sähkölaitoksen jakelumonopolin kannalta ongelma. Sopimus ehdotettiin solmittavaksi ”ensin vain viideksi vuodeksi kahden vuoden irtisanomisella.”³⁰⁰

Sstp:n valtuutetut Nurmi ja Hannula esittivät komitean ehdotuksen hylkäämistä. He perustelivat esitystään sillä, että sopimus Turun Voiman kanssa tulisi olemaan kaupungille epäedullinen ja sähkön kuluttajat tulisivat huomaamaan sen kohonneissa viran hinnoissa. Valtuutettujen mielestä kaupungin tulisi panostaa omaan sähkölaitoksen kehittämiseen ja vasta ”sitten kun vesivoimalla valmistettua virtaa todella olisi saatavissa, antauduttava neuvotteluihin sellaisen hankkimisesta.” Myös Sdp:n Antti Raita kritisoi ehdotettua sopimusta. Hän korosti, ettei sen solmimiseen ollut kaupungin puolelta mitään tarvetta. Raita muistutti valtuutettu. Armas Ensiön tehneen hiljattain aloitteen, jossa esitettiin selvitettäväksi, olisiko kaupungin sähkölaitoksen käyttökustannuksia tietyillä parannuksilla mahdollista alentaa. Mikä olisi virran hinta, jos parannukset tehtäisiin ja siirryttäisiin lisäksi käyttämään kokonaan kivihiiltä laitoksen polttoaineena? Tähän aloitteeseen ei vielä ollut annettu selvitystä ja Raita esitti asian palauttamista selvityksen hankkimiseksi Voimanhankintakomitealta.

Valtuutettu Tulenheimo oli komitean esityksen kanalla mutta oli sitä mieltä, että sopimuksen teko olisi annettava vain rahatoimikamarille eikä sähkökomitealle. Jälkimmäistä oli esittänyt Wiese mutta jäi vaille kannatusta. Ensiö kannatti voimanhankintakomitean esitystä Tulenheimon tekemällä muutoksella varoittaen kuitenkin riskeistä. Ensimmäinen ja periaatteellinen näistä oli se, että sopimuksella kaupunki hankki itselleen kilpailijan alalla, jolla sitä ei ennestään ollut. Komitean esityksessä ”yhtymälle Barker-Littoinen” annettiin nimitäin vapaus tilata suoraan virtaa Turun Voimalta. Toinen varmistettava seikka oli virran hinnan sopiminen kiinteäksi siltä osalta, jonka kau-

nen 1996, 121-122.

³⁰⁰ TKVMiet 1/1923, 10-13.

pungin todellinen kulutus mahdollisesti jäisi sovitusta kulutustasosta. Lisäksi Ensiö korosti, että kaupungin virrasta maksama hinta oli voitava laskea paitsi kivihiilen, myös halkojen hintaan perustuen. Siirtolinja Turun ja Paraisten välillä olisi myös rakennettava ”parhaista aineista”. Äänestyksessä komitean ehdotus sopimuksen solmimisesta Turun Voiman kanssa hyväksyttiin 30-9 vasemmistopuolueiden jäädessä vähemmistöön. Osa Sdp:n edustajista äänesti porvaririntamassa.³⁰¹

Kaupungin voimanhankintavaihtoehdosta käydyssä poliittisessa kamppailussa oli kysymys teknologisesta valinnasta. Käytännössä valittavana oli vain kaksi päävaihtoehtoa: lämpövoimaan tai vesivoimaan perustuva energiantuotanto. Myllyntauksen mukaan teknologian valintaan vaikuttavat intressiryhmien käsitykset siitä, mihin tarpeeseen teknologian tulisi vastata eli mikä on ratkaistava ongelma (*flexibility of interpretations*) sekä se, mitkä teknologiat käytännössä ovat valittavina (*design flexibility*).³⁰² Voimanhankintakomitean esityksessä ratkaisua vaatineet ongelmat määriteltiin konstruoidulla ensin käsitys ”kaupungin edusta”. Vaihtoehdot rajattiin näin ulos keskustelusta kaupungille epäedullisina. Vesivoimaan nojaavan ratkaisun ympärille alkoi rakentua yhteinen näkemys (*rhetorical closure*). Erimielisyyttä oli kuitenkin siitä, olisiko panostettava omaan vai ulkopuoliseen voimantuotantoon. Toivottua konsensusta ei syntynyt. ”Kaupungin eduksi” määriteltiin virransaannin häiriöttömyys, pääomien sitomisen välttäminen sekä sähkön kuluttajahinnan aleneminen, jonka arvioitiin toteutuvan. Myös yhteys Paraisten laitoksiin esitettiin vesivoiman saannin kannalta tärkeänä askeleena oikeaan suuntaan. Uusien suurkuluttajien saaminen kaupungin sähkölaitokselle nähtiin etuna, mutta samalla sopimus rajasi Barker ja Littoinen -yhtiöt kaupungin sähkölaitoksen kuluttajien ulkopuolelle. Itse asiassa jo syksyllä 1922 Barkerin anomuksesta tehty päätös nakersi kaupungin jakelumonopolia antaessaan yhtiölle mahdollisuuden siirtää virtaa sen Turussa sijainneille tehdaslaitoksille. Sopimuksesta seurannutta kiistatonta riippuvaisuutta kaupungin ulkopuolisesta voimantuotannosta ei komitea nähnyt ongelmana. Valtuuston enemmistö oli komitean esityksen kannalla, vaikka soraääniä esiintyi. Kriitikkissä kyseenalaistettiin sopimus yksityisen yhtiön kanssa, se nähtiin epävarmaksi. Lisäksi arvioitiin virran kuluttajahinnan todellisuudessa nousevan. Vesivoimahankkeiden tulevaisuutta pidettiin epävarmana eikä niillä kriitikkojen mukaan voinut kriittisten äänien käsityksen perustella sitoutumista vaikeuksissa painivaan Turun Voima Oy:ön.

³⁰¹TKVPtk 25.1.1923 § 4, 52-55. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1923. Ca:50. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA; TKVMiet. 1/1923, 13.

³⁰² Myllyntaus 2012a, 5.

Turun sähköhuollon kannalta kauaskantoisen sopimuksen syntyprosessissa oli erityisesti Barkerin ja Littoisten Verkatehtaan voimakysymys kaupungin päätöksentekokoneiston liikkeellepannut tekijä. Se aktivoi kunnallispolitiikassa hallitsevassa asemassa olleen suomenkielisen vaikuttajaverkoston Turun Voima -yhteistyön taakse. H.A. Leisegangin omistamille yhtiöille Turun Voiman ja kaupungin sopimus oli ensiarvoinen, jotta ne saattoivat tyydyttää sähköntarpeensa edullisesti. Barkerin suuri omistusosuus Turun Voima Oy:ssä sai yhtiön hartiavoimin ponnistelemaan sopimuksen synnyttämiseksi. Jos hanke kariutuisi, oli vaarana menettää yhtiöön sijoitetut varat.

Enemmistö valtuutetuista asettui Turun Voiman kanssa solmitun sopimuksen taakse. Puhuttiin ”kaupungin edusta”, mutta siitä ei vallinnut yksimielisyyttä. Kaupunginvaltuuston perustaman neljäjäsenisen voimanhankintakomitean kokoonpanossa oli huomioitu yleisen hyväksyttävyyden ja integroinnin nimissä myös Sdp:n edustus. Kokoomuslainen Arno Solin edusti komiteassa suoraan keskeistä edunsaajaa, Barkeria. Arne Bergroth ohjasi sekä voimanhankinta- että sähkökomitean työtä ja varmistui, ettei suuryhtiöiden etuja missään vaiheessa vaarannettu. Insinööri J.C. Wiese ajoitti valtuutetun ja Turun Voiman toimitusjohtajan kaksoisroolissaan yhtiönsä vaikuttamistoimet poliittisen prosessiin mahdollisimman tehokkaasti. Kaupungin hallintoon vaikutettiin vuoden 1922 kuluessa myös muulla tavoin. Paikallinen rahamaailma sääтели lainanantoon kaupungille ja joudutti näin yhtiöiden edun mukaista ratkaisua. Rahoitus sähkölaitoksen välttämättömiin investointeihin järjestyi vasta keväällä 1923.³⁰³

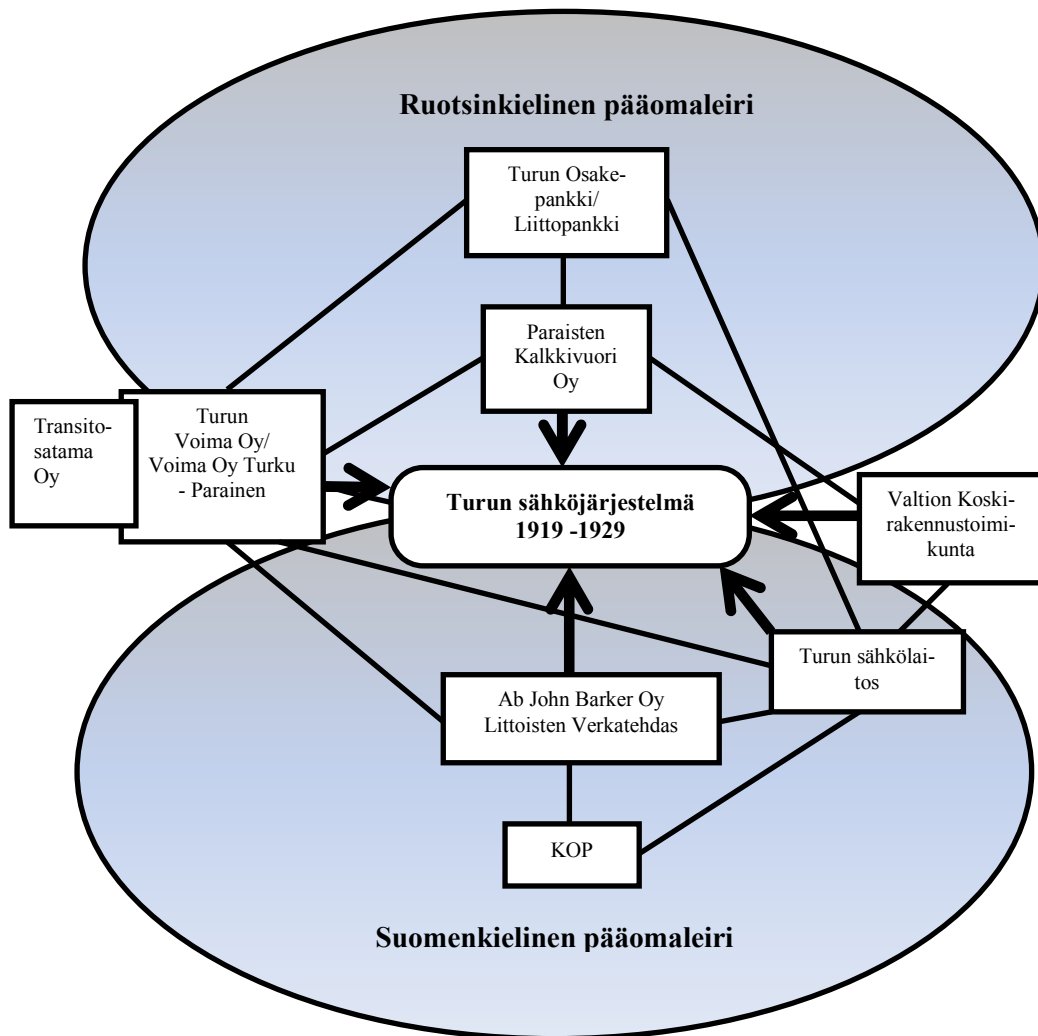
Barkerin ja Littoisten sidokset toisaalta ruotsinkielisen liike-elämän hallitsemaan Turun Voimaan ja erityisesti Paraisten Kalkkivuoriyhtiöön toisaalta KOP:in ja suomenkielisen pääoman verkostoihin, teki niistä koko alueen energiaratkaisun palapelissä tärkeän osan myös pääomaleirien valtakamppailun näkökulmasta. Kun Turku saatiin takaamaan tietty virrankulutus, kannatti Paraisten Kalkin myydä ylijäämävirtaansa myös Barkerille ja Littoiselle. Tuloilla se saattoi mm. kuolettaa isoja voimalaitosinvestointejaan. Mutta kyse oli myös suuremmasta. Ruotsinkielisen pääoman hegemonia alueen energiapolitiikassa vahvistui kaupungin ja Turun Voiman sopimuksella. Turku alueen talouselämän keskuksena ja seudun keskeiset teollisuusyritykset olivat nyt Paraisten yhtiön toimittaman virran varassa.

Eri intressiryhmien keskinäisiä suhteita ja vaikutusta Turun sähköjärjestelmän rakentumiseen kuvataan oheisessa Kuviossa 1. Makrotasolla tarkastellen intressistiriita kulki pääomaleirien välillä. Leirit rakentuivat mm. yrityksistä ja julkisen sek-

³⁰³ Ks. rahoitusjärjestelyistä edellä luku 4.1.2.

torin toimijoista, intressiryhmistä, joissa kunnallispolitiikan ja liike-elämän vaikuttajien sosiaaliset suhteet ja toiminta kiteytyivät. Tärkeimpien vaikuttajajenkilöiden yhteys intressiryhmiin on esitetty myöhemmin Kuviossa 2 (ks. luku 5.). Toimijoiden tasolla pääomaleirien välinen raja voitiin myös ylittää. Näin muodostui se sosiaalinen verkosto, sosiaalinen infrastruktuuri, jonka varassa sähköjärjestelmä kehittyi.

Kuvio 1. Sähköpolitiikan intressiryhmät. Tärkeimmät Turun sähköjärjestelmän rakentamiseen vaikuttaneet yritykset ja julkiset toimijat pääomaleireittäin 1919–29.

SCOT-näkökulmasta katsoen pääomaleirien välinen yhteisymmärrys sulki lopulta pois kaupungin sähkölaitoksen laajentamisen niiden keinojen joukosta, joilla sähkön kulutuksen kasvuun Turussa vastattiin. Valinta ei aluksi ollut lainkaan selvä. Suomenkielisissä porvaripuolueissa oli paljon kunnallishallinnon ja kunnallisen liiketoiminnan vahvistamiseen uskoneita, kärkihahmona kokoomuksen Armas Ensio. Lopulta ulkopuoliseen virrantoimittajaan turvautuminen tuli kuitenkin hyväksytyksi ja *clousu-*

re-ilmiö toteutui. Kriittisesti asiaan suhtautuneet jäivät tappiolle siksi, etteivät he muodostaneet järjestelmän rakentumisen kannalta riittävän vahvaa intressiryhmää tai relevanttia sosiaaliryhmää. Teknologisen järjestelmän kehittämisessä yksityisten yritysten edut ajoivat 1920-luvulla sähkön kaupunkikuluttajien ja sähkölaitoksen työntekijöiden etujen edelle.

Turun sähkölaitoksen sähkönhankinnasta syntynyt kompromissi, jolla ruotsinkielinen pääomaleiri tosiasiallisesti sai ajettua omat pyrkimyksensä läpi, vaati syntyäkseen konkreettisten taloudellisten etujen tunnustamista ja yhteensovittamista. Pohja onnistuneelle kompromissille oli luotu Turun Voiman puitteissa jo aiemmin eikä Kokemäenjoen vesivoimahankkeen kariutuminen lopulta yhteisymmärrystä haitannut. Turun talousalueen sähköjärjestelmän kehitys lähestyi vakaata kehitysvaihetta, kun taloudellisten etupiirien ja konfliktiosapuolten kesken syntyi aiempaa kiinteämpää ja laajempaa energiayhteistyötä.³⁰⁴ Tomas Ekmanin *closure*-ilmiöön liittäminen järjestelmän epävakautumisen (*öppning, destabilisering*,) eli kerran ”sulkeutuneen” keskustelun uudelleen aukeamisen mahdollisuus väheni, kun talousalueen energiapolitiikan merkittävimmät intressiryhmät huomioivat tietoisemmin ajoittain ristiriitaiset intressinsä.

Myllyntauksen mukaan *closure*-ilmiö voi tapahtua myös kiistakysymyksen uudelleenmäärittelyn kautta (*closure by the redefinition of the problem*). Ennen kuin teknologinen järjestelmä saavuttaa pitkällä aikavälillä tarkasteltuna vakaan kehitystilän, saattaa se läpikäydä useita perättäisiä diskursiivisia uudelleenmäärittelyprosesseja.³⁰⁵ Kun kiista Turun sähkölaitoksen kunnallistamisesta oli vaimentunut ja keskustelu sulkeutunut, aukesi uusi kamppailu, tällä kertaa voimakysymyksen osalta. Kun sekin päättyi, ei eturistiriidat peittävään konsensukseen vaan ristiriidat konkreettisemmin tunnistaneeeseen kompromissiin, tuli samalla mahdolliseksi ratkaista aiempaa pysyvämmiin talousalueen sähköjärjestelmän kehityksen ongelmia. Tavoitelluksi ratkaisuksi vakiintui vesivoima, jota haviteltiin ensin paikallisesti omin voimin mutta pian jo kansalliselle tasolle kurkottaen.

³⁰⁴ Esimerkiksi suomalainen teollinen muotoilu menestyi sotien jälkeen nimenomaan siksi, että se onnistui parhaimmillaan yhdistämään useiden relevanttien sosiaaliryhmien edut. Myllyntaus 2012b, 221-223.

³⁰⁵ Ekman 2003, 24-29, 144 ja 175-176; Myllyntaus 2012a, 6; ks. lisäksi mikroaaltouunin merkityksen ja

4.3 Turun Voima Oy ja pääomaleirien yhteistyö

4.3.1 Sähköistystä ja kiinteistöbisnestä

Ruotsinkielisille insinööripiireille suunnattu *Teknikern*-aikakauslehti arvioi vuonna 1923, että Turun talousalueen vuotuinen energiantarve oli Turun kaupunki ja alueen suuret teollisuusyritykset mukaan lukien yhteensä 30 miljoonaa kWh:a. Peräti puolet tuosta määrästä muodostui Paraisten Kalkkivuoriyhtiön kulutuksesta.³⁰⁶ Paraisten yhtiö nousi osin suuren energiantarpeensa vuoksi merkittävään asemaan Turun talousalueen energiatarvaisuudessa 1920-luvun alussa. Yhtiö saattoi operoida mm. Turun Voima Oy:n yli 40 %:n omistusosuutensa avulla. Turun Voima oli perustettu syyskuussa 1918. Sen osakepääoma oli kuusi miljoonaa markkaa. Perustajina oli yhdeksän yritystä ja 11 yksityishenkilöä. Kaikki kuuluivat Turun ruotsinkieliseen pääomaleiriin. Suurin omistaja oli Paraisten Kalkki Oy 2500 osakkeellaan, toiseksi suurin oli John Barker Oy 1500 osakkeella. Näillä kahdella yhtiöllä oli siis yhdessä osake-enemmistö, kaksi kolmasosaa yhtiön 6000 osakkeesta. Yhtiön johtokuntaan kuuluivat puheenjohtaja Lönnblad, Sundberg, Wrede ja Magnus Dahlström sekä Sarlin; varalla olivat Ernst Grönblom, Lennart Forsén ja Edvard Åström. Toimitusjohtajaksi valittiin Paraisten yhtiön yli-insinööri J.C. Wiese. Perustajaosakkaat olivat oikeutettuja saamaan omistusosuutensa suhteessa yhtiöltä virtaa.³⁰⁷ Turun Voima Oy oli perustettaessa tukevasti ruotsinkielisen pääoman hallinnassa. Barkerin omistuspohjan muuttuessa vuonna 1921 voimayhtiöön tuli mukaan myös suomenkielisen pääomaleirin edustus, mutta vanhan rahan hegemonia oli edelleen kiistaton.

Turun Voiman hanke Kokemäenjoen valjastamiseksi käynnistyi suurin odotuksin. Rakennettavien vesivoimalaitosten tuli tyydyttää koko talousalueen voimantarve. Tukholmalaisen Ab Vattenbyggnadsbyrån Carl Schmidt ja K. Johansson laativat

aseaman määrittämisestä suomalaisissa kotitalouksissa. Myllyntaus 2012c, 232-241.

³⁰⁶ ”Den allmänna situationen på elektrifieringens område i Finland”, *Teknikern* 10. okt. 1923, 162.

³⁰⁷ Kahden pääomistajan jälkeen seuraavaksi suurimpia omistajia olivat Turun Rautateollisuus Oy, Turun Verkatehdas Oy ja Oy Crichton Ab. Muita omistajayhtiöitä olivat Ab Åströms Fabriker, Ab Åström Läderindustri, Turun Kaakelitehdas, P.C. Rettig & Co. sekä Finska Oljenfabrik. Yksityishenkilöistä huomattavimpia omistuksia oli Ernst ja Magnus Dahlströmillä, pankinjohtaja Josef Lönnbladilla, konsuli Conrad Spoozilla, Carolus Wredellä ja insinööri Rudolf Sundbergillä sekä Gustaf Björkillä. Yhtiöjärjestyksessä rajattiin osakkaiden äänivalta yhtiökokouksessa kuudennekseen kaikista edustettuna olleista äänistä. Ks. Nordensvan 1946, 56 ja TKVMiet. 1/1920, 2. Omistajayhtiöiden ja yksityisten osakkeenomistajien kesken oli luultavasti paljon ristikkäistä omistusta, jota käyttämäni lähteet eivät kuitenkaan riittävästi avaa, jotta sitä voisi tarkemmin analysoida. Yksi Turun sähköjärjestelmän kehitykseen merkittävästi etenkin 1910-luvulla vaikuttanut henkilö vapaaherra Carolus Wrede oli ollut Elektriska Aktiebolaget AEG:n hallintoneuvostossa ja vastasi yhtiön toiminnasta Turun kaupungille sen maailmansodan aikaiseen takavarikkoon asti. Hän oli Turun Voiman perustamisen aikaan Ab Crichton – Crichton Oy:n toimitusjohtaja.

voimayhtiölle kesällä 1918 suunnitelman Kokemäenjoen ns. alemman putoussarjan valjastamiseksi. Sen mukaan Havingin, Harjavallan ja Pirilänkoskiin rakennettaisiin jokaiseen voimalaitos. Ensin rakennettaisiin Havingin voimalaitos, jonka yhteyteen tehtävällä säännöstelyaltaalla olisi vaikutusta alempiin voimalaitoksiin. Laskelmien mukaan Havingin laitos voisi tuottaa yhdeksässä kuukaudessa sen 11 400 kW:n tehomäärän, jonka sen osakkaat ja potentiaaliset tilaajat olivat ilmoittaneet tarvitsevansa. Osakkaiden tarve oli 6000 kW:a, Kauttuan tehdas käyttäisi 1500 kW:a, Turun kaupunki 2000 kW:a, Pansion satamaan suunniteltujen teollisuuslaitosten kulutus olisi 1500 kW:a ja maaseutukuluttajien tarve 400 kW:a. Rakennuslupaa anottiin syksyllä 1919 ja vuoden kuluttua insinööri Arthur Lindforssin johdolla työssä oli 300 miestä. Hankkeen toteuduttua sen kokonaiskustannukset olisivat vuonna 1922 esitetyn arvion mukaan 96 miljoonaa markkaa.³⁰⁸

Turkulaisten teollisuusmiesten ajatuksissa Kokemäenjoen vesivoimahanke kytkettiin yhteen Turun rajalla sijaitsevan uuden Pansion satama- ja teollisuusalueen rakentamisen kanssa. Valjastettavalle vesivoimalle piti varmistaa riittävä kysyntä. Nämä kaksi hanketta saivat alkunsa Pansio-yhtiön muodossa, pian ne kuitenkin erotettiin omiksi yhtiöikseen. Åbo Kraftaktiebolaget – Turun Voima Oy:ssä ryhdyttiin valmistelemaan Kokemäenjoen vesiosuuksien ostamista ja Åbo Transitohamn – Turun Transitosatama Oy:n toimialaksi tuli satama- ja teollisuusaluehankkeen edistäminen. Turun Transitosatama Oy:n omistajina oli samoja tahoja kuin voimayhtiössä, kuitenkin pääasiassa yksityishenkilöitä; kuten Dahlström, Lönnblad, Sarlin, Spoof ja Rettig. Osakkeenomistajilla oli selvät yhteydet alueen suuryrityksiin, vahvimmin Paraisten Kalkkivuori-yhtiöön. Satamayhtiöön toimitusjohtajaksi nimettiin insinööri J. C. Wiese. Turun satamassa sijaitsi myös Paraisten Kalkin kalkkisatama, joten satamaolot olivat yhtiölle tärkeitä. Maantie Paraisten tehtailta ei sallinut maakuljetuksia ja niinpä tehtaat olivat merikuljetusten varassa.³⁰⁹

Liikemiesten satamasuunnitelmat perustuivat sodanaikaisen talouselämän noususuhdanteen synnyttämälle oletukselle ulkomaankaupan kasvusta. Hankkeen joh-

Ekström 1958, 43.

³⁰⁸ Nordensvan 1946, 62-66.

³⁰⁹ Nordensvan 1946, 51, 54-55. Maaliskuun 6. päivä 1922 päivätyn luettelon mukaan Transitosatama Oy:n omistajia olivat kauppaneuvokset Ernst ja Magnus Dahlström, konsuli Conrad Spoof, kauppaneuvos Edward Åström, konsuli Albin Löfgrenin kuolinpesä, vapaaherra Carolus Wrede, pankinjohtaja Josef Lönnblad, konsuli Henning von Rettig, johtaja Ernst Grönblom, ins. Rudolf Sundberg, kauppias Arthur Lindblom, johtaja Emil Sarlin, johtaja G. Björk, tohtori W. Jörgensen, tohtori-insinööri Lennart Forsén, insinööri J.C. Wiese sekä Ab Åströms Fabriker Oy. TKVMiet 2/1922, 11. Yhtiöllä oli 1921 viimeisenä päivänä velkaa Turun Osakepankista (Suomen Liittopankki) 4294557,55 markkaa. Pankki oli yhtiön suurin velkoja. TKVMiet 2/1922, 8.

dossa olleen Wiesen mukaan sodan päätyttyä tavaraliikenne kasvaisi ja keskittyisi Suomessa yhteen tai kahteen satamaan. Näistä Turun oli oltava toinen. Turun satamasta voisi kehittyä Pohjois-Venäjän ja Siperian ulkomaankauppaa palveleva kauttakulkusatama. Suunnitelmat ulottuivat Raisiolahdelle saakka ja niihin kuului myös laituripaikat Turku-Kapellskär -lauttaliikennettä varten.

Kaupunki oli samoihin aikoihin, vuodesta 1915 alkaen, kehitellyt suunnitelmia vapaasatamasta, jossa protektionistisen tullipolitiikan oloissa voitaisiin tullitta tuoduista raaka-aineista jalostaa satamassa ja sen liepeillä sijaitsevissa teollisuuslaitoksissa tuotteita ”ulosvietäväksi”. Valtuusto lakkautti vapaasatama-asiaa valmistelleen valiokunnan 1922 ja hankkeesta luovuttiin, kun sodanjälkeinen taloustilanne ei vastannutkaan odotuksia.³¹⁰

Maailmansodan jälkeisissä taloudellisesti vaikeissa oloissa liikemieskonsortio pyrki vauhdittamaan hanketta ja jakamaan taloudellista riskiä laajentamalla Turun Voiman ja Transitosataman omistuspohjaa julkisella rahalla. Tarkoituksena oli myös päästä osalliseksi kaupungin sähkönjakelumonopolista yhteisyhtiön avulla. Kevättalvella 1920 AEG:n laitosten lunastamisen jälkeen oli esitys yksityisten ja kaupungin osakkuusyhtiöstä edennyt kaupungin hallinnossa jo varsin pitkälle (ks. luku 3.2.1.). Ristiinomistus olisi toteutuessaan muodostanut yritysverkoston, jonka kautta liike-elämä olisi saanut tukevan jalansijan talousalueen energiapolitiikan määrittelyyn. Operaatio pyrittiin toteuttamaan Transitosatama -yhtiön avulla. Taustalla oli myös Turun Voima. Satamayhtiö tarjosi vuonna 1920 kaupungille huomattavaa kahden miljoonan markan omistusosuutta. Tarkoitus oli korottaa yhtiön osakepääoma puolestatoista miljoonasta ensin neljään ja puoleen, sitten kymmeneen miljoonaan markkaan. Transitosataman ehdotukseen sisältyi suunnitelma, jonka toteutuessa kaupunki liittyisi satamayhtiön osakkuuden kautta myös Turun Voimaan ja olisi näin oikeutettu tilaamaan siltä virtaa. Turun osallistuminen satamayhtiöön olisi valtuustolle osoitetun tarjouskirjelmän mukaan mahdollistanut osakepääoman korottamisen Turun Voima Oy:ssä peräti neljääntoista miljoonaan markkaan ja ensimmäisen voimalaitoksen rakentaminen olisi voitu saattaa loppuun. Ne voimayhtiön perustajaosakkaat, jotka eivät olleet sähkön kuluttajia, olivat valmiita luovuttamaan omistusosuutensa voimayhtiöstä satamayhtiölle. Näin satamayhtiö olisi oikeutettu jopa 9000 kW:n sähkösuuteen.³¹¹ J.C. Wiese oli jo joulun alla poh-

³¹⁰ Kaupunki osti myös Transitosatama-yhtiön satamasuunnitelmat ja maa-alueet. Turun Sataman kehittämistä jatkettiin 1920 perustetun satamahallituksen puitteissa. Ensimmäisen hallituksen jäseneksi valittiin myös J.C. Wiese, joka istui hallituksessa vuosina 1920 - 26. Laakso 1980, 27; Laakso 1999(b), 195-196.

³¹¹ J.C. Wiesen allekirjoittama kirjelmä oli päivätty 13. joulukuuta 1919. TKVMiet. 1/1920, 1-4.; Transi-

justanut johtamiensa yhtiöiden esitystä Åbo Underrättelserissä julkaistulla kirjoituksellaan.³¹² Valtuuston käsittelyyn asia tuli tammikuun lopulla. Valtuusto suhtautui tarjoukseen suopeasti ja valitsi satamayhtiön kanssa neuvottelemaan erillisen valiokunnan.³¹³

Vuoden 1921 lokakuussa satamayhtiö kuitenkin ilmoitti, että maan taloudellisen aseman muututtua yhtiön suunnitelmilla ei ollut enää toteuttamisedellytyksiä. Se ilmoitti peruuttavansa Turulle tekemänsä tarjouksen. Kaupunki halusi kuitenkin neuvotella vielä yhtiön kanssa niistä ehdoista, joilla se edelleen voisi liittyä satamayhtiöön.³¹⁴ Kaupan kustannukset kaupungille laskettiin velkoineen noin 6,8 miljoonaksi markaksi. Rahatoimikamari oli pitänyt kauppaa mahdottomana järjestää, mutta siitä neuvottelemaan perustettu valiokunta oli valtuuston alainen ja esitteli asian suoraan valtuustolle.³¹⁵ Kaupunginvaltuusto päätti kaupasta äänestyksen jälkeen keväällä 1922. Valtuutetuista 26 oli puolesta ja 11 vastaan. Sosialistisen työväenpuolueen ryhmä oli kokonaisuudessaan vastaan, mutta vastustajien joukossa oli myös yksittäisiä Edistyspuolueen, Rkp:n ja Sdp:n edustajia. Vastustajat perustelivat kantaansa mm. kovalla hinnalla ja sillä, että maa-alueet tuottaisivat kaupungille tappiota.³¹⁶ Yhtiön johtokuntaan valtuusto esitti John Hammarénia, Ossian Häggmannia, Antti Raitaa ja Eino Tulenheimoa sekä agronomi Arvi Kontua.³¹⁷

Turkulaisten liikemiesten Pansion satama- ja teollisuusaluehanke ja siihen kytketty asunto- ja kaupunki- sekä vesivoimarakentaminen noudattelivat Helsingin seudulla tuttua mallia. Teollistumisen kasvattamien kaupunkien laitamille tehtiin eri toimialojen, kuten liikenne- ja energiainfrastruktuurin sekä teollisuus-, liike- ja asuinkiinteis-

tosatamayhtiön osakkeiden siirtämistä kaupungin haltuun samasta summasta, kuin millä liikemiehet olivat alueet lunastaneet, oli suunniteltu jo yhtiön ja hankkeen käynnistämisvaiheessa: ”Yksityisten henkilöitten Raisionlahden rannalta tekemien suurten maanostojen varsinaisena tarkoituksena on ollut valmistaa kaupungille mahdollisuus lunastaa nämä alueet samasta hinnasta, minkä ne ovat näille yksityisille maksaneet, Turun vanhan sataman tarpeellisia laajennuksia varten”, todettiin Turun kauppakamarin valtioneuvostolle osoittamaan lausuntoon sisältyneissä selvityksissä vuonna 1919. TKJ 1919, 20 sekä liitteet, 18-19 ja sitaatti 23.

³¹² ”Anläggandet av en tidsenlig djuphamn i Åbo”, 16.12.1919, ÅU.

³¹³ Keskustelussa valt. Heikell ehdotti hylkäämistä, koska rahallinen panostus oli suuri ja erityisesti tonttikäytön järjestyksen järjestäminen yhtiön omistamilla alueilla oli selvittämättä. Valt. Kärnä ehdotti varauksena, että kaupunki ratkaisisi kantansa vasta neuvottelujen perusteella. Tulenheimo, Nordström, Grönblom ja Pelto-kivi olivat asian pikaisen hyväksymisen kannalla. Tehdyt poikkeavat esitykset raukesivat kannatuksen puuttuessa. TKVptk 29.1. 1920 § 29,70-73. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1920. Ca:47. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Valiokuntaan nimettiin hovioikeudenasessori K. Eriksson, laivanlastaustaja A.E. Erickson, rakennusmestari J. Malin, kaupungininsinööri Einar Molander, talonomistaja A. Raita, insinööri, varatuomari K. Saarinen ja varatuomari Eino Tulenheimo. TKV päätös n:o 27 12.2.1920. KVEP 1920, 119-120.

³¹⁴ TKV päätös n:o 36, 13.10.1921. KVEP 1921, 863b.

³¹⁵ Kaupphinnasta kahta miljoonaa vaadittiin maksettavaksi käteisellä. Osakekaupan ohella kaupungille kustannuksia tuottivat yhtiön Suomen Liittopankille ja muille velkojille olleet n. 4,8 miljoonana velat, jotka kaupassa siirtyivät kaupungin vastattaviksi. TKVMiet 2/1922, 8-9, 12. Uusitalo 1982, 18.

³¹⁶ TKVptk 27.3.1922 § 2, 159-169; ks. äänestyslista 30.3.1922 § 2, 171-176. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1922. Ca:49. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA

törakentamisen kokonaissuunnitelmia. Ne olivat korkean profiilin kehityshankkeita, joi-
ta suunnittelemaan pestattiin Suomen ja Pohjoismaidenkin mitassa arvostettuja huippu-
arkkitehteja. Tällaisen uudenlaisen liiketoiminnan tunnetuin esimerkki olivat Helsingin
seudulla perustetut maayhtiöt ja erityisesti vuonna 1907 alkunsa saanut Kulosaari-
hanke. Helsingin kupeessa sijainneen Kulosaaren ostaneet liikemiehet alkoivat myydä
huvilatontteja perustamansa Aktiebolaget Brandö Villastad - Kulosaaren Huvilakau-
punki Osakeyhtiön nimissä, mutta ajan mittaan Kulosaari-yhtiöstä kasvoi monia yhdys-
kuntateknisiä palveluita tuottaneista yhtiöistä koostunut konserni. Yhtiö oli aloitteente-
kijänä ja pääosakkaana, kun maailmansodan luomassa nousussa perustettiin Herttonie-
men Maatila Osakeyhtiö ja Puotinkylän Maatila Osakeyhtiö, joiden maa-alueille suun-
niteltiin satama- ja teollisuusalueen rakentamista. Suunnitelmiin kuului olennaisena
osana sähköenergian tuottaminen rakennettaville alueille. Kulosaariyhtiössäkkin mukana
ollut Walter Ahlström omisti yhtiöidensä kautta Ahvenkosken vesivoimaa. Vuonna
1916 perustettiin Etelä-Suomen Voima Oy, jonka osakkaiksi tulivat A. Ahlström Oy,
Kulosaariyhtiö sekä Herttoniemen ja Puotinkylän yhtiöt.³¹⁸

Ahlström havitteli yhteistyökumppaniksi myös Helsingin kaupunkia, mut-
ta kaupunki ei halunnut lähteä hankkeeseen mukaan. Pääkaupungissa liikemiehet pohti-
vatkin, tulisiko Etelä-Suomen Voimaan ottaa osakkaiksi myös muutamia tärkeitä kau-
punginvaltuutettuja, jotta helpotettaisiin kaupungin mukaan tuloa. Tällaisesta menette-
lystä oli hyviä kokemuksia Etelä-Ruotsista.³¹⁹

Helsingin kaupunki ryhtyi hankkimaan käyttöönsä energiaresursseja aivan
toisella tavalla kuin Turku, joka pidättäytyi jopa oman laitoksensa laajentamisesta 1920-
luvulla. Helsinki osti vuonna 1917 Kymijoen Mankalan-koskiosuuksia omistaneen
Mankala Koskiosakeyhtiön osakkeet ja kolme viidesosaa koskien vesivoimasta. Kau-
punki ei kuitenkaan ryhtynyt vesivoimaa hyödyntämään, vaan päätyi lopulta tilaamaan
sähköä Etelä-Suomen Voimaosakeyhtiöltä.³²⁰ Kesäkuussa 1919 Helsingin kaupunki osti
Herttoniemen Maatilyhtiön ja tuli siten Etelä-Suomen Voiman omistajaksi neljäsosan
osuudella. Marraskuussa kaupunki hyväksyi Etelä-Suomen Voiman tarjoaman sopi-
muksen vesivoiman toimittamisesta. Helsinki sitoutui sopimuksella ostamaan sähköä
vuoteen 1931 asti.³²¹

³¹⁷ Varalle esitettiin F.I. Tuomolaa ja Gunnar Sahlsteinia. TKV päätös n:o 8, 15.6.1922. KVEP 1922, 478.

³¹⁸ Turpeinen 1984, 97-98

³¹⁹ Nordensvan 1941, 20-21.

³²⁰ Ks. Turpeinen 1984, 96-97; Nordensvan 1941, 16-22.

³²¹ Turpeinen 1984, 97-98

Vuosien 1906–08 aikana Helsingin pitäjässä ja Esossa perustettiin useita yksityisiä kaupungin keskiluokan omistamia maayhtiöitä, joiden tarkoituksena oli maanhankinta, lohkominen ja sen myyminen joko teollisuuskäyttöön, pienviljelytiloiksi tai huvila- ja omakotitalotonteiksi. Vaikka maanarvon voitiin ennakoita nousevan kaupungin kasvaessa, oli maakauppa niin suhdanneherkkää, ettei se kyennyt takaamaan varmoja voittoja ilman erityisiä toimenpiteitä. Helsingin seudulla hankkeet saatiin kannattamaan kokonaisvaltaisen kehittämisen ja tunnettujen arkkitehtien laatimien korkean profiilin suunnitelmien avulla. Hankkeet nivottiin kansainvälisiin yhdyskuntaihanteisiin ja ajankohtaiseen keskusteluun asutuskysymyksistä ja maankäytöstä. Niillä etsittiin ratkaisua sosiaalisiin ja poliittisiin ristiriitoihin. Esimerkiksi Kulosaari-yhtiön tavoitteena oli rakentaa maantieteellisesti rajattu ja sosiaalisesti yhdenmukainen ja kansainvälisesti ajanmukainen yhdyskunta.³²²

Keskeinen hahmo Kulosaari-projektissa oli ollut arkkitehti Bertel Jung, joka oli hankkeen taustayhtiön osakkaita ja jonka näkemykseen luotettiin, kun huvilakaupunginosaa suunniteltiin. Bertel Jung toimi koko Kulosaari-konsernin asemakaava-arkkitehtina vuosina 1916–19.³²³ Paraisten Kalkin asioissa Helsingissä vaikuttanut J.C. Wiese oli varmasti perehtynyt pääkaupunkiseudun kehitysmalleihin ja tutustunut niiden taustahenkilöihin. Kontakteillaan hän pyrki nyt edistämään Transitosatama- ja Turun Voima-hankkeita. Transitosatama Oy palkkasikin Bertel Jungin suunnittelemaan sataman ja sen lähialueiden asemakaavaa. Satamayhtiö onnistui saamaan Turun kaupungin mukaan arkkitehdin palkkakustannuksiin. Sovittiin, että Jung tekisi asemakaavas suunnitelman myös Pansion ja kaupungin ruutukaava-alueen välille.³²⁴

Jung suunnitteli satamayhtiön toimeksiannosta mm. 1920 valmistuneen Turun läntisten osien ja Suomalaisen Yliopiston asemakaavaehdotuksen, joka perustui pitkälti satamaliikenteen laajentumisodotuksiin. Ruutukaava-alueen ja Linnanaukon vä-

³²² Kolbe 1988, 32-36. Projekti oli selvästi keskiluokkainen ja työväestölle sillä oli tarjota vain esimerkki. Haluttiin rakentaa epäpoliittisia yhdyskuntia ilman ”sosialismia, nationalismia ja muita -ismejä”, kuten Kulosaari-projektin voimahahmointiin kuulunut Emil Schybergson totesi. Kolbe 1988, 51.

³²³ Kolbe 1988, 31, 38. Yhdyskunnan hallinto oli käytännössä Kulosaari-konsernin johtamaa, vaikka perustui Helsingin maalaiskunnan eli pitäjän alueella olleiden yhdyskuntien tavoin ns. taajaväkisten yhdyskuntien itsehallintoon (vuoden 1898 asetus). Yhtiöjohtoisesta yhdyskunnan asioiden hoidosta siirryttiin kunnallisen itsehallinnon aikaan vuonna 1922. Kolbe 1988, 126, 130.

³²⁴ Lehtonen 1991, 27-28. Jung valittiin tämän ”yhdistelmäviran” päätyttyä vuonna 1922 päätoimiseksi Turun kaupungin asemakaava-arkkitehdiksi kolmen vuoden määräaikaiseen virkaan. Laakso 1980, 74. Yhtiö esitti, että arkkitehdin vuosipalkkaan (48000 mk) varat tulisivat yhtiöltä (30000 mk), Petreliuksen lahjoitusrahastolta (6000 mk) ja kaupungilta (12000mk). Petreliuksen kaupungin kaunistamiseen tarkoitettu lahjoitusrahasto oli käytännössä ruotsinkielisen pääoman määräysvallassa. Rahaston varojen käytöstä päättävän komitean jäsenten tuli testamentin mukaan olla ”ruotsinmielisiä, ei sosialisteja”. Tämä aiheutti närkästystä suomenmielisten taholla. Säädös joka tapauksessa turvasi ruotsinkielisen eliitin käyttöön yhden apparatuurin lisää kaupunkirakentamisen ohjaamiseksi haluttuun suuntaan. Ks. Lehtonen 1991, 116-117.

liin jääneelle alueelle hän kaavaili modernia cityä, liikekeskustaa, joka rakennettaisiin jopa sata metriä leveään puistokadun varteen. Katua hän piirsi reunustamaan kymmenkerroksiset kerrostalot, tuon ajan Turun oloissa miltei pilvenpiirtäjät. Keskuskadun oli tarkoitus yhdistää etelässä Turun linna ja pohjoisessa Iso-Heikkilään suunnitellun Turun Suomalaisen Yliopiston rakennukset.³²⁵ Läntisen keskustan kehityssuunnitelmiin kytkeytyi satama- ja voimayhtiön lisäksi niin ikään J.C. Wiesen johtama Kiinteistö Osakeyhtiö Diagonal. Se omisti suureksi osaksi maapohjan, jolle Jung oli piirtänyt läntisestä keskustasta Pansion suuntaan johtavan ns. diagonaalikadun. Yhtiöiden taustahenkilöt uskoivat sataman läheisten maa-alueiden arvonnousuun. Huimilla suunnitelmillaan ne saivat yleistä huomiota ja myös kaupungin vakuuttumaan hankkeidensa menestyksestä. Diagonal-yhtiö tarjosi suunnitellun diagonaalikadun linjausta vastaavia tonttejaan kaupungille ja halusi vastineeksi rakentamatonta tonttimaata. Diagonaalikatusuunnitelman toteutuessa "Ruissalosta voisi tulla Turun huvilakaupunki samoin kuin Grankulla, Munkkiniemi-Haaga ja Kulosaari ovat Helsingille." Yhtiö korosti, että myös kaupunki hyötyisi maan arvonnoususta.³²⁶ Maanvaihto kaupungin kanssa ei lopulta onnistunut. Kaupungin vuonna 1921 neuvotteluja käymään perustama diagonaalikatukomitea piti suunnitelmaa liian kalliina, ja kun Pansion suursatamahankkeen toteutuminen viivästyi, päättyi komitea 1924 kielteiseen esitykseen kiinteistöjen hankkimisesta kaupungille. Bertel Jungin "Suur-Turun" asemakaavasuunnitelmat kariutuivat mm. edellä mainituista syistä ja pettynyt Jung irtisanoutui kaupungin palveluksesta.³²⁷

Se mikä oli onnistunut väkirikkaalla, nopeasti kasvavalla pääkaupunkiseudulla, maan talouselämän keskuksessa, ei toiminut Turun seudulla. Osin kysymys oli myös huonosta ajoituksesta. Turun Voima Oy ja siihen kytketyt muut hankkeet ajautuivat jo varsin pian käynnistymisensä jälkeen vaikeuksiin sodanjälkeisen taloustaantumisen iskiessä Suomeen. Rahanarvo laski kymmenesosaan ja korot nousivat rajusti. Voimayhtiön osakkailta ei enää herunut uusia pääomia ja suurin osa alkupääomasta oli kulutettu koskiosuuksien ostoihin. Myöskään yhtiölle tärkeät Turun Osakepankki ja myöhempi Suomen Liittopankki eivät voineet enempää lainaa myöntää. Josef Lönnblad pyrki kuitenkin järjestämään rahoitusta Pohjoismaiden Yhdyspankilta, KOP:lta ja Suomen Pan- kilta sekä yksityisiltä luotonantajilta. Ulkopuolisille voimantarvitsijoille tarjottiin osakkeita ja lopulta myös valtiolle tarjottiin osakkuutta. Tavaralainoja koetettiin saada ul-

³²⁵ Andersson 2002(a), 51-52; Paasikivi 2001, 61.

³²⁶ Lehtonen 1991, 119. Maapohjaa oli muutaman tontin verran hankkinut omistukseensa myös Kiinteistöyhtiö Komet, joka oli mukana tarjoamassa omistustaan kaupungille. Lehtonen 1991, 123-124 ja viite 380, sitaatti sama, 123.

³²⁷ Laakso 1980, 79-80. Andersson 2002(a), 56-57, 61.

komaisilta sähkötekniikan yrityksiltä AEG:lta ja ASEA:lta. Osakkuutta tarjottiin Kokemäenjoen koskiosuuksista edellisellä vuosikymmenellä Turun Voiman kanssa kilpailulle maanomistajien ja Porin ja Rauman kaupunkien muodostamalle Satakunnan Kiinteistö Oy:lle. Mikään näistä pyrkimyksistä ei tuottanut tulosta ja lopulta rakennustyöt jouduttiin keskeyttämään kokonaan vuoden 1922 keväällä.³²⁸

Turun Transitosatamayhtiön myyminen kaupungille oli liikemiesten hätäratkaisu pelastaa osa varoistaan ja siirtää yhtiön velat kaupungin vastattavaksi. Satamayhtiön omistus ei tuonut kaupungille osuutta Turun Voimasta, kuten vielä 1919 oli luvattu, vaan yhtiöt pysyivät erillisinä. Kaupungin kannalta se oli hyvä asia. Kaupungille olisi ollut taloudellisesti raskasta joutua kantamaan myös Turun Voiman velkoja. Kaupunki ryhtyi omistamisen sijaan Turun Voiman asiakkaaksi, kun yhtiön toimiala muuttui voimantuotannosta voimansiirtoon. Satamayhtiöstä oli kaavailtu linkkiä kaupungin ja Turun Voiman välille, mutta suunnitelmat muuttuivat mahdottomiksi toteuttaa ja liikemiesten oli löydettävä talousalueen sähköistämiseksi uusia etenemisreittejä.

4.3.2 Neljän osapuolen energiayhteistyö

Vaikkei Turun kaupunki ollut omistajana Turun Voimassa, kytkettiin kaupungin energiaratkaisu tiiviisti yhtiöön ja sen taustavoimiin mm. Paraisten Kalkkiin. Kaupunki ja Turun Voima allekirjoittivat virran toimitusta Paraisten Kalkkivuori Oy:n voimalaitoksilta koskevan sopimuksen 30. huhtikuuta 1923. Sopimus tehtiin viideksi vuodeksi ja virran hinta oli sidottu osittain hiilen hintaan. Tämä aiheutti myöhemmin ongelmia kaupungille, kun hiilen hinta heilahteli voimakkaasti erityisesti Englannin hiilikaivoslakon seurauksena vuosina 1926–27. Myös John Barker Oy ja Littoisten yhtiö olivat huhtikuun 26. päivä, muutamaa päivää kaupunkia aiemmin, tehneet sopimuksen virran toimituksesta Turun Voiman kanssa. Lisäksi Turun Voiman ja Paraisten Kalkin välillä oli sopimus virran ostosta. Turun Voima osti virran Paraisilta ja myi sitä Turulle ja Barker-Littoiselle.³²⁹ Turku-Parainen välille alettiin tulevaa virransiirtoa varten rakentaa 35

³²⁸ Nordensvan 1946, 67-68. Myös nousuodotusten varaan laskeneet muut yritykset kärsivät tappioita. Yksi paljon huomiota herättänyt tapaus oli OY S.S.S. AB, joka Turun sataman kautta tapahtuvan tuoreen kalan kuljetuksen kasvavan huomattavan suureksi ja rakensi vuonna 1920 satamaan jäähdytyslaitoksen. Yritys teki pian toiminnan alkamisen jälkeen vararikon ja jäähdytyslaitos päättyi Turun kaupungille. Myöhemmin 30-luvulla laitoksen otti käyttöön Puutarhatuotteiden Jalostaja Oy. Laakso 1980, 443.

³²⁹ ”Kontrakt. Mellan Åbo Stad (...) och Åbo Kraftaktiebolaget (...)” päivätty 30.4.1923. Åbo Kraft 1923-27. Sähkölaitoksen muu kirjeistö. Fb:29. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA. Kontrakt. Mellan Åbo Kraftaktiebolag (...) å ena sidan och A.-B. John Barker (...) och Littois Aktiebolag (...) å andra sidan”, päivätty 26. huhtikuuta 1923. Åbo Kraft 1923-27. Sähkölaitoksen muu kirjeistö. Fb:29. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA

kV:n siirtojohtoa ja muuntamoita. Ajatuksena oli edelleen, että myöhemmin samaa linjaa voitaisiin käyttää vesivoimasähkön siirtämiseen Paraisten suuntaan. Vaikka alkupe- räiseen Turun Voiman vesivoimahankkeeseen ei paikallisilta eikä muilta kotimaisilta rahoittajilta enää löytynyt varoja, oli Liittopankki vielä mukana rahoittamassa siirtolait- teiden rakennustyötä. Siirtolaitteet valmistuivat loppukesästä 1924. Virtaa saatiin en- simmäisen kerran elokuun 12 päivä. Linja valmistui ajallaan, mutta 5,5 miljoonan mar- kan kustannusarvio ylittyi 40 prosentilla.³³⁰

Samaan aikaan virantoimitussopimusten solmimisen ja siirtolinjan raken- nustöiden kanssa jatkuivat vielä Turun Voiman pelastamisyrietykset. Päätöksentekijöi- den toiveissa oli edelleen vesivoiman saaminen Kokemäenjoen koskista. Wiese mm. yritti järjestää rahoitusta Berliinistä. Rahoitussopimus olisi siirtänyt voimalaitoksen tu- kevasti Siemensin vaikutuspiiriin. Suunnitelmaan kuului mm. uusi 40 miljoonan markan osakeanti ja Siemensille voimalaitostöiden päähankkijan asema. Turun Voiman johto- kunnassa kaikki paitsi Magnus Dahlström hyväksyivät suunnitelmat. Hän ei olisi halun- nut luovuttaa paikallisena alkaneen hankkeen avaimia ulkomaisiin ja helsinkiläisiin kä- siin. Siemensillä oli edustus Helsingissä. Dahlströmin asennoituminen heijastelee ehkä ruotsinkielisen patrisiaatin keskuudessa perinteisesti vallalla olleita tunteja. Turkulais- liike-elämän keskeisillä paikoilla 1920-luvulla toimineiden Lönnbladin, Wiesen ja Sar- linin kaltaisten nopealiikkeisten modernien liikemiesten ja yritysjohtajien ajatusmaail- maa ja toimintatapaa ne eivät kuitenkaan samalla tavoin enää hallinneet. Liiketoimet menivät selvästi paikallispatriotismin ja kielipolitiikankin edelle.

Neuvotteluja jatkettiin Dahlströmin kritiikistä huolimatta. Keväällä 1923 valmistui lopullinen ehdotus, johon Turun Voima halusi kuitenkin pieniä tarkennuksia. Niitä lähdettiin tekemään Berliiniin. Johtokunnan jäsen, Paraisten Kalkin Emil Sarlin oli kuitenkin tällä välin tullut toisiin ajatuksiin ja ilmoitti heinäkuussa, että Valtion koski- voimatoimikunta oli tarjonnut Paraisten Kalkille Imatran vesivoimasähköä. Ilmoitus merkitsi Turun Voiman toimintamahdollisuuksien loppumista ja osakkaat ryhtyivät hankkimaan yhtiölle uutta omistajaa.³³¹ Sarlinin ja Kalkin ratkaisun taustalla oli myös huhtikuun lopussa allekirjoitettu Turun Voiman, Kalkin sekä Turun ja Barker-Littoisen välinen sopimusten kokonaisuus: Turun Voiman suurin omistaja Paraisten Kalkki saat- toi myydä laitostensa ylijäämävoimaa, kunnes saisi edullista vesivoimaa Imatralta. Toi- siksi suurimman Turun Voiman omistajan eli Barkerin tarpeet sopimus myös huomioi.

³³⁰ Kertomus Turun sähkölaitoksen toiminnasta vuodelta 1924, 4. Vuosikertomukset 1921-1930. Db:1. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA; Nordensvan 1946, 68. Ks. Ekström 1958, 124-127 ja luku 4.2.

³³¹ Nordensvan 1946, 69-71.

Näin ollen yhtiön osakkaiden enemmistö saattoi olla tyytyväisiä ratkaisuun. Turun Voiman, Paraisten Kalkin, Barker-Littoisen ja Turun kaupungin välisessä sopimusjärjestelyssä muille virran suurkuluttajille taattiin lisäksi edullinen hinta. Kun kaupunki oli vielä ostanut Transitosataman osakkeet, pääsivät yrityksiin sijoittaneet suuremmitta vaurioitta ulos alun perinkin spekulatioon ja riskinottoon perustuneesta hankkeesta.

Turun Voima oli perustettu korkein odotuksin hankkimaan talousalueen yrityksille edullista vesivoimaa. Hanke oli muuttunut nopeasti rasisiteeksi sen omistajille ja keskeiseksi kysymykseksi tuli hankkeesta irrottautuminen mahdollisimman vähin vaurioin ja omat edut turvaten. Kesäkuussa 1924 yhtiö asetettiin ”hallinnon alaiseksi”. Hallintomiehiksi valittiin suurimpien omistajayhtiöiden edustajat, Emil Sarlin ja H.A. Leisegang. Velkojien eli Liittopankin ja Siemens-Suchert Sähkö Oy:n edustajina olivat Hjalmar Ekholm ja Arvid Sourander. Yhtiön toimisto sijoitettiin Barkerin varaamaan huoneistoon ja Barkerin johtaja Arno Solin vastasi Turun Voiman asioista toukokuuhun 1925. Hänen muutettuaan pois Turusta toimitusjohtajaksi valittiin Liittopankin Volter Köhler. Turun Voiman reaaliomaisuus vesivoimavaroiineen yritettiin myydä valtiolle. Omaisuus ei kuitenkaan tahtonut mennä kaupaksi. Lopulta Siemensin edustajan veljen, insinööri Ingwald Souranderin johtama Nokia Oy osti Turun Voiman omaisuuden marraskuun 23. päivä 1925. Nokialla oli ennestään puunjalostusteollisuutta ja oma voimalaitos samassa vesistössä, jossa Turun Voiman omistukset ja työmaat sijaitisivat. Yhtiö otti vastuulleen Voiman 10 740 000 markan velat ja osti 10 markan nimellishintaan sen osakkeet. Kaupan ulkopuolelle jätettiin Turku – Parainen -siirtojohto ja siihen kuuluneet muuntajat ja maa-alueet. Ne myytiin tarkoitusta varten perustetulle johtoyhtiölle. Uuden yhtiön nimeksi tuli Kraft Ab Åbo – Pargas, Voima Oy Turku – Parainen. Se oli perustettu toimittamaan edeltäjänä tavoin virtaa Paraisilta Turkuun ja Barker-Littoisille. Toimitusjohtajaksi valittiin jo Turun Voiman aikana tehtävää hoitanut Volter Köhler. Kaupunki siirsi Turun Voiman kanssa 1923 tekemänsä sopimuksen uudelle voimansiirtoyhtiölle. Siirtoyhtiön osakepääoma oli 500 000 markkaa jaettuna 500 osakkeeseen. Osakkaita olivat Liittopankki 385, Sähkö Oy Siemens 95 ja Paraisten Kalkkivuori aluksi 20 osakkeella, mutta jo samana vuonna osake-enemmistö siirtyi Kalkin haltuun samoin kuin kaupungin perustamisen yhteydessä yhtiöltä vaatimat pankkitakuutkin. Turku sai siis Paraisilta virtaa ensin Turun Voima Oy:n välityksellä, sitten siirtojärjestelmän omistajaksi tulleen erillisen siirtoyhtiön kautta vuoden 1924 elokuusta alkaen vuoteen 1929.³³²

³³² Nordensvan 1946, 71; Ekström 1958, 127-128. Ks. Teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirja 16.2.1927 § 12, 32 ja pöytäkirjan liite ”Till Styrelsen för Stadens Tekniska verk” 1.2.1926. Turun kaupun-

Turun alueen energiapoliittisessa pelissä oli edelleen Paraisten Kalkin asemasta johtuva ruotsinkielisen pääomaleirin hegemonia, mutta valta liukui hiljalleen suomenkieliselle leirille. Muutos näkyi neljän tahon energiayhteistyössä. Turun Voiman vesivoimahankkeen hiipuminen ja useiden yhtiön perustajatahojen päätyminen pysyvästi kaupungin sähkölaitoksen asiakkaiksi vankisti kaupungin asemaa aiempaan verrattuna. Koska Turun Voima oli selvitystilassa eikä ollut enää realistista toivoa Kokemäenjoen vesivoimaloiden valmistumisesta, eivät kaupungin sähkölaitoksen asiakasyhtiöt enää voineet käyttää vesivoimahanketta neuvotteluvälineenä tai painostuskeinona pyrkimään sopimaan kaupungin sähkölaitoksen kanssa mahdollisimman edullisista hinnoista ja muista toimitusehdoista. Ruotsinkielisen pääoman Paraisten Kalkki tuotti edelleen kaupungin jakamasta sähköstä suuren osan ja omisti siirtoyhtiön, mutta kaupungilla oli nyt enemmän valtaa määrittellä, millä ehdoin se jakelisi virran omille asiakkailleen. Kaupungin ja Turun Voiman välisen sopimuksen mukaan Paraisilta ostettua virtaa ei voitu ilman kaupungin suostumusta välittää kaupungin lisäksi muille kuin Barker-Littoiselle ja sillekin vain omaan tarpeeseen.³³³ Suomenkielisen pääoman aseman vahvistumisesta kertoi myös se, että Barker-Littoinen sopi virranhankinnasta erikseen siirtoyhtiön kanssa. Paraisten Kalkki tarvitsi omien voimalaitostensa tuottamalle virralle kaupungin rinnalle suurkuluttajan, jollainen Barker-Littoinen oli. Näin vastakkaisilla puolilla leirirajaa seisseet yhtiöt olivat sähköasioissa sidottuja toisiinsa ja kaupunkiin eikä lankoja edelleen pidellyt Paraisten Kalkkikaan ollut enää määräävässä asemassa. Sen oli oltava entistä herkempi eri osapuolten intresseille.

Kaupungin sähkölaitoksen hallinnon osalta valta oli liukumassa suomenkielisen nousevan poliitikkokunnan edustajille, jotka pitivät huolta mm. Barker-Littoisen eduista ja joille johtava asema kaupungin hallinnossa tarjosi välineitä vahvistaa valtaansa energiakysymyksissä laajemminkin. Ruotsinkielisiä intressipiirejä herkästi kuuntelevalta ja keskushallinnon valvonnalta suojassa toimineelta sähkökomitealta valta siirtyi vuodesta 1927 alkaen teknillisten laitosten hallitukselle, jossa puheenjohtajana toimi Kokoomuksen Gripenberg. Volter Köhlerin valinnalla voimansiirtoyhtiön toimitusjohtajaksi ruotsinkielinen pääoma tavoitteli mahdollisimman hyviä vaikutusmahdollisuuksia muuttuneessa tilanteessa. Yhteydet kunnallishallintoon ja vaikutusvalta kunnallispolitiikassa nousivat uudessa energiayhteistyössä entistä tärkeämmäksi, mutta edelleen oli tunnettava ennen kaikkea liike-elämän tarpeet. Volter Köhlerillä oli hyvät

gin teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1926-1927. Ca:1. Teknillisten laitosten hallituksen arkisto. TKA.

³³³ Ks. § 11. ”Kontrakt. Mellan Åbo Stad (...) och Åbo Kraftaktiebolaget (...)” päivätty 30.4.1923. Åbo

verkostot ja kokemusta sekä liike-elämässä että kunnallispolitiikassa. Varatuomariksi 25-vuotiaana vuonna 1913 valmistunut Köhler työskenteli mm. Waasan Osakepankin Helsingin konttorin johtajana ja vastaperustetun Suomen Liittopankin johdossa Turussa vuosina 1921–24. Pankkimaailman ohella Köhler toimi vakuutusyhtiöissä ja hänellä oli oma asianajotoimisto Turussa. Myöhemmin hänen tiensä vei Åbo Akademin säätiön valtuuskuntaan ja hallitukseen, ruotsinkielisen liike-elämän verkostojen vahvaan solmukohtaan. Köhleristä tuli 1920-luvulla Rkp:n keskeisin kunnallispoliitikko. Hän oli vuonna 1922 noussut Rkp:n edustajaksi Turun rahatoimikamariin. Kamarin jäsenenä hän istui vuoteen 1929 ja vielä vuosina 1930 ja 1932 hän oli kaupunginhallituksessa. Turun kaupunginvaltuutettu Köhler oli vuosina 1924–45, joista valtuuston varapuheenjohtajana 1926–28, -33 ja -45. Hän kuului myös valtuustolle asioita valmistelleeseen yleiseen valmisteluvaliokuntaan 1924–29 sekä Turun sähkölaitoksen hallintoa pohtineeseen komiteaan 1925–26.³³⁴

Vallasta kamppaileiden pääomaleirien rajoja olivat energiakysymyksissä omiaan madaltamaan myös uuden yhteistyön käytännöt. Turun Voiman sopimuksissa kaupungin sekä Barker-Littoisen välillä virran hinta oli sidottu hiilen hintaan. Usean osapuolen neuvottelukokouksia, ”virran hinnoittelukokouksia”, alettiin pitää säännöllisesti Turussa Barkerin tiloissa loppuvuodesta 1923 alkaen. Niissä keskeinen kysymys oli Paraisten hiiliostojen hinnan määräytymisen toteaminen ja hyväksyminen ja sitä kautta Paraisten tuottaman ja Turun Voiman siirtämän virran hinnasta sopiminen Barker-Littoiselle ja Turun kaupungille. Kokouksissa oli edustus Turun sähkölaitokselta, jota edusti ensiksi johtaja Hannes Lindström, sitten Ilmari Ekström sekä myöhemmin myös Hans Gripenberg, T.M. Kivimäki ja Wilhelm Nordfors teknillisten laitosten hallituksen edustajina. Paraisten Kalkkivuoriyhtiöstä mukana olivat Emil Sarlin, Gabriel Geitlin ja Gustaf Arppe. John Barker Oy:tä ja Littoisten yhtiötä edusti H.A. Leisegang sekä Barkeria vielä erikseen laitosten johtaja, alkuun Lennart Sipola sitten Arno Solin ja myöhemmin Kaarlo Rautio. Turun Voimaa edusti toimitusjohtaja, ensin J.C. Wiese ja myöhemmin Volter Köhler.³³⁵

Kokoukset pidettiin kahdesti vuodessa ja hinnat määriteltiin aina puoli-vuotiskaudelle kerrallaan. Tavanomaisesta kokousrytmistä ja työjärjestyksestä poikettiin

Kraft 1923-27. Sähkölaitoksen muu kirjeistö. Fb:29. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA.

³³⁴*Suomen lakimiehet. Elämäkerrallisia tietoja.*; Ekström 1958, 128; Uusitalo 1982, Liite 2; *Björneborgs Svenska Samskolan 1892-1992*, 187. *Suomen lakimiehet 1949*, 399

³³⁵” Ks. Avskrift. År 1923 den 28 december kl. 11 f.m. sammanträde å A.B. John Barker O.Y.:s kontor i Åbo nedannämnda personer för att fastställa pris och kurs för av Pargas Kalkbergs Aktiebolag företaget kolinköp, vilket pris skall läggas till grund för strömberäkningen under andra halvåret 1924...”; Ks.” Avskrift. År 1924 den 8. december...”; ”Avskrift. År 1925 den 9. juni...”; ”Avskrift. År 1925 den 5. decem-

vuoden 1926 Englannin hiilikaivoslakkojen vuoksi. Kokouksessa 1. heinäkuuta 1926 Emil Sarlin otti esille hiilikaivoslakkojen vaikutuksen hiilen saatavuuteen ja hintaan. Paraisten Kalkkivuoriyhtiöllä oli vaikeuksia pitää voimalaitoksensa käynnissä ja se eli hiilen suhteen ”kädestä suuhun”. Hiiltä oli yritettävä tilata useilta eri toimittajilta. Näin ollen joulukuun kokouksessa vuonna 1925 seuraavan vuoden loppupuoliskolle jo sovitut hiilen hinnat olisi avattava ja Englannin lakon loputtua pidettävä kokous, jossa tilannetta arvioitaisiin uudelleen.³³⁶

Syyskuussa 1926 kokoonnuttiin Paraisten Kalkin hiilenhankintavaikeuksien takia arvioimaan tilannetta. Kalkki ei ollut saanut hankittua havittelemaansa yläleesialaista kivihiiltä ja halusi tunnustella sopimuskumppaniensa suhtautumista sen saamiin muihin tarjouksiin. Sähkönkulutuksen sesonki alkoi olla käsillä ja siihen oli varauduttava. Englannin hiilikaivoslakko näytti tuossa vaiheessa laantumisen merkkejä ja koolla olleet sopimustahojen edustajat totesivat, ettei koko vuoden tarvetta vastaavaa hiilimäärää tullut hankkia voimassa olleeseen korkeaan hintaan. Kalkki olisi erikseen yhteydessä sopimuskumppaneihin hiilen hinnoista siltä osin kuin se aikoisi hiilikauppaa kuitenkin tehdä. Alkuvuodesta 1927 kokoontuivat eri osapuolten edustajat neuvottelemaan paitsi päättyneen vuoden virran hinnoista, lisäksi alkavan vuoden 1927 hiilen ostoista ja hinnoista sekä siitä, miten lakon aikana kalliilla hinnalla ostettuja hiiltä poltettaisiin jatkossa eli kuinka Paraisten Kalkille aiheutuneet kustannukset jaettaisiin kuluttajille.

Kokouksessa 31. tammikuuta vuorineuvos Emil Sarlin vaati, että ne kalliit hiilet, jotka kuluttajien suostumuksella oli hiilikaivoslakon aikana Paraisten Kalkin varastoihin ostettu, oli poltettava loppuun, ennen kuin uusia, edullisempaan hintaan lakon jälkeen hankittua hiiltä alettaisiin polttaa. Kalleimmat pulan aikana ostetut hiilet (45 sh./tonni) olivat kummatkin kuluttajat hyväksyneet ja niiden hinta asetettiin vuoden 1926 marraskuusta tulevaan helmikuuhun 1927 viranhinnan laskentaperusteeksi. Turun kaupunki oli lisäksi juuri ennen lakon loppumista hyväksynyt kalliin hiilenhinnan viranhinnan perustaksi, kun taas Barker oli jo osannut varautua hinnan muutokseen eikä ollut hintaa hyväksynyt. Kaupunki siis joutui maksamaan huomattavasti korkeamman hinnan Barkerin maksamaan hintaan nähden maaliskuuhun 1927 kulutuksestaan (kaupunki 39 sh./tonni, Barker 23sh./tonni). Touko-kesäkuussa oli voimassa lakkoa

ber...”. Åbo Kraft 1923-27. Sähkölaitoksen muu kirjeistö. Fb:29. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA.

³³⁶ Ks. ”Protokoll fört vid sammanträde den 1 juli 1926...” Åbo Kraft 1923-27. Sähkölaitoksen muu kirjeistö. Fb:29. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA.

edeltänyttä tilannetta jo vastaava 20 sh:n hiilten hinta virranhinnan määräytymisperusteena.³³⁷

Hiilen hinta nousi lakon vaikutuksesta kysynnän ylittäessä tarjonnan jopa yli kaksinkertaiseksi. Epävarma markkinatilanne nosti myös kuljetuskustannuksia ja lisäksi aikainen talvi hankaloitti laivojen pääsyä Paraisten hiilisatamaan. Paraisten Kalkki täytti kuitenkin varastonsa kalliilla hiilellä pelätessään koko hiilensaannin tyrehtymistä. Samoin kaupungin sähkölaitoksen hiilivarastot olivat tyhjenemässä ja hankintoja laitoksen tarpeisiin jouduttiin tekemään kalliilla hinnalla. Hiilen säästämiseksi Turun sähkölaitoksella ryhdyttiin taas käyttämään myös halkoja polttoaineena, kuten ensimmäisen maailmansodan aiheuttaman hiilipulan aikaan oli tehty. Kaikkiaan vuoden 1926 hiilikaivoslakko aiheutti samana vuonna Turun sähkölaitokselle noin puolen miljoonan markan menetykset siitäkin huolimatta, että laitoksen suurkuluttajiltaan perimät viranhinnat oli sidottu hiilen hintaan ja siten nämä turkulaisyhtiöt maksoivat 200 000 markkaa enemmän kuin ilman lakon vaikutusta olisivat joutuneet maksamaan. Lakon vaikutuksesta nousseet polttoaineen hinnat näkyivät laitoksen taloudessa vielä vuoden 1927 tammi-huhtikuulla.³³⁸

Turku-Parainen -energiayhteistyössä Paraisten Kalkki valvoi tiukasti omaa etuaan hiilenhinnan määrittelyssä. Eri osapuolten väliset neuvottelukokoukset kertoivat yhteistyöstä, jossa virran tuottaneella yhtiöllä oli käytännössä eniten sananvaltaa. Suurena teollisuusyrityksenä Paraisten Kalkilla oli kaupungin laitokseen verrattuna paitsi paremmat taloudelliset resurssit ja enemmän asiantuntemusta polttoainemarkkinoista myös paremmat yhteydet hiilentoimittajiin. Barker-Littoinen näytti sekin olevan paremmin perillä hiilen hintakehityksestä kuin kaupunki, jolle tuli vuonna 1926 merkittäviä tappioita sen hyväksytyä kalliin hankinnan. Vain kymmenkunta vuotta aikaisemmin ensimmäisen maailmansodan aiheuttama polttoainepula oli ollut monen teollisuusyrityksen energiantuotannon murheena Turussa. Yrittäjät perustivat tuolloin yhteisen Turun Teollisuudenharjoittajain Polttoainekonttorin koordinoimaan polttoaineen han-

³³⁷Ks. ”Protokoll fört vid sammanträde den 4 september 1926...”. Jostain syystä Ilmari Ekström edusti pöytäkirjan mukaan kokouksessa sekä sähkölaitosta että Turun Voimaa; ”Avskrift. Den 31. januari 1927...”; ”Avskrift. Den 2. februari 1927...” Åbo Kraft 1923-27. Sähkölaitoksen muu kirjeistö. Fb:29. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA.; Ks. Teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirja 2.2.1927 § 7, 25-26 ja pöytäkirjan liite ”P.M. neuvottelukokouksesta Turun kaupungin, Barker-Littoisten, Pargas Kalkbergin ja Åbo Kraftin edustajain välillä”. Turun kaupungin teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1926-1927. Ca:1. Teknillisten laitosten hallituksen arkisto. TKA.

³³⁸Kertomus Turun Sähkölaitoksen toiminnasta vuonna 1926, 4. Vuosikertomukset 1921-1930. Db:1. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA. Vuonna 1927 virran kysyntää ja siten tuloja vähensi turkulaisen metalliteollisuuden kahdeksan kuukautta kestänyt lakko ja työsulku. Lounais-Suomen Sähköltä saatiin kuitenkin edullista vesivoimaa aiempia vuosia enemmän, johtuen hyvästä virtauksesta voimalaitoskoskissa. Kertomus Turun Sähkölaitoksen toiminnasta vuonna 1927, 3. Vuosikertomukset 1921-1930. Db:1. Turun säh-

kintaa ja käyttöä. Konttori vastasi myös AEG:n hallussa olleen Turun sähkölaitoksen polttoainehankinnasta. Laitoksen siirryttyä kaupungin hallintaan se alkoi tehdä hiilitilauksensa itse, mutta vielä 1920-luvulla kaupungille ei ilmeisesti ollut kertynyt riittävästi kokemusta polttoainehankintojen tekemisestä eikä siten kunnan tuntumaa polttoainemarkkinoihin.³³⁹

Teknillisten laitosten hallitus esitti 11. toukokuuta 1927 valtuustolle, että virranhankintasopimus Voima Oy Turku–Paraisen kanssa irtisanottaisiin ennen elokuun 12. päivää, jotta virran tilaaminen voitiin lopettaa samana ajankohtana vuonna 1929. Vuonna 1923 solmittu sopimus oli voimassa viisi vuotta siitä lukien, kun virrantoimitus oli alkanut. Irtisanomisaika oli kaksi vuotta. Virrantoimitus oli alkanut 12. elokuuta 1924, joten sopimus oli nyt irtisanottava, sillä ”Kehitys sähköalalla on (...) viimeisenä kolmen vuoden aikana mennyt valtavin askelein eteenpäin ja ovat kaupungissammekin olosuhteet tällä alalla siksi muuttuneet, että alkuperäinen kaupungille ehkä edullinen sopimus on käynyt ja tulee lähivuosina vielä suuremmassa määrässä käymään sille epäedulliseksi.”³⁴⁰ Näin kaupunki otti askelen irti järjestelystä, joka oli tehtykin väliaikaiseksi tietoisena valtiollisesta Imatran Voiman hankkeesta ja Paraisten Kalkkivuoren asemasta siinä. Mutta mikä oli lopulta johtanut ruotsinkielisen pääoman edusmiehenä tunnetun Paraisten Kalkin patruunan, Emil Sarlinin luotsaaman yhtiönsä Imatran Voiman asiakkaaksi?

4.4 Virtaa Imatrasta

4.4.1 Vuorineuvos ja valtionyhtiö

Vuonna 1898 perustetun Paraisten Kalkkivuoriosakeyhtiön juuret olivat talonpoikaisessa, pitkään lähinnä sivuelinkeinona harjoitetussa kalkin poltossa. Talonomistaja, ”kalkki-isäntä” Otto Moberg käynnisti prosessin, joka johti modernin kalkkiteollisuuden syntyyn Paraisilla. Hän hankki yhtiöönsä osakkaita sekä Turusta, että Helsingistä. Näissä kaupungeissa sijainnut teollisuus oli perinteisesti ollut Paraisilla poltetun kalkin pääasiallinen tilaaja. Turussa osakkeita ostivat Albin Löfgren G.W. Wilenin & Co:n kirjapai-

kölaitoksen arkisto. TKA.

³³⁹ Valtuutettu C. Holmström ehdotti 27.12.1917 AEG:n laitosten lunastuspäätösten yhteydessä Turun kaupunginvaltuustossa käytännön jatkamista sähkölaitoksen osalta, mutta valtuusto päätti, että jatkossa polttoainehankinta siirtyisi kaupungin vastuulle. Ekström 1958, 85-86.

³⁴⁰ Teknisten laitosten hallituksen pöytäkirja 11.5.1927 § 13, 79-80. Turun teknillisten laitosten hallituk-

non konttoristi, nahkateollisuudessa tuolloin vaikuttanut Edvard Åström ja tuolloin juuri perustetun Turun Osakepankin toimitusjohtaja J.O. Wasastjerna. Helsingistä osakkaiksi tulivat Helsingin Kalkkiuuni Oy:n osakkaat kollegioneuvos A.W. Lindfors, konsuli J.N. Carlander (Kellokosken tehdas) ja rautakauppias Herman Renlund. Moberg itse säilytti kolmanneksen osakkeista turkulais- ja helsinkiläisomistajien saadessa kukin ryhmä kolmanneksen. Näin tosiasiallinen valta yhtiössä säilyi Mobergilla.³⁴¹

Antti Kuusterän mukaan turkulaisosakkaat edustivat liike-elämän uuden polven miehiä. He eivät kuuluneet vanhojen kaupp- ja teollisuuspatrisien ryhmään, vaan olivat ulkopuolisina raivanneet tiensä talouseliittiin. Miehet olivat myös varsin nuoria. Helsinkiläisosakkaiden rekrytointiperusta oli sen sijaan hieman toinen. He olivat jo asemansa varmistaneita ja varttuneita liikemiehiä, joilla oli hyvät yhteydet rakennus-sektoriin ja Helsingin Kalkkiuuni Oy:öön. Näiden osakkaiden yhteyksien avulla voitiin järjestää tuotteiden myynti. Helsinkiläisestä Emil Sarlinista tuli vuonna 1904 alle kolmekymmenvuotiaana Paraisten Kalkkivuoren isännöitsijä ja tekninen johtaja. Hänellä oli paitsi vuori-insinöörin koulutus, myös tuntumaa Helsingin Kalkkiteollisuuteen isänsä kuljetusyrityksen kautta. Yritys oli huolehtinut 25 vuotta Helsingin Kalkkiuuni Oy:n kuljetuksista ja on mahdollista, että suositukset Sarlinin palkkaamiseksi tulivat nimenomaan helsinkiläisosakkailta.

Helsingin Kalkkiuuni Oy fuusioitiin kokonaan Paraisten yhtiöön vuonna 1905. Emil Sarlinista tuli seuraavana vuonna Kalkkivuoriyhtiön toimitusjohtaja ja yhtiön omistus keskittyi aiempaa selvemmin Turkuun. Uusista omistajista merkittävimpiä olivat Sarlinin lisäksi Henning von Rettig ja Conrad Spoof. Muita omistajia olivat 1910 - 20 luvuilla Josef Lönnblad, Gustaf Björk (ent. Barkerin suuromistaja), Cabriel Geitlin, Alfred Jacobsson ja Åbo Akademin säätiö.³⁴²

Paraisten kalkkiesiintymä oli tutkittu vuosina 1904–08 ja todettu sen ulottuvan 60 metrin syvyyteen ja olevan 61 hehtaarin laajuinen. Yhtiö hankki tuotannon laajetessa lisäksi vielä pinta-alaltaan 180,5 hehtaaria käsittäneet Skräbbölen kylän kaikki tilat sekä paljon muita maa-alueita. Kalkkikiveä louhittiin räjäyttämällä. Kiven jalostaminen kalkiksi ja sementiksi vaati runsaasti lämpöenergiaa. Kalkki poltettiin kehäuuneissa, joista ensimmäinen otettiin käyttöön Paraisilla 1905. Kehäuunien polttoaineena oli kivihiili, hiilipulan aikoina myös puu. Vanhemmissa ja tehottomammassa sylinteri-uuneissa polttoaineena oli ollut puu. Laitosten toimiala laajeni, kun Paraisille valmistui

sen pöytäkirjat 1926-1927, Ca:1. Teknillisten laitosten arkisto. TKA.

³⁴¹ Kuusterä 2002, 172-173.

³⁴² Kuusterä 2002, 174, 183; Schybergson 2002, 14 - 16.

sementtitehdas vuonna 1914. Samoihin aikoihin tehtaan yhteyteen rakennettiin 2500 kW:n tehoinen sähkökeskus, sillä tehdaslaitosten murskaamossa, jauhatuksessa ja myllyissä tarvittiin yhä enemmän sähköenergiaa. Yhtiö investoi myös seuraavalla vuosikymmenellä voimakkaasti tuotantonsa ja vuonna 1922 Paraisille valmistui Pohjoismaiden suurin murskaamo ja lajittelulaitos.³⁴³ Yhtiön tuotteita olivat sammutettu ja sammuttamaton kalkki, kalkkikivi ja sementti. Kalkkia käytettiin mm. maataloudessa ja metsäteollisuudessa, rauta- ja terästeollisuudessa, lasiteollisuudessa ja rakennusteollisuuden raaka-aineena sekä kemianteollisuudessa. Sementtiä valmistettiin rakennusteollisuuteen. Tuotteet myytiin pääosin kotimaahan, mutta jonkin verran meni myös vientiin Itämeren piiriin ja Etelä-Amerikkaan.³⁴⁴

Yhtiön sähköntarve kasvoi ja Paraisten tuotantolaitosten vuotuinen sähkön kulutus nousi 1920-luvun alussa 17.500.000 kWh:a. Yhtiö oli Suomen suurin puunjalostusteollisuuden ulkopuolinen sähkövoiman kuluttaja ja käytti puolet Turun talousalueen sähköstä.³⁴⁵ Tuotannon runsas energiantarve pakotti yhtiön kiinnittämään jatkuvaa huomiota tuotantolaitosten energiatalouteen ja tehostamaan sitä. Vuonna 1920 yhtiö vahvisti sähköntuotantokapasiteettiaan Ruotsista tilaamallaan turbiinilla, joka pystyi tuottamaan 3000–4000 kW:n tehon. Parin vuoden kuluttua Paraisilla oli käytössään uudenaikainen voima-asema, jossa oli kaksi yhteensä 6 700 kW:n tehoista höyryturbiinia. Yhtiö itse tarvitsi noin 2500 kW:a. Niinpä 4 200 kW:a kapasiteetista oli käytettävissä muualle.³⁴⁶ Koska Paraisten voimalaitokset tuottivat runsaasti sähköä, mutta teollisuuslaitosten tuotantoprosessien sähkönkulutus vaihteli, oli vaihteluita järkevää tasoittaa myymällä virtaa ympäröivän talousalueen tarpeisiin. Samalla saatiin tuloja, joilla isoja investointeja voitiin kattaa.

Paraisten Kalkki laajensi tuotantoaan myös Itä-Suomeen. Yhtiö hankki oikeudet Lappeenrannan lähellä sijainneeseen Ihalaisen kalkkikivilouhokseen ja rakensi sinne kalkkikehäuunin vuonna 1910. Järjestelyissä oli mukana Joutsenon kunnassa toimipaikkaansa pitänyt selluyhtiö Pulp, joka ensin vuokrasi Lappeenrannan kaupungilta

³⁴³ Enckell 2002, 106, 109, 118, 148-150. Hansén & Olkkonen 2002, 62.

³⁴⁴ Ks. Emil Sarlin: ”Sementin valmistus Paraisissa. (Esitelmä S.T.S:n käydessä Paraisissa).” Tekn.Aik 10/1922, 498-502.

³⁴⁵ Emil Sarlin: ”Sementin valmistus Paraisissa. (Esitelmä S.T.S:n käydessä Paraisissa).” Tekn.Aik. 10/1922, 501. ”Den Allmänna situationen på elektrifieringens område i Finland”, Teknikern 10. okt. 1923, 162.

³⁴⁶ ”Paraisten Kalkkivuori Oy voisi 6 kuukauden kuluttua toimittaa Turkuun virtaa.”, TS 15.5.1920. Sarlinin mukaan yhtiö voisi toimittaa sähkölaitosonnettomuuden aiheuttamassa kriisissä painivalle Turulle kuuden kuukauden kuluttua 800 kw:n teholla sähköä, mutta jo vuoden kuluttua yhtiöllä olisi 2300 kw:n teholla virtaa tarjolla. Johdot jouduttaisiin Sarlinin mukaan joka tapauksessa rakentamaan Turun Voiman sähkönsiirtoa varten. Virallisia neuvotteluja ei Sarlinin mukaan oltu tuossa vaiheessa kaupungin kanssa asiasta käyty. Sama; TKVMiet n:o 1/1923, 9-10.

Ihalaisen louhoksen ja siirsi sen vuokraoikeuden neuvottelujen jälkeen edelleen Paraisten yhtiölle. Selluteollisuus tarvitsi tuotannossaan kalkkia, joten Pulpille yhteistyö modernin kalkkiteollisuuden kanssa oli eduksi. Paraisten Kalkkia Itä-Suomessa kiinnosti Venäjän markkinoiden läheisyys. Edullisista tullioiloista johtuen vienti itään veti 1910-luvulla hyvin. Pulpin ohella Itä-Suomen metsien ja kuljetusreittien äärellä oli myös muita selluteollisuuden suuria tuotantolaitoksia, jotka tarjosivat Paraisten Kalkille 1910–20-luvuilla kasvumahdollisuuksia. Selluteollisuus tarvitsi yhtiön tuotteita paitsi prosesseissaan myös tehdaslaitostensa laajennuksessa. Paraisten Kalkkivuoriyhtiön tuotannon painospiste siirtyi sotien välisenä aikana Paraisilta Itä-Suomeen. Lounais-Suomesta Turunmaan saaristosta alkaneen tuotannon hajauttaminen itään helpotti tuotteiden jakelua uusille asiakkaille. Yhtiölle aukesi idässä myös pääsy rautateille. Aiemmin jakelu oli ollut Paraisilta hoidettujen vesikuljetusten ja 1930-luvulla osin myös maantiekuljetusten varassa.³⁴⁷

Paraisten yhtiön yhtä päätuotetta, sementtiä, tarvittiin Vuoksenlaakson teollisuuden rakennustyömailla. Yksi suurimmista rakennusprojekteista oli Imatran Voiman vuonna 1923 aloitettu voimalaitostyömaa. Voimalaitoksen ja siirtojärjestelmän rakentamiseen kului tulevina vuosina mm. Paraisten yhtiön raaka-aineista valmistettua betonia kaikkiaan 90 000 kuutiometriä.³⁴⁸ Mutta mittavia tilauksia enemmän vuorineuvos Sarlinia kiinnosti Imatra-hankkeen tarjoama helpotus tehdaslaitosten energiataloudelle. Paraisten Kalkille näytti 1920-luvun alussa aukeavan mahdollisuus hyödyntää varmaa ja edullista vesivoimaa kaikissa tuotantolaitoksissaan Lappeenrannasta Helsinkiin ja Paraisille. Kun toisaalta Imatran voimalaitoshankkeesta vastanneelle Valtion Koskirakennustoimikunnalle (vuoteen 1923 Koskivoimakomitea) tarjoutui näinkin suuri, vieläpä yksityisen teollisuuden sähköistysuunnitelmien piiriin alkujaan kuulunut yhtiö asiakkaaksi, yhtyivät suuryhtiön ja valtion intressit.

Vankasti ruotsinkielisen pääoman yhtiöksi lasketun Paraisten Kalkkivuoren toimitusjohtaja ja omistaja oli uransa varrella hankkinut liiketoimiaan palvelleita suhteita yli kielirajan suomenkielisiin teollisuuspiireihin ja myös valtiovaltaan. Yksi suhdetoiminnan muoto oli Suomalaisten Teknikkojen Seuran näkyvä vierailu Paraisten

³⁴⁷ Schybergson 2002, 18-19, 22, 30. Paraisten yhtiön palvelukseen vuonna 1912 tullut J.C. Wiese toimi Ihalaisen louhoksesta käytyjen vuokraneuvottelujen aikaan Pulpin hallituksessa ja isännöitsijänä, joten hän oli jo tuolloin läheisissä tekemisissä Paraisten Kalkkivuoriyhtiön kanssa. Pulpin päärahoittaja KOP:n painostuksesta Wiese joutui eroamaan Pulpista 1911 ja Sarlin otti hänet oman yhtiönsä palvelukseen. Ks. Schybergson 2002, 19, viite 21.

³⁴⁸ Imatran Voimalaitoksen rakennuksille sementtiä toimitti lisäksi Paraisten yhtiön kilpailija Lohjan Kalkkitehdas Oy, josta siitäkin tuli Imatran virran tilaaja. Ks. ”Imatran voimalaitoksen vihkiäiset.”, Tekn.Aik 5-6/1929, 425; Herranen 1996, 73-74, viite 80. Imatran voimalaitoksen ja siirtojärjestelmän rakentamisesta ks. Auer - Teerimäki 1982, 32-45.

modernisoiduilla tehdaslaitoksilla syyskuussa 1922. Teknillinen Aikakauslehti julkaisi matkakuvauksen saman syksyn numerossaan. Arvovaltainen joukko seuran jäseniä matkusti syyskuun 15. päivä Helsingistä iltajunalla Turkuun. Mukana delegaatiossa oli mm. kaivosasioissa Sarlinille tuttu Gustaf Komppa. Turun satamasta höyrylaiva Osmo kuljetti vieraat Paraisille. Matkalla tutustuttiin paitsi tehdaslaitoksiin, myös syötiin, juotiin ja keskusteltiin. Kaksipäiväinen vierailu huipentui Ruissalon Marjaniemessä tarjottuihin juhlapäivällisiin. Vieraat kiittelivät Sarlinin luomaa suurteollisuutta sen monipuolisesta merkityksestä koko maalle, eikä eläköön-huutoja puolin ja toisin säästely.³⁴⁹ Samassa Teknillisen Aikakauslehden numerossa julkaistiin myös Sarlinin vieraille pitämä esitelmä sementtiteollisuudesta. Paraisten tehdasta oli modernisoitu ja laajennettu huomattavasti 1920-luvun taitteessa ja sitä kelpasi esitellä. STS:n vierailu teki ruotsinkielisen pääoman suuryhtiöstä tunnetumman suomenkielisen insinöörikunnan julkisuudessa.

Kontaktit valtiota johtaneisiin suomenkielisiin porvaripiireihin paransivat ruotsinkielisen pääoman vuorineuvoksen vaikutusmahdollisuuksia teollisuuden kehitystä yhä enemmän ohjaamaan pyrkineeseen valtiovaltaan. Vuorineuvoksen arvon vuonna 1922 saanut Sarlin kuului valtiollisiin komiteoihin jo 1920-luvun alussa ja hänet valittiin myös valtiollistetun Outokummun kuparikaivosyhtiön ensimmäiseen johtokuntaan vuonna 1925. Johtokunnasta Sarlin tosin erosi jo seuraavana vuonna yhdessä sen puheenjohtajana toimineen Koneen Harald Herlinin kanssa. Taustalla oli kiistoja yhtiön suunnasta, mutta myös valtionjohdon halu saada johtokunta tukevammin suomenmielisiin käsiin. Kaivosalan asiantuntijana laajaa luottamusta nauttinut vuorineuvos valittiin kuitenkin vuonna 1925 myös tärkeän valtiollisen Outokumpukomitean puheenjohtajaksi. Komitean tehtävänä oli suunnitella kaivosyhtiön tulevaisuutta. Se esitti Sarlinin johdolla laajan investointiohjelman, johon eduskunta myönsi rahoituksen. Yksi keskeinen komitean esitys liittyi Outokummun kaivoksen liikenneongelman ratkaisuun. Komitea ehdotti ratkaisuksi Itä-Suomen rautatieverkon laajentamista. Esitys sai tuekseen alueen kunnat, teollisuusyritykset ja kansanedustajat. Tuloksena oli useita rataosia käsittänyt rautatierakennusohjelma, jonka eduskunta hyväksyi. Paraisten Kalkin vuorineuvos osallistui kaivosalan asiantuntijan roolissaan 1920-luvun valtiojohtoiseen teollistamispolitiikkaan varsin merkittävällä panoksella. Hänelle tarjoutui näköalapaikka ja suoria vaikutusmahdollisuuksia paitsi kaivosteollisuuden kehitykseen ja malmintuotannon sekä selluteollisuuden yhteyksiin myös laajempaan Itä-Suomen teollistamiseen, johon myös

³⁴⁹ Matkakuvauksen perusteella vieraiden joukossa olivat ainakin ins. Ilmari Killinen, Gustaf Komppa, asutusneuvos Hallakorpi, tohtori Valmari, ylitirehtööri, arkkitehti Sadeniemi. Ks. E.P.: ”Suom. Teknik. Seuran retkeily Paraisten Kalkkivuori O.Y:n tehdaslaitoksille Paraisissa.” Tekn. Aik. 10/1922, 511-514.

liikennekysymykset ja vesivoimarakentaminen kiinteästi liittyivät. Asema valtiollisen teollistamispolitiikan päätöksenteossa oli avuksi myös oman yhtiön menestyksellisessä johtamisessa.³⁵⁰

Suomenmielisten porvaripuolueiden, etenkin Edistyksen ja Maalaisliiton, asemien vahvistuminen valtionhallinnossa sisällissodan jälkeen vuodesta 1919 alkaen oli pohjistanut valtion osallistumista teolliseen tuotantoon. Kehitys käynnistyi metsäteollisuudesta, kun valtio osti Gutzeitin ja Tornatorin osake-enemmistön sekä perusti Veitsiluodon sahan. Valtio-omistusta ajaneet ”kansallispankkilaiset” piirit vahvistivat näillä hankkeilla valtiota ja sitä kautta omia asemiaan suhteessa ruotsinkieliseen liike-elämään. Metsäteollisuudesta valtio levittäytyi omistajaksi myös muille aloille. Rikkihappo- ja Superfosfaattitehtaan perustaminen oli talonpoikaisen Suomen pääelinkeinon, maatalouden, etua valvoneiden keskustapoliittisten voimien sekä ruutiteollisuuden perustamista ajaneiden sotilasviranomaisten intressissä. Outokummun kupariesiintymien käyttöönotossa hyödynnettiin aluksi sekä valtion että yksityisten (Hackmanin kauppahuone) pääomaa ja norjalaista operaattoria. Vuoden 1924 lopulla valtio päätti lunastaa vaikeuksiin ajautuneen kaivoksen ja sitä ryhdyttiin kehittämään valtion liikelaitokseksi.³⁵¹

Imatran koskien voiman hyödyntämistä oli suunniteltu senaatin kulkulaitostoimikunnassa jo 1910-luvulla. Seuraavalla vuosikymmenellä keskustelua määrittä Koskivoimakomitean puheenjohtaja Bernhard Wuolteen yksityisten ja valtion yhteistyötä painottanut linja sekä komitean alaisen toimiston johtajan Hugo Malmin valtiollista sähköistämistä korostanut linja. Wuolteen linja, jota myös yksityisen teollisuuden äänitorven roolin Wuolletta selkeämmin ottanut Etelä-Suomen Voima Oy:n toimitusjohtaja G.M. Nordensvan kannatti, jäi tappiolle ja Koskivoimakomitean kokoonpanoa uudistettaessa puheenjohtajaksi valittiin valtiollista teollistamislinjaa ajanut Jalmari Castrén. Hugo Malmin sähköistysstrategian kannatus vahvistui ja Wuolle erosi Koskirakennustoimikunnaksi muutetusta komiteasta vuonna 1924. Fennomaanista kansallista teollistamisohjelmaa ajaneille piireille oli tärkeää saada valtiollisen toimijan avulla määräävä asema ruotsinkielisen pääoman teollisuusyritysten hallitsemilla energiamarkkinoilla. Vain valtio kykenisi huolehtimaan kokonaisuuden edusta ja riittävän edullisesta sähkön hinnasta. Valtion vaikutusvalta näyttikin kasvavan 1920-luvun alussa. Määräävän markkina-aseman saavuttaminen vaikutti mahdolliselta ja mielipiteet olivat kallistumassa valtiollisen sähköistyspolitiikan kannalle jopa siinä määrin, että Wuolle ja Nordens-

³⁵⁰ Kuisma 1985, 64-68, 70-71.

³⁵¹ Kuisma 1993, 65-72, 74-75.

van alkoivat sopeutua tähän päälinjaan, edelleen toki yksityisen pääoman etuja esillä pitäen. Vuosikymmenen puolivälin jälkeen alkoi kuitenkin ilmaantua merkkejä valtion otteen heikkenemisestä. Eduskunta ei hyväksynyt esitystä Vuoksen Vallinkosken ostopista. Valtio ei myöskään käyttänyt hyväkseen mahdollisuutta ostaa Vuoksen Rouhialan saati Turun Voima Oy:n tarjoamia Kokemäenjoen koskiosuuksia. Valtion passiivisuus koskiostoissa avasi yksityisille mahdollisuuden laajentaa voimantuotantoaan ja siirtojärjestelmäänsä Imatran järjestelmän rinnalla. Suomeen syntyikin 1930-luvulla kaksi rinnakkaista ja toisistaan irrallista sähköjärjestelmää: yksityisen suurteollisuuden ja valtion järjestelmät.³⁵²

Valtion passiivisuus asemansa vahvistamisessa energiamarkkinoilla johtui uskosta Imatran koskivoiman riittävyteen sekä arvioihin koskiosuuksien hankintakustannusten alenemisesta tulevaisuudessa. Syynä oli myös suurliike-elämän otteen vahvistuminen politiikassa keskustapolitiikan kustannuksella. Kun Imatran Voima aloitti toimintansa 1929, olivat valtio-omistusten purkamista vaatineet äänenpainot voimistuneet merkittävästi. Vuoden 1930 eduskuntavaaleissa Turun eteläisessä vaalipiirissä suomenkielisten porvaripuolueiden ja Ruotsalaisen kansanpuolueen solmima vaaliliitto nosti eduskuntaan myös vuorineuvos Sarlinin. Vaaliliiton tavoitteena oli ”laillisen järjestyksen” palauttaminen ja ”yhteiskunnallisesti vaarallisen kommunistisen liikkeen” kieltäminen. Porvarillisten voimien vaaliliittoa oli pohjustanut tekniikan ja talouden alojen yhdistysten aiempi paikallinen vaaliyhteistyö, jossa korostettiin teknisen ja taloudellisen tietämyksen tarvetta yhteiskunnallisessa päätöksenteossa puolueajattelun sijasta. Ruotsalaisen kansanpuolueen kansanedustajaksi kaudelle 1930–33 valittu Sarlin kuului puolueen lapualaismyönteiseen siipeen. Muiden yksityisten suurteollisuudenharjoittajien tavoin hän lienee suhtautunut kriittisesti valtiojohtoiseen teollistamiseen ja valtionyhtiöiden perustamiseen. Sarlin moitti eduskuntaa mm. ”pidäkkeettömästä halusta antaa valtion ryhtyä kaikenlaisiin taloudellisiin yrityksiin (...) antautua äärimmäiseen tuhlaukseen”.³⁵³

Paraisten vuorineuvoksen eduskuntaan nostanut oikeistoaalto avasi suurteollisuudelle tien maan hallitukseen. Puunjalostusteollisuuden keskusliiton johtaja Axel Solitander valittiin Svinhufvudin hallituksen (1930–31) kauppaja- ja teollisuusministeriksi ja hän käynnisti valtionyhtiöiden privatisoimishankkeen. STK:n Axel Palmgren jatkoi Kivimäen hallituksessa (1932–36) Solitanderin työtä. Yksityistämisesitykset nostivat paitsi sosialidemokraattien myös Edistyksen ja Maalaisliiton piirissä vahvaa vastustusta

³⁵² Herranen 1996, 55-56, 63-64, 66-69.

³⁵³ Herranen 1996, 69; Schybergson 2002, 35 sitaatti.

eikä lama ollut muutenkaan otollisin aika valtioyhtiöiden myynnille. Suurteollisuus päätyi esittämään edustajiensa johdolla kompromissia, jossa valtionyhtiöt muodostettiin osakeyhtiöiksi ja erotettiin viranomaisohjauksesta ja eduskunnan budjettivallasta. Valtion omistusosuuden oli oltava uusissa vuosina 1931–32 perustetuissa osakeyhtiöissä vähintään 75 %. Yhtiöiden yksityistäminen ei lopulta onnistunut odotetulla tavalla ja käytännössä suurteollisuuden voitoksi jäi vain yhtiöiden entistä itsenäisempi asema.³⁵⁴

Paraisten Kalkkivuoriyhtiön laajeneminen Helsinkiin ja Itä-Suomeen näyttää välillisesti vaikuttaneen siihen, että suurteollisuuden sähköistyshankkeet Turun seudulla epäonnistuivat ja Sarlin yhtiöineen kiinnostui valtiollisesta sähköistyshankkeesta. Paraisten yhtiön tuotannon painopiste oli sotien välillä siirtymässä Paraisilta itään, lähemmäs Imatran vesivoimaa. Paraisten Kalkin tuotantolaitosten ketju Lappeenrannasta Helsingin kautta Turun lähelle Paraisille noudatteli Imatran Voiman siirtolinjalle suunniteltua reittiä. Paikallisesta kansalliseksi laajentunut suuryhtiö Paraisten Kalkkivuori Oy suunnitteli energiatalouttaan kansallisella tasolla. Se irrottautui Turun Voima Oy:stä, kun hanke alkoi näyttää liian epävarmalta. Valtiollinen energiaratkaisu oli suuryhtiölle edullinen, koska valtio vastasi rakentamisesta ja kustannuksista. Paraisten Kalkin kaltainen yritys, jolla oli omaa energiatuotantoa, saattoi hyötyä myös ylijäämävirran sijoit- tamismahdollisuuksista. Imatran Voima tarvitsi jakeluverkkonsa varrelle varavoiman lähteitä, joilla voitiin reagoida kulutuksen vaihteluihin ja jakeluhäiriöihin.

Sarlinin ratkaisussa liittää yhtiönsä Paraisten tuotantolaitokset Imatran Voiman asiakkaaksi, tai paremminkin päätös ryhtyä valtionyhtiön Lounais-Suomen tärkeimmäksi yksityiseksi sopimusosapuoleksi, korostui liiketaloudellinen harkinta. Vuorineuvoksen valtiolliseen teollistamispolitiikkaan ja valtioyhtiöihin kriittisesti suhtautu- neiden puheiden ja oman yhtiön energiatalouden järjestelyjen välillä näyttää kuitenkin olleen ristiriita. Miten se on selitettävissä?

Infrastruktuurin valtiollinen kehittäminen ja edullisen energian myynti te- ollisuudelle oli teollisuusmiesten ajatuksissa luultavasti hyväksytympää kuin heidän jo hallitsemilleen aloille ”tunkeutuva” tuotantotoiminta. Merkittävän poikkeuksen suhtau- tumisessa muodostivat jo koskivoimaa hallinneet ja vesivoimalaitoksia rakentaneet puunjalostusteollisuuden yhtiöt. Varmasti myös Sarlinin asenne olisi ollut kriittisempi Imatran Voiman asiakkaaksi ryhtymiseen, jos Turun Voima Oy:n hanke olisi edennyt suunnitellusti. Luultavasti Sarlin kuitenkin näki Turun Voiman ongelmat jo varsin var- hain ja ryhtyi etsimään toista ratkaisua yhtiönsä energiansaannin turvaamiseksi. Kuten

³⁵⁴ Kuisma 1993, 83-84, 90-93.

Turun Voiman esimerkki 1920-luvulta osoittaa, olivat suuret sähköistyshankkeet kalliita ja työläitä toteuttaa sekä siten hyvin riskialttiita. Ne oli yrityselämän kannalta useimmiten taloudellisesti järkevää jättää julkisen vallan hoidettaviksi, jos vain valtio oli tällaisista hankkeista kiinnostunut. Sähköntuotanto ja jakeluverkosto oli helppo mieltää vastaavalla tavalla perusinfrastruktuuriksi kuin vaikkapa tie- tai rataverkosto. Viime kädessä piti varmistaa, että valtiovalta pysyisi tukevasti porvarillisessa ohjauksessa ja ettei valtiollinen omistus laajenisi liikaa ja yksityinen omistus pysyisi suojattuna. Eduskuntaaikanaan käyttämässään puheenvuoroissa Sarlin pitikin haitallisena sitä, että Rkp:n eduskuntaryhmän enemmistön vasemmistosuuntaus vahvisti ruotsalaisvihamielisiä asenteita suomenkielisten porvareiden keskuudessa.³⁵⁵ Sarlin oli ennen kaikkea suurteollisuuden harjoittaja ja työnantaja, joka ulotti roolinsa mukaisen ajattelun politiikkaan. Työväen lakkoliikkeet ja talouslaman herättivät levottomuutta. Sarlin piti tärkeänä, että porvarilliset ryhmät löytäisivät toisensa ja kielipoliittiset jaot hälvenisivät. Konflikti oli nyt työväen ja työnantajien välillä eikä porvarillisia voimia pitänyt hajottaa.

4.4.2 Kaupunki ja suuryhtiö

Imatran siirtoverkkojen ulottamisessa Lounais-Suomeen oli tärkeä osa paitsi Paraisten Kalkilla myös Turun kaupungin sähkölaitoksella ja sen kuluttajilla. Timo Herrasen mukaan Imatran siirtojärjestelmään sen ensimmäisessä vaiheessa liittyneet kaupungit välttivät siirtojohtojen rakentamiskustannuksilta: Viipuri, Lappeenranta, Helsinki, Turku ja Lahti saivat vesivoimaa Imatralta edullisesti heti 1920-luvun lopussa.³⁵⁶ Koskivoimakomitean alustavissa suunnitelmissa Turun sähkölaitosta suunniteltiin varavoiman lähteeksi. Asema varavoiman toimittajana edellytti toisaalta kaupungilta investointeja sähkölaitokseen, toisaalta se mahdollisti edullisemmän virran saamisen Imatralta. Laitokseen uudistaminen nousi valtuustotasolle keväällä 1926, jolloin asiassa ei kuitenkaan edetty kuin sen verran, että vanhaa laitteistoa päätettiin purkaa ja myydä.³⁵⁷

Arne Bergrothin johtama sähkökomitea kävi vuodesta 1925 alkaen neuvotteluja valtion Koskirakennustoimikunnan kanssa. Neuvottelujen tuloksena syntyi kolme sopimusluonnosta vuosilta 1925–26.³⁵⁸ Vuoden 1926 lopulla perustettu teknisten

³⁵⁵ Schybergson 2002, 35.

³⁵⁶ Herranen 1996, 124.

³⁵⁷ Ekström 1958, 136-138

³⁵⁸ Ensimmäinen sopimusluonnos Turun ja valtion Koskirakennustoimikunnan välillä oli laadittu maaliskuussa 1925, toinen tammikuussa 1926 ja kolmas saman vuoden huhtikuussa. Ks. Teknisten laitosten hallituksen pöytäkirja 30. 11.1926 § 2, 5. Turun teknisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1926-1927. Ca:1. Teknillisten laitosten arkisto. TKA.

laitosten hallitus ryhtyi uusiin neuvotteluihin kaupungin ja valtion välisestä sopimuksesta, koska se arvioi, että sopimus oli mahdollista tehdä paljon sähkökomitean aiemmin neuvottelemaa edullisemmin. Neuvotteluja käymään hallitus valitsi erityisen neuvottelukunnan, johon kuuluivat hallituksen puheenjohtaja Kokoomuksen Hans Gripenberg, Edistyspuolueen T.M. Kivimäki ja Rkp:n Wilhelm Nordfors. Valiokunta valmisteli sopimusta ja neuvotteli Koskirakennustoimikunnan kanssa tiiviisti sen yksityiskohdista pitkin syksyä 1927. Sopimus Valtion Koskirakennustoimikunnan ja Turun kaupungin sähkölaitoksen välillä hyväksyttiin teknillisten laitosten hallituksessa 30. marraskuuta valtuustolle esitettäväksi.³⁵⁹ Sähkökomitean lakkauttamisen myötä suomenkieliset porvaripuolueet saivat teknillisten laitosten hallituksen kautta aiempaa paremmat asemat neuvotteluissa valtion suuntaan.

Vuoden 1927 neuvottelujen edetessä ja tarvittavien investointien alkaessa tarkentua teki Gripenbergin johtama teknillisten laitosten hallitus valtuustolle vuonna 1926 esillä ollut seikkaperäisemmän esityksen Turun sähkölaitoksen kehittämisestä Imatran varavoima-asemaksi. Se korosti esityksessään, että laitoksen konekannan parantaminen toisi kaupungille neuvotteluihin koskivoimatoimiston kanssa lisää voimaa ja siksi olisi päätös uusista investoinneista tehtävä nopeasti. Sstp:n valtuutetut Nederström ja Österman huomauttivat, että kun Turun Voima Oy:n kanssa tehtiin virranhankintasopimusta 1923, oli vasemmisto jo tuolloin esittänyt oman laitoksen laajentamista vaihtoehdoksi virran tilaamiselle Paraisilta. Turun Voiman-yhteistyö oli lopulta todettu kalliiksi kaupungille ja yhtiölle hyvin edulliseksi, joten alun perinkin olisi kannattanut investoida omaan voimantuotantokapasiteettiin. Nyt valtuusto hyväksyi yksimielisesti yli 17 miljoonan kymmenvuotisen investointiohjelman, joka ulottui osittain 1930-luvun loppupuolella saakka. Ensimmäisessä vaiheessa arvioitiin uuden tehokkaan turbo-generaattorin ja höyrykattilan kustannuksiksi 6 miljoonaa markkaa. Valtuusto antoi hallitukselle valtuudet tilata uudet laitteet ja myönsi marraskuussa vielä miljoonan lisämäärärahan, kun oli selvinnyt, että valtion kanssa neuvoteltaessa voitiin päästä edullisempaan sopimukseen, jos varavoiman hinta saataisiin painettua alemmas. Höyryvoimalla tuotetun virran hintaa oli mahdollista laskea, mutta se edellytti aiempia suunnitelmia uudempaa laitekantaa, ”konetekniikan viimeisiä saavutuksia”.³⁶⁰

³⁵⁹ Teknisten laitosten hallituksen pöytäkirja 25.5.1927 § 11, 87. Turun teknisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1926-1927. Ca:1. Neuvottelujen etenemisestä ks. Teknillisten laitosten arkisto. TKA. Teknisten laitosten hallituksen pöytäkirja 5.10.1927 § 10, 137-138 ja 28.10.1927 § 1, 157 ja 16.11.1927 § 10, 168-169 ja 30.11.1927 § 11, 181-182. Turun teknisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1926-1927. Ca:1. Teknillisten laitosten arkisto. TKA.

³⁶⁰ Ekström 1958, 141-143; Teknisten laitosten hallituksen pöytäkirja 8.6.1927 § 3, 93-94. Turun teknisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1926-1927. Ca:1. Teknillisten laitosten arkisto. TKA; TKVMiet.

Vaikkei Imatran voimaan liityttäisikään, oli hallituksen laatiman mietinnön mukaan niin Ruotsin kuin kotimaankin kaupunkien esimerkkeihin perustuen selvää, ettei Turun kokoinen kaupunki voinut rakentaa sähköhuoltoaan vain yhden kaukana sijaitsevan voimalaitoksen varaan. Hallitus katsoi varavoimalaitoksen joka tapauksessa tarpeelliseksi. Se kritisoi jo toimintansa lopettanutta sähkökomiteaa siitä, ettei se ollut vienyt varavoima-asiaa eteenpäin, vaikka olikin todennut sen tarpeen. Myös Turun Voima-sopimusta oli aikanaan perusteltu sillä, että virtaa Paraisilta tilaamalla helpotettaisiin omien laitosten muuttamista varavoima-asemaksi samalla, kun säästettäisiin investoinneissa. Hallituksen laatiman selvityksen mukaan virranhankinta ja varavoima voitiin järjestää myös kokonaan omaa laitosta riittävästi laajentamalla. Näin ollen Turun energiahuollon turvaamiseksi oli edelleen esillä myös vaihtoehto, jonka mukaan kaupunki turvautuisi vain omaan, itsenäiseen laitokseen ja omaan höyryvoimalla tuotettuun virtaan. Tätä vaihtoehtoa ei kuitenkaan hallituksen esityksessä kehitelty eteenpäin. Imatran voiman johtoverkkojen vetäminen eduskunnan päätösten mukaisesti Viipurin, Helsinkiin ja Turkuun oli teknillisten laitosten hallituksen mukaan toteutumassa. Se ei silti esityksessään ottanut vielä kantaa siihen, solmittaisiinko sopimus kaupungin ja Imatran välillä. Varavoima-asema tarvittiin joka tapauksessa oli tulevaisuuden virranhankintaratkaisu mikä tahansa.³⁶¹

Kaupunginvaltuusto hyväksyi sopimuksen valtion kanssa tammikuussa 1928 yksimielisesti ja ilman suurempia keskusteluja. Sopimusneuvottelujen periaatteena oli ollut, ettei Imatran virta saanut maksaa enempää kuin omissa laitoksissa höyryvoimalla tuotettu tuolloin maksoi (Ekonon Harald Frilundin laskelmien mukaan 17 penniä kWh:lta). Kaupunki tavoitteli sopimukseen virranjakelualuetta, joka ulottuisi kahdeksan kilometrin säteelle sähkölaitoksesta. Näin myös kaupungin rajojen ulkopuolisia alueita, jotka kuuluivat Maarian Sähkö Oy:n jakelualueeseen, olisi tullut jakelun piiriin. Valtio teki kuitenkin Maarian yhtiön kanssa erillisen sopimuksen. Lisäksi valtiolla säilyi yksinoikeus toimittaa virtaa kaupungin alueella sijaitseville omille laitoksilleen sekä John Barker Oy:lle. Kaupungin sähkölaitokselle jäi oikeus jakaa virtaa kaupungin alueella ja omistamallaan Transitosatama Oy:n alueella. Sopimus tehtiin aluksi viideksi vuodeksi. Kaupunki sitoutui toimittamaan varavoimaa Imatralle silloin kun sitä riitti yli oman tarpeen. Imatra toimitti sitä puolestaan tarpeen vaatiessa Paraisille ja Barkerille.³⁶²

9/1927, 7-11; TKVPtk 21. kesäkuuta 1927 § 33, 296-297. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1927. Ca:54. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA; TKVPtk 10. marraskuuta 1927 § 22 ja pöytäkirjan liite ”Babcock”, 465. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1927. Ca:54. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA.

³⁶¹ TKVMiet. 9/1927, 2-6.

³⁶² TKVPtk 19.1.1928 § 32, 23-24. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1928. Ca:55. Kaupunginval-

Kaupunki osti virran Koroisiin rakennetulta Imatran muuntoasemalta. Asema sijaitsi lähellä Paraisilta Turkuun kulkenutta siirtojohtoa, joten muuntoasemaan oli helppo yhdistää Imatran kaksi suurinta asiakasta Paraisten Kalkkivuori Oy ja Turun kaupunki. Sopimus valtion ja Turun välillä tuli voimaan 8. elokuuta 1929. Jo 11. maaliskuuta Turku oli kuitenkin kytketty Imatran verkkoon ja kaupungin sähkölaitokselle toimitettiin Imatran virtaa. Välittäjänä toimi edelleen erityissopimuksen nojalla Voima Oy Turku- Parainen, jonka sopimus kaupungin kanssa päättyi vasta elokuun 12. päivä. Myös Lounais-Suomen Sähkö Oy:n kanssa tehty sopimus päättyi samana päivänä. Muutettu siirtymäkauden sopimus Turku-Parainen-yhtiön kanssa hyväksyttiin valtuustossa 15.11.1928 osana pakettia, jolla yhtiön omistuksessa ollut muuntoasema ja siirtolinja ostettiin kaupungille. Siirtoyhtiöltä ostettiin 1,5 miljoonalla markalla sekä Koroisten asemalta kaupunkiin kulkenut siirtojohto että sähkölaitoksen naapurissa Amiraalistonkatu 6:ssa sijainnut yhtiön muuntoasema. Kaupunki piti tärkeänä sitä, että siirtymäkauden sopimus tehtiin ennen kauppaa. Lunastus tapahtuisi sopimuksen mukaan vasta, kun virtaa Imatralta oli saatavissa.³⁶³

Neuvotteluja oli käyty jo pidempään ja kaupungin päätöksentekokoneisto oli valmistellut asiaa. Periaatepäätökset muuntoaseman ja siirtolinjan lunastamisesta sekä tarvittavista laitehankinnoista ja parannustoista niihin osoitettavine varoineen tehtiin yksimielisesti kaupunginvaltuustossa kesäkuussa 1928. Lunastettavia muuntoaseman laitteita ja siirtojohtoja sekä kaupungin sähkölaitoksen laitteita piti uusida ja parantaa yhteensä n. 1,1 miljoonalla markalla muuntoaseman ja noin kuuden kilometrin mittaisen siirtojohtoon 1,5 miljoonan hankintahinnan lisäksi. Koroisten asemalle oli myös hankittava Imatra-sopimuksen mukaiset mittalaitteet 0,4 miljoonalla. Liittymisestä Imatran siirtojärjestelmään koitui siten yhteensä kolmen miljoonan investointikulut, osa näistä oli huomioitu em. teknisten laitosten hallituksen tekemässä, valtuuston hyväksymässä investointisuunnitelmassa.³⁶⁴ Kaupunki oli vuodesta 1924 sidottu viisivuotiseen sopi-

tuuston arkisto. TKA. Ekström 1958, 142, 147-148. TKVMiet. 16/1927, 1-3.

³⁶³ TTK 1929 osasto 4, 32. Ekström 1958, 149. Ks. valtuustokäsittely ja virranhankintasopimus pöytäkirjan liitteenä. TKVPTk 15.11.1928 § 23, 508-509. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1928. Ca:55.

Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Ks. myös pöytäkirja ja kauppakirjaehdotus Teknisten laitosten hallituksen pöytäkirjan liitteenä. Teknisten laitosten hallituksen pöytäkirja 19.10.1928 § 5, 141-142. Turun teknisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1928. Ca:2. Teknillisten laitosten arkisto. TKA. Teknisten laitosten hallituksen alaisessa, kaupungin puolelta neuvotteluja käyneessä sähkövaliokunnassa oli pidetty tärkeänä sopimuksen tekoa ennen yhtiön kanssa tehtävää siirto- ja muuntolaitteiden kauppaa. Teknisten laitosten hallituksen pöytäkirja 19.10.1928 § 11, 143-144. Turun teknisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1928. Ca:2. Teknillisten laitosten arkisto. TKA. Imatralta tuleva virta oli kytketty kaupungin verkkoon 11.3.1929 klo 17.45. Sopimuksen mukaan kaupunki maksoi kauppahinnan laitteista Voima-yhtiölle ja laitteet siirtyivät sen omistukseen. Ks. Teknisten laitosten lautakunnan pöytäkirja 15.3.1929 § 13, 31.

Teknisten laitosten lautakunnan pöytäkirjat 1929. Ca:3. Teknisten laitosten arkisto. TKA.

³⁶⁴ Ekström 1958, 149 - 150. Keskustelussa Rkp:n valt. Molin ihmetteli, miksi siirtolinja piti lunastaa. Sa-

mukseen Voima Oy Turku-Parainen -yhtiön kanssa. Sopimus päättyi vasta 12. elokuuta 1929. Siten viiden kuukauden ajan toimittiin uuden erillissopimuksen pohjalta. Tilanne oli sikäli erikoinen, että kaupunki omisti siirtolaitteet mutta osti silti virran siirtoyhtiöltä, joka toimitti sille Imatran virtaa. Sopimusta valtion kanssa ei voitu tehdä ennen kuin sopimus Turku-Parainen -yhtiön kanssa oli päättynyt. Sopimusehdot kuitenkin arvioitiin kaupungille edullisiksi. Kukaan ei kyseenalaistanut asiaa valtuustossa tai teknillisten laitosten hallituksessa. Virran hinta olikin kaupungille edullisempaa, mutta Paraisten Kalkin omistama siirtoyhtiö saattoi käyttää tilannetta hyväkseen tarjoamalla ennen sopimuskauden päättymistä virtaa aiempaa halvemmalla sillä ehdolla, että kaupunki sitoutui lunastamaan siirtojärjestelmän ja uudistamaan sen valtion vaatimusten mukaiseksi.³⁶⁵

Turun Voima Oy:n järjestelyissä 1927 siirtoyhtiö oli erotettu omaksi yhtiökseen ja Liittopankin avustuksella se järjesteltiin Paraisten yhtiön omistukseen. Kaupunki tilasi viiden sopimusvuoden aikana näiltä yhtiöiltä kaikkiaan 28,9 miljoonaa kWh:a eli 28,9 GWh:a sähköä.³⁶⁶ Taloudellisesti kaupungin kannalta arvioitua epäedullisemmaksi osoittautunut sähkönsiirtosopimus saattoi olla Paraisten laitoksille hyvinkin kannattava. Siirtoyhtiö pystyi voitoillaan kuolettamaan lähes kahdeksan miljoonaa maksumatkaa voimalaininvestointiaan, mahdollisesti se oli järjestelyn tarkoituskin. Lisäksi yhtiö pääsi lopulta eroon muuntajasta ja Turussa sijainneesta siirtolinjasta, joiden laitteistojen uusiminen jäi kaupungille. Yhtiön pääomistaja Paraisten Kalkki oli varsinainen hyödynsaaja, sillä se saattoi sopimusvuosien mittaan, Imatran virtaa odotellessaan, myydä hyvään hintaan oman tarpeensa yli jäänyttä energiaa, jota sen suuret voimalaitokset tuottivat.³⁶⁷

man puolueen valt. Köhler joutui esteellisenä (Voima Oy Turku-Parainen -yhtiön toimitusjohtajana) jäävämmään itsensä sekä rahatoimikamarissa että valtuustossa. Ks. TKVPtk 19.6.1928, § 22, 315-316 ja TKVPtk 19.6.1928 § 23, 216-317 ja TKVPtk 19.6.1928 § 24, 317. Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1928. Ca:55. Kaupunginvaltuuston arkisto. TKA. Kaupunki oli vuonna 1924 lunastanut omiin laajennustarpeisiinsa ja Turun Voiman muuntoaseman sijoittamiseen varautuen puoliksi omistamastaan Amiraalitonkatu 6:n tontista lisäksi ulkopuolisen omistaman 1/4 yhteensä 250 000 markan hinnasta. Muuntoaseman alue vuokrattiin Turun Voimalle. Lisäksi kaupunki lunasti vuonna 1928 ko. tontin ulkopuolisessa omistuksessa vielä olleen 1/4 osuuden 575 000 markan hinnasta. Ks. Ekström 1958, 125-126.

³⁶⁵ Ks. Teknillisten laitosten hallituksen pöytäkirja ja Kraft A.B. Åbo-Pargasin 16.8.1928 päivätyt kirjeet uudesta virranhankintasopimuksesta ja virran hinnasta pöytäkirjan liitteenä. Teknisten laitosten hallituksen pöytäkirja 17.8.1928 § 7, 110-111 ja Teknistenlaitosten hallituksen pöytäkirja 17.8.1928 § 8, 111. Turun teknisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1928. Ca:2. Teknillisten laitosten arkisto. TKA; Sähkövaliokuntaa oli vahvistettu sähkölaitoksen johtaja Lindströmillä ja teknisten laitoksen johtaja Sahlbergilla. Teknisten laitosten hallituksen pöytäkirja 17.8.1928 § 7, 110-111. Sama.

³⁶⁶ Ekström 1958, 128.

³⁶⁷ Ekströmin mukaan Turun Voima Oy:n 1923 rakentaman siirtolinjan ja muuntaja-aseman rakennuskustannukset arvioitiin 5,5 miljoonaksi, mutta kustannusarvio ylittyi 40 %:lla. Lopulliset kustannukset olivat tämän perusteella 7,7 miljoonaa markkaa (rahanarvon vaihtelua ei ole huomioitu). Ks. Nordensvan 1946, 68.

5 ENERGIAELIITTI

Turun sähkölaitoksen kunnallistaminen oli 1920-luvulla selvä poliittisia voimia jakanut kamppailukysymys, mutta miksi laitos kunnallistettiin? Osakkuusyhtiömallin täpärä kaatumisen valtuustossa ja kokonaisuudessaan lähes yhdeksän vuotta kestänyt kunnallistamisprosessi olivat merkkejä kunnallishallinnossa tapahtuneesta valtataistelusta, jonka keskiössä oli sähkölaitoksen hallinta. Vuonna 1898 perustetusta ensimmäisestä yksityisestä sähkölaitoksesta alkaen olivat ruotsinkieliset liikemiehet ja teollisuudenharjoittajat päättäneet kaupungin sähköhuollosta. AEG:n laitoksen siirryttyä kaupungin haltuun tilanne alkoi hiljalleen muuttua. Kunnallinen äänioikeusuudistus heikensi ruotsinkielisen ”vanhan rahan” verkostojen valtaa Turun kunnallispolitiikassa ja vahvisti suomenkielisten porvaripuolueiden ja vasemmistopuolueiden asemia. Ruotsinkielisen pääoman verkostot olivat kuitenkin edelleen toimintakykyisiä energiapolitiikassa. Vanhan vallan asemia paransi sähkölaitoksen hallinnon seitsemän vuotta kestänyt ”väliaikaisuus”. Suomenkielisen liikemieskunnan vaikuttajaverkoston tavoitteena puolestaan oli kunnallishallinnon rakenteita vahvistamalla lujittaa omaa asemaansa paikallisessa politiikassa ja talouselämässä: tavoitetta pyrittiin toteuttamaan myös energiapolitiikassa. Sillä joka hallitsi sähkölaitosta, oli merkittävää vaikutusvaltaa kaupungin elinkeinoelämässä.

Puolueista Kokoomus nousi 1920-luvun mittaan johtavaan asemaan. Se oli onnistunut kaikessa hiljaisuudessa ajamaan valtakunnan tasolla läpi lakiuudistuksen, joka pakotti kaupunkikunnat keskittämään hallintoaan. Virkavallan lujittuminen suosi puoluetta. Turussa se onnistui nostamaan oma miehensä sekä kaupunginjohtajaksi että teknisen sektorin apulaiskaupunginjohtajaksi. Ruotsinkielinen porvaristo sopeutui tilanteeseen, sillä porvarillisilla pääomaleireillä oli lopulta enemmän yhdistäviä kuin erottavia piirteitä. Kieliriitaa pyrittiin aktiivisesti ylittämään paikallispolitiikassa ja talouselämässä. Tästä osoituksen oli etenkin elinkeinoelämän ja tekniikan asiantuntijayhdistysten vaaliyhteistyö 1920-luvulla. Oikeiston vahvistuminen 1920-luvun loppua kohden vähensi ruotsinkielisen ja suomenkielisen leirin keskinäisiä ristiriitoja entisestään. Turun sähköhuollossa osapuolet olivat ymmärtäneet toistensa intressejä jo 1920-luvun alussa kohtalaisen hyvin. Osa Kokoomuksen kaupunginvaltuutetuista oli kannattanut osakkuusyhtiömallia sähkölaitoksen hallinnosta 1920 päätettäessä. Se oli merkki liikeelämän etuja ymmärtäneen siiven vahvistumisesta puolueessa. Konkreettisesti nämä ”kansallisen pääoman” edut olivat esillä sen leiriin siirtyneiden John Barker Oy:n ja Littoisten Verkatehtaan voimakysymyksen järjestämisessä. Juuri näiden yhtiöiden ympä-

rille rakentunut verkosto aktivoitui suomenkielisten porvaripuolueiden, etenkin Kokoomuksen, kautta sähkökysymyksessä. Barker oli toiseksi suurimpana osakkaana ruotsinkielisen pääoman Turun Voima Oy:ssä, jonka vesivoimahankkeet Kokemäenjoen koskissa haluttiin kytkeä Turun kaupungin voimakysymykseen. Turun Voiman suurin osakas oli alueen suurin yksittäinen teollisuuden sähkökuluttaja, ruotsinkielisen leirin Paraisten Kalkkivuoriyhtiö. Suomenkielinen pääomaleiri ymmärsi Paraisten suuryhtiön intressejä energiapolitiikassa juuri Barkerin ja Littoisten yhtiöiden Turun Voima -yhteyden vuoksi.

Ajamalla sähkölaitoksen kunnallistamista ja hallinnon keskittämistä vuonna 1926 perustetulle teknillisten laitosten hallitukselle suomenkieliset porvaripuolueet vahvistivat asemiaan sähköasioiden päätöksenteossa. Teknillisten laitosten hallituksen johtoon valittiin Kokoomuksen Hans Gripenberg ja varapuheenjohtajaksi Edistyksen T.M. Kivimäki. Hallitus alkoi myös toden teolla neuvotella valtion Koskirakennustoimikunnan kanssa Imatran voimalaitoksen sähkön saamisesta Turkuun. Neuvottelut sujuivat paremmin, kun sekä Koskirakennustoimikunnan että valtionhallinnon johdossa oli samojen piirien edustajia kuin Turun kaupungin neuvottelijoina. Turun sähkölaitos kunnallistettiin, jotta suomenkielinen nouseva taloudellis-poliittinen eliitti saisi laitoksen hallintaansa ja jotta sen painoarvo koko talousalueen energiapolitiikan kokonaisuudessa vahvistuisi. Kokoomus ja Edistys saattoivat nyt käyttää kunnallista sähkölaitosta yhtenä neuvotteluvälineenä suhteessa alueen talouselämän vaikutusvaltaiseen suuryhtiöön ja koko ruotsinkielisen liike-elämän verkostoon. 1920-luvun Turun energiapolitiikka osoittaakin, ettei sähkönjakelun kunnallistaminen välttämättä palvellut vasemmiston edustaman työväen etuja ja sen ohjelmissa esitettyjä kunnallistamistavoitteita, sillä sähkö tilattiin suurelta osin yksityisiltä yhtiöiltä ja oman laitoksen virrantuotantokyvyn vahvistamisesta luovuttiin.

Tutkimuskysymyksiin vastaaminen on edellyttänyt osana tutkimustehtävää energiapolitiikkaan vaikuttaneiden verkostojen hahmottamista 1920-luvun Turun kunnalliselämässä. Verkostoteoriaa metaforisesti käyttäen olen hahmottanut kaksi erillistä verkostoa, suomenkielisen pääoman ja ruotsinkielisen pääoman verkostot. Näiden olemassaolon todentaminen on toinen keskeinen tutkimustulokseni. Suomenkielisen energiapolitiikkaan vaikuttaneen verkoston keskeisiä henkilöitä olivat 1920-luvun alussa kokoomuspoliitikko Eino Tulenheimo ja K.V. Holma. Myös Armas Ension rooli yleisen valmisteluvaliokunnan puheenjohtajana oli merkittävä lähes koko tutkimusajanjaksolla, mutta hän oli enemmänkin kriittisten näkemysten esittäjä kuin Kokoomuksen liike-elämäsiiven energiapolitiittisten tavoitteiden aktiivinen edistäjä. Siksi häntä ei ole

luettu kuuluneeksi suomenkieliseen verkoston. Voimanhankintakomiteaan valittu Barkerin Arno Solin nousi verkoston ehkä keskeisimpään rooliin vuosikymmenen puolivälissä, kun hän pyrki ratkaisemaan suomenkielisen pääoman leiriin siirtyneen suuren yhtiön teknillisenä johtajana sen voimakysymyksen. Barkerin ja Littoisten omistaja Herman Leisegang vaikutti taustalla. Solinin oli kuunneltava luultavasti myös yhtiöiden lainoittajan, Kansallispankin, näkemyksiä. Toisaalta pankin suhdeverkot auttoivat yhtiöille suotuisan voimaratkaisun edistämiseksi. Vuosikymmenen lopulla Hans Girpenberg ja T.M. Kivimäki nousivat teknisten laitosten hallituksen puheenjohtajina keskeiseen asemaan energiapolitiikan vaikuttajina. He myös neuvottelivat kaupungin edustajina valtion kanssa Imatran virrantoimituksesta. Kivimäellä oli suhteita valtiovaltaan kansanedustajuutensa kautta. Valtakunnan tasolle oli kontaktinsa myös kansanedustajana ja sisäministerinä toimineella Turun rahatoimikamarin puheenjohtajalla Kokoomuksen Gunnar Sahlsteinilla. Hän saattoi käyttää vaikutusvaltaansa Turun energiapolitiikkaan sähkölaitoksen hallintoa vuosina 1925–26 pohtineen valiokunnan puheenjohtajana. Mietinnöllään kyseinen valiokunta käytännössä sinetöi sähkölaitoksen kunnallistamisen.

Ruotsinkielisen energiapolitiikassa vaikuttaneen verkoston keskeisiä henkilöitä oli Paraisten vuorineuvos Emil Sarlinin lisäksi erityisesti J.C. Wiese, jolle keskityi 1920-luvun puoleen väliin mennessä useita energiapolitiikan linjanvedon kannalta tärkeitä tehtäviä. Hän toimi kaupunginvaltuutettuna ja samaan aikaan Turun Voima Oy:n ja Transitosatama-yhtiön toimitusjohtajana. Hyvät yhteydet rahalaitoksiin omanut pankinjohtaja Josef Lönnblad oli puolestaan Wiesen johtamien yhtiöiden hallitusten puheenjohtaja ja johti lisäksi Paraisten Kalkkivuoren hallitusta. Hän oli lisäksi omistaja ja hallituksen puheenjohtaja Turun Kaakelitehtaassa, joka vaikutti energiapolitiikan suuntaan sähkölaitoksen omistuksen siirtyessä AEG:ltä Turun kaupungille. Turun Kaakelitehtaan merkitystä sähköpolitiikassa lisäsi yhtiön pitkäaikaisen omistajan ja isännöitsijän Ernst Minuthin asema sähkökomitean johdossa laitosten lunastusvaiheessa. Keskeinen vaikuttaja oli myös Arne Bergroth, sähkökomitean ja Turun sähkölaitoksen yhden suurasiakkaan, Maarian Sähkö Oy:n hallituksen puheenjohtaja. Myöhemmin, 1920-luvun lopulla Volter Köhler nousi Voima Oy Turku-Parainen yhtiön toimitusjohtajana energiapolitiikan määrittelyn ytimeen. Köhler toimi kunnallispolitiikan keskeisillä paikoilla ja oli myös Sahlsteinin johtaman sähkölaitoksen hallintoa pohtineen valiokunnan jäsen.

Verkostot muodostivat sosiaalisen infrastruktuurin, jonka varassa vallasta kamppailleet ryhmittymät saattoivat edistää energiapoliittisia pyrkimyksiään. Verkostoa pitkin tapahtunut vuorovaikutus oli epävirallista, tieto liikkui pääomaleireihin kuulune-

den yhtiöiden ja kunnallishallinnon välillä. Se piti sisällään käsityksen niistä taloudellisista eduista, joita energiapolitiikkaa tehtäessä oli huomioitava kunnallispolitiikassa ja liike-elämässä. Kunnallishallinnosta yhtiöiden johdon suuntaan kulki tieto siitä, mikä olisi kulloistenkin poliittisten voimasuhteiden oloissa mahdollista. Yhtiöistä kunnallishallintoon välittyivät ennen kaikkea yhtiöiden tarpeet. Tämänkaltaisessa vuorovaikutuksessa, jonka konkreettisena kohtaamispaikkana suomenkielisen verkoston osalta saattoi olla vaikkapa Suomalainen Pohja, syntyi jaettu käsitys, konsensus, energiapolitiikan oikeasta suunnasta, jonka kukin ryhmittymä pyrki ajamaan läpi. Vanhan rahan ja kansallisen pääoman leirin erilliset energiapolitiikan vaikuttajaverkostot muodostivat toisistaan poikenneet konsensusideaalit. Niissä oli keskenään kuitenkin enemmän yhtäläisyyksiä kuin niillä ja vasemmiston käsityksellä energiapolitiikan oikeasta suunnasta. Vasemmiston käsitys korosti kuntaa kansanvallan ilmentymänä ja ajoi mm. teknisten laitosten kunnallistamista kansan vallan lisäämiseksi talouselämässä. Pääomaleirien käsityksissä etusijan saivat liikeyritysten tarpeet. Yrityksiä erottivat sidokset eri pääomaleireihin, joista kummunneet eturistiriidat puolestaan saattoivat juontua esim. keskenään kilpailevien yritysten tai rahoittajapankkien toisistaan poikkeavista eduista.

Ilkka Ruostetsaari on 1900-luvun lopun ja 2000 -lukujen taitteen energiapolitiikkaa tutkiessaan hahmottanut energiapolitiikkaan vuorovaikutusverkostonsa avulla vaikuttaneen ns. energiaeliitin. Ruostetsaari määrittelee energiapolitiikan poliittisten ja hallintoviranomaisten energiahuoltoon kohdistamaksi ohjaukseksi. Tämän ns. virallisen energiapolitiikan lisäksi on olemassa epävirallisia energiapolitiikkoja, jotka vaikuttavat energiasektorin kehitykseen. Ruostetsaari tarkastelee energiasektorin 1980-luvulta alkaen tapahtunutta sääntelyn purkamista hallinnan (governance) ja politiikkaverkosto-käsitteiden avulla, jolloin energiapolitiikka ei määri pelkästään poliittis-hallinnollisten toimijoiden ratkaisuksista. Poliitiikkaverkoston kautta sen tekemiseen osallistuvat myös mm. kollektiiviset (eturyhmät, kansalaisjärjestöt) ja markkinaperusteiset (yritykset) toimijat, jopa kansalaiset. Näiden toimijoiden piiristä (pois lukien kansalaiset) nousee keskeisten vaikuttajien muodostama energiaeliitti.³⁶⁸ Ruostetsaari ei niinkään ole kiinnittänyt tutkimuksessaan huomiota verkoston toimintaan kuin sen rakenteeseen. Oma kiinnostukseni on kohdistunut nimenomaan 1920-luvun Turussa vaikuttaneiden verkostojen

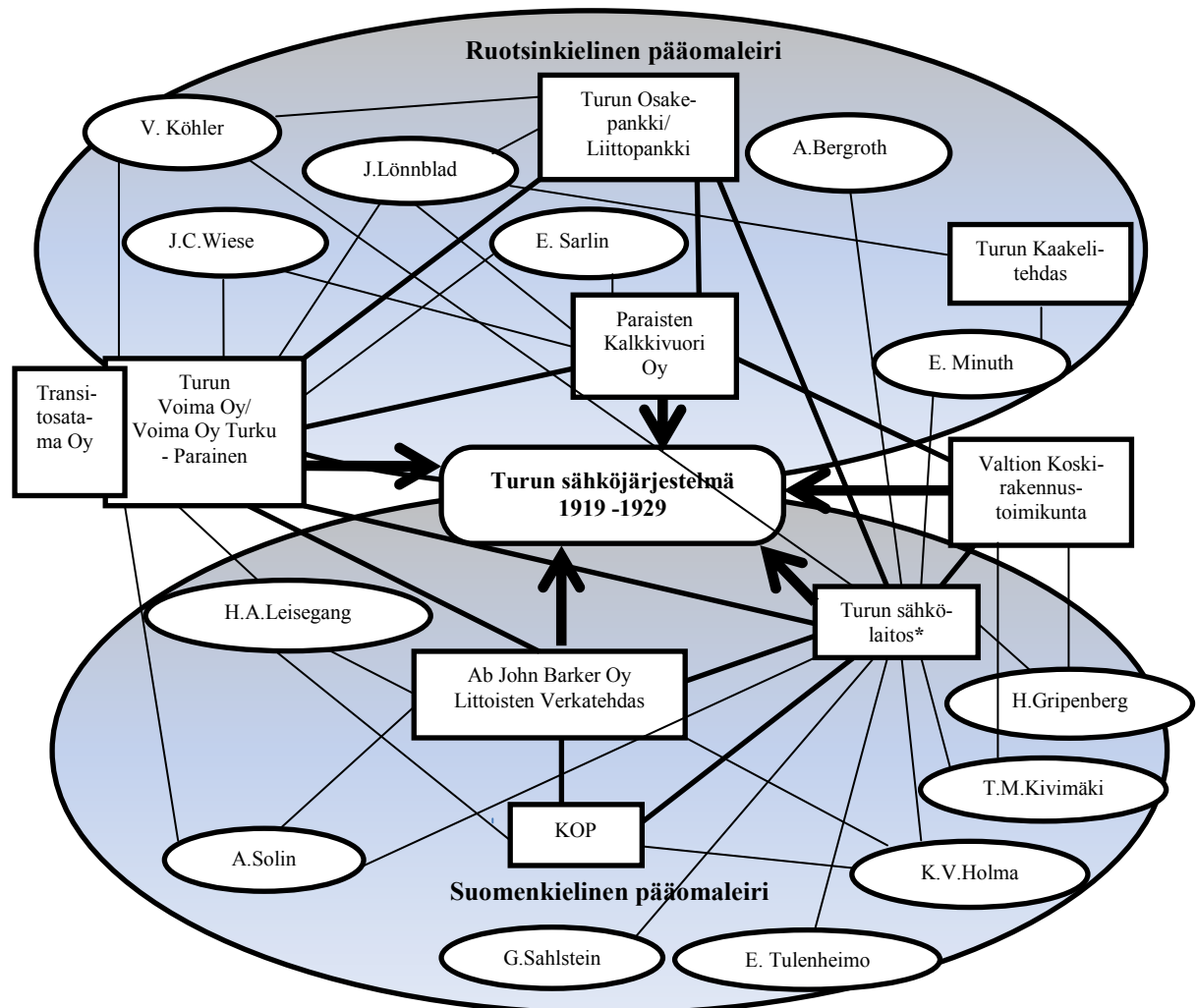
³⁶⁸ Ks. Ruostetsaari 2010, 25-33. Poliitiikkaverkosto-käsite ei vastaa tässä sovellettua sosiaalisten verkostojen tutkimusperinnettä, sillä poliitiikkaverkostoihin voi kuulua tai osallistua myös kollektiivisia toimijoita. Laajassa muodossa poliitiikkaverkosto muistuttaa enemmänkin toimijaverkostoteoriaa (ANT) kuin sosiaalisten verkostojen teoriaa, sillä ANT perinteessä verkostoon voivat kuulua myös teknologiset artefaktit. - Hallinta-ajattelussa energiapolitiikka nähdään eri toimijoiden yhteistyönä. Hallinta ajattelussa on vahva konsensuslähtöisyys, yhteistoiminta on tärkeää kollektiivisten ongelmien ratkaisemiseksi ja hyvinvoinnin turvaamiseksi. Ruostetsaari 2010, 28-29.

jäsenten toimintaan ja kamppailuun vallasta. Ruostetsaaren tarkastelema 2000-luvun taitteen energiasektori on teknisesti ja hallinnollisesti huomattavasti kehittyneempi kuin oman tutkimusajanjaksoni paikallinen sosioteknisenä järjestelmänä ymmärretty sähköjärjestelmä. Ruostetsaaren ajatus energiapolitiikkaa ohjaavasta energiaeliitistä ei kuitenkaan ole sinänsä aikaan sidottu.

Turussa 1920-luvun energiapolitiikkaa hallinneen paikallisen eliitin keskeisimmiksi vaikuttajiksi nousevat ruotsinkielisen pääoman J.C. Wiese ja Emil Sarlin. Wiese oli huomattava vaikuttaja aina 1920-luvun puoleen väliin sakkaa, jolloin hän muutti pois Turusta. Norjalaissyntyisen insinöörin työura Turun seudulla oli alkanut 1910-luvun alussa Paraisten Kalkkivuoriyhtiössä ja siteet yhtiöön säilyivät 1920-luvulle saakka. Paraisten toimitusjohtaja ja omistaja, vuorineuvos Sarlin pystyi suuntaamaan yhtiönsä ja oman suhdeverkostonsa avulla koko talousalueen energiapolitiikkaa. Suuryhtiön hegemoninen asema talousalueen energiapolitiikassa näkyi myös kaupungin ja valtion välille syntyneessä sopimussyhteistyössä. Oheinen kuvio (Kuvio 2) auttaa hahmottamaan verkoston pääpiirteissään. Tarkastelemalla kuviota yhdessä tutkimuksen liitteenä olevan taulukon kanssa Turun 1920-luvun energiaeliitin muodostaman sähköpolitiikan vaikuttajaverkoston rakenne hahmottuu yksityiskohtaisemmin.

Mutta millainen ote ruotsinkielisellä pääomalla oli Turun alueen sähköhuollosta 1920-luvun päättyessä? Sarlinin johdolla Paraisten Kalkkivuori oli päättänyt ryhtyä jo ennen Turun kaupunkia valtion voiman tilaajaksi. Merkittävä syy tähän oli Paraisten yhtiön tuotannon laajeneminen Itä-Suomessa, lähellä Imatran voimalaitosta. Myös Turun Voima Oy:n vaikeudet olivat saaneet Paraisten yhtiön etsimään ulospääsytieta hankkeesta luultavasti jo 1920-luvun alussa. Turun Voimaan panostettu pääoma pyrittiin saamaan hyötykäyttöön järjestämällä Turun kaupungin ja Barkerin ja Littoisten tehtaiden sähkönsaanti Paraisten laitoksilta ensin Turun Voiman, sitten Voima Oy Turku – Parainen välityksellä. Näihin järjestelyihin liittyy kolmas keskeinen tutkimustulos: yhteistyö kahden pääomaleirin välillä. Yhteistyö oli tiivistä 1920-luvun puolivälistä alkaen, kun Turun ja Barker-Littoisen voimansaanti järjestettiin Paraisten Kalkkivuoren laitoksilta Turun Voiman ja sen seuraajayhtiön välityksellä. Siirtymävaihetta vuodesta 1924 vuoteen 1929 oli leimannut Paraisten etujen huomioiminen ja vielä vuosien 1928–29 taitteessa tehdyissä järjestelyissä Paraisten yhtiö pyrki minimoimaan tappionsa ja riskinsä ilmeisen onnistuneesti, kun kaupunki lunasti Turku – Parainen-yhtiön siirtojärjestelmät ja kunnosti ne Imatran virtaa vastaanottamaan. Yhteistyö teki ruotsinkielisen leirin aseman energiapolitiikassa vahvemmaksi kuin avoimempi valtaistelu olisi tehnyt.

Kuvio 2. Sähköpolitiikan vaikuttajaverkosto. Tärkeimpien Turun sähköjärjestelmän vaikuttajien yhteydet inressiryhmiin pääomaleireittäin kuvattuna 1919–29.

* ”Turun sähkölaitos” kuvaa niitä kunnallishallinnon osia, joilla oli merkittävin vaikutus laitoksen toimintaan ja kehitykseen. Näitä olivat sähkökomitea, teknisten laitosten hallinto ja sähköasioita valmistelleet erillisvaliokunnat.

Havainto pääomaleirien välisen yhteistyön korostumisesta tutkimusajanjakson loppupuoliskolla avaa neljännen tutkimustuloksen. *Social Construction of Technology* (SCOT) -tutkimusperinteen tarjoamien teoreettisten välineiden avulla olen hahmottanut kolme sähköteknisen järjestelmän kehityksen vakautumisen ja epävakautumisen *closure*-prosessia, kehitysvaihetta, joissa järjestelmän suunnasta käytiin poliittista kamppailua. Kamppailujen voi nähdä muodostavan yhden suuremman ja pitempikestoisen – kaikkiaan vuosikymmenen kestäneen – Turun sähköjärjestelmän vakautumisen *closure*-prosessin. Tutkimusajanjakson alkua, vuosia 1919–20, leimasi kiista sähkölaitoksen hallintomallista. Tämä tutkimusajanjakson ensimmäinen konflikti tasoittui ja

painui taka-alalle. *Closure*-ilmiö vastasi Timo Myllyntauksen *rhetorical closure* -mallia, sillä ristiriidat eivät ratkenneet vaan peittyivät näkyvistä.

Pääomaleirien välinen konflikti siirtyi sähkölaitoksen hallinnasta virranhankintaan, koska kaupungin passiivisuus oman laitoksen kehittämisessä johti riippuvaisuuteen ulkopuolisista toimittajista. Kunnallistamisvaihetta seurasikin vuosien 1921–25 kamppailu sähkönhankinnasta kahden päävaihtoehdon – oman tuotannon (lämpövoima) ja ulkopuolisen tuotannon (lämpövoima/vesivoima) – välillä. Uusi kamppailu synnytti lopulta edellytykset järjestelmän pitemmän aikavälin vakautumiselle. Vakautumiskehitys käynnistyi kiistakysymyksen määrittäessä konfliktin myötä uudelleen (*closure by the redefinition of the problem*).³⁶⁹ Kun kiista virranhankinnasta kärjistyi, kiista kunnallistamisesta painui taka-alalle ja kunnallisen toimintamallin kannatus vahvistui, kunnes siitä vuonna 1926 tehtiin lopullinen päätös. Kaupungin sähkölaitoksen kunnallistaminen vakiintui oikeana pidetyksi ratkaisuksi, koska kunnallinen omistus näytti helpottavan liittymistä Paraisten Kalkkivuoren ylijäämävirran tilaajaksi ja siten Imatran voiman verkkoon. Turun Voima -sopimus ja sitä seurannut neljän osapuolen energiayhteistyö Voima Oy Turku – Parainen -yhtiön ympärillä olivat pääomaleirien risteäviä energiapoliittisia etuja yhteen sovittanut kompromissi, joka päätti vuosien 1926–29 kuluessa kamppailun virranhankinnasta.

Poliittiset edellytykset kamppailun laantumiselle olivat syntyneet, kun sähkölaitoksen kunnallisen hallinnan vakiintuminen vahvisti suomenkielisen porvaripuolen asemaa sähköhuollossa. Samalla poistui myös yksi merkittävä este pääomaleirien rajan yli kurottaneen neljän osapuolen Turun Voima-sopimuksen tieltä. Taloudelliset edellytykset syntyivät, kun suurten sähkökuluttajien sähköntarve tuli tyydyttää niille edullisella sopimusjärjestelyllä ja osa siirtymäkauden sähköjärjestelmän kustannuksista sälytettiin Turun kaupungin kontolle. Turku tuli tukeneeksi yhtiöitä myös Imatran voimaan liittymisen vaatimia investointeja tehdessään. Teknologiset edellytykset Imatraan liittymiselle ja järjestelmän vakautumiselle syntyivät, kun siirtolinja Paraisilta Turkuun valmistui, Turun sähkölaitosta uusittiin ja Imatran siirtoverkko ulotettiin Turkuun. Taloudelliset, poliittiset ja teknologiset osatekijät olivat sidoksissa toisiinsa ja muodostivat sosioteknisen järjestelmän. Kolmen vaiheen kautta järjestelmä vakiintui ja kymmenen vuotta kestänyt kamppailu kaupungin sähköpolitiikan suunnasta päättyi.

Rajasin tutkimukseni taloudellis-poliittisen eliitin vallankäytön, eliitin verkostojen koostumuksen ja porvarileirien välisten eturistiriitojen tarkasteluun Turun

³⁶⁹ Ks. Myllyntaus 2012a, 5-6.

talousalueen sähköpolitiikassa 1920-luvulla. Tutkimusta ohjasi Mikael Hårdin ajatus konfliktista, eturistiriidoista ja valtakamppailusta, teknologisten järjestelmien kehitystä selittävänä tekijänä. Sosiaalisten verkostojen teoriaa metaforisesti soveltaen paikansin energiapolitiikan toimijat ja heidän sidoksensa 1920-luvun Turun taloudellispoliittisiin reviiireihin, pääomaleireihin. Turun sähköpolitiikan vaikuttajaverkosto muodostui paitsi valtuutettujen myös valtuuston alaisten toimielinten jäsenten ja energiapolitiikan edunsaajien, yksittäisten yhtiöiden, johtohenkilöiden välisten sidosten perusteella. Valtuustokäsittelyissä syntyneet äänestykset olivat eturistiriitojen näkyvimpiä ilmentymiä. Yhteiskunnallisen eturistiriitojen paikantaminen pääomaleirien väliltä osoittautui kuitenkin haasteelliseksi tehtäväksi: raja yhtäältä osapuolten yhteisen intressin ja toisaalta ristiriitaiset edut kumpaakin osapuolta tyydyttäväksi lopputulokseksi sovittavan *kompromissin*, toisen osapuolen tosiasiallisesti hegemoniseen asemaan nostavan ja ristiriidat peittävän *konsensuksen* sekä osapuolten etujen näkyvän *konfliktin* välillä asettui eri tavalla sähköjärjestelmän kehitysvaiheesta ja tarkastelukulmasta riippuen.

Risteävien etujen konflikti hahmottui selkeimmin kunnallinen – yksityinen -ulottuvuudella tarkasteltaessa kysymystä sähkölaitoksen kunnallistamisesta ja sen hallinnon järjestämisestä osana teknisiä laitoksia. Paikallinen elinkeinoelämä ajoi vahvasti osakkuusyhtiötä, jossa yksityiset osakkaat olisivat voineet saada jopa määräysvallan sekä sijoitetulle pääomalle yhtiöjärjestyksessä taatun tuoton. Esityksen eteneminen valtuustoon asti ja ryhmiä jakanut äänestys kuvaavat liike-elämän intressin painoa kunnallispolitiikassa. Esityksen kaatamiseen osallistui sosialidemokraattien ryhmän valtuutettujen ohella myös suurin osa suomenkielisten porvaripuolueiden edustajista Rkp:n ollessa selkeimmin esityksen kannalla. Konflikti asettui näin suurliike-elämän ääntä käyttäneiden, pääasiassa Rkp:n valtuutettujen, ja muiden ryhmien välille. Suomenkielisten porvareiden osakkuusyhtiömallin torjumiseen vaikutti pelko vaikutusvallan vähenemisestä energiapolitiikassa. Vasemmiston vaikuttimena oli pyrkimys saada sähkönjakelu kansanvaltaisen valvonnan piiriin.

Intressiristiriidat uudelleen kärjistänyt konflikti ilmeni valtuustotasolla, kun päätettiin virranhankinnasta Turun Voima Oy:ltä. Järjestelmän kehitys oli ajautunut muutoksille alttiimpaan, epävakampaan vaiheeseen. Porvarillisista ryhmistä Rkp ja suomenkielisten porvareiden liike-elämää myötäillyt siipi ajoi voimakkaimmin sopimuksen solmimista mutta sen kannalle asettui myös osa Sdp:sta. Vain Sstp oli selkeästi sähkölaitoksen oman virrantuotantokyvyn kasvattamisen kannalla. Vuosikymmenen lopulla teknillisten laitosten hallinnon uudistamisen yhteydessä oikeistopuolueet olivat valmiita rajaamaan vasemmistoa enemmän valtuuston valtaa ja lisäämään virkamiesten

valtaa. Päätös teknisten laitosten johtotöiden yksityistämisestä jakoi valtuuston jo varsin selkeästi oikeistoon ja vasemmistoon. Oikeistopuolueet pitivät yksityisten päästämistä ulkojohtotöihin toivottavana, vasemmistopuolueet olisivat pitäneet urakat kaupungilla. Se, että porvaripuolueet asettuivat julkisen omistuksen kannalle sähkölaitoksen kunnallistamiskysymyksessä, mutteivät enää virrantuotantokapasiteetin tai johtourakoiden kohdalla, vahvistaa tulkintaa, jonka mukaan suomenkieliset porvarilliset piirit pyrkivät lähinnä oman energiapoliittisen valtansa vahvistamiseen sähkölaitoksen kunnallistamista kannattaessaan. Edelleen teknisten laitosten hallinnon keskittäminen ja sähkökomitean lakkauttaminen palvelivat tätä tarkoitusta.

Tutkimukseni Turun kaupungin sähkönhankinnan politiikkaa koskeva osuus on tuonut pintaan konfliktin sijaan pikemminkin eri pääomaleirien välisen yhteistyön. Käyttämistäni kaupungin hallinnon tuottamista lähteistä selkeimmin esiin nousi Barkerin ja Littoisen sekä Paraisten Kalkkivuoriyhtiön vaikutus päätöksentekoon. Yhtiöillä oli jo 1910-luvun lopulta alkaen Turun Voima Oy:n omistuksen kautta periytynyt yhteinen intressi energiapolitiikassa. Jatkotutkimuksessa olisi syytä paneutua tarkemmin suurimpiin sähkölaitokselta virtaa tilanneisiin turkulaisyhtiöihin, erityisesti nousevaan konepaja- ja telakkateollisuuteen, jonka tuotantoprosesseissa sähkön merkitys oli kasvussa. Lähdepohjaa olisi perusteltua laajentaa yritysarkistoihin, jolloin kuva energiapolitiikasta ja yhtiöiden tavoitteista tarkentuisi. Samalla myös tarkemman verkostanalyysin tekeminen tulisi mahdolliseksi ja pääomaleirien rakenne hahmottuisi paremmin.

Tutkimusnäkökulmani on korostanut Turun kaupungin ja sen sähkölaitoksen asemaa suomenkielisen pääomaleirin valttikorttina laajemmassa energiapoliittisessa pelissä, talousalueen ja koko Suomen sähköistyksessä käydyssä kahden strategian välisessä kamppailussa. Vaikka kaupungin sähköjakelumonopoli alueellaan pakotti yksityiset yhtiöt vaikuttamaan kunnallishallintoon, jotta niille edullinen energiapolitiikka olisi toteutunut, muodostui kunnallisesta sähkölaitoksesta toisaalta tärkeä tekijä yhtiöiden risteävien etujen sovittelussa. Yleisesti voi myös sanoa, että kunnallishallinnosta kehittyi erityisesti luokkapohjaisten intressiristiriitojen hallitsemisen väline ja paikka. Pauli Kettusen mukaan Suomessa vakiintui sisällissodan jälkeen hallitsemistapa, jonka perustana ollut valtajärjestelmä nojasi yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen, myös kunnallistasolla, mutta valtion pakkovaltakoneisto sekä ideologinen koneisto, kuten koulu-
laitos, ”vakiinnuttivat vuoden 1918 sisällissodan tulosta”.³⁷⁰

³⁷⁰ Kettunen 2008, 85-86.

Yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuneen kunnallishallinnon voi nähdä konsensuksen toteuttamisen mahdollistaneena järjestelmänä, joka demokraattisesta perustastaan huolimatta tosiasiallisesti säilytti taloudelliselta asemaltaan vahvojen yhteiskuntapiirien vaikutusvallan melkein päntisellä. Aseman takasi edustuksellisuuden rapautuminen: kunnallishallinnon keskittäminen ja virkavaltaistuminen.

Kaikissa merkittävässä energiapolitiikka koskeneissa valtuustoäänestyksissä oli mukana luokkapohjainen, kunnallinen – yksityinen -ulottuvuudella näyttäytynyt konflikti. Sähköjärjestelmän kehityksen alkuvaiheessa työväenluokan etuun ei ilmeisesti vielä koettu kuuluvan kotitalouksien mahdollisimman edullisen ja varman sähkövirran saanti. Siitä muodostui vasta paljon myöhemmin kotitalouksien toimeentulon kannalta välttämätön hyödyke. Niinpä sähkökysymyksessäkin piilliyt luokkapohjainen eturistiriita oli liian heikko murtamaan konsensusta, jonka kunnallishallinnon koneisto synnytti. Konsensuksen saavuttamiseksi riitti 1920-luvulla porvarillisten puolueiden yksituumaisuus tärkeimmissä kysymyksissä. Jos pääomaleirien edut törmäsivätkin, soviteltiin ne ensin kompromisseiksi julkisuudelta suojassa ja ajettiin sen jälkeen läpi kaupunginvaltuustossa ”kunnallisen yhteisedun” tai ”kaupungin edun” nimissä. Taloudellisesti tai teknisesti perustelluiksi ainoiksi oikeiksi ratkaisuisi ja kunnan yhteiseksi eduksi puetut pääomaleirien kompromissiratkaisut sinetöitiin viimekädessä kaupunginvaltuustossa kunnalliseksi konsensukseksi, tarpeen niin vaatiessa äänestysten jälkeen.

Sähköasioissa kulissien takaiselle neuvottelulle oli olemassa runsaasti foorumeita, mm. sähkökomitea ja neljän osapuolen energiayhteistyön aikaiset neuvottelukokoukset. Kunnallispolitiikka tarjosi mahdollisuuden rakentaa konsensusta, joka käytännössä peitti alleen eturistiriidat, vaikka valtuustokäsittely ja paikallinen julkisuus potentiaalisesti saattoivat myös tehdä ristiriidat aiempaa näkyvämmiksi. Paikallisen puoluelehdistön muodostamaa julkisuutta tarkemmin tutkimalla, voisi löytää lisäsyitä siihen yleisemminkin kiinnostavaan kysymykseen, miksi kunnallispolitiikka pikemminkin sulatti ristiriidat kuin kärjisti niitä. Tässä tutkimuksessa on syitä haettu pääasiassa kunnallishallinnon rakenteista.

Porvarillisten puolueiden pyrkimystä hillitä luokkakonfliktia tehostettiin integroimalla erityisesti sosialidemokraatteja kunnallishallintoon, samalla kun valtion toimenpitein puututtiin radikaalin vasemmiston mm. Sstp:n toimintavapauteen. Lopulta kiellettiin Sdp:sta vasemmalle sijoittunut poliittinen toiminta. Jatkotutkimukselle yhden hedelmällisen kohteen saattaisi tarjota Turun sähköjärjestelmän ja teknisen sektorin hallinnossa, ja yleisemminkin kunnallishallinnossa, tapahtunut sosialidemokraattien integroiminen järjestelmään. Turun teknisen sektorin osalta integrointi näyttäisi olleen erityi-

sen vahvaa nimenomaan satamatoimintoja koskevassa päätöksenteossa. Sdp:n kunnallispoliittinen johtohahmo talonomistaja Antti Raita valittiin Transitosatamayhtiön johtokunnan puheenjohtajaksi sen kaupungille lunastamisen jälkeen. Sdp:n vetäminen kaupungin satamatoimintojen hallintoon saattoi johtua myös pyrkimyksestä estää radikaalin ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvallan kasvu satamassa. Siten tässäkin tapauksessa taustalla olisi ollut elinkeinoelämälle kriittisen tärkeiden infrastruktuuritoimintojen hallinnasta käyty kamppailu.

SCOT -teoriaperinnettä on usein kritisoitu liiasta konsensushakuisuudesta. Oma tutkimukseni on niin ikään päätyneet havaintoon pääomaleirien välisen kompromissin synnystä. Kompromissin syntyä edesauttoi porvarileirien tarve tiivistää omia riivejä vahvan työväen liikehännän edessä. Konflikti kuitenkin jatkui yhteiskuntaluokkien välillä eikä 1930-luvun lama sitä suinkaan vaimentanut. Näkökulman siirtäminen pääomaleirien väliltä luokkaleirien välille saattaisikin olla hedelmällisempi asetelma konfliktin merkitystä sosiaalisten suhteiden ja teknisen järjestelmän kehityksessä tutkittaessa. Se saattaisi myös tarjota väylän irrottautua SCOT -tutkimuksen konsensushakuisuudesta.

Teknologisten järjestelmien teorioiden heuristinen käyttö tutkimusongelman määrittelyssä, aineiston kokoamisessa ja jäsentämisessä on osoittautunut kohtalaisen hyvin onnistuneeksi valinnaksi Turun sähköistyksen 1920-luvun poliittisten, taloudellisten ja teknologisten aspektien tutkimuksessa. Tutkimuksessa keskeisin sija on ollut politiikalla, joka on ymmärretty laajassa mielessä sellaisina politisoinnin ja epäpolitisoinnin prosesseina, joihin osallistuvat yhteiskunnallisten etupiirien edustajina poliitikot, virkamiehet ja liike-elämän edustajat. Teknologisten valintojen osalta tarkastelu on rajattu kaupungin sähkölaitoksen virranhankintaan. Turun energiapoliittisia valintoja on verrattu yleisellä tasolla Helsingin ja Tampereen kehitykseen. Kunnallispolitiikan ja liike-elämän vuorovaikutuksen tarkempi erittely suurten suomalaiskaupunkien osalta, yhdistettynä niiden keskinäiseen vertailuun, rikastuttaisi kuvaa energiapolitiikan vaikuttajaverkostoista. Vasemmistijohtoinen Tampere otti voimansa Tammerkoskesta kunnalliselle laitokselleen ja liittyi Imatran verkkoon vasta 1930-luvun lopulla. Oikeistijohtoinen Helsinki oli Turun ohella Imatraan ensimmäisenä liittyneitä kaupunkeja mutta hankki, toisin kuin Turku, omistukseensa myös omia vesivoimaosuuksia.

Valtakunnan sähköistämispolitiikassa vallalle päässyt valtiollinen linja vaikutti lopulta Turun talousalueen energiapoliittiseen valintaan. Kiinnostavaa on se, että valinnan varmisti yksi Turun talousalueen ja koko maan suurteollisuuden merkittävimmistä yhtiöistä, yleensä valtiollista teollistamispolitiikkaa vastustaneen ruotsinkielinen

sen pääoman Paraisten Kalkki. Paraisten Kalkin ratkaisu vahvistaa kuvaa siitä, että yksityisen suurteollisuuden intressit vaikuttivat merkittävästi valtiollisen Imatran Voiman sähköjakeluverkon rakentamiseen. Suomen sähköistyksessä eivät olleet vastakkain suurteollisuuden ja valtion edut vaan suurteollisuuden ajamat kaksi eri strategiaa. Toinen strategia nojasi yksityiseen sähköistykseen ja toinen valtion apuun sähköistyksessä. Molempien tavoitteena oli saada edullista energiaa teollisuudelle, joka oli valtionyhtiöiden perustamisesta huolimatta valtaosin yksityisessä omistuksessa.³⁷¹ Nämä strategiat eivät kovinkaan tarkkarajaisesti, ainakaan Turussa, noudatelleet ruotsinkielisen ja suomenkielisen pääomaleirin rajoja. Turussa kunnallispolitiikan johtoon noussut suomenkielinen porvarileiri ei ajanut Turun Voima -hankkeelle vastakkaista vaihtoehtoa, Imatran Voimaa, ennen Paraisten Kalkin tekemää ratkaisua. Myöskään sähkölaitoksen omaan voimantuotantoon ei tahdottu panostaa. Pikemminkin suomenkielinen leiri suhtautui ruotsinkielisen leirin sähköistyshankkeeseen sitä tukien. Syynä oli Paraisten Kalkin vahva asema alueen energiamarkkinoilla ja Barkerin ja Littoisten yhtiöiden osuus Turun Voimassa.

Turun päätyminen Imatran Voiman sähköön ostajaksi osoittaa, että tuke-
malla suomenkielisen pääoman valtiojohtoista sähköistyspolitiikkaa ruotsinkielinen
pääoma turvasi omat energiapoliittiset etunsa Lounais-Suomessa. Kaupunki ei panosta-
nut omaan voimantuotantoon ja se jäi energiapolitiikan murrosvuosina ulkoa ostetun
sähköön varaan. Vahva riippuvuus ulkopuolisesta energiasta on säilynyt 2000-luvulle
saakka.

³⁷¹ Herranen 1996, 174.

LYHENTEET

TeknAik – Teknillinen Aikakauslehti

TKJ – Turun kauppakamarin julkaisu

TKKVK – Turun kauppakamarin vuosikertomus

TKA – Turun kaupungin arkisto

TKKAK – Turun kaupungin kunnallinen asetuskokoelma

TKKa – Turun kaupungin kunnalliskalenteri

TKK – Turun kaupungin kunnalliskertomus

TKVEP – Turun kaupunginvaltuuston esityslistat ja päätökset

TKVPtk – Turun kaupunginvaltuuston pöytäkirja

TKVMiet. – Turun kaupunginvaltuuston mietintö

TMA – Turun maakunta-arkisto

TS – Turun Sanomat

UA – Uusi Aura

ÅT – Åbo Teknici rf. – Turun Teknikot ry.

ÅU – Åbo Underrättelser

6 LÄHDELUETTELO

Alkuperäislähteet:

Painamattomat:

Turun kaupunginarkisto (TKA)

Kaupunginvaltuuston arkisto

Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1920–1929 (Ca)

Sähkölaitoksen arkisto

Sähkökomitean pöytäkirjat 1919–1925 (C)

Vuosikertomukset 1921–1930 (Db)

Saapuneet kirjeet 1915–1929 (Ea)

Muu kirjeistö (Fb)

Åbo Kraft 1923–1927 (Fb:29)

Teknillisten laitosten arkisto

Hallituksen pöytäkirjat 1926–1929 (C)

Turun maakunta-arkisto (TMA)

Åbo Teknici – Turun teknikot ry:n arkisto

Yhdistyksen kokouspöytäkirjat 1929–51. (Ca:3)

Hallituksen pöytäkirjat 1924–1937. (Cb:1)

Kirjeenvaihto ja muut saapuneet asiakirjat 1892–1924. (F:1)

Painetut:

Turun kauppakamarin julkaisuja (TKJ)

Turun satamakysymys. Turun kauppakamarin lausunto. Turun kauppakamarin julkaisuja N:o 1. Turku 1919.

Turun Kauppakamarin vuosikertomukset 1918–1930 (TKKVK)

Turun kaupunginvaltuuston esityslistat ja päätökset 1918–29 (TKVEP)

Turun kaupungin kunnallinen asetuskokoelma. Täydennysosa 1 vv. 1928–30. Turku 1931.

Turun kaupungin kunnallinen asetuskokoelma. Sisältää kunnalliset asetukset vuoden 1927 loppuun asti. Turku 1928.

Turun kaupungin kunnallinen asetuskokoelma 1927–30 (TKA)

Turun kaupungin kunnalliskalenteri 1912–1913, 1919–1929 (TKKa)

Turun kaupungin kunnalliskertomukset 1916–1929 (TKK)

Turun kaupunginvaltuuston mietinnöt 1917–1928 (TKVMiet)

Mietintö n:o 12/1917

Mietintö n:o 1/1920

Mietintö n:o 6/1920

Mietintö n:o 13/1920

Mietintö n:o 1/1923

Mietintö n:o 10/1925

Mietintö n:o 5/1926

Mietintö n:o 9/1927

Mietintö n:o 16/1927

Mietintö n:o 13/1928

Aikakauslehdet

Teknikern 1919–29

Teknillinen Aikakauslehti 1919–1929

Sanomalehdet

Turun Sanomat 1919–1929

Uusi Aura 1919–1929

Åbo Underrättelser 1919–1929

Matriikkelit

Björneborgs Svenska Samskolan 1892–1992. Ekenäs 1992.

Lakimiesmatrikkeli. Elämäkerrallisia tietoja Suomen lakimiehistä. Koonnut J.E. Wilskman. Helsinki 1939.

Suomen insinöörejä ja arkkitehtejä 1948. STS:n ja TFiF:n julkaisema matrikkeli. Vaasa 1948.

Suomen korkeakouluinsinöörit ja arkkitehdit - Finlands Högskoleingenjörer och arkitekter 1956. STS:n ja TFiF:n julkaisema matrikkeli. Helsinki 1956.

Suomen kansanedustajat 1907–2000. Osa 1-2. Helsinki 2000.

Suomen lakimiehet. Elämäkerrallisia tietoja. Koonnut: K.G. Holmberg. Helsinki 1926.

Suomen lakimiehet 1949. Suomen lakimiesliiton kirjasarja n:o 3. Vammala 1949.

Suomen liikemiehiä – Affärsmän i Finland. 1930. Osat I-II & lisäosa.
Suomen kauppaja- ja teollisuus Oy. Helsinki 1930.

Turun hovioikeuden presidentit, jäsenet ja virkamiehet 1623–1923. Elämäkerrallisia ja sukhistoriallisia muistiinpanoja. Koonnut A.W. Westerland. Toinen nide. Turku 1923.

Turun klassillinen lyseo 1879-1969. Opettaja- ja oppilasmatrikkeli. Laatinut Asko Lehtonen. Turun klassikot ry. Turku 1969

Kirjallisuus:

Auer, Jaakko – Teerimäki, Niilo: *Puoli vuosisataa Imatran Voimaa. Imatran Voima Oy:n synty ja kehitys 1980-luvulle.* Helsinki 1982.

Andersson, Harri: *Turun läntisten osien ja Suomalaisen Yliopiston asemakaavaehdotukset 1920-luvulla.* Teoksessa *Näkymätön kaupunki. Toteutumattomia suunnitelmia 1900-luvun Turusta.* Wäinö Aaltosen museo ja Turun kaupungin ympäristö- ja kaavoitusvirasto. Turku 2002(a).

Andersson, Harri: *Huvilakaupunki.* Teoksessa *Näkymätön kaupunki. Toteutumattomia suunnitelmia 1900-luvun Turusta.* Wäinö Aaltosen museo ja Turun kaupungin ympäristö- ja kaavoitusvirasto. Turku 2002(b).

Blomqvist, Yrjö: *Kansallis-Osake-Pankin historia I 1889-1939.* Kansallis-Osake-Pankki. Helsinki 1989.

Carpelan, Tor: *Åbo donatorer intil år 1909.* Biografiska anteckningar. Helsingfors 1910.

Damascke, Adolf: *Kunnallispolitiikan tehtävistä.* 5. painos. Suomen oloihin sovitellen suomentanut Eino Kuusi. Alkuteos: *Aufgaben der gemaindepolitik.* WSOY. Porvoo 1908.

Ekman, Tomas: *Spår i vägen. Teknikval, politik & spårvägstrafik i Stockholm 1920-2002.* Kungliga Tekniska Högskolan. Stockholm 2003.

Ekström, Ilmari: *Turun kaupungin sähkölaitos 1908–1958*. Turku 1958.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C 13. Lapin yliopisto. Rovaniemi 1996.

Gadolin, C.A.J.: *Turun kauppaa harjoittava porvaristo. Historiallinen katsaus Turun kauppayhdistyksen kuusikymmenvuotisjuhlan johdosta*. Turku 1934.

Ginström, Egidius: *Helsingin Osakepankki puolen vuosisadan taipaleella*. Helsinki 1962.

Hakalehto, Ilkka: *Kunnallisen kansanvallan kehitys, kunnallisvaalit ja valtuustot*. Teoksessa *Suomen kaupunkilaitoksen historia. Osa 3. Itsenäisyyden aika*. Suomen kaupunkiliitto. Helsinki 1984.

Hansén, Sten-Olof & Olkkonen, Rami: *Kasvustrategiat ja toimintaympäristö*. Teoksessa *Suuryritys ja sen muodonmuutos. Partekin satavuotinen historia*. Partek Oyj Abp. Helsinki 2002.

Hasselberg, Ylva - Müller, Leos – Stenlås, Niklas: *History from a Network Perspective. Three examples from Swedish Early Modern and Modern History 1700–1950*. Centre for Research in Transportation and Society. Working Paper 1997:01.

Heikkilä, Hannu: *Paasikivi pankkimieheksi*. Teoksessa Polvinen-Heikkilä-Immonen: *J.K. Paasikivi valtiomiehen elämäntyö I. 1870–1918*. Helsinki 1993.

Herranen, Timo: *Valtakunnan sähköistyskysymys. Startegiat, siirtojärjestelmät sekä alueellinen sähköistys vuoteen 1940*. Bibliotheca historica 14. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1996.

Hietala, Marjatta: *Services and Urbanization at the Turn of the Century. The Diffusion of Innovations*. Studia Historica 23. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1987.

Hughes, Thomas P.: *Networks of Power. Electrification in Western Society 1880–1930*. Baltimore and London 1983.

Hukka, Jarmo J. & Katko, Tapio S.: *Yksityistäminen vesihuollossa?* Kunnallisan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisu nro 19. Vammala 1999.

Hård, Mikael: *Beyond Harmony and Consensus: A Social Conflict Approach to Technology*. Science, Technology and Human Values, Vol. 18, No. 4/1993, 408-432.

Jutikkala, Eino: *Turun kaupungin historia 1856–1917*. Ensimmäinen nide. Turku 1957a.

Jutikkala, Eino: *Turun kaupungin historia 1856–1917*. Toinen nide. Turku 1957b.

Jutikkala, Eino: *Kielikysymys sosiaalhistoriallisena ilmiönä*. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.): *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Jyväskylä 1989.

Jutikkala, Eino: *Tampereen historia III. Vuodesta 1905 vuoteen 1945*. Tampereen kaupunki. Tampere 1979.

Juvelius, Einar W.: *John Barkerin puuvillatehdas 1843–1933*. Turku 1933.

Kallenautio, Jorma: *Kaupunkien keskushallinto ja henkilöstöpolitiikka*. Teoksessa *Suomen kaupunkilaitoksen historia. Osa 3. Itsenäisyyden aika*. Suomen kaupunkiliitto. Helsinki 1984(a).

Kallenautio, Jorma: *Kunnallistalous. Yhdyskuntatekniikka, kunnalliset liikelaitokset ja joukkoliikenne*. Teoksessa *Suomen kaupunkilaitoksen historia. Osa 3. Itsenäisyyden aika*. Suomen kaupunkiliitto. Helsinki 1984(b).

Kallioinen, Mika: *Verkostoitu tieto. Informaatio ja ulkomaiset markkinat Dahlströmin kauppahuoneen liiketoiminnassa 1800-luvulla*. Historiallisia tutkimuksia 215. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2002.

Kallioinen, Mika: *Kesytetty kilpailu. Yhteistyö ja kartellisoituminen Suomen puuvillateollisuudessa 1900–1939*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 65. Turun yliopisto, Suomen historia. Turku 2006

Kallioniemi, Jouni: *Ihana valo. Energiaa Turusta 100 vuotta*. Oy Turku Energia – Åbo Energi Ab. Turku 1999.

Katara, Lauri: *Turun Liikemiesyhdistys 1906–1956*. Turun Liikemiesyhdistys. Turku 1956.

Kettunen, Pauli: *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia Tutkimuksia 138. Helsinki 1986.

Kettunen, Pauli: *Työväenkysymyksestä henkilöstöpolitiikkaan*. Teoksessa *Suuryritys ja sen muodonmuutos. Partekin satavuotinen historia*. Partek Oyj Abp. Helsinki 2002.

Kettunen, Pauli: *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kriittikki*. Vastapaino. Tampere 2008.

Kolbe, Laura: *Kulosaari – Unelma paremmasta tulevaisuudesta*. Kulosaaren kotiseuturahaston säätiö. Helsinki 1988.

Koskelainen, Yrjö: *Littoisten verkatehtaan historia. Ynnä piirteitä Wechterin manufaktuurilaitoksen vaiheista 1738–1823–1923*. Porvoo 1923.

Kuisma, Markku: *Outokumpu 1910–1985. Kuparikaivoksesta suuryhtiöksi*. Outokumpu Oy. Forssa 1985.

Kuisma, Markku: *Nationalismi, industrialismi, Suomi*. Kanava 5/1991. 273-281.

Kuisma, Markku: *Keskusvalta, virkavalta, rahavalta. Valtio, virkamiehet ja teollinen kehitys Suomessa 1740–1940*. Teoksessa *Hallinto rahan, julkisuuden ja Venäjän paineessa*. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 9. Hallintohistoriakomitea. Helsinki 1993.

Kuisma, Markku: *Pankin valta ja teollinen dynamiikka*. Teoksessa Kuusterä, Antti & Westermarck, Harri (toim.): *Pankkikriisit, talous ja ihminen*. Studia Monetaria, syksy 1995. Yliopistopaino. Helsinki 1996.

Kuisma, Markku: *Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995*. SKS:n Toimituksia 973. Helsinki 2004.

Kurikka, E.J.: *Turun Rakennusmestarien yhdistystoimintaa*. Turku 1947.

Kuusterä, Antti: *Pankit – kansanliikettä vai yritystoimintaa?* Teoksessa Kuusterä, Antti & Westermarck, Harri (toim.): *Pankkikriisit, talous ja ihminen*. Studia Monetaria, syksy 1995. Yliopistopaino. Helsinki 1996.

Kuusterä, Antti: *Yritys ja omistajat Partekin satavuotisen historian valossa*. Teoksessa *Suuryritys ja sen muodonmuutos. Partekin satavuotinen historia*. Partek Oyj Abp. Helsinki 2002.

Laakso, Veikko: *Ruoppausjohtokunnasta nettobudjetoituun liikelaitokseen. Sataman hallinto*. Teoksessa Lappalainen, Jussi T.: *Turun sataman historia*. Turun satama. Turku 1999(a).

Laakso, Veikko: *Suunnitelmista todellisuudeksi. Sata vuotta sataman rakentamista*. Teoksessa Lappalainen, Jussi T.: *Turun sataman historia*. Turun satama. Turku 1999(b).

Laakso, Veikko: *Turun kaupungin historia 1918–1970*. Ensimmäinen nide. Turku 1980.

Lehtonen, Kaarin: *Kaupunkisuunnittelu Turussa 1898–1919. Insinöörien mittatilaustyötä vai arkkitehtien kaupunkitaiteellisesti painottunutta suunnittelua. Osa 1*. Konsthistoriska institutionen Taidehistoria ynnä taideteoria (Konsthistoria med konstteori). Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto (Åbo Akademi). Turku 1991.

Leino-Kaukiainen, Pirkko – Uinio, Ari: *Suomalaiskansallinen kokoomus I. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929*. Suomen Kansalliskirja Oy. Vammala 1994.

Michelsen, Karl-Erik: *Teollisuuden ja tekniikan aikakauslehdet*. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.) *Suomen lehdistön historia, osa 9. Aikakauslehdistön historia. Eriosaikakauslehdet*. Kustannuskiila Oy. Kuopio 1991.

Michelsen, Karl-Erik: *Viides sääty. Insinöörit suomalaisessa yhteiskunnassa*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1999.

Mickelsson, Rauli: *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino. Tampere 2007.

Myllyntaus, Timo: *Foreign investments in Finnish electricity supply utilities, 1884–1936*. *Transportes, Servicios y Telecomunicaciones*, junio 2008, número 14, 120-141.

Myllyntaus, Timo: *Prologue: Constructing Technology for Everyday Life*. In Myllyntaus (ed.) *ICON, Journal of the International Committee for the History of Technology*, 16 (2010), 3-22. London 2012 (a).

Myllyntaus, Timo: *Desing in Building an Industrial Identity. The Breakthrough of Finnish Desing in the 1950s and 1960s*. In Myllyntaus (ed.) *ICON, Journal of the International Committee for the History of Technology*, 16 (2010), 226-245. London 2012 (b).

Myllyntaus, Timo: *The Entry of Male and Machines in the Kitchen. A Social History of the Microwave Oven in Finland*. In Myllyntaus (ed.) *ICON, Journal of the International Committee for the History of Technology*, 16 (2010), 226-245. London 2012 (c).

Myllyntaus, Timo: *Electrifying Finland. The Transfer of a New Technology into a Late Industrialising Economy*. Worcester 1991.

Nieminen, Hannu: *Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Vastapaino. Tampere 2006.

Nikula, Oscar: *Turun Verkatehdas 1874–1949*. Helsinki 1950.

Nordensvan, G.M.: *Etelä-Suomen Voimaosakeyhtiö 1916–1941*. Helsinki 1941.

Nordensvan, G. M.: *Länsi-Suomen Voima*. Helsinki 1946.

Nyström, Per: *Paraisten kalkkivuoriosakeyhtiö 1898–1948. Talonpoikaiskotiteollisuuden kehitys suurtuotannoksi*. Parainen 1951.

Paasikivi, Iina: *Keskustan asemakaavan kehitys vuodesta 1897 vuoteen 1999*. Teoksessa Junnila, Paasikivi, Perälä: *Turun nimistö 2. Turun I-X kaupunginosien sekä Sataman kaupunginosan asemakaavallinen kehitys vuoden 1827 suurpalosta vuoteen 1999*. Monisteita 18. Turun maakuntamuseo. Turku 2001.

Paavilainen, Marko: *Kun pääomilla oli mieli ja kieli. Suomalaiskansallinen kielinationalismi ja uusi kauppiaskunta maakaupan vapauttamisesta 1920-luvun alkuun*. Bibliotheca Historica 96. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Helsingin Kauppiaitten Yhdistys. Helsinki 2005.

Paavola, Eero: *Turun Puhelinlaitos 100 vuotta 1882–1982*. Turku 1982.

Piilonen, Juhani: *Vallankumous kunnallishallinnossa*. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1982.

Pipping, Hugo E.: *Sata vuotta pankkitoimintaa*. Helsinki 1962.

Pöyhönen, Jaakko: *Voimaa koneisiin, valoa kaduille ja asuntoihin*. Teoksessa Ahonen-Niemi-Pöyhönen: *Henkistä kasvua, teknistä taitoa. Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917* 3. Historiallinen Arkisto 99:3. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1992.

Rinne, Toivo T.: *Lounais-Suomen Sähkö-Osakeyhtiö 1912–1962*. Turku 1962.

Rinne, Toivo T.: *Suomalainen Pohja 1920–1970*. Turku 1969.

Ruostetsaari, Ilkka: *Energiavalta. Eliitti ja kansalaiset energiamarkkinoilla*. Tampere University Press. Tampere 2010

Schybergson, Per: *”Paraisten Kalkki olen minä”. Emil Sarlin 1875–1956*. Teoksessa *Suuryritys ja sen muodonmuutos. Partekin satavuotinen historia*. Partek Oyj Abp. Helsinki 2002.

Sinisalmi, Martti: *Suomen kaupunkien keskushallinto 1927–1998. Tutkimus kaupunkien keskushallinnon järjestämisestä sekä valtasuhteiden muutoksesta demokratian ja päätöksenteon näkökulmasta*. Suomen Kuntaliitto. Helsinki 1999.

Soiri-Snellman, Helena: *Turun kaakelin kakluunit. Turun kaakelitehtaan uunimallit vuosina 1874–1954*. Turun maakuntamuseo – Julkaisuja 3. Turku 2003.

Stenlås, Niklas: *Den inre kretsen. Den svenska ekonomiska elitens inflytande över partipolitik och opinionsbildning 1940–1949*. Arkiv avhandlingsserie 48. Lund 1998.

Summerton, Jane: *Stora tekniska system. En introduktion till forskningsfältet*. Teoksessa Per Blomqvist & Arne Kaijser (toim.): *Den konstruerade världen. Tekniska systemet i historiskt perspektiv*. Stockholm 1998.

Suvanto, Antti: *Raha- ja luottomarkkinat*. Teoksessa Ahvenainen-Pihkala-Rasila (toim.): *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Helsinki 1982.

Söderström, Marita: *Ratatieosakeyhtiöstä keltaiseen vaaraan. Sata vuotta Turun joukkoliikennettä*. Turun kaupungin liikennelaitos/Turun maakuntamuseo. Turku 1990.

Teräs, Kari: *Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi. Ammattiyhdistykset ja työsuhteiden sääntely Turussa 1880-luvulta 1950-luvulle*. Turun työväenliikkeen historia osa 1. Turku 1995.

Teräs, Kari: *Turkulainen suomenkielinen liikemiesverkosto taloutta ja kulttuuria modernisoimassa*. Teoksessa Maija Mäkikalli & Ulrika Grägg (toim.- red.): *Moderni Turku 1920- ja 1930-luvuilla – Det moderna Åbo under 1920- och 1930-talen*. Turku 2004.

Teräs, Kari: *Suhtautuvatko historiantutkijat teorioihin välineellisesti?* Teoksessa Andersson, Marja – Anttila, Anu-Hanna – Rantanen, Pekka: *Kahden muusan palveluksessa. Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat*. Historia mirabilis 4. Turun historiallinen yhdistys. Turku 2005.

Teräs, Kari: *Työnantajayhteistyön alkuvaiheet Turussa. Turun Työnantajain Yhdistys työnantajapolitiikan suunnannäyttäjänä vuosina 1898–1918*. Julkaisuja 15. Turun maakuntamuseo. Turku 2008.

Teräs, Kari: *Yritys ja yhteiskunta. Heikki Huhtamäen verkosto- ja sidosryhmäsuhteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2009.

Tirkkonen, Matti: *90 vuotta sähkölaitostoimintaa Turussa*. Turun kaupunki. Painatuskeskus. Turku 1989.

Tudeer, Erik: *Helsingin Osakepankki 1913–1986*. Espoo 1986.

Turpeinen, Oiva: *Energiaa pääkaupungille. Sähkölaitostoimintaa Helsingissä 1884–1984*. Helsingin kaupungin energialaitos. Helsinki 1984.

Uusitalo, Sinikka: *Turun kaupungin historia 1918–1970*. Toinen nide. Turku 1982.

Vares, Vesa: *Varpuset ja pääskyset. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. Historiallisia tutkimuksia 206. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2000.

Westerlund, Lars: *Suomen portti. Poliittikka ja hallinto Varsinais-Suomessa vuosina 1809–1917*. Varsinais-Suomen Liitto. Jyväskylä 2001.

Östlund, Jan L.: *Reglering av kollektivtrafik. Striden på 1910-talet om tillkomsten av Ab Stockholms Spårvägar*. Working Papers in Transport and Communication History 1995:1. Uppsala 1995.

LIITETAULUKKO. Turun sähköjärjestelmän rakentumisessa vaikuttaneen verkoston keskeiset jäsenet 1919–1929.

RUOTSINKIELINEN PÄÄOMALEIRI		Turun kaupunki	Energia-alan yritykset ja yhteistoiminta	Elinkeinoelämä
	Arne Bergroth (s. 1883) hovioikeudenasessori	Sähkökomitea 1919–1920, pj. 1920–1926; Voimanhankintakomitea, pj. 1921–23	Maarian Sähkö Oy, johtokunta 1912–15 ja 1917–46, vpj. 1917–27 sekä 1931–46, pj 1928–31	Pohjoismaiden Osakepankin Turun haarakonttori, apulaisjohtaja 1913–18
	Volter Köhler (s. 1888) varatuomari	Kaupunginvaltuusto 1924–45, varapj. 1926–28, –33 ja –45; yleinen valmisteluvaliokunta 1924–29; Raha-toimikamari 1922–29; Kaupunginhallitus 1930 ja –32 ; Toinen sähkölaitoksen hallintoa pohtinut komitea 1925–26	Turun Voima Oy toimitusjohtaja 1925; Voima Oy Turku – Parainen, toimitusjohtaja 1927; Neljän osapuolen energiayhteistyö ¹	Suomen Liittopankki, Turun osasto, johtokunta 1920–24, johtaja 1921 ja apulaisjohtaja 1924–25
	Josef Lönnblad (s. 1866) pankinjohtaja	Kaupunginvaltuusto 1906 – 1917, vpj. 1912–13 ja pj. 1914–17; Sähkökomitea jäsenen (ja vara) 1906–1915	Turun Voima Oy, hallituksen pj. 1918–1924	Turun Kaakelitehdas, omistaja ja hallituksen jäsen v:sta 1916; Paraisten Kalkkivuori Oy, hallituksen pj. 1919–49; Transitosatama Oy, hallituksen pj. 1918–1922; Turun Verkatehdas, hallituksen pj.; Turun Osakepankki, toinen johtaja 1904, toimitusjohtaja 1906–1920; Suomen Liittopankki Turun osasto, toimitusjohtaja 1920 –21, Turun Liikepankki Oy – Åbo Kommersbanken Ab, toimitusjohtaja 1922–23, Turunmaan pankki, toimitusjohtaja 1923–32.
	Ernst Minuth (s. 1855) johtaja	Sähkökomitea 1906–1915, pj. 1919–20; Rahatoimikamari, 1913–16; Ensimmäinen sähkölaitoksen hallintoa pohtinut komitea, 1920(–25)		Turun Kaakelitehdas, omistaja v:en 1914.
	Emil Sarlin (s. 1875) vuorineuvos, diplomi-insinööri		Turun Voima Oy; Neljän osapuolen energiayhteistyö	Paraisten Kalkkivuori Oy, tekninen johtaja 1904–1906, toimitusjohtaja 1906–1955, omistaja
	J.C. Wiese (s. 1874) diplomi-insinööri	Kaupunginvaltuusto 1921–26	Turun Voima Oy, toimitusjohtaja 1918–1924; Neljän osapuolen energiayhteistyö	Paraisten Kalkkivuori Oy, tekninen johtaja 1912–18; Transitosatama Oy, toimitusjohtaja 1918–1922

S U O M E N K I E L I N E N P Ä Ä O M A L E I R I		Turun kaupunki	Energia-alan yritykset ja yhteistoiminta	Elinkeinoelämä
	Hans Gripenberg (s. 1882) diplomi-insinööri	Kaupunginvaltuusto 1916–18; Rahatoimikamari 1918–20; Teknisten laitosten hallitus, pj. 1926–; kaupungin neuvottelija Koskirakennustoimiston suuntaan 1927	Neljän osapuolen energiayhteistyö	Vulcan 1913–26 (Crichton-Vulcan 1924–26)
	K.V. Holma (s. 1883) varatuomari	Sähkökomitea 1919–20		Littoisten Verkatehdas; Kansallispankin Turun konttorin johtaja 1917–20
	T.M. Kivimäki (s. 1886) lakitieteen tohtori	Kaupunginvaltuusto 1929; Rahatoimikamari 1928–29; Teknisten laitosten hallitus, vpj.; kaupungin neuvottelija Koskirakennustoimiston suuntaan 1927	Neljän osapuolen energiayhteistyö	Länsi-Suomen Osakepankki, pääjohtaja 1924–29
	H.A. Leisegang (s. 1887) tehtailija		Neljän osapuolen energiayhteistyö	Littoisten Verkatehdas 1917–, omistaja; Ab John Barker Oy 1921–, omistaja
	Gunnar Sahlstein (s. 1879) hovioikeudenasessori	Kaupunginvaltuusto 1920–28; Rahatoimikamari, pj. 1920–24, 1926–28; Toinen sähkölaitoksen hallintoa pohtinut komitea, pj. 1925–1926		
	Arno Solin (s. 1889) diplomi-insinööri	Kaupunginvaltuusto 1924–25; Yleinen valmisteluvaliokunta 1924; Voimanhankintakomitea 1921–23	Turun Voima Oy, toimitusjohtaja 1925; Neljän osapuolen energiayhteistyö	Ab John Barker Oy 1921–25, tekninen johtaja ja johtokunnan jäsen
	Eino Tulenheimo (s. 1885) varatuomari	Kaupunginvaltuusto 1917–23; Yleinen valmisteluvaliokunta 1919–22		Länsi-Suomen Osakepankki, johtokunta 1920–24

¹Vuosina 1923–29 Barker-Littoinen, Paraisten Kalkkivuori, Turun kaupungin sähkölaitos ja Turun Voima Oy/Voima Oy Turku – Parainen neuvottelivat säännöllisesti mm. Paraisten Kalkkivuoren muille osapuolille toimittaman sähkövirran hinnoista, ks. tarkemmin luku 4.3.2.

Lähteet: *Björneborgs Svenska Samskolan 1892–1992*, 187. Ekström 1958.128, 264; Ginström 1962, 45; *Lakimiesmatrikkeli 1939*, 344; Rinne 1962, 70, 162–163; Rinne 1969, 67–68; Soiri-Snellmann 2003, 39–45, 155, 163; *Suomen kansanedustajat 1907–2000*, 401–402, 1052–53; *Suomen lakimiehet 1949*, 399, 474–475, 811–812; *Suomen lakimiehet - Finlands jurister 1958*, 53; *Suomen Liikemiehiä I. 1930*, 382; *Suomen liikemiehiä II. 1930*, 791; *Turun hovioikeuden presidentit, jäsenet ja virkamiehet 1623–1923. Elämäkerrallisia ja sukhistoriallisia muistiinpanoja*, 506–508, 678–679; *Suomen insinöörejä ja arkkitehtejä 1948*, 102, 457, 487; *Suomen korkeakouluinsinöörit ja arkkitehdit 1956*, 800; *Turun teknisten laitosten hallituksen pöytäkirjat 1926–1927*. Ca:1. Teknillisten laitosten arkisto. TKA. TKKVK 1918–20; *Uusitalo 1982*, 528, 532, 534 (liite 2), 535(liite 3); *Åbo Kraft 1923–27*. Sähkölaitoksen muu kirjeistö. Fb:29. Turun sähkölaitoksen arkisto. TKA.